ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
ठाकुरबाबा, बर्दिया, लुम्बिनी प्रदेश

आवधिक योजना
(२०८०/८१-२०८४/८५)

२०७९

फोननम्बर : १६६०८४४२००५
इमेल : thakurbabamun@gmail.com np

ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बर्दिया, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

मन्तव्य

लुम्बिनी प्रदेश अर्न्तगत बर्दिया जिल्लामा पर्ने ठाकुरबाबा नगरपालिका यस क्षेत्रको एक प्रमुख पालिका हो जुन १०४.५७ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । साविकको बगनाह र नेउलापुर २ वटा गाउँ विकास समितिहरू समावेश गरी बनेको बबई नगरपालिका र पछि यसमा शिवपुर र ठाकरद्धारालाई समावेश गरि ठाकुरबाबा नगरपालिका गठन गरिएको थियो । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीयस्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । ऐनको परिच्छेद -३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीयस्तरका विकास आयोजना तथा परियोजना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको समग्र विकासको आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी नगरपालिकाको क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गरी व्यापक जनसहभागितामा तयार पारिएको यस नगरपालिकाको समग्र विकासको आवधिक योजनाले नगरपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस आवधिक योजनाले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भए तापनि सीमित श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो आवधिक योजना तयार गर्न सहयोग पुऱ्याउने नगरकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उप प्रमुख ज्यु, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरु, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, वडा-वडामा गई तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण नगरपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा नगरपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो आवधिक योजना सम्पन्न गर्ने श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, नगरपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो आवधिक योजना प्रतिवेदन सहयोगी बनोस् र "समुन्नत ठाकुरबाबा : सवल नगरबासी" बनाउन हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने आशा गरेको छु ।

तिलक राम लम्साल
नगर प्रमुख

ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बर्दिया, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

फोननम्बर : ९६६०८४४२००५
इमेल : thakurbabamun@gmail.com np

शब्द-शुभेच्छा

दिगो र जनआवश्यकता अनुरुपको योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि नगरपालिकाको समग्र विकास योजना आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी नगरपालिकाको आवधिक योजना तयार गरिएको छ । यो योजनाले नगरपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरू निर्धारण गरेको छ । अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन । तसर्थ यस नगरपालिकामा उपलब्ध साधन र स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग गरी आधुनिक र व्यवसायिक कृषि, पर्यटन र दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत आर्थिक क्रान्ति गरी समृद्ध र समुन्नत नगरपालिकाको निर्माण गर्ने उद्धेश्यका साथ तयार गरिएको यस आवधिक योजनाले नगरपालिकाको दीर्घकालीन विकासमा सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु ।

अन्त्यमा, आवधिक योजना तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण नगरपालिकाबासी, नगरपालिका प्रमुखज्यू, विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरु, विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, नगरकार्यपालिकाका कर्मचारीहरू तथा आवधिक योजनालाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

विना कमारी भट्टराई
नगर उप प्रमुख

ठाकुरबाबा नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बर्दिया, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

फोननम्बर : १६६०८४४२००५
इमेल : thakurbabamun@gmail.com np

मेरो भन्नु

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन हुनु अति आवश्यक हुन्छ । विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुर्नसंरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन । यसै सन्दर्भमा, ठाकुरबाबा नगरपालिकाको पहिलो पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८०/८१-२०८४/८५) तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्ख्यिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान तथा विश्लेषण पश्चात् यस नगरपालिकाको क्षेत्रगत दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्यक्रमहरूको निर्धारण र सो पूरा गर्ने उद्देश्यका साथ यो आवधिक योजना तयार गरिएको हो ।

आवधिक योजना तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने नगरपालिका प्रमुख ज्यू, उप प्रमुख ज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरु, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू साथै आवधिक योजना प्रतिवेदनलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा. लि.काठमाडौं प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, यो आवधिक योजना आम नागरिकका आवश्यकता परिपुर्तिमा कोशे ढुंगा सावित हुदै आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहने र आशा व्यक्त गर्दछु ।

रामहरि रिजाल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

परिच्छेद - १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य २

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू २

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू १३

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया १३

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र ४५

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी ४५

(अ) कृषि ४५

पृष्ठभूमि ४५

समस्या तथा चुनौती ४५

सम्भावना तथा अवसर ४६

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ४८

(आ) जडीबुटी ५२

पृष्ठभूमि ५२

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ५३

(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन ५३

पृष्ठभूमि ५३

समस्या तथा चुनौती ५४

सम्भावना तथा अवसर ५४

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ५४

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ६६

अनुमान तथा जोखिम पक्ष ७०

४.२ सिंचाई ७१

पृष्ठभूमि ७१

सम्भावना तथा अवसर ७१

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ७२

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ७५

अनुमान तथा जोखिम पक्ष ७५

४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा ७६

(अ) पर्यटन ७६

पृष्ठभूमि ७६

समस्या तथा चुनौती ७६

सम्भावना तथा अवसर ७६

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ७७

आपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८२

		अनुमान तथा जोखिम पक्ष	८४
	(आ)	संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य	८५
		पृष्ठभूमि	८५
		समस्या तथा चुनौती	८५
		सम्भावना तथा अवसर	८५
		उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	८६
४.४	**उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति**		**९२**
	(अ)	उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	९२
		पृष्ठभूमि	९२
		समस्या तथा चुनौती	९२
		सम्भावना तथा अवसर	९३
		उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	९३
		अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	९८
		अनुमान तथा जोखिम पक्ष	१००
	(आ)	सहकारी	१०१
		पृष्ठभूमि	१०१
		समस्या तथा चुनौती	१०१
		सम्भावना तथा अवसर	१०१
		उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१०२
		अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१०५
	(इ)	बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र	१०६
		पृष्ठभूमि	१०६
		समस्या तथा चुनौती	१०६
		सम्भावना तथा अवसर	१०६
		उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१०६
		अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	१०८
४.५	**श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा**		**११०**
	(अ)	श्रम तथा रोजगारी	११०
		पृष्ठभूमि	११०
		समस्या तथा चुनौती	११०
		सम्भावना तथा अवसर	११०
		उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	१११
		अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	११४
		अनुमान तथा जोखिम पक्ष	११६
	(आ)	सामाजिक सुरक्षा	११७
		पृष्ठभूमि	११७
		समस्या तथा चुनौती	११७
		सम्भावना तथा अवसर	११७

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ११७
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ११९

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र **१२०**

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण **१२०**
पृष्ठभूमि १२०
समस्या तथा चुनौती १२०
सम्भावना तथा अवसर १२०
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १२१
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३०
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १३३

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन **१३४**
पृष्ठभूमि १३४
समस्या तथा चुनौती १३४
सम्भावना तथा अवसर १३५
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १३६
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १४५
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १४८

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई **१४९**
पृष्ठभूमि १४९
समस्या तथा चुनौती १४९
सम्भावना तथा अवसर १५०
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १५०
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १५३
अनुमान तथा जोखिम पक्ष १५४

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षितवर्ग **१५५**
(अ) लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण १५५
पृष्ठभूमि १५५
समस्या तथा चुनौती १५५
सम्भावना तथा अवसर १५६
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १५७
अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६२
(आ) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी १६७
पृष्ठभूमि १६७
समस्या तथा चुनौती १६७
सम्भावना तथा अवसर १६७
उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १६८
अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका १७०

५.५ युवा तथा खेलकुद **१७२**

पृष्ठभूमि १७२

समस्या तथा चुनौती १७२

सम्भावना तथा अवसर १७२

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १७३

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७७

अनुमान तथा जोखिम पक्ष १७८

५.६ शान्ति सुरक्षा **१७९**

पृष्ठभूमि १७९

समस्या तथा चुनौती १७९

सम्भावना तथा अवसर १७९

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १७९

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८१

५.७ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन **१८३**

पृष्ठभूमि १८३

समस्या तथा चुनौती १८३

सम्भावना तथा अवसर १८३

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १८३

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८५

५.८ गरीबी निवारण **१८६**

पृष्ठभूमि १८६

समस्या तथा चुनौती १८६

सम्भावना तथा अवसर १८६

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १८७

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८९

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास **१९१**

६.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण **१९१**

पृष्ठभूमि १९१

समस्या तथा चुनौती १९१

सम्भावना तथा अवसर १९१

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९२

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९५

अनुमान तथा जोखिम पक्ष १९६

६.२ सडक, पुल तथा यातायात **१९७**

पृष्ठभूमि १९७

समस्या तथा चुनौती १९७

सम्भावना तथा अवसर १९७

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९८

	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	२०५
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२०६
६.३	**जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा**	**२०७**
	पृष्ठभूमि	२०७
	समस्या तथा चुनौती	२०७
	सम्भावना तथा अवसर	२०७
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२०८
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	२१०
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२१०
६.४	**सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि**	**२११**
	पृष्ठभूमि	२११
	समस्या तथा चुनौती	२११
	सम्भावना तथा अवसर	२११
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२१२
	अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	२१४
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२१५
परिच्छेद - ७ : वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र		**२१६**
७.१	**वन तथा जैविक विविधता**	**२१६**
	पृष्ठभूमि	२१६
	सम्भावना तथा अवसर	२१६
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२१७
	अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका	२२१
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२२३
७.२	**भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन**	**२२४**
(अ)	भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)	२२४
	पृष्ठभूमि	२२४
	समस्या तथा चुनौती	२२४
	सम्भावना तथा अवसर	२२४
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२२४
	अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका	२२६
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२२८
(आ)	जलाधार संरक्षण	२२९
	पृष्ठभूमि	२२९
	समस्या तथा चुनौती	२२९
	सम्भावना तथा अवसर	२२९
	उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	२२९
	अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका	२३१
	अनुमान तथा जोखिम पक्ष	२३२

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन २३३

पृष्ठभूमि २३३

समस्या तथा चुनौती २३३

सम्भावना तथा अवसर २३३

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २३४

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २३६

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २३७

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता २३८

पृष्ठभूमि २३८

समस्या तथा चुनौती २३८

सम्भावना तथा अवसर २३९

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २३९

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका २४२

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २४३

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र २४४

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन २४४

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह २४४

पृष्ठभूमि २४४

समस्या तथा चुनौती २४४

सम्भावना तथा अवसर २४४

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २४५

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २५०

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २५१

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय २५२

पृष्ठभूमि २५२

समस्या तथा चुनौती २५२

सम्भावना तथा अवसर २५२

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २५२

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २५४

अनुमान तथा जोखिम पक्ष २५५

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन २५६

पृष्ठभूमि २५६

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना २५६

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २५८

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था २६०

९.१ पृष्ठभूमि २६०

९.२ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २६०

९.३ स्रोत परिचालन रणनीति २६१

९.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना २६३

अनुसुचीहरू २६८

अनुसूचि - १: विश्वका केही विकास मोडलहरुको तुलनात्मक अध्ययन २६८

अनुसुची - २: वडागतरुपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरू २८१

अनुसूचि - ३: आवधिक योजना तयारीको प्रस्तुतीकरण तथा वडा भेलामा उपस्थिति र तस्वीरहरू ३३०

परिच्छेद - १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

वि.सं. २००७ सालमा राणा शासनको अन्त्य भै प्रजातन्त्र प्राप्ति पछिका ७० वर्ष राजनीतिक विभाजन, ध्रुविकरण र त्यसकै वरिपरिको संघर्षमा बितेका पाइन्छ जसका कारण नेपाल लामो राजनीतिक तथा सामाजिक सङ्क्रमणबाट गुज्रन परेको थियो। देशमा प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र हुँदै गणतन्त्र सम्मको व्यवस्था परिवर्तनले राजनीतिकरूपमा जनताहरू प्रजाबाट नागरिक बने पनि समृद्धिको पूर्वाधारका हिसाबले पछ्यौटेपनमै रहेको सर्वविदित नै छ। तसर्थ सामाजिक लोकतन्त्रको परिकल्पना सहित राजनीतिक-प्रशासनिक शक्तिको तहगत विभाजन, र उक्त इकाईरूमा स्रोत तथा साधनहरूको न्यायोचित वितरणका माध्यमबाट समुच्च विकास र समृद्धिको परिकल्पनालाई साकार पार्ने अठोट सहित जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ पछिको परिस्थितिलाई फरक किसिमले बुझ्न सकिन्छ। यद्यपि, विकासको दृष्टिकोणबाट मात्र हेर्दा बितेका करिब ७० वर्ष नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार प्राप्तिका संघर्षमा मात्र केन्द्रित भएका छन्। कुनै समयमा नेपालले आर्थिक, भौतिक तथा सैन्य सहयोग गर्ने हाम्रा छिमेकी राष्ट्रहरू भारत, चीन, दक्षिण कोरिया समेत विकासको नयाँ उचाई हासिल गरिहेका छन्। हामी भन्दा पछि स्वतन्त्र भई आर्थिक विकासतर्फ पाइला चालेका पूर्वी तथा मध्य एसियाका धेरै मुलुकहरू विकासमा हामी भन्दा कैयौं गुणा अघि लम्किसकेका छन् भने हामी भर्खर मात्र विकासका पुर्वाधारको निर्माणमा जुटेका छौ।

जनताका प्रतिनिधिद्वारा निर्मित नेपालको संविधान २०७२ जारी भइसके पश्चात्को निर्वाचनबाट नयाँ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरू गठन भएका कारण नयाँ सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाअनुरूपको राज्यको पुनर्संरचना समेत भइसकेको छ। तीन तहका सरकारले जनतालाई सेवा तथा सुविधा प्रदान गरिरहेको यस ऐतिहासिक कालखण्डमा सम्पूर्ण राष्ट्र नै समग्र विकास र आर्थिक समृद्धिको मूलमन्त्र लिएर अगाडि बढी रहँदा वर्षौंदेखि व्याप्त अविकास, गरीबी, रोगव्याध, पछौटेपन, अशिक्षा, असुविधा र अन्यायको दुश्चक्रमा पिल्सिएका आम स्थानीयवासीमा नयाँ परिवर्तन र राज्य व्यवस्थाले आशाको सञ्चार गराएको छ।

मूलतः स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा उल्लेख भएका स्थानीय तहको अधिकारको थप व्याख्या गरी स्थानीय सरकारलाई स्थानीय स्तरका समग्र विकासका योजनाहरू निर्माण, कार्यान्वयन तथा अनुगमन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ। ऐनको परिच्छेद -३ दफा ११ को उपदफा २ (छ) (१) मा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन साथै बुँदा नं. २ मा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्रविधि र पूर्वाधारजन्य विकासका लागि आवश्यक आयोजना तथा परियोजनाहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार समेत स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको आवधिक योजना तयार पारिएको छ।

कुनै पनि स्थानको समग्र विकासको ढोका खोल्ने महत्वपूर्ण भूमिका भौतिक तथा आर्थिक विकासले खेल्ने भएकोले विकास योजना निर्माण गर्दा भौतिक विकास र आर्थिक विकासको आधार खाका तयार पार्नु एकदमै महत्वपूर्ण हुन्छ। यो योजनाले नगरपालिकाको वस्तुगत भौतिक अवस्थाको यकिन तथ्याङ्क सहितको आधार नक्सा तथा अन्य विषयगत तथ्यहरूको विवरण तयार पारी सोको आधारमा अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन कार्ययोजना र रणनीतिहरू तयार पारेको छ। एकातर्फ अव्यवस्थित र योजना विहीन विकास क्रियाकलापले हामीलाई सही दिशा निर्देश गर्दैन भने अर्कोतर्फ समय र स्रोतको समेत उच्चतम सदुपयोग हुन सक्दैन। तसर्थ निर्दिष्ट समय सीमाभित्र रही निश्चित प्रकारका विकास योजनाहरूलाई निर्दिष्ट उपलब्धिहरू हासिल गर्ने हेतुले निर्माण गर्दा विकासका क्रियाकलापहरू व्यवहारिक, समय सान्दर्भिक र उच्च प्रतिफलमुखी हुन जान्छन्। तसर्थ यस नगरपालिकामा उपलब्ध साधन र

स्रोतको उच्चतम सदुपयोग गरी निर्दिष्ट समय सीमाभित्र, निर्दिष्ट उद्देश्य हासिल गर्न यस प्रकारको आवधिक योजनाको आवश्यकता परेको हो ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

यस योजनाको मूल उद्देश्य नगरपालिकाको आवधिक योजना निर्माण गर्नु हुनेछ, जस अन्तर्गतः

- दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र कार्य योजना तयार पार्ने
- कार्ययोजनाका लागि नगरपालिकाको स्पष्ट आधार नक्सा तयार पार्ने
- भौतिक पूर्वाधार विकास योजना तयार पार्ने
- सामाजिक-सांस्कृतिक विकास योजना तयार पार्ने
- आर्थिक विकास योजना तयार पार्ने
- वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने
- सेवा प्रवाह तथा संस्थागत विकास योजना तयार पार्ने
- व्यापक जनसहभागितामा क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, अपेक्षित परिणाम र कार्यक्रमहरूको निर्धारण गर्ने

१.३ आवधिक योजना निर्माणका आधारहरू

कुनै पनि योजना निर्माण गर्नका लागि निश्चित वैधानिक, कानुनी र नीतिगत आधारहरू आवश्यक पर्दछन् । मुख्यतया कुनै पनि स्थान विशेषको योजना निर्माण गर्दा वैधानिक र नीतिगत आधारहरू स्पष्ट हुनु आवश्यक भएकोले यो नगरपालिका नेपालको संघीय गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू रहेकोमा जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने आधारभूत तहको स्थानीय सरकार हो । नेपालको संविधानले स्थानीय तहहरूलाई एक प्रकारको पूर्ण स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेकोले स्थानीय स्तरका विकास योजनाहरू तर्जुमा गर्ने र ती योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय तहलाई नै प्राप्त भएको छ । मुलतः यसै वैधानिक आधारको पृष्ठभूमिमा रहेका थप निम्न आधारहरूमा रहेर यो आवधिक योजना तयार पारिएको छ ।

१. विद्यमान ऐन तथा वैधानिक आधारहरू

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधान २०७२ को **अनुसूची ८** तथा **स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४** को **दफा ११** को **उपदफा २ (छ)** र **दफा २४** बमोजिम नेपालमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली लागु भए पश्चात् स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनासम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन गर्ने अधिकार सङ्घीय तथा प्रादेशिक कानुन तथा नीति नियमहरूसँग सङ्गत हुने गरी स्थानीय सरकारलाई नै प्राप्त भएकोले सो वैधानिक व्यवस्थाबमोजिम यो योजना निर्माण गरिएको छ । साथै संविधानको मर्मअनुरूप सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय स्तरमा निर्माण भएका सम्पूर्ण विद्यमान ऐन नियमहरूको सान्दर्भिक प्रावधानअनुरूप योजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

(ख) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ५९** बमोजिम विभिन्न तहका सरकारहरूलाई प्राप्त वित्तीय अधिकार तथा धारा ६० बमोजिम राजश्व श्रोतको बाँडफाँट गर्न बनेको यस ऐनले आकर्षित गर्ने प्रावधानहरूलाई समेत राजश्वको अधिकार, त्यसको बाँडफाँट, ऋण, अनुदान, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन कायम गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू गरेकोले यी पक्षहरूलाई यो योजना निर्माण गर्दा आधार बनाइएको छ ।

(ग) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन २०७४

नेपालको संविधानको **धारा ६०** को उपधारा ३ मा प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय श्रोत र धारा २५१ अन्तर्गत देशभर छरिएर रहेका प्राकृतिक श्रोतहरूको परिचालनबाट प्राप्त राजश्व वा श्रोतको प्रयोग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रावधानहरू रहेको यस ऐनलाई यस योजना निर्माणमा एक आधारको रूपमा लिएको छ ।

(घ) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ र नियमावली २०७७

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ ले स्थानीय तहको आर्थिक र वित्तिय स्रोत, क्षमता र को वारेमा उल्लेख गर्दछ । यसको दफा ७ ले आवधिक योजनाले प्रक्षेपित गरेको लगानी र वित्तीय आवश्यकताको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्थानीय तहको कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यहि समेतको स्रोत अनुमानका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्माण गर्नु गर्ने उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तैगरि, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ मा स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा सम्वन्धित पालिकाको आर्थिक क्षमता हेर्नुगर्ने र त्यसैको आधारमा आयोजना बैङ्को स्थापना गरि योजनाको कार्यान्वयन गर्नुगर्ने उल्लेख गरिएको छ ।

(ङ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको समन्वय र अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धी ऐन, २०७७

यो ऐनले तिन तहका सरकार बीचको समन्वय र अन्तरसम्बन्धको वारेमा उल्लेख गर्दछ । खासगरि राष्ट्रियस्तरका र एक भन्दा बढी प्रदेशमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आयोजनाको तर्जुमा सङ्घले गर्ने, प्रदेशभित्र पर्ने र प्रदेशबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा प्रदेश सरकारले गर्ने तथा स्थानीय तहभित्र पर्ने र स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाको तर्जुमा स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था छ यो ऐनले गरेको छ । स्थानीय तहले आयोजना तर्जुमा गर्दा सङ्घीय कानूनले तोकेको मापदण्डको आधारमा गर्नुपर्ने र यसको अधिकार सूची र कार्य जिम्मेवारीको विषयमा नेपाल सरकारले आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

(च) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न प्रत्येक स्थानीय तहले अध्यक्ष वा प्रमुखको अध्यक्षतामा बढीमा पन्ध्र जना सदस्य रहेको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने व्यवस्था यसले गरेको छ । समितिले जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यसञ्चालन गर्न आवश्यक सम्पुर्ण कार्यहरुको व्यवस्थापन र अनुगमन तथा सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

२. विद्यमान राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू

सबैभन्दा महत्वपूर्ण राष्ट्रिय नीतिहरूमध्ये संविधानको धारा ५१ मा रहेका नीतिहरूलाई मूल आधार मानेर यो नीतिको अधिनमा रहेका प्रादेशिक तथा स्थानिय नीतिहरुलाइ समेत आधार बनाइ यो योजना तयार गरिएको छ । यी मध्ये पनि स्थानीय तहहरूले निम्न नीतिहरूलाई प्रमुख आधार मान्नु उपयुक्त रहेकोले सोही आधारमा यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

राजनीतिक तथा शासन व्यवस्थासम्बन्धी नीति	विकाससम्बन्धी नीति
सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति	सामाजिक न्याय र समावेशीकरणसम्बन्धी नीति
अर्थ, उद्योग र वाणिज्यसम्बन्धी नीति	नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति
कृषि र भूमि सुधारसम्बन्धी नीति	श्रम र रोजगारसम्बन्धी नीति
प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति	

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६८	पर्यटन नीति, २०६५
वन नीति, २०७१/तथा वातावरण संरक्षण,	राष्ट्रिय युवा नीति,२०७२/ राष्ट्रिय खेलकुद नीति,२०६७
राष्ट्रिय कृषि नीति,२०६१	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०६३
औद्योगिक नीति, २०६७	सिंचाई नीति, २०७०
जलाधार नीति	राष्ट्रिय शिक्षा नीति
जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७	जैविक विविधता संरक्षण नीति,२०६३
राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९	स्वास्थ्य नीति, २०४८
वाणिज्य नीति, २०६५	स्थानीय पूर्वाधार विकास नीति, २०६१
श्रम तथा राष्ट्रिय रोजगार नीति,२०७१	सूचना प्रविधि नीति, २०६७
आपूर्ति नीति, २०६९	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२	विकास सहायता परिचालन नीति
सार्वजनिक-निजी साझेदारी नीति, २०७२	बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९
अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति,२०७३	राष्ट्रिय रोजगार नीति, २०७१
नवीकरणीय उर्जा अनुदान नीति, २०६९/राष्ट्रिय यातायात नीति, २०५८	राष्ट्रिय जनसंख्या नीति, २०७१
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा एवम् तालिम नीति	राष्ट्रिय बीउ विजन नीति,२०५६
कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१	संस्कृति नीति, २०६८
राष्ट्रिय शहरी नीति, २०६४	जलविद्युत विकास नीति, २०५८
स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७	प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७
भू-उपयोग नियमावली , २०७९	राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५

लगायत प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका सान्दर्भिक नीतिहरूलाई योजना निर्माणको आधार बनाइएको छ ।

४. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू

कुनै पनि स्थानीय तहले योजनाको दीर्घकालीन, सोच, लक्ष्य र उद्देश्य तय गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूसँग सामञ्जस्यता कायम गरी गर्नुपर्ने भएकोले यस योजनाले निम्न सोचहरूलाई आधार बनाएको छ ।

क) दीर्घकालीन सोच वि.सं. २१००

लामो राजनीतिक संक्रमण पश्चात राजनीतिक स्थायित्वको जगमा उभिएर तीब्र आर्थिक विकास र समृद्धिको लागि आयमा वृद्धि, गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण तथा आर्थिक जोखिमहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९ देखि अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गदे वि सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा रूपान्तरण हुने गरी यस दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको छ ।

यस सोचको मूल लक्ष्य सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक समाज निर्माण गर्ने हो । यसको मूल रणनीति भनेको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनलगायत अर्थतन्त्रका सहयोगी क्षेत्रको परिचालनमार्फत् रूपान्तरणका कार्यक्रममा लगानी केन्द्रित गर्नु हो । यसर्थ नारामा दीर्घकालीन सोचलाई “समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” तय गरिएको छ । यस सोचको अपेक्षित उपलब्धिमा “समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रसहितका समान अवसर प्राप्त, स्वास्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुक” मा नेपाललाई रूपान्तरण गर्ने रहेको छ ।

दीर्घकालीन सोच वि. सं. २१०० ले लिएका राष्ट्रिय रणनीतिहरु

- तीव्र, दिगो र रोजगारमूलक आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने,
- सुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने,
- आन्तरिक तथा अन्तरदेशीय अन्तरआवद्धता एवम् दिगो शहर/बस्ती विकास गर्ने,
- उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने,
- पूर्ण, दिगो र उत्पादनशील सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गर्ने र
- सार्वजनिक सेवाको सुदृढीकरण, प्रादेशिक सन्तुलन र राष्ट्रिय एकता सम्बर्द्धन गर्ने ।

रूपान्तरणका प्रमुख संवाहक

दीर्घकालीन सोचका रणनीति कार्यान्वयन गरी राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न देहायबमोजिम सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका संवाहक अवलम्बन गरिएको छ । यी संवाहकलाई दीर्घकालीन सोचको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेत लिई तदनुरूप साधन-स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा राष्ट्रिय आवश्यकताअनुसार प्राथमिकताहरूमा समयानुकूल परिमार्जन गरिनेछन् ।

१. गुणस्तरीय एकीकृत यातायात प्रणाली, सूचना प्रविधि तथा सञ्चार, पूर्वाधार र बृहत् सञ्जालीकरण,
२. गुणस्तरीय मानव पूँजी निर्माण, उद्यमशील कार्य, संस्कृति विकास र सम्भावनाको पूर्ण उपयोग,
३. जल विद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धन,
४. उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि,
५. गुणस्तरीय पर्यटन सेवाको विकास र विस्तार,
६. आधुनिक, दिगो र व्यवस्थित शहरीकरण, आवास र वस्ती विकास,
७. प्रादेशिक र स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र सुदृढीकरण तथा औपचारिक क्षेत्रको विस्तार,
८. सामाजिक संरक्षण र सुरक्षाको प्रत्याभूति र
९. शासकीय सुधार र सुशासन अभिवृद्धि ।

सहयोगी क्षेत्र

दीर्घकालीन सोचका लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा रूपान्तरणका सम्भाव्य क्षेत्रको प्रभावकारी परिचालन गर्न देहायका क्षेत्रहरूलाई प्रमुख सहयोगी क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

१. संविधान लोकतन्त्र र विकासप्रतिको राजनीतिक प्रतिबद्धता,
२. जनसांख्यिक लाभ र नागरिक सचेतना,
३. भौगोलिक अवस्थिति र प्राकृतिक विविधता तथा सम्पन्नता,
४. सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता तथा मौलिक पहिचान,
५. सामाजिक पूँजी र विश्वभर फैलिएका नेपाली समुदाय,
६. स्वच्छ र नवीकरणीय ऊर्जा,
७. मित्रराष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सद्भाव र
८. संघीय शासन प्रणाली र वित्तीय संघीयता ।

दीर्घकालीन सोचको परिदृश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

दीर्घकालीन सोचका राष्ट्रिय लक्ष्यहरू प्राप्तिको लागि उच्च आर्थिक वृद्धिदर आवश्यक हुन्छ । यस अवधिमा वार्षिक औषत १०.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरको प्रारम्भिक लक्ष्य अनुमान गरिएको छ । यसमध्ये कृषि क्षेत्रमा औषत ५.५

प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रमा औषत १३ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रमा वार्षिक औषत १०.९ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

दीर्घकालीन सोचको अवधिको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यअनुरूप यस सोच अवधिको अन्तिम वर्षमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको अंश हालको २७ प्रतिशतबाट घटेर ९ प्रतिशत, उद्योग क्षेत्रका अंश हालको १५.२ प्रतिशतबाट वृद्धि भई ३० प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको अंश हालको ५७.८ प्रतिशतबाट ६१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कृषि क्षेत्रमा रहेको ठूलो जनशक्ति उद्योग र सेवा क्षेत्रमा स्थानान्तरण हुनेछ । आगामी २५ वर्षमा उद्योग र सेवाको व्यापक विस्तार भई अर्थतन्त्रमा ठूलो संरचनागत एवम् गुणात्मक परिवर्तन हुने अनुमान छ ।

दीर्घकालीन सोचको आधार वर्ष २०७५/७६ मा नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १ हजार ४७ अमेरिकी डलर रहेको छ । वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने र वि.सं. २०८७ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुनेछ । वि.सं. २१०० मा १२ हजार १ सय अमेरिकी डलर प्रतिव्यक्ति आयसहित नेपाल उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्थापित हुनेछ ।

माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू हासिल गर्न माथि उल्लेखित रूपान्तरणका संवाहक तथा सहयोगी क्षेत्रका अतिरिक्त देहायका तत्वलाई प्रमुख आधार लिइएको छ ।

१. संविधानका राज्यका नीति र मौलिक हक प्राप्त गर्न उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि आवश्यक रहेको ।
२. राजनीतिक तथा नीतिगत स्थिरता कायम भई आर्थिक समृद्धितर्फ उन्मुख अवस्था सिर्जना भएको ।
३. समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गरी सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्ने उपयुक्त वातावरण निर्माण भएको ।
४. जनसांख्यिक लाभ र प्राकृतिक स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरिने ।
५. ज्ञान, सीप, पूँजी र प्रविधि तथा पूर्वाधार र ऊर्जा विकास गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
६. वि.सं. २०८७ सम्म दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने राष्ट्रिय प्रतिवद्धता रहेको ।
७. विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा तीव्रता प्रदान गर्न आयोजना बैंक, आयोजना पूर्व तयारी र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई सुदृढ बनाइने ।
८. अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई क्रमशः औपचारिक र उत्पादनशील बनाइने ।
९. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विदेशी लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक सुधार र एकद्वार प्रणाली अपनाइने ।
१०. ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र विकास गरी समृद्धि हासिल गर्ने ।

दीर्घकालीन सोचका प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्यहरू देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औषत)	प्रतिशत	६.८	१०.५
२.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा वन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७.०	९
३.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१५.२	३०
४.	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	५७.८	६१

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
५.	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	१०४७	१२१००
६.	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	१८.७	०
७.	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२८.६	३
८.	आम्दानीमा माथिल्लो १० र तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात(Plamaratio)	अनुपात	१.३	१.१
९.	सम्पत्तिमा आधारित जिनी गुणक (Gini Coefficient)	गुणक	०.३१	०.२५
१०.	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३८.५	७२
११.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	३
१२.	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६.५	७०
१३.	जलविद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	१,०७४	४०,०००
१४.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	१००
१५.	प्रतिव्यक्ति विद्युत उपभोग	किलोवाट घण्टा	१९७	३,५००
१६.	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत	७८.९	९९
१७.	राष्ट्रिय र प्रादेशिक लोकमार्ग	कि.मि.	६,९७९	३३,०००
१८.	द्रुत मार्ग (भूमिगत मार्गसमेत)	कि.मि.	०	२,०००
१९.	रेलमार्ग	कि.मि.	४२	२,२००
२०.	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या	प्रतिशत	५५.४	१००
२१.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९.७	८०
२२.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२३९	२०
२३.	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३९	८
२४.	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२७	२
२५.	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	९८
२६.	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४३.९	९५
२७.	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत	९.५	४०
२८.	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	२०	९५

क्र.सं.	राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७४/७५ को यथार्थ	आ.व. २१००/०१ को लक्ष्य
२९.	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	१७	१००
३०.	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक	०.९२५	१
३१.	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५७४	०.७६०

स्रोतः १. राष्ट्रिय लेखा, आ.व. २०७५/७६; २. बहुआयामिक गरिबीको प्रतिवेदन २०१८; ३. नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण-२०१६; ४. राष्ट्रिय जनगणना, २०६८; ५. मानव विकास प्रतिवेदन २०१८

नोटः (क) दीर्घकालीन सोचको मार्गचित्र र रणनीति, २५ वर्षमा नेपाल उच्च आय भएको मुलुकको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य र अन्य देशहरूको विकासको अनुभवका आधारमा प्रारम्भिक अनुमान गरिएको छ ।

(ख) शून्य प्रतिशत गरिबीले १ प्रतिशत भन्दा कम गरिबी रहेको अवस्थामा बुझाउँछ ।

(ग) आगामी योजनाहरू तर्जुमा गर्दा माथि उल्लेखित लक्ष्यहरू समयानुकूल पुनरावलोकन गरिनेछन् ।

(ख) पन्ध्रौं आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)

“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को दीर्घकालीन सोच हासिल गर्ने आधार योजनाको रूपमा पन्ध्रौं योजनालाई लिइएको छ । तसर्थ यो योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य समृद्ध अर्थतन्त्र, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवनसहितको समाजवाद उन्मुख लोककल्याणकारी राज्यको रूपमा रूपान्तरण गर्दै उच्च आयस्थर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने आधार निर्माण गर्ने हो ।

(ग) लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना (२०७६/७७- २०८०/८१)

प्रादेशिक दीर्घकालीन सोच

“समृद्ध प्रदेश : खुशी जनता”

उच्च आर्थिक वृद्धिसहित समृद्ध अर्थतन्त्र, रोजगारीसहित जीवन निर्वाहका लागि पर्याप्त आम्दानी, आधारभूत भौतिक सुविधाको उपलब्धता, सुरक्षा र स्वच्छ वातावरण कायम रहने समृद्ध प्रदेशका खुशी जनता ।

प्रादेशिक लक्ष्य

समाजवाद उन्मुख, सामाजिक न्यायमा आधारित, समावेशी, सन्तुलित र दिगो विकासको माध्यमबाट आर्थिक वृद्धिदरलाई उच्च पार्दै प्रदेशबासी जनताको जीवनमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउनु ।

प्रादेशिक योजनाको औचित्य

सामाजिक न्यायमा आधारित रही अवसरको सिर्जना, उत्पादन वृद्धि, रोजगारी प्रवर्द्धन गरिबी निवारण गर्नु ।

परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनामा ५ वर्षभित्र देहायबमोजिम उपलब्धि हासिल गर्नेगरी परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ जुन तलको तालिकामा देखाएको छ ।

तालिका नं. १: लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजनाका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू (आ.व. २०८०/८१ सम्म)

राष्ट्रिय लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	आ.व. २०७५/७६	आ.व. २०८०/८१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.४	९.५ (५ वर्षको औसत)
उपभोक्ता मूल्य वृद्धिदर (प्रतिशत)	-	६.० (५ वर्षको औसत)
निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (प्रतिशत)	१८.२	१०.०
बहुआयामिक गरिबीको दर (प्रतिशत)	२९.९	१५
प्रति व्यक्ति आय (अमेरिकी डलर)	८०३	१६००
बेरोजगारीको दर (प्रतिशत)	११.२	६.०
जन्मदाको अपेक्षित आयु (वर्ष)	६९.३	७२.०
साक्षरता दर १५ वर्षमाथि (प्रतिशत)	५८	८५
बाल मृत्युदर (प्रति हजारमा)	४५	२५
माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्ना दर (प्रतिशत)	७४.७	९३
खानेपानी सुविधा पुगेका घरपरिवार (प्रतिशत)	८९.८३	१००
विद्युत सेवा पुगेका जनसंख्या (प्रतिशत)	८१.०३	१००
सिंचित क्षेत्र (प्रतिशत)	५१	७०
सडकको लम्बाइ (कि.मि.)*	११२३३	१२५००
पक्की सडकको अंश प्रतिशत	१७ (१,९३८ कि.मि.)	२८ (३५००० कि.मि.)
इन्टरनेटको पहुँच भएका घरपरिवार (प्रतिशत)	४९.४	८५

* यस तथ्याङ्कमा स-साना शहरी तथा स्थानीय तहभित्रका सडकको तथ्याङ्क समावेश छैन ।

अन्य केही लक्ष्यहरू

१. प्रदेश भित्रै प्रादेशिक विश्वविद्यालय स्थापना हुनुका साथै प्राविधिक उच्च शिक्षाको सहज उपलब्धता भएको हुने ।

२. सबै नागरिकको स्वास्थ्य सेवा तथा बीमामा पहुँच भएको हुने । प्रदेशभित्र सबै किसिमको विशेषज्ञ सेवासहित स्तरीय सेवा उपलब्ध भएको हुने ।

३. नगर क्षेत्रहरूमा फोहोर संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना भएको हुने ।

४. सबै नागरिकलाई आधारभूत आवासको उपलब्धता भएको हुने ।

५. प्रदेशका रणनीतिक सडक र गाउँ तथा नागरपालिकाका केन्द्रमा पुग्ने सडक कालोपत्रे भएको हुने ।

६. सबै गाउँ तथा नगरपालिकामा खेल मैदान र बहुउद्देश्यीय भवन स्थापना भएको हुने ।

७. मुख्य शहरहरूमा आधुनिक यातायात प्रणाली (विद्युतीय बस सञ्चालन तथा रेल्वे निर्माण) शुरु भएको हुने ।

८. खाद्यान्न, माछामासु, दूध, फलफूल र तरकारी उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई पूर्ण खाद्य सुरक्षा कायम गरी निर्यात गर्नसक्ने स्थिति बन्ने ।

९. बुटवल-भैरहवा-लुम्बिनी, घोराही-तुलसीपुर र कोहलपुर-नेपालगञ्ज गरी तीन शहरी कोरिडरमा व्यवस्थित शहरीकरण विकास भएको हुने ।

१०. कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा औद्योगिक क्षेत्रको योगदान करिब २० प्रतिशत पुगेको हुने छ ।

११. मुख्य पर्यटन केन्द्रको रूपमा विकास भई वार्षिक न्यूनतम १५ लाख बाह्य पर्यटक आगमन भएको हुने ।

योजनाको रणनीति

योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू हासिल गर्न देहायका रणनीति अवलम्बन गरिने छ ।

१. कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि दर बढाउने ।

कृषि, उद्योग र पर्यटनलाई आर्थिक समृद्धि र रोजगारीको आधारको रूपमा लिई आधुनिकीकरण र व्यावसायीकरण गर्दै सरल नियमन प्रक्रिया, सहयोगी भौतिक पूर्वाधारको उपलब्धता र कार्यकुशलता अभिवृद्धि गरी निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्दै उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आर्थिक वृद्धिदर कायम गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य १, २, ८, ९, १०, १२)

२. आवश्यक भौतिक पूर्वधार निर्माण तथा विस्तार गर्ने ।

व्यवस्थित शहरीकरण, यातायात पूर्वाधार, सिंचाई, खानेपानी, उर्जा र आवासजस्ता आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा विस्तार गरिने छ । भौतिक पूर्वाधारको विस्तारलाई उत्पादनसँग आवद्ध गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य ६, ७, ९, ११)

३. गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्य विस्तार गरी मानवीय पूँजी निर्माण गर्ने ।

शिक्षा र स्वास्थ्यको पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुधारका साथै प्राविधिक शिक्षामा सहज पहुँच बढाई जीवनोपयोगी, उद्यमशील र व्यावसायिक सिप विकास गरी मानव पूँजी निर्माण गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य ३, ४)

४. सामाजिक समावेशिता र लैङ्गिक समता प्रवर्द्धन गर्ने ।

सामाजिक समावेशितामा जोड दिँदै भाषा कला धर्म र संस्कृतिको संरक्षण, अन्धविश्वास, कुरीति र हिंसाको अन्त्य गर्नुका साथै लैङ्गिक समता तथा महिला सशक्तीकरणमा जोड दिइने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य १३, १५)

५. प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलित विकास गर्ने ।

वातावरण संक्षण गर्दै उपलब्ध प्राकृतिक साधनहरूको समुचित उपयोगका साथै आर्थिक सामाजिक क्षेत्रका गतिविधिहरूलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित र सम्भावित विपद्प्रति सचेत रही सञ्चालन गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य १६, १७)

६. विधिको शासन कायम गर्दै सुशासन प्रत्याभूति गर्ने ।

विधिको शासन, सदाचार, पारदर्शिता तथा जबाफदेहिताको मान्यतालाई सरकारी कामकाज र सेवा प्रवाहमा संस्थागत गरी जनअपेक्षा-अनुकूल सुशासन प्रणाली प्रत्याभूत गरिने छ । (दिगो विकासका लक्ष्य १६, १७)

केही मूल नीतिहरू

१. भौतिक पूर्वाधार, कृषि, उद्योग र पर्यटन क्षेत्रलाई समेट्ने गरी बढीमा दशवटा प्रादेशिक गौरवका आयोजना छनौट गरी कार्यान्वयन गर्ने । निर्माणाधीन र विभिन्न कारणबाट अधकल्चो अवस्थामा रहेका पूर्वाधारका आयोजनाहरूलाई शीघ्रातिशीघ्र सम्पन्न गर्न प्राथमिकता दिने ।

२. सन्तुलित विकास गर्ने ध्येयअनुरूप प्राथमिकताका आधारमा आयोजनाहरू छनोट गर्ने ।

३. भू-उपयोग नीति तथा प्रचलित ऐन बमोजिम भूमिको वर्गीकरण गरेर कृषि, उद्योग र आवास क्षेत्र छुट्याई भूमिको उपयुक्त उपयोग गर्ने ।

४. युवाहरूलाई प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक सिप वृद्धिका विभिन्न कार्यक्रममार्फत क्षमता विकास गरी स्वरोजगारी र रोजगारीका अवसर सिर्जना र आय आर्जन वृद्धि गर्ने र स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराई बाध्यात्मक रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने स्थिति अन्त्य गर्ने ।

५. प्रदेशको समग्र आर्थिक समुन्नतिका लागि नयाँ नयाँ सम्भावना, स्रोत र समस्याहरूको पहिचान गरी तिनको सदुपयोग गर्न वा समाधान खोज्न नव-प्रवर्तन, अध्ययन र अनुसन्धानमा लगानी गर्ने ।

६. उपलब्ध साधन श्रोतको अधिकतम प्रयोग गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच वृद्धि गरी नागरिकको स्वास्थ्य रहन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित गर्ने ।

७. ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असहाय महिला तथा बालबालिकालाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सम्मानजनक जीवनयापन गर्न सक्ने स्थिति सिर्जना गर्ने ।

८. सामाजिक मूल्य मान्यता, धर्म, संस्कृति, कला, भाषा र साहित्यको संरक्षण, सुधार सम्बर्द्धन गर्दै सामाजिक सहिष्णुता र सद्भाव प्रवर्द्धन गर्ने ।

९. प्रदेशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थित ढंगले उत्खनन् तथा सदुपयोग गर्ने र जलस्रोतको बहुआयामिक प्रयोगलाई जोड दिई एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने ।

१०. निजी क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, नागरिक संस्थाहरू, गैरआवासीय नेपाली र वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न अनुकूल वातावरण तयार गर्ने ।

११. भौतिक पूर्वाधारको विकासलाई समग्र आर्थिक सामाजिक विकाससँग तादाम्यता मिलाउँदै जनप्रतिनिधिहरूको संलग्नतासहित जनसहभागितामूलक विकास प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।

१२. यस आवधिक योजनामा राखिएको आर्थिक वृद्धि तथा समृद्धिका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी संघ तथा स्थानीय तहबाट यस प्रदेशमा साधन विनियोजन एवम् लगानी केन्द्रित गर्ने र कार्यान्वयन गर्न समन्वय, सहकार्य सहजीकरण गर्ने ।

५. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघमा आवद्ध सम्पूर्ण राष्ट्रहरूद्वारा अनुमोदन गरी समग्र विश्व र मानवजातिको दीर्घकालीन सुरक्षा, सुख र समृद्धिका लागि तय गरिएका साझा वैश्विक लक्ष्यरूलाई दिगो विकास लक्ष्य भनिन्छ । संसारभरका सबै मुलुकले सन् २०३० सम्म यी लक्ष्यहरू हासिल गर्नु पर्नेछ । नेपालले समेत अनुमोदन गरेका यी लक्ष्यहरू नेपालका योजना तथा विकासका उद्देश्यहरू हासिल गर्न अति सान्दर्भिक छन् । तसर्थ तल उल्लेखित यी लक्ष्यहरूलाई यो योजना तर्जुमाको आधार बनाइएको छ । कुल सत्रवटा लक्ष्यहरूमध्ये भू-परिवेष्ठित मुलुक भएकोले लक्ष्य १४ नेपालसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छैन । यी लक्ष्यहरूका १६९ परिमाणात्मक लक्ष्यहरू र २३४ वटा विश्वव्यापी सूचकहरू थपेर कुल ४७९ सूचकहरू निर्धारण गरेकोले यस नगरपालिकासँग सम्बन्धित लक्ष्य र सूचकहरूलाई समेत यो योजनाले समेट्ने र दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण गर्ने प्रयास गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१. सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने ।

२. भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने ।

३. सबै उमेर समुहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने ।

४. सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।

५. लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालबालिकालाई सशक्त बनाउने ।

६. सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।

७. सबैका लागि किफायती, विश्वासनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

८. भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादनमुलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।

९. उत्पादनशील पूर्वाधरको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्द्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

१०. मुलुकभित्र तथा मुलुकहरूबीच असमानता घटाउने ।

११. शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्पादनशील र दिगो बनाउने ।

१२. दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।

१३. जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्ने तत्काल पहल थाल्ने ।

१४. दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरूको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।

१५. स्थानीय पर्यावरणीयको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमीकरण र भूक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।

१६. दिगो विकासको लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्द्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।

१७. दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित दिगो विकास लक्ष्य स्थानियकरण स्रोत पुस्तीकाका आधारमा दिगो विकास लक्ष्यहरुलाई नगरपालिकाको विशिष्टतामा स्थानीयकरण गरिएको

६. राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सरकारका मार्ग निर्देशनहरू

यस नगरपालिकाको योजना निर्माणका दौरान नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले योजना तर्जुमा बजेट तर्जुमा तथा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्था साथै आयोजनाको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पटक-पटक गर्ने मार्ग निर्देशनलाई समेत आधार मानी यो योजना निर्माण गरिएको छ ।

७. अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी सम्झौता तथा घोषणापत्रहरू

नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हस्ताक्षर तथा अनुमोदन गरिएका अन्य सान्दर्भिक घोषणा पत्र तथा सन्धी सम्झौताहरूको मर्महरूलाई समेत ध्यानमा राखिएको उदाहरणका लागि मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा पत्र सन् १९४८, बाल अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, विश्व संरक्षण नीति (World Conservation Strategies) आदि ।

८. स्थानीय तहमा सहभागी राजनीतिक दलहरूको घोषणापत्रहरू

यो योजना निर्माणको दौरान यस नगरपालिकामा रहेका राजनीतिक दलहरूले विभिन्न तहका चुनाव तथा अन्य समयमा नगरपालिकावासीका माझ गरेका विकासका राजनीतिक प्रतिबद्धताहरूलाई समेत मध्यनजर गरी ती घोषणापत्रहरूका मर्मलाई एक वा अर्को तरिकाले सम्बोधन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

९. नगरपालिकाको विद्यमान वस्तुगत अवस्था

नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था स्थानीय आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरू यस अन्तर्गत वडा भेला, स्थलगत अध्ययन तथा नगरपालिका केन्द्रमा विभिन्न समयमा सम्पन्न अन्तरक्रिया तथा सरोकारवालारूबाट प्राप्त सुझावका आधारमा नगरपालिकाको प्रमुख समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकता पहिचान गरी सो को SWOT विश्लेषण गरे पश्चात आवश्यक योजनाहरू निर्माण गरिएको हो ।

१.४ योजना तर्जुमाका सीमाहरू

संघीय शासन प्रणालीअन्तर्गत स्थापना भएको स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको यो नगरपालिका देशका अन्य स्थानीय तहहरू जस्तै नयाँ अभ्यास र संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा नै रहेकोले योजना निर्माणका लागि आवश्यक पूर्ण आधारभूत सूचनाको कमी रहेको छ । कतिपय सूचनाहरू संकलन र प्रशोधन गर्न पर्याप्त बजेट, प्राविधिक तयारी र दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने र सोको तत्काल व्यवस्था गर्न सहज नभएको परिस्थितमा उपलब्ध सूचना, समय र बजेटका केही सीमाहरू भित्र रहेर यो योजना तयार पारिएको हो । तसर्थ:

- दिगो विकासलगायत नगरपालिकाले तय गरेका अन्य विकासका क्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको आधार वर्षका तथ्याङ्कहरूको उपलब्धता तत्काल हुन नसकेको र सोको व्यवस्था भविष्यमा गर्न सके ती लक्ष्य पुनः निर्धारण गर्न सक्ने ।
- नगरपालिकाद्वारा गर्नुपर्ने अत्यन्त आधारभूत सेवा प्रवाह जस्तै, पिउने पानी खाद्यान्न, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, सडक, सामाजिक सुरक्षा आदिका लागि तय गरिएका कार्यक्रमहरूमा तत्काल बजेटको अभाव हुनेहुँदा वित्तीय सन्तुलनका हिसाबले कतिपय कार्यक्रमका लागि तत्काल बजेट अभाव भए तापनि भविष्यमा बजेटको श्रोत पहिचान र व्यवस्था गर्ने हेतुले आयोजना बैंकमा अभिलेख रहने गरी भएपनि त्यस्ता कार्यक्रमहरूलाई अनिवार्यताका आधारमा प्रस्ताव गरिएको ।

१.५ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

यो योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्वारा प्रकाशित स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ र शहरी विकास विभागद्वारा प्रकाशित योजना मापदण्ड र मानक २०१५ (Planning Norms and Standards 2015) लाई आधार मानिएको छ । दुवैका मार्गदर्शनका अलावा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा योजना निर्माण गर्दा अबलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूसमेत अनुशरण गरिएको छ । तसर्थ क्रमशः निम्न चरण पुरा गरी यो योजना तयार गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमा तयारी प्रारम्भिक छलफल, अभिमुखिकरण तथा कार्यशाला

नगर कार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरू, विषयगत शाखाका प्रमुखहरू, स्थानीय राजनीतिक दलका अगुवाहरू, बुद्धिजीवी तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विज्ञहरूको समेत उपस्थितिमा समग्र योजना तयारीका प्राविधिक पक्षहरूको बारेमा बृहत् छलफल र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

२. विकासको विद्यमान स्थिती र उपलब्धिको समिक्षा

विकास उपलब्धिको प्रगती विवरण, उपलव्ध सुचना तथा सहभागितामुलक छलफलका आधारमा गत योजनाको कार्यान्वयनबाट हासिल भएका उपलब्धिलाई बिषय क्षेत्रगत रुपमा संक्षिप्त समीक्षा गरियो । यसरी समीक्षा गर्दा हासिल भएका उपलब्धिको विवरण गुणात्मक तथा परिमाणात्मक रुपमा उपलब्ध सुचनाको आधारमा पुष्टि हुने गरी प्रस्तुत गरियो ।

३. स्थानीयस्तरमा नगरपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति अध्ययन विवरण संकलन तथा विश्लेषण

यसअन्तर्गत विज्ञ समूह तथा अध्ययनकर्ताको सहभागितामा प्रत्येक वडाको वस्तुस्थिति, मुख्य सम्भावना, अवसर र चुनौती पहिचान गर्ने हेतुले वडाध्यक्षको संयोजकत्वमा वडाका सम्पूर्ण सरोकारवाला सम्मिलित वडाभेला, छलफल र अन्तरक्रियामार्फत प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सूचना संकलन गरियो ।

४. नगरपालिकाको आधार नक्सासम्बन्धी सूचना संकलन

विषय विज्ञद्वारा प्रत्येक वडाबाट भू-सूचना प्रणालीको प्रयोग गरी आधार नक्सा तयार गर्न आवश्यक भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, वातावरणलगायत सम्पूर्ण भू-संकेत र सचना संकलन गरियो ।

५. वडा भेला मार्फत् प्राप्त सूचनाहरूको संकलन तथा विश्लेषण

वडा भेला र अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सूचनाहरूको तालिकीकरण, प्रशोधन पश्चात् समग्र वस्तुस्थितिको SWOT विश्लेषण गरी नगरपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

६. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरूको समग्र मस्यौदा तयारी तथा प्राथमिकता निर्धारण

समग्र वस्तुस्थिति विश्लेषण पश्चात् राष्ट्रिय र प्रादेशिक लक्ष्य, योजना र उद्देश्यसँग तादातम्यता हुनेगरी स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी नगरपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनैतिक कार्यक्रमहरू सहितको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

७. विषय क्षेत्रगत योजना तर्जुमा

स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा समितीको लागि गठित विषयगत योजना तर्जूमा समिति तथा सम्वन्धित बिषय क्षेत्रका सरोकारवालासँगको सहभागीतामा कार्यशाला गोष्ठी तथा परामर्श गरि विषय क्षेत्रगत योजनाको लक्ष्य, उद्धेश्य, रणनीति तथा कार्यनीति आयोजना तथा कार्यक्रम र सोको स्थानगत विवरण एवम् नतिजा खाका तयार गरि योजना तर्जुमा गरियो ।

८. मस्यौदा योजना उपर सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया छलफल तथा सुझाव संकलन

सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा नगर कार्यपालिकाको सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा योजना मस्यौदा उपर छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेपश्चात् थप सल्लाह र सुझावसहित परिमार्जनका लागि मस्यौदा पेश गरि वितरण गरियो ।

९. एकीकृत दस्तावेज तयारी संशोधन, परिमार्जन पश्चात अन्तिम योजना तयारी तथा स्वीकृति र प्रकाशन

मस्यौदा उपर छलफल तथा सुझाव संकलनपश्चात् योजनालाई विषयक्षेत्रगत हिसाबले एकीकृत गरी अन्तिम रूप दिएर नगरसभामार्फत् प्रक्रिया पुऱ्याई अनुमोदन गरी सर्वसाधारणका लागि प्रकाशन गर्ने निर्णय नगर कार्यपालिकाले गऱ्यो ।

परिच्छेद - २: नगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धि समिक्षा

२.१ नगरपालिकाको परिचय

बर्दिया जिल्लाको सदरमुकाम गुलरियाबाट २२ कि.मि. दुरीमा रहेको ठाकुरबाबा नगरपालिका भौगोलिक हिसाबले मुलुकको मध्य पश्चिमी क्षेत्रमा अवस्थित नगरपालिका हो । ठाकुरद्धारामा रहेको प्रसिद्ध धार्मिकस्थल ठाकुरद्धार मन्दिरको नामबाट नामाकरण गरिएको यो नगरपालिका ऐतिहासिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, प्राकृतिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक रुपमा सम्पन्न नगरपालिकाको रुपमा चिनिन्छ । जैविक विविधताको केन्द्र, प्राकृतिक रुपमा सुन्दर र भौगोलिक रुपमा सुगम रहेकोले धेरैजसो मानिसहरुको लागि बसोबासका दृष्टिले यो नगरपालिका रोजाइमा पर्ने गरेको छ ।

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

क) भौगोलिक अवस्था

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १०४.५२ वर्ग कि.मी. रहेको छ । यो नगरपालिका समुन्द्र सतह देखि १४४ मिटर देखी २१४ मिटर सम्मको उचाईमा रहेको छ भने भौगोलिक रुपमा ८१°१३'२४.६९" देखि ८१°२१'११.७७५" पूर्वी देशान्तर र २८°२१'५३.६३" देखि २८°३१'१९.२९५" उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको छ। नगरपालिकाको पूर्व, पश्चिम र उत्तर दिशामा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज,र दक्षिण तर्फ मधुवन नगरपालिका पर्दछ। यहाँको अधिकांश भू-भाग समथर तराईको भूमि अन्तर्गत पर्ने हुँदा बालुवा र पाँगो मिश्रित अत्यन्त उर्वर माटो पाइन्छ। यहाँ उष्ण प्रकारको हावापानी पाइने हुँदा पुष र माघ महिनामा धेरै जाडो हुन्छ र बैशाख, जेठ, असारमा अधिक गर्मी हुने गर्दछ। यहाँको तापक्रम न्युनतम ८ डिग्री सेल्सियस देखि उच्चतम ४३ डिग्री सेल्सियस सम्म पुग्ने गर्दछ भने यहाँ बार्षिक औषत बर्षा ११२० मिलिलिटर हुने गर्दछ।

भू-उपयोगको वितरण

भूमि महत्वपूर्ण प्राकृतिक साधन हो । आर्थिक विकासको लागि यसको समुचित उपयोग गर्नु पर्दछ। भूमिलाई कृषि, आवास, सडक, पिउने पानी, सिँचाई, विद्युत तथा उर्जा, सूचना तथा संचार आदिको प्रवन्धको लागि प्रयोग गर्ने गरिन्छ। यस खण्डमा विषेश गरी नगरपालिकाको भू-उपयोग र भू- आवरणको वस्तुगत चित्रण गरिएको छ।

भू-उपयोगका क्षेत्र	नगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल प्रतिशतमा
कृषि	४९.९६	४७.८०
व्यवसाय	०.११	०.११
धार्मिक तथा साँस्कृतिक	०.०३	०.०३
बन	४०.४४	३८.६९
उद्योग	०.०९	०.०८
अन्य	०.०२	०.०२
सार्वजनिक	०.८६	०.८३

भू-उपयोगका क्षेत्र	नगरपालिकाको भू-उपयोगको विवरण क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल प्रतिशतमा
आवास	६.८९	६.६०
खोलानाला तथा नहर	६.१०	५.८४
जम्मा	१०४.५२	१००.००

माटोको बनावट (Soil Type)

नेपालको भौगर्भिक बनावट हिमालय पर्वत शृङ्खला निर्माण हुँदाताका भएको हो। हिमालय पर्वत शृङ्खलालाई सबैभन्दा कान्छो भौगर्भिक बनावट (New Fold Mountain) मानिन्छ। प्रकृतिमा लगातार घटिरहने प्रक्रियाहरू जस्तै-हुरीवतास, वर्षा, खडेरी, हावापानी परिवर्तन, पहिरो, वायुमण्डलीय चाप, हिमपात, भुइँचालो आदिका कारण भूधरातलीय परिवर्तन भइरहेको हुन्छ। यसप्रकार भू-धरातलमा भइरहने निरन्तर परिवर्तनको प्रभाव यस नगरपालिकाको भौगर्भिक संरचनामा पर्नु स्वभाविकै हो। अविरल बग्ने बबई नदीले निक्षेपण गरेको यहाँको माटो बलौटे र पाँगो मिश्रित प्रकृतिको रहेको छ। यस्तो माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा बढी पाइन्छ। यसरी प्राङ्गारिक पदार्थको मात्रा भने निरन्तर खेती भइरहेको क्षेत्रमा केही बढी छ भने बाँझो क्षेत्रमा क्रमशः घटिरहेको पाइन्छ। यो नगरपालिकाको प्राय क्षेत्र समथर हुँदा खेतीपातीको लागि अब्बल रहेको छ।

जमिनको भिरालोपन (Slope)

यो नगरपालिका समथर क्षेत्रमा अवस्थित भएकोले यहाँको जमिनमा भिरालोको मात्रा कम रहेको छ। यहाँको करिब ५४.६७ प्रतिशत भू-भाग ० डिग्रीदेखि ०.२५ डिग्रीसम्मको, ३४.०४ प्रतिशत भू-भाग ०.२५ डिग्रीदेखि ५ डिग्रीसम्मको, १०.३२ प्रतिशत भू-भाग ५ डिग्रीदेखि १० डिग्रीसम्मको, ०.८८ प्रतिशत भू-भाग १० डिग्रीदेखि १५ डिग्रीसम्मको र ०.८८ प्रतिशत भूभाग १५ डिग्रीदेखि २३ डिग्रीसम्मको भिरालोपनको स्थितिमा छ। यसको अर्थ यहाँको जमिनमा खेतीपाती गर्न धेरै सहज रहेको छ। खेतीपाती मार्फत अन्नभण्डार बन्ने क्षमता नगरपालिकाले राख्दछ। नगरपालिकाको भिरालोपनको थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २: जमिनको भिरालोपन

भिरालोपन (डिग्रीमा)	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
० डिग्री देखि ०.२५ डिग्री	५७.१४	५४.६७
०.२५ डिग्री देखि ५ डिग्री	३५.५९	३४.०५
५ डिग्री देखि १० डिग्री	१०.७९	१०.३२
१० डिग्री देखि १५ डिग्री	०.९२	०.८८
१५ डिग्री देखि २३ डिग्री	०.०८	०.०८
जम्मा	१०४.५२	१००

स्रोत: GIS तथ्याङ्कमा आधारित

जमिनको मोहडा (Aspect)

जमिनको भिरालोपन र मोहडा सामान्यतया एक अर्काका परिपूरक हुन्छन् । अर्थात् भिरालोपन विषम हुँदा मोहडामा पनि विषमता हुन्छ । समथर क्षेत्रमा मोहडामा विषमता नभएपनि पालिकामा निम्नानुसारको मोहडाको विवरण रहेको छ ।

तालिका नं. ३: जमिनको मोहडा

मोहोडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
समथर	०.६९	०.६६
उत्तरी	१२.२७	११.७४
उत्तर-पूर्वी	११.११	१०.६३
पूर्वी	११.८१	११.३०
दक्षिण-पूर्वी	१३.५१	१२.९३
दक्षिणी	१३.७५	१३.१६
दक्षिण-पश्चिम	१३.०६	१२.५०
पश्चिमी	१४.४५	१३.८३
उत्तर-पश्चिम	१३.८५	१३.२५
जम्मा	१०४.५२	१००.००

स्रोत: GIS तथ्याङ्कमा आधारित

ख) राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

वि.सं. २०७२ सालमा साबिकका बग्नाहा र नेउलापुर गाँउ विकास समितिलाई समेटेर बबई नगरपालिका स्थापना भएको र पछि शिवपुर र ठाकुरद्धार गाँउ विकास समितिलाई समेत समावेश गरी ठाकुरद्धार मन्दिरको नामबाट यस नगरपालिकाको स्थापना वि. स. २०७३ साल फाल्गुण २७ गते भएको हो । यसरी समायोजन गरी बनाइएको यस नगरपालिकामा ९ वटा वडाहरु रहेका छन् । विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४: राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

वडा नं.	समावेश गाविस/नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१	बबई(१,२)	८०९१	५.२२
२	बबई (३,४)	८५७८	१३.२९
३	बबई (५,७)	८०७६	१२५७
४	बबई (६,९)	५३६३	८.६७

वडा नं.	समावेश गाविस/नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
५	बबई(८,१०)	६०२५	३१.४९
६	शिवपुर(१-७)	४७२७	८.०४
७	शिवपुर(८,९)	५११४	६.३९
८	ठाकुरद्वारा(१-४)	५०२६	११.०६
९	ठाकुरद्वारा(५-९)	६२०३	७.८४

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

ठाकुरबाबा नगरपालिका प्रकृतिपदत्त नदी, वनक्षेत्र, सीमसार क्षेत्र, समथर तराई भूभाग रहेको ऐतिहासिक, भौगोलिक, धार्मिक, सामाजिक र साँस्कृतिक स्थितिले सम्पन्न नगरपालिका हो । यस नगरपालिकामा साना ठूला गरि जम्मा २७ वटा मन्दिर, १५ वटा चर्च, १९ वटा मरुवा, १ जनजाती संग्रहालय तथा १ थारु संग्रहालय रहेका छन् । नेपालका विभिन्न पर्यटकिय क्षेत्रहरु मध्ये एक उत्कृष्ट गन्तब्य रहेको यो नगरपालिकामा थारु, ब्राम्हण, क्षेत्री,दशनामी, दलित, र मुस्लिम समुदाय लगायतका जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ । यस क्षेत्रमा आ-आफ्ना जातिगत धर्म, संस्कृति र परम्परा जीवित रहेका छन् । नगरपालिकामा थारु समुदायको हरेरी पूजा, धुर्या, ल्वाङी ढक, का साथै शिवरात्री, दशैं, तिहार, होली, कृष्ण जन्माष्टमी, बुद्ध जयन्ती, ईद जस्ता चाडपर्व विशेष महत्व तथा धार्मिक सहिष्णुताका साथ मनाउने गरिन्छ । यहाँको पहिचान झल्काउने बैठकी, हुर्दुवा, छोका, झुम्री, डप बैशाखी होल्का नाँच लगायतका नाँच हरु लोपहुन लागेको अवस्थामा रहेका छन् । यहाँका धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक एवं प्राकृतिक महत्व बोकेका मूख्य स्थलहरुमा ओराहीघाट चर्च, गुप्तेश्वर मन्दिर, जलेश्वर महादेव मन्दिर, राधेश्याम मन्दिर, बैजुरा मन्दिर, ठाकुरबाबा मन्दिर, कृष्ण प्रणामी मन्दिर, टाइगर प्रतिमा, चितुवाको प्रतिमा स्थल लगायतका स्थलहरु रहेका छन् ।

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय जनसङ्ख्या कोष (UNFPA) का अनुसार सन् १९९५ देखि नेपालको जनसाङ्ख्यिक प्रवृत्तिमा सारभूत भिन्नताहरू देखापरेका छन् । यस प्रकारको भिन्नता देखापर्नुका पछाडि घट्दो जन्मदर र मृत्युदर, बढ्दो औसत आयु, पहिलो विवाह गर्दाको बढ्दो उमेर र शहर केन्द्रित तथा सुविधाहरू केन्द्रित बसाइसराईहरू मुख्य कारण रहेको विश्लेषण छ । कम विकसित राष्ट्रको तहबाट मध्यम आय भएका मुलुकहरूको स्तरमा पुग्न राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप राखेको परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्न जनसाङ्ख्यिक चरहरूमा सकारात्मक सङ्केतहरू देखा पर्नु आवश्यक रहेको परिप्रेक्ष्यमा माथिको जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण सकारात्मक दिशातर्फ नै उन्मुख देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले सन् २०१४ मा प्रकाशन गरेको Population Monograph of Nepal (Vol. 1) मा समेत सन् १९९१-२००१ को औसत जनसङ्ख्या वृद्धिदर २.२५% प्रतिशतबाट घटेर सन् २००१-२०११ मा १.३५ प्रतिशतमा कायम हुनुका पछाडि जनसाङ्ख्यिक चरहरू जस्तैः ठूलो सङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिनु, जनचेतनामा भएको सकारात्मक परिवर्तन, एकात्मक परिवारको सङ्ख्यामा वृद्धि आदिलाई ठानेको छ । अर्कोतर्फ आन्तरिक बसाइ सराइको प्रवृत्तिलाई हेर्दा हिमाल र पहाडबाट तराईतर्फ र ग्रामीण भेगहरूबाट शहरी केन्द्रहरूतर्फ बसाइसराइ गर्ने र एकात्मक परिवारको सङ्ख्या बढ्दै गएको देखिन्छ । यस प्रकारको बसाइसराइको प्रवृत्तिले गर्दा काठमाडौं उपत्यका, तराई तथा देशका अन्य शहरी केन्द्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिको अत्यधिक चाप हुने र हिमाली तथा पहाडी जिल्लाहरू र विकट ग्रामीण क्षेत्रहरूमा जनसङ्ख्या वृद्धिदर ऋणात्मक समेत देखिन थालेको छ । यो प्रवृत्तिले निम्त्याएको अर्को पक्ष हो अनुपस्थित जनसङ्ख्या अर्थात् काम वा रोजगारीको सिलसिलामा ६ महिना वा सो भन्दा बढी समय आफ्नो मूल थलो छोडेर बाहिरिने जनसङ्ख्या सन् २००१ मा कुल ७,६२,१८१ हुँदा सन् २०११

को तथ्याङ्कमा १९,२१,४९४ देखिन्छ। यो क्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप वृद्धि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ४९,३६० रहेको छ, जसमा पुरुषको संख्या २२,८५३ र महिलाको संख्या २६,५०७ रहेको छ भने कुल घर संख्या १०,६४६ र कुल परिवार संख्या ११,४८० रहेका छन्।

तालिका नं. ५: ठाकुरबाबा नगरपालिकाको ५ वर्षको जनसंख्याको प्रवृत्ति विश्लेषण

विवरण	जनगणना अनुसारको जनसंख्या		औसत वार्षिक वृद्धिदर	प्रक्षेपित जनसंख्या				
	२०६८	२०७८		२०७९	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३
जनसंख्या	४४,३१६	४९४२०	१.१५	४९९८९	५०५६५	५११४७	५१७३६	५२३३२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०६८ तथा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रतिवेदन

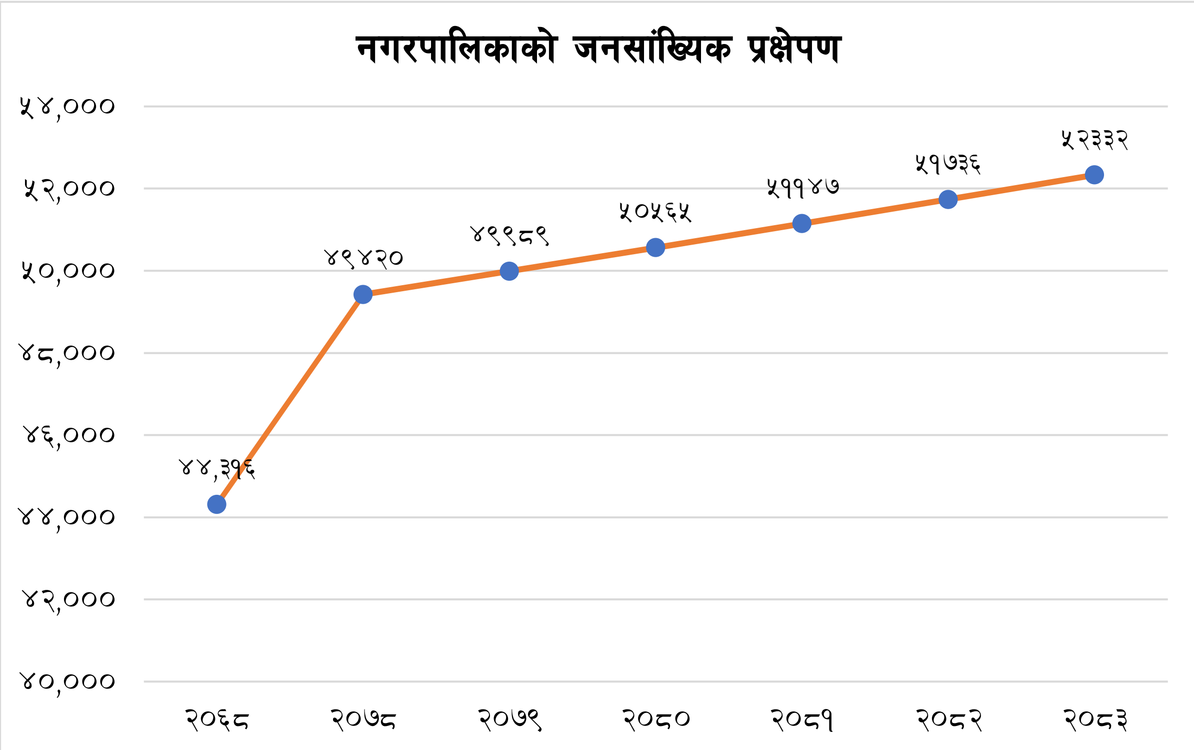

विगतको जनसंख्याको बृद्धिदर विश्लेषण गर्दा आगामी दिनहरूमा यस नगरपालिकाको जनसंख्यामा निरन्तर बृद्धि हुने अवस्था देखिन्छ। वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस नगरपालिकामा कूल ४४,३१६ जनसंख्या रहेकोमा २०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजा अनुसार कूल ४९,४२० जनसंख्या रहेको छ। यस हिसाबले जनसंख्या वृद्धिदर १.१५ प्रतिशत हुन आउँछ। यही बृद्धिदरको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आगामी पाँच वर्षमा अर्थात् वि.सं. २०८३ सालमा हालका जनसाङ्ख्यिक चलहरूमा ठूलो परिवर्तन नभएमा जनसंख्या बृद्धि भई कूल ५२,३३२ जनसंख्या हुने अनुमान गरिएको छ।

२.२ आर्थिक विकासको अवस्था

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको भूमी समथर तथा कृषिको लागि उर्वर भएको हुनाले यो नगरपालिका कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन तथा बजारीकरणमा जिल्लामा अग्रणी स्थानमा रहेको छ। यहाँ कृषिमा आधारित पर्यापर्यटनको पनि उत्तिकै

सम्भावना रहेको छ। नगरपालिकाले कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा व्यवसायिकीकरण, विविधिकरण र आधुनिकीकरण गर्दै खाद्य सुरक्षाको स्थिति मजबुद बनाई थप रोजगारी सिर्जना गर्ने सोचका साथ कृषि विकास कार्यक्रम संचालन गरिरहेको छ। यहाँ कृषिलाई यान्त्रीकरण गर्दै लैजाने उद्देश्यले मेसिन तथा औजारहरु वितरण कार्यक्रम, मुसुरोको विउ वितरण, बगर तरकारी खेति कार्यक्रम, तरकारी संकलन केन्द्र तथा ढुवानीका लागि पिक अप गाडीको व्यवस्था, धान , गहुँ, आलुको विउ वितरणमा अनुदान तथा प्राविधिक सहयोग, तरकारी खेती प्रर्वद्धन कार्यक्रम, कृषि यान्त्रिकीकरण कार्यक्रम अभियानमुखी मकै तथा तोरी उत्पादन कार्यक्रम, फलफूल उत्पादन, पशुपालन कृषकहरुलाई घाँसमा आधारित पशुपालन प्रर्वद्धनको लागि हिउँदे घाँस विउ वितरण, पशुसेवा कार्यक्रम तर्फ गोठ, खोर सुधार कार्यक्रमहरु, बाखा वितरण, भैसी वितरण, माछाको भुरा, कुखुराको चल्ला तथा बंगुरका पाठा वितरण कार्यक्रमहरु संचालन भइरहेका छन्। कृषि क्षेत्र प्रर्वद्धन गर्नका लागि यस्ता कार्यक्रमहरुलाई निरन्तरता दिदै अझ बढी कृषि सम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धानको आवश्यकता देखिन्छ। कृषि योग्य जमीनमा अनियन्त्रित बढ्दो बजारीकरणले खेति गर्नका लागि योग्य भूमी कम हुदै गईरहेको छ, जुन विषय एक महत्वपूर्ण चुनौतीको रुपमा समेत खडा भइरहेको छ।

नगरपालिकाको आर्थिक क्षेत्रको अवस्था र सम्भावनालाई हेर्दा प्रशस्त खेतियोग्य र उर्वर भूमी रहेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विशेषगरी विजबृद्धि धान, मकै, गहुँ, खाद्यान्न उत्पादन, माछापालन, तरकारी खेती, मौरीपालन, तोरीखेती, व्यवसायिक रुपमा गरिदै आएको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिका विशेषगरी मासु, अण्डा, दुध र तरकारी जस्ता कृषिजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर रहेको छ। यो नगरपालिकाले प्राकृतिक स्रोतसाधन जैविक विविधता तथा पर्यटनको दृष्टीले सम्पन्न भएसँगै विविध सामाजिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरु पनि बोकेको पाइन्छ। जसले यस नगरपालिकालाई आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि योगदान दिईरहेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकामा जम्मा भूभागको ४७.८० प्रतिशत जमिन खेतीयोग्य रहेको छ।

२.२.२ पर्यटन तथा सँस्कृति

ठाकुरबाबा प्रकृतिप्रदत्त नदी, सीमसार क्षेत्र र तराई भू-भाग रहेको ऐतिहासिक, भौगोलिक, धार्मिक, सामाजिक, साँस्कृतिक स्थितिले पर्यटकीय सम्भावना बोकेको नगरपालिका हो। नगरपालिकाले विशेषत थारु समुदायको भेषभुषा लगायत साँस्कृतिक नाचहरुको संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम गर्दै आएको छ। नगरपालिकाले थारु साँस्कृतिक कार्यक्रम संचालन, नगरस्तरिय साँस्कृतिक प्रतियोगिता कार्यक्रम संचालन गरी पर्यटन प्रर्वधन गर्दै आएको छ। यस नगरपालिकामा विगत लामो समयदेखि थारु, तामाङ, मगर जस्ता आदिवासिहरु बसोबास गर्दै आएका छन्। उनीहरुको पहिचान झल्किने आफ्नै मौलिक संस्कृति, भेषभुषा र चाडपर्वहरु रहेका छन्। यस नगरपालिकामा रहेका प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

नगरपालिका भित्र रहेका प्रमुख धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरु

वडा नं.	नाम	स्थान
१	शिव मन्दिर	भुरी गाउँ
	श्री कृष्ण मन्दिर	भुरी गाउँ
	जगनाथ भरुवा मन्दिर	सिंहवाहनी
	मंगलाशैनी मन्दिर	भुरीगाउँ
	शिवालय मन्दिर	
	सिंहवहिनी मन्दिर	सिंहवाहनी
	महादेव मन्दिर	डुम्रेनी
	घृतक कौशल्या मन्दिर	भुरीगाउँ

वडा नं.	नाम	स्थान
	गणेश मन्दिर	भुरीगाउँ
२	दुर्गा मन्दिर	रानीपुर
	शिव मन्दिर	प्रेनी
	चर्च	ओरहीघाट
५	गुप्तेश्वर मन्दिर	शाहीपुर
	जलेश्वर महादेव मन्दिर	सिस्वारा
	राधेश्याम मन्दिर	वगनाह
	वैजुरा मन्दिर	वगनाह
	शिवालय मन्दिर	शाहीपुर
७	शिव मन्दिर	भटकैया
८	शिव मन्दिर	मदेला
	कालिका मन्दिर	मदेला
	भुतुवाथान मन्दिर	मदनपुर
	कालिका मन्दिर	सुख्खड
	बसन चर्च	
९	ठाकुरबाबा मन्दिर	ठाकुरद्धारा
	कृष्णा प्रणामी मन्दिर	
	टाइगर प्रतिमा	
	चितुवा प्रतिमा	

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

नगरपालिकामा हालसम्म साना तथा मझौला उद्योगहरू गरी जम्मा ३४ वटाउद्योग सञ्चालनमा रहेका छन जसमध्ये मुख्यतया पोल्ट्री फर्म तथा ह्याचरी फर्म, ग्रिल तथा ब्लक उद्योग, पाउरोटी उद्योग, मसला उद्योग, साबुन उद्योग आदि रहेका छन् । यसले नगरपालिकाको आर्थिक विकासमा ठूलो टेवा पुऱ्याएको छ । यहाँका कृषकहरुले उत्पादन गरेका कृषि उपजहरुलाई संकलन तथा बजारीकरण गर्नका लागि नगरपालिकाले तरकारी संकलन केन्द्रको निर्माण गरी तरकारी संकलन र ढुवानीको लागि पिक अप गाडीको व्यवस्था गरेको छ । जसले गर्दा स्थानिय उत्पादनको बजारीकरणमा सहयोग पुगेको पाउन सकिन्छ। यहाँका मूख्य बजारकेन्द्रहरुमा भुरिगाँउ बजार, बगनाहा बजार,बकुवा बजार, ठाकुरद्धारा बजार,शाहीपुर बजार लगायतका रहेका छन् ।

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको मूख्य आम्दानीको श्रोत कृषि र मजदुरी रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षण २०७५, को प्रतिवेदन अनुसार जम्मा घरधुरी मध्ये ६० प्रतिशत घरधुरीको आम्दानिको मूख्य श्रोत कृषि पेशा रहेको छ। यसै गरी २७ प्रतिशत घरधुरीको मजदुरी, १३.८२ प्रतिशतको बैदेशिक रोजगार, ७ प्रतिशतको व्यापार, ९ प्रतिशतको सरकारी जागिर र ७ प्रतिशतको गैरसरकारी संस्थाहरु मूख्य आम्दानिका श्रोतको रुपमा रहेका छन । कृषि क्षेत्रमा बर्दिया जिल्लाको केन्द्रको रुपमा रहेको र हरेक दृष्टिकोणले सम्भावना बोकेको नगरपालिका भएकोले जिल्ला लगायत प्रदेशको समेत यस क्षेत्रमा ध्यानाकर्षण भएको हुँदा यहाँ विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने, रोजगारि सिर्जना गर्न र आम्दानीका अवसरहरु सिर्जना गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

भौगोलिक रुपमा सुगम भएका कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था राम्रो छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी निवारण लगायतका सूचकहरु पनि देशका अन्य स्थानीय तहको तुलनामा मजबुत देखिन्छ । ठाकुरबाबा नगरपालिकामा विभिन्न आर्थिक र वित्तिय कारोवारहरु बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत हुने गरेको छ । आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैङ्कबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच सहज रुपमा पुगेको छ । यहाँ नेपालका एन.आइ.सी एसिया बैङ्क, कृषि बिकास बैङ्क, सानिमा बिकास बैङ्क, राष्ट्रिय सहकारी बिकास बैङ्क, कुमारी बैङ्क, गरिमा बिकास बैङ्क, ग्लोबल आइ.एम.इ बैङ्क, साग्रीला बिकास बैङ्क, साइन रेसुङ्गा बिकास बैङ्क, कर्णाली बिकास बैङ्क लगायतका बैङ्गहरुका शाखाहरुले बैकिङ्ग सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् ।

२.२.५ सहकारी

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । ठाकुरबाबा नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिका भित्र १२ वटा बचत तथा ऋण सहकारी, ४ वटा बहुउद्देश्यिय सहकारी, ७ वटा कृषि सहकारी र अन्य ३ वटा सहकारी गरी जम्मा २६ वटा सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् । नगरपालिकाले सहकारी संस्था एकिकरण सम्बन्धि कार्यविधि,२०७५ जारी गरी कार्यान्वयन गरेको छ ।

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

ठाकुरबाबा नगरपालिका भौगालिक रुपमा सुगम भएको कारण अत्यावश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारहरुको अवस्था राम्रो छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी तथा अन्य सूचकहरु पनि तुलनात्मक रुपमा देशका अन्य स्थानिय तहहरुको तुलनामा मजवुत देखिन्छ । हाल यस नगरपालिकामा ४ वटास्वास्थ्य चौकी, ५ वटा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र, १ सर्पदशं उपचार केन्द्र, १ आरोग्य केन्द्र र १ नगर अस्पतालबाट स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ । यसका अलावा २० वटागाँउघर क्लिनिक, २६ वटा खोप क्लिनिक संचालनमा रहेका छन । नगरपालिकाभर ६२ जना स्वास्थ्य कर्मी सहित ८३ जना महिला स्वास्थ्य स्वयमसेविकाहरु स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सकृय रहेका छन । माथि उल्लेखित स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सीमित मात्रामा स्वास्थ्यका आधारभूत सेवा सञ्चालन भए तापनि जटिल किसिमका स्वास्थ्य सेवाको अपर्याप्तता रहेको छ । जटिल रोगको परीक्षण तथा उपचार र आकस्मिक सेवा प्राप्त गर्न स्थानीयवासीलाई नेपालगञ्ज तथा काठमाडौं जस्ता सुबिधायुक्त शहरहरू जानुपर्ने बाध्यता छ । हाल नगरपालिकाले आधारभूत नगर अस्पतालको सेवा विस्तार गरी २४ घण्टा सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्थाका साथै पोष्टमार्टम सुचारु गरी नगर अस्पताललाई ट्रमा सेन्टरको रुपमा विकास गर्ने नीति लिएको र नगरपालिकाले आफ्नो नगरक्षेत्र भित्र रहेका ४ ओटै स्वास्थ्य चौकीका ल्याबबाट हरेक ३/३ महिनामा मधुमेह, थाइराइड जस्ता रोगहरुको परीक्षण, पहिचान तथा निदान गरी नगरवासीलाई **"मेरो स्वास्थ्यमा नगरको चासो"** भन्ने भावनाका साथ दैनिकीमा परिवर्तन गर्ने नीतिलाई अगाडी सारेको छ ।

२.३.२ शैक्षिक विकास

शहर, नगर र ग्रामिण परिवेश रहेको ठाकुरबाबा नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था तुलनात्मक रुपमा राम्रो रहेको छ । नगरपालिकामा उच्च शिक्षा हासिल गर्नका लागि २ वटा क्याम्पसहरु संचालनमा रहेका छन् । यहाँको क्याम्पसहरुमा शिक्षा, मानविकि तथा व्यवस्थापन संकायको पठनपाठन हुने गरेको छ । यहाँको चुरे बहुमुखी क्याम्पस बगनाहमा स्नातकोत्तर सम्मको शिक्षा र मनुषा टिका सिंह थापा बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहसम्मको शिक्षा प्रदान हुने गरेको छ । यसै गरी नगरपालिका भित्र २ वटा प्राविधिक धारका विद्यालय, २६ वटा सामुदायिक विद्यालय, १४ वटा संस्थागत विद्यालयहरु र ६० वटा प्रारम्भिक बालविकासकेन्द्र संचालनमा रहेका छन् । नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना २०२१-२०३० मा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार शैक्षिक सत्र २०७८ को कुल विद्यार्थी संख्या १०,०१२

रहेको छ । आर्थिक बर्ष २०७५/०७६ को अन्त्य सम्ममा १५ देखि २४ बर्ष उमेर समुहका युवाको साक्षरतादर ९० प्रतिशत भन्दा माथि रहेको छ । त्यसैगरी नगरपालिकामा संस्थागततर्फ २३४ र सामुदायिक तर्फ ३७४ गरी जम्मा ६०८ जना जनशक्तिहरु कार्यरत रहेका छन् ।

यस नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम **"हाम्रो ठाकुरबाबा"**को निर्माण गरी लागु गर्नुका साथै मेरो ठाकुरबाबा स्थानीय पाठ्यक्रम शिक्षण सिकाई सहजिकरणका लागि शिक्षकहरुलाई हाम्रो ठाकुरबाबा स्थानीय पाठ्यक्रम श्रोत सामाग्री पनि प्रकाशन गरेको छ । यसका साथै नगरपालिकाले जनशक्ती व्यवस्थापन तथा मिलान, बालविकास देखि कक्षा २ सम्मका विद्यार्थीहरुलाई न्यानो कपडा वितरण, विद्यालयहरुकालागि स्मार्ट बोर्ड, प्रोजेक्टर तथा ल्यापटप वितरण,नगरपालिकामा बृहत शैक्षिक सम्मेलनको आयोजना, विद्यालयका कक्षाकोठाको व्यवस्थापन, नगरका उत्कृष्ट विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, तथा विद्यालयहरुलाई सम्मान तथा पुरस्कार वितरण, २ वटा विद्यालयहरुमा विद्यालय बस संचालन लगायतका कार्यमक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ ।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको अधिकांश भू-भागहरु तराई क्षेत्र भएकोले भूमिगत जलस्रोत पर्याप्त मात्रामा रहेको छ । नगरपालिकाको वास (WASH) घरधुरी सर्भेक्षण २०७६ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको खानेपानीको स्रोतको अवस्थाको आधारमा निजी धाराको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ६२६ सार्वजनिक धारा प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ११, (५० मि. भन्दा माथिको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गर्ने संख्या ५ (५० मि. भन्दा कमको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गर्ने संख्या ९८१२ रहेको छ । यसरी हेर्दा जम्मा घरधुरी १०४५४ को ५.९८ प्रतिशत घरधुरीले मात्र निजी धारा प्रयोग गरिरहेको अवस्था छ भने बाँकी ९३.५८ प्रतिशत घरधुरीले (५० मिटर भन्दा कमको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गरिरहेका छन् । जुन जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण अवस्था हो । नगरपालिकामा हाल भुरीगाँउ खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति र शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति द्वारा संचालित २ वटापाइप प्रणालीको खानेपानी योजना संचालनमा रहेका छन् यसका साथै कर्मला खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना,बलाती खानेपानी सरसफाई आयोजना, गोबिन्दपुर खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना, शाहिपुर खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, शिव खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, सुखाड सुतैया खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना गरी जम्मा ६ वटाखानेपानी आयोजनाहरु निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको पाउन सकिन्छ ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाले शहर, बजार क्षेत्रमा भएको फोहर व्यवस्थापन गर्न वडा न. ३ गोदानामा सामान्य डम्पिङसाईट निर्माण गरी फोहर व्यवस्थापन गरिरहेको छ भने स्थायी रुपले फोहर व्यवस्थापन गर्नका लागि पहल गर्नु पर्ने अवस्था छ ।

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

ठाकुरबाबा नगरपालिका लैंगिक समानताको लागि योजनाबद्ध तथा कार्यक्रमगत रुपमा अगाडि बढेको छ । नगरपालिकाले महिला जनप्रतिनिधिहरुलाई नेतृत्वदायी भूमिका बहन गर्न जिम्मेवारी तथा अधिकार दिनुका साथै महिलाहरुको नेतृत्व विकास, सशक्तिकरण, उद्यमशिलता तथा सीप विकासका गतिविधिलाई जोड दिएको छ । नगरपालिकामा अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण, अपाङ्गतामैत्री सहायक सामाग्रीहरु वितरण,ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण तथा सम्मान कार्यक्रम,ज्येष्ठ नागरिक दिवसमा घरदैलो भेटघाट कार्यक्रम तथा न्यानो लुगा वितरण कार्यक्रम, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक, जटिल अवस्थाका गर्भवती तथा सुत्केरी महिलालाई ५० प्रतिशत छुटमा एम्बुलेन्स सेवा, आदिबासी, दलितहरुको क्षमता अभिवृद्धि, सिमान्तकृत, पिछडा वर्गको लागि सामुदायिक सीप विकास, बाल विकासका क्रियाकलापहरु, महिला जनप्रतिनिधी क्षमता विकास, लैंगिक हिंसा न्यूनीकरणका क्रियाकलाप, पिछडा वर्ग शिक्षा तथा छात्रवृत्ति कार्यक्रम लगायतका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन ।

नगरपालिकाले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय संघ संस्था, युवा, महिला सञ्जाल, संचार माध्यमहरुसँग निरन्तर सहकार्य एवम् समन्वय गर्दै लैंगिक समानताको कार्यक्रमलाई उपलब्धिमुलक बनाउन प्रयासरत रहेको छ ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

सामान्यत १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ जसलाई राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ ले परिभाषित गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण २०७५,को तथ्याङ्क अनुसार ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्र १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सकृय यूवाको संख्या ३०२६९ अर्थात ५५ प्रतिशत रहेको छ। यो जनसंख्यालाई उत्पादनमुलक क्षेत्रमा लगाउन नगरपालिकाले विभिन्न नीति तथा कार्यकमहरु अघि सारेको छ। त्यस्तै नगरपालिकाले समग्र खेलकुदको विकास गरी प्रतिभा पहिचान गर्ने र स्वास्थ्य तथा अनुशासन समेत विकास गर्ने उद्देश्यले ठाकुरबाबा नगर खेलकुद विकास तथा संचालन कार्यविधि,२०७६ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नियमित रुपमा हुने राष्ट्रपति रनिङ्शिल्ड प्रतियोगितालाई निरन्तरता दिँदै आ. ब २०७८/०७९ बाट नगर तथा वडा स्तरिय खेलकुद कार्यक्रम संचालन गर्न सुरुवात भएको छ। १३ औ साग खेलकुद प्रतियोगितामा खो खो खेलमा महिला तर्फको खेलमा यस नगरपालिकाबाट ५ जना खेलाडीहरुले रजत पदक जितेका थिए त्यसैगरी पुरुषतर्फ २ जना खेलाडीले कास्य पदक जितेका थिए भने एथ्लेटिक्स तर्फ १ जनाले रजत पदक जितेका थिए। यसरी नगरको नाम राख्न सफल खेलाडीहरुलाई नगर स्तरिय दोस्रो रनिङ्शिल्ड प्रतियोगिताको समयमा नगरले नगद सहित सम्मान गरेको थियो । नगरपालिकामा खेलकुद तथा मनोरञ्जनको लागि नगरपालिकाको वडा नं. २ रानीपुरको कवर्डहल सहित अन्य साना ठूला गरी १० वटा खेलकुद मैदानहरू छन्। त्यस्तै गरि परम्परागत कला र संस्कृतीको संरक्षणमा लागि नगरपालिकाले विभिन्न कार्यकमहरुको संन्चालन गरिरहेको छ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा मिश्रित जनघनत्व भएका वस्तीहरु छन्। नगरपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण प्रतिवेदन २०७७ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाको जनघनत्व ५३४ प्रति वर्ग कि.मी रहेको छ । वस्ती बसाल्ने सन्दर्भमा बजारको संभाव्य क्षेत्र, पानीको सुविधा, खेतीयोग्य क्षेत्र, पशुपालनलाई पायक र अन्न उत्पादनका लागि उपयुक्त जमिन भएको स्थानमा यत्रतत्र छरिएर बस्ने प्रचलन भएकोले पायक पर्ने स्थान अनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो वस्तीहरु रहेका छन्। सेवा प्रवाहका दृष्टिकोणले यसरी छरिएको वस्तीहरूमा पूर्वाधार र सेवा पुर्‍याउन राज्यलाई हम्मे हम्मे पर्दछ भने लागत समेत अत्यन्त बढी पर्दछ। तसर्थ, यस्ता क्षेत्रका वस्तीहरूलाई उपयुक्त स्थानमा एकीकृत रूपमा स्थानान्तरण गर्दा कालान्तरमा राज्यलाई फाइदा पुग्नुका साथै जनतालाई सहज, सुरक्षित आवास क्षेत्रहरू निर्माण हुन्छन् र सेवा प्रवाह सहज हुन जान्छ ।

यस नगरपालिकाको भवन तथा सार्वजनिक निर्माणको सम्बन्धमा ९ वडा मध्ये ६ वटा वडा कार्यालयहरुको नयाँ भवन निर्माण सम्पन्न भएको अवस्था छ । त्यसैगरी नगरपालिका भित्र वडा न. ३ को नेउलापुरमा सुविधा सम्पन्न आधारभूत नगरअस्पताल निमार्णाधिन अवस्थामा रहेको छ भने नेउलापुर स्वास्थ्य चौकीको भवन, बगनाह स्वास्थ्य चौकीको भवन, शिवपुर स्वास्थ्य चौकीको भवन, रानीपुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको भवन, नेउलापुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, बनकट्टी आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, मोहनपुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, ठाकुरद्धारा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन लगायत नगरपालिका भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको अवस्था छ। त्यस्तैगरि नगरपालिकाको स्थापना पश्चात वडा न. २, बलातीमा सहिद स्मृति जैविक पार्क, लगायत विद्यालयहरुमा ६६ वटा कक्षाकोठा, ८ वटा शौचालय, ३ वटा विद्यालयमा पुस्तकालय, ४ वटा ICT प्रयोगशाला र ४ वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भइसकेको अवस्था छ। यसरि

हेर्दा नगरपालिकाले आफ्नो स्थापना काल देखि हाल सम्मको अवधिमा ठुलो संख्यामा सार्वजनिक निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको अवस्था छ । त्यस्तै गरी नगरपालिकाले मुख्य वस्तीहरुको विवरण संकलन गर्ने, आधुनिक वस्तिको निर्माण गर्ने तथा सार्वजनिक भवन निर्माण गर्ने अभियानलाई तिव्रता दिएको छ र सो को लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु अघि सारेको छ । यस नगरपालिकामा रहेका वस्ती क्षेत्रहरू निम्नानुसार छन् :

नगरपालिकाका मुख्य वस्तीहरुको विवरण

वडा नं.	मुख्य वस्तीहरूको विवरण
१	खोदाउ टोल, आदर्शनगर, जानकी नगर टोल, श्री नगर टोल, गणेश नगर टोल, बालाजी टोल, त्रिभुवन टोल, निर्मल नगर टोल, सिंहवाहिनी टोल, कृष्ण नगर टोल, जनचाहना टोल, टाँडीपुर, पिपल चौतारी, शिवनगर, शितलनगर, श्री राम नगर
२	तीन घरुवा टोल, सत्घरुवाटोल, खुरपुर, सुजनपुर, रानीपुर, कर्मला, प्रतापपुर, प्रेरनी, बलाँती, अम्बासा, अम्रेनी
३	मिर्चैया टोल, शान्ति टोल, कञ्चनपुर, मानपुर, गोदाना, नेउलापुर, जुटपानी
४	सैनावर टोल, बावनपुर टोल, वर्गागाउँ, बिचपुरुवा, लाभिडाँडा, बर्गदा, बगनाह, मैनावर
५	ढुग्रहवा, खोनपुर, शाहीपुर, वनवीर, बनकट्टी, टकिया, गोविन्दपुर
६	लाठ्वार, मोतीपुर, तुल्सीपुर, बचैया, ठोकरपुर, लंकापुर, मनिकापुर, वकुवा टोल, वकुवा बजार
७	कालीगौडी १, २, मदेली, मुक्तिपुर, सुन्दरपुर, मोहनपुर
८	भड्कैया, मदेला, गोव्रेला, चिटकैया, सुखाड, सुतैया
९	वेतहनी, भतैया, मिथुनिया, ठाकुरद्धार पश्चिम, ठाकुरद्धार विचटोल, मन्दिर टोल, वानगाउँ, खुसाल पटुवा, हात्तिसार

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ । लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतको बर्दिया जिल्लामा पर्ने ठाकुरबाबा नगरपालिकाको अधिकांश भूभाग समथर तराई क्षेत्रमा पर्ने हुँदा सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकासको हिसाबले सन्तोषजनक अवस्थामा छ । यो नगरपालिका जिल्ला सदरमुकाम गुलरियाबाट २२ कि.मि. दुरीमा उत्तर पश्चिम क्षेत्रमा अवस्थित छ । यस नगरलाई पूर्व पश्चिम लोकमार्गको कोहलपुर, कर्णाली चिसापानी खण्डले पार गरेको छ । नगरपालिका भित्रका सहायक सडकहरुले नगरका सबै वडा र टोलहरुलाई जोडेको अवस्था छ । यहाँको सडक संजालले स्थानिय बजार, कृषि क्षेत्र, राष्ट्रिय राजमार्ग, राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायतका क्षेत्रसंग सहज पहुँच बनाएको छ । नगरपालिकाको पछिल्लो ४ बर्षको प्रगती विवरण समावेश भएको ठाकुरबाबा नगरपालिका हिजो र आज मा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा पछिल्लो ४ बर्षयता ४३९४० मि. नयाँ बाटो निर्माण, ६७७५६ मि. ग्राभेल, ९४९१ मि. सडक कालोपत्रे भएको पाउन सकिन्छ । यसै गरी ७२ वटा कल्भर्ट निर्माण, ४७० स्थानमा ह्यूमपाइप राख्ने कार्य भएको पाउन सकिन्छ । नगरपालिकाका प्रत्येक वडामा नगरका वडा स्तरिय गौरवका आयोजना संचालन मार्फत करिब १३ कि. मि. सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य भएको छ । यहाँका मुख्य सडकहरू कालोपत्रे छन् भने सहायक सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नती तीव्र रुपमा भइरहेको छ ।

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकामा खाना पकाउनका लागि कुल घरधुरी मध्ये ७२८८ घरधुरी अर्थात ६८ प्रतिशतले दाउरा प्रयोग गर्ने गरेका छन् । त्यसैगरी १९०४ अर्थात १८ प्रतिशतले

एलपी ग्याँस, १२१६ घरधुरी अर्थात ११ प्रतिशतले गोबरग्याँस, १२५ घरधुरी अर्थात २ प्रतिशतले विजुलीको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । यहाँका अधिकाशं घरधुरीले उज्यालो बत्तीको लागि भने विजुली बत्ती प्रयोग गर्दै आएका छन् । काठदाउराको श्रोत सामुदायिक वन तथा निजी वन रहेका छन् । काठदाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । नगरपालिकावासीहरूले राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट नै विद्युत सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् । नगरपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए तापनि सडक सडकमा सौर्यबत्तीहरूको माग तथा प्रत्येक वडामा ट्रान्सफर्मरको माग स्थानीयहरूले गरेको अवस्था छ ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

ठाकुरबाबा नगरपालिका सूचना प्रविधिमैत्री बनाई स्थानीय सञ्चार माध्यमहरुको विकास र प्रवर्द्धन गरिएको हुँदा यस नगरपालिकाका सबै वडामा मोबाइल फोनको सुविधा राम्रो छ । नगरपालिकाको घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ संचारको आधारभूत सेवा सुविधाहरु उपलब्ध रहको पाउन सकिन्छ । यहाँका करिब ५० प्रतिशत जनसंख्याले मोवाइल फोन र ५० प्रतिशत घरधुरीमा टेलिभिजनको प्रयोग हुने गरेको छ । यहाँका शत् प्रतिशत घरधुरीमा रेडीयोको पहुँच रहेको छ भने २५ प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेट प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी नगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको ADSL सेवा साथै निजी क्षेत्रमा विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्थाहरूले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भए तापनि इन्टरनेट प्रविधिको अवस्था कमजोर रहेकोले विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ। साथै सबै वडाहरुमा स्तरीय इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन। यस नगरपालिकामा विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका जस्तै गोरखापत्र, कान्तिपुर आदिको आपूर्ति हुने गरेको छ। डीसहोम मार्फत टेलिभिजन प्रसारण हुँदै आएकोले नगरपालिकावासीले विभिन्न किसिमका समाचारका साथै मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम हेर्ने मौका पाएका छन् भने नगरपालिका भित्र स्थानिय टाइगर एफ.एम रेडीयो पनि सञ्चालनमा रहेको पाउन सकिन्छ ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १०४.५२ वर्ग कि. मी. मध्ये ४०.४४ वर्ग कि. मी. (३८.६९ प्रतिशत) भू-भाग जमिन वन क्षेत्रले ओगटेको छ। यस नगरपालिकामा, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायत १३ वटा मध्यवर्ती सामुदायिक वन, १ वटा धार्मिक वन र २७ वटा सामुदायिक वनहरु रहेका छन् । वनजंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको तथा मध्यवर्ती क्षेत्र हुनाले विभिन्न जनावर जस्तैः पाटे बाघ, चित्तल, हात्ती, बँदेल, जरायो, हरिण, मृग, अजिङ्गर, भालु, चितुवा, बाँदर, दुम्सी साथै चराचुरुङगी जस्तैः कोइली, मयुर, राजधनेश, मैना, कालिज, सुँगा, गिद्ध आदि पाइन्छ । वनस्पतिमा सिसौं, खयर, साल, सिमल, पारीजात तथा जडीबुटीमा गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला आदि पाइन्छ । जलचर प्राणी माछा, पानीहाँस, गंगटा, भ्यागुता आदि रहेका छन् यो नगरपालिका वन्यजन्तु तथा पशुपछीं अनुसन्धानकर्ताहरुका लागि पनि आर्कषक थलोको रुपमा रहेको छ ।

तालिका नं. ६: नगरपालिकामा रहेका वनहरुको विवरण

वडा. न	वनको किसिम	सामुदायिक वनको नाम	स्थान
१.	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	सिहंबाहिनी मध्यवर्ती सामुदायिक बन	नेउलापुर
१.	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	भुरिगाँउ मध्यवर्ती सामुदायिक बन	नेउलापुर
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	• कर्मला सामुदायिक बन	
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	• देबी जरहीफाँटा मध्यवर्ती सामुदायिक बन	

वडा. न	वनको किसिम	सामुदायिक वनको नाम	स्थान
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	• सुन्दरटापुर मध्यवर्ती सामुदायिक बन	
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	• जनचेतना मध्यवर्ती सामुदायिक बन	
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	रानीपुर मध्यवर्ती सामुदायिक बन	रानीपुर
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	अम्रेनी मध्यवर्ती सामुदायिक बन	अम्रेनी
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	सतघरुवा तिनघरुवा मध्यवर्ती सामुदायिक बन	सतघरुवा
२	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	प्रतापपुर मध्यवर्ती सामुदायिक बन	प्रतापपुर
३	सामुदायिक बन	कोपिला सामुदायिक बन	गोदना
३	सामुदायिक बन	कन्चनपुरम सामुदायिक बन	कन्चनपुर
३	सामुदायिक बन	नेउलापुर सामुदायिक बन	नेउलापुर
३	सामुदायिक बन	बनखेत सामुदायिक बन	नेउलापुर
३	सामुदायिक बन	सोनबर्षा सामुदायिक बन	नेउलापुर
३	सामुदायिक बन	खोदाउ सामुदायिक बन	जुडपानी, मानपुर
३	सामुदायिक बन	पेटहवाचटीवा सामुदायिक बन	गिदरपुर
३	सामुदायिक बन	झरसलुवा सामुदायिक बन	मिर्चैया
४	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बाबनपुर मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बबइपारी
४	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	मैनवार मध्यवर्ती सामुदायिक बन	मैनवार
४	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	सैनवार मध्यवर्ती सामुदायिक बन	मैनवार
४	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बर्गदा मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बर्गदा
४	सामुदायिक बन	बबइ सामुदायिक बन	खैलार
५	सामुदायिक बन	कैलास सामुदायिक बन	वनवीरपुर
५	सामुदायिक बन	शिसवारा सामुदायिक बन	वनकट्टी
५	सामुदायिक बन	ढैरेनी सामुदायिक बन	तकिया
५	सामुदायिक बन	चन्दनपुरसा सामुदायिक बन	खोनपुर
५	सामुदायिक बन	गुप्तेश्वर सामुदायिक बन	ढुङ्ग्रहवा
५	सामुदायिक बन	चन्दक चटिया सामुदायिक बन	शाहीपुर
५	सामुदायिक बन	खेदाउ,पेरहुवा सामुदायिक बन	गोविन्दपुर
७	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बठनपुर फाटा मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बठनपुर
८	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	सुखाड सुतैया मध्यवर्ती सामुदायिक वन	सुखाड सुतैया
८	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	चिट्कैया सुतैया मध्यवर्ती सामुदायिक वन	मढेला गोब्रेला
८	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	भुटकैया सुतैया मध्यवर्ती सामुदायिक वन	भुडकैया
९	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	वेतहनी मध्यवर्ती सामुदायिक वन	वेतहनी

वडा. न	वनको किसिम	सामुदायिक वनको नाम	स्थान
९	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	ठाकुरद्धारा मध्यवर्ती सामुदायिक वन	ठाकुरद्धार
९	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	बानुगाउँ मध्यवर्ती सामुदायिक वन	वन्तरीया
९	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	विन्दापुरी मध्यवर्ती सामुदायिक वन	खुसालपुर
९	मध्यवर्ती सामुदायिक बन	शिवपुरबन्द्रहवा मध्यवर्ती सामुदायिक वन	वानुगाँउ
९	धार्मिक	ठाकुरद्धारा धार्मिक वन	हात्तीसार

स्रोत: ठाकुरबाबा नगरपालिका घरधुरी सर्भेक्षण, २०७५

२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

बाढी, पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट कुनै क्षेत्रलाई नष्ट हुनबाट रोक्ने वा बचाउने तथा पानीको आयतन र बहावलाई सामान्य स्थितिमा राख्ने वा पानीको बहावलाई धमिलो हुन नदिई स्वच्छता बनाई राख्ने कार्यलाई भू तथा जलाधार संरक्षण भनिन्छ। नगरपालिकाको वातावरणलाई स्वच्छ बनाई वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन गरी वातावरण फोहोरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन, पानीको मुहान संरक्षण लगायतका विभिन्न कार्यहरु गर्दै आइरहेको छ। यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये खेतीपाती योग्य जमिनले उल्लेख्य भाग अर्थात् ४७.८० प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ भने बन क्षेत्रले ३८.६९ प्रतिशत क्षेत्र ओगटेको छ। त्यसैगरी आवास क्षेत्रले ६.६० प्रतिशत, खोलानालाले ५.८४ प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ। यहाँ बबइ, आम्बासा, ओराही, जम्ती लगायतका नदी लगायत विभिन्न खोलाहरू तथा साना साना ताल तलैया जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरू रहेका छन्। नगरपालिका क्षेत्र भित्र रहेका जल क्षेत्रहरु देहायबमोजिम रहेका छन्:

तालिका नं. ७: नगरपालिकामा रहेको जल क्षेत्रहरुको विवरण

वडा नं.	अविरल बग्ने नदिहरु	बर्षायाम र त्यसपछी केही समयमात्र बग्ने नदिहरु
१	बबई	तलबेलुवा
२	आम्बासा	दानुवा ताल
२	ओराही	सनगुलिया
२	सनघुलिया	सेतुवा खोला
२		कटनिया दुन्द्रा
२		तलवेलुवा
२		कमला खोला
३	ओहारी	नेउलपुर झरना
३	जम्ती	गहिखा दुन्द्रा
३	बबई	दुन्द्रा खोला
३		दुन्द्रा खोला
३		दुन्द्रा खोला
४	बबई	
५	बबई	
६		गिठे खोला
६		खोकरपुरनाला
६		रजकुला
६		ओरही
७	ओराही	कालीगौरी कुलो

वडा नं.	अविरल बग्ने नदिहरु	बर्षायाम र त्यसपछी केही समयमात्र बग्ने नदिहरु
७		महानपुर कुलो
७		राजकडा
७		भुटकैया कुलो
७		मढेला कुलो
८	ओराही	ओराही जरही खोला
९	खौराह खोला	
९	औरही खोला	

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनता

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्वन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामीसामु छ। यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन्।

नगरपालिकाको वास घरधुरी सर्भेक्षण,२०७६ को तथ्याङ्क अनुसार कुहिने र नकुहिने र पुन प्रयोग हुने फोहोर छुट्टा छुट्टै राख्ने घरधुरी २०६४ अर्थात १९.४७ प्रतिशत, कुहिने र नकुहिने मात्रै फोहोर छुट्याउने ७९२ घरधुरी अर्थात ७.५८ प्रतिशत, सबै फोहोर एकै ठाउँमा राख्ने घरधुरी ७५९८ अर्थात ७२.६८ प्रतिशत रहेका छन्। नगरपालिकाले फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गरी सकेसम्म कम फोहोर उत्पादन गर्ने, वातावरणमैत्री सामाग्रीहरुको मात्र प्रयोग गर्ने र उत्सर्जित फोहोरलाई मोहर बनाई आय आर्जन, सभ्यता र स्वास्थ्यसँग जोड्ने अभियानको थालनी गरेको छ।

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

महामारी तथा विपद् न्यूनीकरण साथै उद्धार गर्न ठाकुरबाबा नगरपालिकामा वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन इकाई स्थापना गरी कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। यस इकाइले बाढी, पहिरो, भूकम्प, आगलागी, चट्याङ्जस्ता प्राकृतिक प्रकोप र महामारीजस्ता मानवजन्य विपत्तिका समयमा सक्रिय भई विपद् न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण कार्यहरु गर्दै आइरहेको छ। यस नगरपालिकाको ९ वटावडाहरु मध्ये ८ वटावडा मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्दछ। बर्दिया राष्ट्रिय निकुन्जसँग यस नगरपालिकाको ३२ कि. मि. सिमा जोडिएको छ। सिमा क्षेत्रका वासिन्दाहरुको धनजनमा जंगलि जनावरहरुले बर्षेनी क्षती गरिरहेको हुन्छन् यसैलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन र स्रोत परिचालन कार्यविधि,२०७५ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको मुख्य जल निकासको रुपमा बबई, आम्बासा,ओराही, जम्ती लगायतका नदीहरु रहेका छन्। तराईको समथर क्षेत्रमा पर्ने नगरपालिका भएकोले यो बाढी, डुवान र कटानको जोखिम भएको क्षेत्रमा पर्दछ। यस्तो सतहमा पानीको प्राकृतिक निकास सहज नहुने भएकाले व्यवस्थित गर्न नसके व्यापक रूपमा डुवान र कटानको जोखिम रहन्छ। त्यसमा पनि ट्र्याक खोलेर व्यवस्थित गर्न नसकेका सडकहरूले डुवान र कटानका हिसाबले थप जोखिमपूर्ण स्थिति सिर्जना भएको देखिन्छ। तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ। यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणाली विकास गर्नु पर्दछ। यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा सर्वप्रथम डुवान र कटानका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

नगरपालिकाबासीलाई चुस्त, पारदर्शी तथा सुविधाजनक सेवा प्रवाह गर्नु नगरपालिकाको पहिलो दायित्व हो । सही सूचना तथा जानकारी प्राप्त नहुँदा सेवाग्राहीले पटक पटक दुःख पाउने अवस्था आउँछ भने पालिकाप्रति जनविश्वास पनि घट्न जान्छ । तसर्थ चुस्त दुरुस्त तरिकाले सेवा प्रदान गर्नको लागि यस नगरपालिकाले विभिन्न ऐन, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड तथा आचारसंहिता निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइरहेको छ ।

२.६.२ श्रोत परिचालन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोत माथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भए तापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नु पर्दछ । नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीनखम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको विकासमा समेत उक्त क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गरिएको छ ।

२.६.३ योजना व्यवस्थापन

नगरपालिकाका आफनो क्षेत्राधिकारमा कृषि, पर्यटन विकास, घरेलु उद्योग, शिक्षा तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी कार्यक्रमहरु र भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी रोजगारिको सिर्जना गर्न आफनो बजेट केन्द्रित गर्नुपर्ने देखिन्छ । आय र खर्चको समुचित व्यवस्थापन गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना गर्ने, आयआर्जन गर्ने, उपलब्ध साधन र स्रोतको समुचित उपयोग गरी आम नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु जरुरी देखिन्छ ।

परिच्छेद - ३: सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्न संविधान सभाबाट पारित गरी जारी भएको नेपालको संविधान २०७२ ले देशको शासन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूले आपसी समन्वयबाट गर्ने संबैधानिक व्यवस्था गरेको छ । तिनवटै सरकारका आ-आफ्ना अधिकार क्षेत्रहरू तोकिएका छन् । कतिपय साझा अधिकार छन् भने कतिपय एकल अधिकार छन् । संविधानको अनुसूचि-८ अन्तर्गत स्थानीय सरकारका विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने एकल अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएकोले सोहीबमोजिम स्थानीय तहमा यो नगरपालिकाले आवधिक योजना तयार पारेको हो ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू
➢ प्रशस्त खेतियोग्य जमिन र समथर भू-धरातल भएपनि भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग मार्फत कृषिमा व्यवसायिकताको पर्याप्त विकास हुन नसकेको ।
➢ खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा राम्रो प्रबन्ध गर्न नसकिएको ।
➢ नगरपालिकाको निकट ठूला उपभोक्ता बजारहरु (गुलरिया, नेपालगञ्ज) संगको सन्नीकटता (Connectivity) लाई थप प्रभावकारी र लाभयूक्त बनाउन नसकिएको
➢ पर्यटनको राम्रो संम्भावना भएपनि आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको दिगो विकास हुन नसकेको ।
➢ पर्यटनलाई व्यावसायिक बनाउन चुनौती रहेको ।
➢ कृषि तथा स्थानीय उपजमा आधारित ठूला उद्योगहरूको विकास हुन नसकेको ।
➢ बाढी, डुबान र कटानको समस्या रहेको ।
➢ विकास र समृद्धि तर्फको यात्रामा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।
➢ युवा जनशक्तिलाई नगरपालिकाकै विकासमा केन्द्रित गरी बस्ने वातावरण सृजना गर्नुपर्ने चुनौती रहेको ।
➢ विकासका भौतिक पूर्वाधारहरूको थप विकास र विस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।
➢ परम्परागत चिन्तन शैलीमा व्यापक परिवर्तन नभइसकेकोले लैङ्गिकता, सामाजिक विभेद लगायतका सामाजिक सन्तुलनका विषयहरूमा प्रशस्त जागरण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।
➢ स्थानिय तहहरुमा आवश्यक तथ्याङकहरु अद्यावधिक नभइसकेको हुनाले दिगो विकास लक्ष्यको सूचाङक अनुसार सूचनाहरु अद्यावधिक गर्नुपर्ने भएको ।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, जल पर्यटन र कृषि पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको ।
➢ नगरपालिकालाई पूर्व-पश्चिम (लोकमार्ग) को कोहलपुर, कर्णाली चिसापानी खण्डले पार गरेको ।
➢ जिल्ला सदरमुकाम गुलरियाबाट २२ कि. मी. को दूरीमा रहेको ।
➢ तराईको समथर भू-धरातलको प्रधानता रहेकोले सबै वडा केन्द्रहरूसँगको सम्बन्ध सहज बनाउन सकिने ।
➢ पाटे बाघका लागि विश्व प्रख्यात बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज नगरपालिकाको अधिकासंक्षेत्रको सिमाना रहेको ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
➢ बाह्रै महिना पानीको स्रोतको रुपमा प्रयोग गर्न सकिने विशाल बबई नदि नगरपालिका भएर बग्ने ।
➢ स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने ।
➢ युवा जनशक्तिको जनसांख्यिक लाभाशंको उच्चतम सदुपयोग गरी समृद्धिको यात्रा तय गर्न सकिने ।
➢ स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टताको आधारमा आफ्ना योजना आफै निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
➢ स्थानीय सरकारको नेतृत्व अनुभवी तथा परिपक्व हुँदै गएको तथा विकास निर्माणप्रति जनचासो बढ्दै गएको ।
➢ नगरपालिकामा वि. स. २०७४ साल देखि हाल सम्ममा ९४९१ मी.सडक कालोपत्रे, ६७७५६ मी. ग्राभेल,४३९४० मी नयाँबाटो निर्माण कार्य भएको ।
➢ नगरपालिकामा दुरगामी प्रभावका सडकहरु, रानीपुर कालीगौडी -मढेला सडक, आशारानी मार्ग, रामदास मार्ग, भुरीगाउँ- नेउलापुर-गोदाना -सुखाड -ठाकुरदारा सडक लगायतका सडकहरु निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका ।
➢ मनोरञ्जन तथा खेलकुदका लागि सुविधा सम्पन्न कर्वडहल सहित सहित १० वटा भन्दा बढी खेलकुद मैदानहरू रहेको ।
➢ नगरपालिकाभित्र साना तथा ठूला उद्योगहरू गरी जम्मा ३९ वटा भन्दा बढि साना तथा मझौला उद्योगहरु सञ्चालनमा रहेको ।
➢ ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्र १ राष्ट्रिय निकुञ्ज, १ धार्मिक बन सहित १३ वटामध्यवर्ती क्षेत्र सामुदायिक वन र २७ वटासामुदायिक बनहरु रहेका ।
➢ शिक्षा र स्वास्थ्य हवको रुपमा विकास गर्न सकिने ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

तीव्र आर्थिक र सामाजिक विकास मार्फत आम नागरिकको जीवनमा सकारात्मक रूपान्तरण गरी सुखी र समृद्ध समाजको निर्माण गर्न आवधिक योजनाका समग्र कार्यक्रमहरू लक्षित रहनेछन् । यसर्थ यी कार्यक्रमहरुको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित उपलब्धिहरू हासिल गर्न तय गरिएका मूल निर्देशक सिद्धान्तहरू निम्न बमोजिम छन् :

१. विकासका आधारभूत पूर्वाधार निर्माण सँगै आम नागरिकका दैनिक आधारभूत आवश्यकता पूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष योगदान पुर्‍याउने कार्यक्रम कार्यान्वयन

२. शान्त, सौहाद्र, समतामूलक, समावेशी, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकास

३. समाजवाद उन्मुख आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र

४. दिगो, सन्तुलित र हरित अर्थतन्त्रमा आधारित विकास

५. शिक्षा, स्वास्थ्य र मानव संसाधन निर्माण

६. बालमैत्री, महिलामैत्री तथा लैङ्गिक सन्तुलनयुक्त, युवा उद्यमी तथा रोजगारी केन्द्रीत विकास

७. न्यायमा आधारित भेदभाव रहित समाज तथा सामाजिक सुरक्षा

८. रैथाने सँस्कृति, भुगोल, सम्भावना, पहिचान तथा परिवेशमा आधारित विकास

९. सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक सहभागितामा आधारित विकास

१०. असल शासन र उत्तरदायी स्थानीय सरकार

११. संघिय, प्रादेशिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरुलाई स्थानीयकरण गर्दै दिगो विकास लक्ष्य हासिल तर्फको विकास यात्रा

१२. सूचना प्रविधिमा आधारित विकास

३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

दीर्घकालीन सोच

समुन्नत ठाकुरबाबा : सबल नगरवासी

लक्ष्य

भूमिको वैज्ञानिक सदुपयोग, आधुनिक र व्यवसायिक कृषि, पर्यटन र दिगो विकास मार्फत आर्थिक समृद्धी हासिल गरी समुन्नत नगरपालिकाको निर्माण गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- कृषि, वन, जल,उद्योग र पर्यटन लगायत आर्थिक सम्भावनाका क्षेत्रहरूको विकास मार्फत आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु ।
- न्याय पूर्ण, सौहार्द, खुसी र सुखी समाज निर्माण गर्नु ।
- विकासका लागि अपरिहार्य सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु ।
- पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त पारी असल शासन स्थापित गर्नु ।

३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका नं. ८: नगरपालिकाका समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.व. २०८२/८३ को लक्ष्य
१.	आर्थिक वृद्धिदर (औसत)	प्रतिशत	६.३*	७.६२
२.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२९.३*	२६.६
३.	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१९.३*	२०.५
४	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	४.५*	६
५	कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	१०.८*	११
६	प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय	अमेरिकी डलर	८०३*	१६००
७	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या (निरपेक्ष गरिबी)	प्रतिशत	२९.९२*	१५
८	बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	०.१३३*	०.०५
९	श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	३७.३*	५०
१०	बेरोजगारी दर	प्रतिशत		

क्र.सं.	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आ.व. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.व. २०८२/८३ को लक्ष्य
११	रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा	प्रतिशत	३६*	५०
१२	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत		
१३	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार	प्रतिशत		
१४	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल परिवार	प्रतिशत		
१५	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	६९*	७२
१६	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२१५*	१००
१७	पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	४५*	३०
१८	४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	१३*	०
१९	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७९.४*	९५
२०	माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	४०.५*	५५
२१	उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर	प्रतिशत		
२२	उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		
२३	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत		
२४	लैंगिक विकास सूचकांक	सूचकांक		
२५	मानव विकास सूचकांक	सूचकांक	०.५१*	
२६	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत		
२७	जीवनकालमा शारीरिक वा मानसिक वा यौन हिंसा पिडित महिला	प्रतिशत	२२.६*	१०
२८	आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोवास गर्ने परिवार	प्रतिशत		
२९	सिंचित क्षेत्रफल	प्रतिशत		
३०	पक्की सडकमा पहुँच भएको घरपरिवारको	प्रतिशत		

* लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना (आ.व. २०७६/७७-२०८०/८१) को तथ्याङ्क

३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

प्रमुख रणनीतिहरू
➢ आर्थिक क्षेत्रका मूल स्तम्भहरू जस्तै कृषि, वन, जल,उद्योग र पर्यटन क्षेत्रको समुचित विकास गर्न ती क्षेत्रहरूलाई वैज्ञानिक र व्यवसायिक बनाई यसमा संलग्न मानव स्रोतलाई सक्षम र प्रतिस्पर्धी तुल्याउने ।
➢ हरेक क्षेत्रको विकासमा अपरिहार्य आधारको रुपमा रहेका आधारभूत भौतिक पूर्वाधार जस्तै- सडक, उर्जा, सिंचाई, खानेपानी आदिको विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिने ।

प्रमुख रणनीतिहरू
➢ सम्पूर्ण क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको संस्थागत विकास गरी मानव स्रोत निर्माण, अध्ययन र अनुसन्धान तर्फ केन्द्रित नीति तथा कार्यक्रमलाई महत्वका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
➢ सामाजिक न्याय स्थापित गरी समावेशिकरण र पछाडि परेका वर्गलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।
➢ विकास निर्माणका हरेक क्रियाकलापमा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन हुने क्रियाकलाप समेत गर्न सोको सुनिश्चितता गर्ने ।
➢ जनमुखी असल शासन स्थापित गर्न सङ्घीय र लोकतान्त्रिक सफल राज्यहरूमा अवलम्बन गरिएका असल अभ्यासहरूलाई हाम्रो विशिष्टिकृत परिस्थिति अनुरुप अनुशरण गर्ने ।

३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

नेपालको संविधानको धारा ५९ मा आर्थिक अधिकारको प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी धारा ६० मा राजश्व श्रोतको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा ६० को उपधारा २ बमोजिम नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने उल्लेख छ । यस व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ जारी गरिएको छ । त्यसैगरी संविधानको धारा २२९ मा स्थानीय संचित कोषको प्रबन्ध गरिएको छ । यस कोषमा स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजश्व नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा स्थानीय तहले लिएको ऋण र अन्य श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुनेछ ।

स्थानीय संचित कोषमा जम्मा हुने रकमका श्रोतहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१) आन्तरिक राजश्व

२) राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम

३) संघिय सरकारबाट प्राप्त रकम तथा अनुदान

४) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान तथा अन्य रकम

५) कुनै व्यक्ति, संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम

६) संघीय सरकारको पहलमा प्राप्त वैदेशिक सहायता रकम

७) अन्य स्थानीय तहहरूबाट प्राप्त सहयोग तथा अनुदान

८) आन्तरिक ऋणबाट प्राप्त रकम

९) अन्य कुनै श्रोतबाट प्राप्त रकम

नेपालको संविधानको मर्म अनुरुप अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम तीन तहका सरकारहरूलाई प्राप्त व्यवस्था अनुरुपका आयका श्रोतहरू देहाय बमोजिम छन् ।

(क) राजश्वको बाँडफाँड

यस अन्तर्गत मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कबाट उठेको रकम बाँडफाँड गर्ने व्यवस्था रहेको छ । यी कर तथा शुल्कहरू संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भई कूल रकमको ७० प्रतिशत संघीय सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय सरकारलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ख) प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँड

प्राकृतिक श्रोत अन्तर्गत विशेषगरी पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज पानी तथा अन्य प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम मध्ये संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कूल रकमको ५० प्रतिशत संघलाई, २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशलाई र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्राप्त हुन्छ ।

(ग) अनुदानबाट प्राप्त रकम

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई देहाय बमोजिमका अनुदानहरू प्रदान गर्दछन् ।

१) वित्तिय समानिकरण अनुदान

२) सशर्त अनुदान

३) समपुरक अनुदान

४) विशेष अनुदान

(घ) संघीय सरकारद्वारा लिइएको वैदेशिक सहायताबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त रकम

(ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा स्थानीय तहले लिएको आन्तरिक ऋण

(च) नेपाल सरकारले स्थानीय सरकारलाई दिएको ऋण

संविधानले दिएको अधिकार साथै विभिन्न ऐन तथा कानुनले गरेको व्यवस्थाका आधारमा यस योजनामा बजेटको स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य प्राप्तिको लागि बजेट व्यवस्थापन र संचालनको विषयमा यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

३.८.१ आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र.सं.	शिर्षक	रकम रू. हजारमा					प्रतिशत
		आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	
१.	राजश्व						
(क)	आन्तरिक राजश्व	६६,८००,०००	७३४८००००.००	८०८२८०००.००	८८९१०८००.००	९७८०१८८०.००	
(ख)	राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम १) संघीय सरकार २) प्रदेश सरकार	११२,३७६,००० १४,९५३,०००	१२३६१३६००.०० १६४४८३००.००	१३५९७४९६०.०० १८०९३१३०.००	१४९५७२४५६.०० १९९०२४४३.००	१६४५२९७०१.६० २१८९२६८७.३०	
२.	अनुदान	५९५,८१४,०००	६५५३९५४००.००	७२०९३४९४०.००	७९३०२८४३४.००	८७२३३१२७७.४०	
२.१	संघीय सरकार	५३४,२७६,०००	५८७७०३६००.००	६४६४७३९६०.००	७१११२१३५६.००	७८२२३३४९१.६०	
२.१.१	वित्तिय समानिकरण अनुदान	१५३,६००,०००	१६८९६००००.००	१८५८५६०००.००	२०४४४१६००.००	२२४८८५७६०.००	
२.१.२	सशर्त अनुदान	२५७,७००,०००	२८३४७००००.००	३११८१७०००.००	३४२९९८७००.००	३७७२९८५७०.००	
२.१.३	समपूरक अनुदान	१०,०००,०००	११००००००.००	१२१०००००.००	१३३१००००.००	१४६४१०००.००	
२.१.४	बन क्षेत्रको रोयल्टी	६००,०००	६६००००.००	७२६०००.००	७९८६००.००	८७८४६०.००	
२.२	प्रदेश सरकार	६१,५३८,०००	६७६९१८००.००	७४४६०९८०.००	८१९०७०७८.००	९००९७७८५.८०	
२.२.१	वित्तिय समानिकरण अनुदान	८,५८५,०००	९४४३५००.००	१०३८७८५०.००	११४२६६३५.००	१२५६९२९८.५०	
२.२.२	सशर्त अनुदान	११,०००,०००	१२१०००००.००	१३३१००००.००	१४६४१०००.००	१६१०५१००.००	
२.२.३	समपुरक अनुदान	२०,०००,०००	२२००००००.००	२४२०००००.००	२६६२००००.००	२९२८२०००.००	
२.२.४	विशेष अनुदान	७,०००,०००	७७०००००.००	८४७००००.००	९३१७०००.००	१०२४८७००.००	
३.	सामाजिक सूरक्षा भत्ता						

क्र.सं.	शिर्षक	रकम रू. हजारमा					प्रतिशत
		आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	
४.	निर्वाचित क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम (सांसद विकास कोष)						
५.	वैदेशिक सहायता बापत संघीय सरकारबाट प्राप्त रकम						
६.	आन्तरिक ऋण						
७.	नेपाल सरकारबाट प्राप्त ऋण						
८.	गत वर्षको मौज्दात	१७१,१४२,१०५	१८८२५६३१५.५०	२०७०८१९४७.०५	२२७७९०१४१.७६	२५०५६९१५५.९३	

३.८.२ सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	प्रतिशत
१.	कूल बजेट	८३७२५६१०५	९२०९८१७१५.५०	१०१३०७९८८७.०५	१११४३८७८७५.७६	१२२५८२६६६३.३३	
	चालु खर्च						
	पूँजीगत खर्च						
२.	कूल खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड						
२.१	आर्थिक क्षेत्र	४६०१४०००	५०६१५४००.००	५५६७६९४०.००	६१२४४६३४.००	६७३६९०९७.४०	
२.२	सामाजिक क्षेत्र	२८८७६६८९०	३१७६४३५७९.००	३४९४०७९३६.९०	३८४३४८७३०.५९	४२२७८३६०३.६५	
२.३	पूर्वाधार विकास	३३७९७०८०८	३७१७६७८८८.८०	४०८९४४६७७.६८	४४९८३९१४५.४५	४९४८२३०५९.९९	
२.४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन						

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	प्रतिशत
२.५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	५०७९९३६१	५५८७९२९७.१०	६१४६७२२६.८१	६७६१३९४९.४९	७४३७५३४४.४४	
२.६	वडा स्तरीय योजना						
२.७	प्रशासनिक खर्च	११३७०५०४६	१२५०७५५५०.६०	१३७५८३१०५.६६	१५१३४१४१६.२३	१६६४७५५५७.८५	

३.८.३ विषय क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको विस्तृत विवरण

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा				
		आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण
१.	**आर्थिक क्षेत्र**	४६०१४०००	५०६१५४००.००	५५६७६९४०.००	६१२४४६३४.००	६७३६९०९७.४०
	कृषि विकास तथा पशुविकास	१८७७००००	२०६४७०००.००	२२७११७००.००	२४९८२८७०.००	२७४८११५७.००
	सहकारी तथा रोजगारी प्रवर्द्धन	१५०००००	१६५००००.००	१८१५०००.००	१९९६५००.००	२१९६१५०.००
	पर्यटन तथा उद्योग वाणिज्य	४२९००००	४७१९०००.००	५१९०९००.००	५७०९९९०.००	६२८०९८९.००
२.	**सामाजिक क्षेत्र**	२८८७६६८९०	३१७६४३५७९.००	३४९४०७९३६.९०	३८४३४८७३०.५९	४२२७८३६०३.६५
	शिक्षा विकास	४७८२२७९०	५२६०५०६९.००	५७८६५५७५.९०	६३६५२१३३.४९	७००१७३४६.८४
	स्वास्थ्य सेवा	४७८२२७९०	५२६०५०६९.००	५७८६५५७५.९०	६३६५२१३३.४९	७००१७३४६.८४
	युवा तथा खेलकुद	३०९८०००	३४०७८००.००	३७४८५८०.००	४१२३४३८.००	४५३५७८१.८०
	लैङ्गिक समानता, महिला शसक्तिकरण र सामाजिक समावेशीकरण	५१६७५००	५६८४२५०.००	६२५२६७५.००	६८७७९४२.५०	७५६५७३६.७५

क्र.सं.	विषय क्षेत्र/उपक्षेत्र	रकम रु हजारमा				
		आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण
३.	**पूर्वाधार**	३३९९७०८०८	३७३९६७८८८.८०	४११३६४६७७.६८	४५२५०११४५.४५	४९७७५१२५९.९९
	शहरी पूर्वाधार, भू-उपयोग तथा वस्ती विकास	१११०९३७२३६	१२२०३०९५९.६०	१३४२३४०५५.५६	१४७६५७४६१.१२	१६२४२३२०७.२३
	सूचना तथा प्रविधि एवं डिजिटल प्रणाली	११०००००	१२१००००.००	१३३१०००.००	१४६४१००.००	१६१०५१०.००
४.	**वातावरण**	१७५३२०००	१९२८५२००.००	२१२१३७२०.००	२३३३५०९२.००	२५६६८६०१.२०
	वातावरण तथा सरसफाई र हरियाली प्रवर्द्धन	८०००००	८८००००.००	९६८०००.००	१०६४८००.००	११७१२८०.००
	विपद् व्यवस्थापन	१२००००००	१३२०००००.००	१४५२००००.००	१५९७२०००.००	१७५६९२००.००
५.	**संस्थागत विकास**	२१०५५४००	२३१६०९४०.००	२५४७७०३४.००	२८०२४७३७.४०	३०८२७२११.१४
	राजश्व प्रशासन					
	कर्मचारी प्रशासन, जनशक्ति विकास तथा सुशासन					
	सेवा प्रवाह र प्रशासन					

३.८.४ बजेटका अन्य स्रोतहरूको परिचालन तथा व्यवस्थापन

स्थानीय तहको विकासमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको प्रमुख श्रोत माथि उल्लेखित संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान भए तापनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नु पर्दछ । नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीन खम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाको विकासमा समेत यो क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गर्दै निम्नानुसार प्रक्षेपण तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

क्र.सं.	शिर्षक	गत वर्षको यथार्थ	चालु वर्षको संशोधित अनुमान	आगामी वर्षको प्रक्षेपण	कूल जम्मा	प्रतिशत
(क)	सहकारी क्षेत्र					
(ख)	निजी क्षेत्र					
(ग)	व्यक्तिगत सहायता तथा संघ, संस्था					
(घ)	सार्वजनिक क्षेत्र					

३.९ नगरपालिकाका समृद्धिका मुख्य संवाहकहरू (Lead Sectors)

३.९.१ कृषिक्षेत्र (कृषि ग्राम)

नगरपालिकाको अधिकांश क्षेत्र तराई भू-भाग रहेको हुनाले यहाँ प्रसस्त मात्रामा बलौटे र चिम्ट्याइलो पाँगो माटोको प्रधानता रहेको छ । तराईको समथर फाँटहरू यस नगरपालिकाको समृद्धिको पहिलो आधार हो । यहाँ बाह्रै महिना सिंचाईको सुविधा पुग्ने क्षेत्रको विकास र विस्तार गरी वैज्ञानिक, व्यवसायिक र तीव्र उत्पादनमुखि कृषिको प्रवर्द्धन गरी समग्र कृषि भण्डारको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ ।

३.९.२ वनजंगल र जलश्रोत

यस नगरपालिकाको कुल जमिनको ३८.६९ प्रतिशत जमिन वनजंगलले ढाकेको छ । प्राकृतिक अवस्थामा नै रहेको वनको स्याहार संभार गर्नुको साटो वर्षेनी अतिक्रमण, डढेलो, चरिचरण र लुकिछिपी फडाँनीको चपेटामा परेको यर्थाथ छ । झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई पुनर्उत्थान गरी प्रतिफलमुखी जडीबुटी र फलफूल लगाउन सके तथा कृषिकर्म जस्तै- वनजंगलको स्याहार, संरक्षण र वैज्ञानिक सदुपयोग गर्न सके यसबाट प्रत्यक्ष आर्थिक तथा पर्यावरणीय लाभ लिन सकिन्छ । विशेष गरी यस नगरपालिकाको वनजंगललाई कृषि बन (Agro Forest) को अवधारणा अनुरुप विकास गर्न सके यो समृद्धिको बलियो स्तम्भ हुन सक्छ । अर्कोतर्फ बबई नदी र अन्य सहायक नदीमा रहेको जलश्रोतको समेत उचित र पूर्ण सदुपयोग गर्न सकिएको छैन । सिंचाइ लगायत जलपर्यटन साथै, जलश्रोत व्यवस्थापन मार्फत दीर्घकालीन समृद्धिमा समेत जलसम्पदा कोशेढुङ्गा सावित हुनसक्ने देखिन्छ ।

३.९.३ पर्यटन

विशेष गरी यस नगरपालिकालाई ऐतिहासिक, धार्मिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, जल पर्यटन र कृषि पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी नगरपालिकामा जातिगत विविधता रहेको कारण होमस्टे र सांकृतिक पर्यटनको उत्तिकै सम्भावना छ । तसर्थ पर्यटन क्षेत्र यो नगरपालिकाको समृद्धिको अर्को मुख्य संवाहक हो । अर्कोतर्फ बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको कारण निकुञ्ज पर्यटन अन्तर्गत पर्ने सम्पूर्ण पर्यटकिय गतिविधीहरुबाट प्रत्यक्ष लाभ लिन सकिन्छ ।

३.९.४ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरू

यस नगरपालिकाको प्रमुख विकास संवाहकको रुपमा रहेको कृषि क्षेत्रको समुचित विकास पश्चात कृषि उपजमा आधारित प्याकेजिङ, प्रशोधन र गुणस्तर कायम गरी त्यस्ता बस्तुहरूको ब्रान्डिङ गर्न, उद्योगहरू खोल्न सकिने ठूलो सम्भावना रहेको छ ।

३.१० विकासका मुख्य सहयोगी क्षेत्रहरू

३.१०.१ ठूला शहर र राजमार्ग प्रणालीसँगको सन्निकटता

पूर्व-पश्चिम लोकमार्गले छोएको यस नगरपालिका मूलुकको पश्चिमी क्षेत्रको व्यपारिक क्षेत्र नेपालगञ्ज तथा बर्दिया जिल्ला सदरमुकाम सन्निकट रहेको नगरपालिका हो । यसका साथै भारत संगको रुपेडिया नाका निकट रहेकोले Connectivity लाई प्रभावकारी बनाइ ठूला उपभोक्ता बजारहरुसम्म बृहत संजाल निर्माण गर्न सकिन्छ ।

३.१०.२ प्राकृतिक सम्पदाहरू

मलिलो उब्जाउयुक्त जमिन, बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वनजंगल क्षेत्र, बबई नदि लगायत नगरपालिका भित्र रहेका अन्य साना साना नदि तथा जलसम्पदा यहाँका मुख्य प्राकृतिक सम्पदाहरू हुन् । यी सम्पदा नै विकासलाई गतिदिने आधारहरू हुन् ।

३.१०.३ धार्मिक र सामाजिक सहिष्णुता

सबै जातजातिका बीच आपसी सहयोग र सहकार्य गरी सौहाद्रतापूर्वक रहनु यहाँको विकासको अर्को महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो । यसका साथै यहाँ रहेका आदिवासीहरु जस्तै थारु, मगर, मुस्लीम समुदायको सास्कृतिक र मानवशाश्त्रिय विशेषताको अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षण मार्फत विकासमा टेवा पुर्‍याउन सकिन्छ ।

३.१०.४ जनसांख्यिक लाभांश

नगरपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण २०७५, को तथ्याङ्क अनुसार ठाकुरबाबा नगरपालिकामा १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सक्रिय जनसंख्या ३०२९६ अर्थात् ५५ प्रतिशत रहेको छ । जनसांख्यिक चक्रमा यसप्रकारको जनसांख्यिक लाभ प्राप्त हुने अवसर इतिहासमा दुर्लभ हुन्छ तसर्थ युवा र सक्रिय जनसंख्याको बाहुल्यता भएको हालको अवस्था नगरपालिकाको विकासको लागि अति महत्वपूर्ण कालखण्ड हो । यो नै विकासको महत्वपूर्ण सहयोगी तत्व हो ।

३.११ ठाकुरबाबा नगरपालिकाका गौरवका आयोजना (Signature Projects)

ठाकुरबाबा नगरपालिकाका केहि गौरवका आयोजनाहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

१. ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सबै वडामा परम्परागत कुलो, बबई सिचाई, डिभिजन सिचाई, भूमिगत सिचाई, कर्णाली सिचाई आयोजना संघीय सरकार र नगरपालिकाको संयुक्त बजेटमा सम्पन्न गर्ने ।

२. वडा नं. १ देखि वडा नं. ९ सम्म जोड्ने बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको सिमानामा आर.सि.सि. पर्खाल आगामी ५ वर्ष भित्रमा सम्पन्न गरी सक्ने ।

३. भदेली-मुक्तिपुर-कानपुर-सुन्दरपुर-बठनपुर-दंगपुरुवामा दुवैतर्फ पक्की नालासहित सडक संघीय सरकार र नगरपालिकाको संयुक्त बजेटमा आगामी ५ वर्ष भित्र सम्पन्न गरी सक्ने ।

४. वडा नं. ७ र ८ मा संचालित लिफ्ट सिचाई आयोजना प्रदेश सरकार र नगरपालिकाको संयुक्त बजेटमा आगामी ५ वर्ष भित्र सम्पन्न गरी सक्ने ।

५. दैसिङ्गे बोगटीको घरदेखि गोब्रेला-चिट्कैया-खुखाड हुँदै वडा नं. ३ को गोदाना जोड्ने बाटो नगरपालिका र प्रदेश सरकारको संयुक्त बजेटमा सम्पन्न गर्ने ।

६. चिटकैया गेट-निकुञ्ज गेट-कृष्ण प्रणामी मन्दिरहुँदै मधुवन न.पा.को वडा नं. १ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति
७. नेउलापुर शिव मन्दिरदेखि मिर्चैया, बगनाहा, खैलारहुँदै बारबर्दिया जोड्ने बाटो स्तरोन्नति
८. वडा नं. २, ३ र ५ मधुवन जोड्ने रेल्वे लाइन सडक स्तरोन्नति
९. वडा नं. ३ मा शीत भण्डार निर्माण
१०. वडा नं. १ को त्रिभुवन नमूना मा.वि.को जग्गामा सपिङ्ग कम्प्लेक्स निर्माण
११. वडा नं. ४ को नदी उकास क्षेत्रमा जलाशय निर्माण गरी मत्स्यपालन र जल पर्यटन प्रवर्द्धन
१२. वडा नं. २ मा बहुसांस्कृतिक संग्रहालय निर्माण
१३. फोहोर संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण
१४. वडा नं. ४ मा प्राङ्गारिक मल उत्पादन कारखाना निर्माण
१५. वडा नं. ३ मा बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण
१६. नगर अस्पताल
१७. सौर्य प्रणालीबाट सौर्य विद्युत उत्पादन
१८. बारबर्दिया जोड्ने गरी नेउलापुर-गोदाना-ठाकुरद्वारा जोड्ने वैकल्पिक मार्ग निर्माण
१९. विपद् आश्रयस्थल निर्माण
२०. सबै वडाका मुख्य सडकहरू निर्माण
२१. छात्राबास सहितको बिग स्कुल निर्माण
२२. मुख्य बजार चोक निर्माण सहित हरियाली प्रवर्द्धन
२३. वडा नं. २ र ९ मा पिकनिक स्पट निर्माण
२४. पक्की पुल निर्माणः बबई, औराही, आम्बासा, बलाँती-कर्मला जोड्ने
२५. झोलुङ्गे पुल निर्माणः औराही, आम्बासा, जरही, हात्तीसार-मनाउ जोड्ने,
२६. दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन गरी मल उत्पादन
२७. नगर अस्पतालमा ब्लड बैंक स्थापना
२८. नदी नियन्त्रणः आम्बासा, औराही, जरही, बोक्सी, तलबेलवा, गिठे नाला
२९. निकुञ्ज तथा सामुदायिक वनक्षेत्र किनारको बस्तीमा उज्यालो कार्यक्रम
३०. सबै वडामा विपन्न आवास कार्यक्रम
३१. चार्जिङ्ग स्टेशन सहित बसपार्क निर्माण
३२. २ वटा स्थानमा कोल्ड रुम निर्माण
३३. खाद्यान्न तथा बीउ भण्डारण केन्द्र निर्माण
३४. डिजिटल पालिका निर्माण
३५. सबै प्रविधिमैत्री विद्यालयहरू निर्माण
३६. सघन कृषि परियोजना सञ्चालन गरी बजारीकरण
३७. संघीय सरकारसँगको पहलमा आम्बासा- तेलपानी सडक निर्माण
३८. वडा नं. ५ देखि मधुवन नगरपालिकाको वडा नं. २ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति
३९. ध्यान तथा योग केन्द्र निर्माण
४०. खेलकुद प्रतिष्ठान गठन
४१. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा आधुनिक रङ्गशाला निर्माण
४२. आधुनिक शौचालय निर्माण
४३. वडा नं. ५ को बाइजुराज मन्दिर निर्माण जडिबुटि उत्पादन तथा प्रशोधन
४४. गौशालाहरूमा बायोग्यास प्लान्ट जडान

४५. पञ्चगव्य अनुसन्धान केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन
४६. एक घर एक धारा कार्यक्रम
४७. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा आधुनिक वधशाला निर्माण
४८. मासु विविधिकरण र प्याकेजिङ्ग उद्योग स्थापना
४९. तरकारी सङ्कलन केन्द्र निर्माण
५०. दमकल व्यवस्थापन
५१. कृषि तथा पशु साझेदारी कार्यक्रम
५२. स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम
५३. कृषि तथा पशु बिमा कार्यक्रम
५४. नदी, खोला, कुलो किनारा सौन्दर्यकरण
५५. हात्तीसारमा ड्याम निर्माण गरी जलाशय पर्यटन प्रवर्द्धन

परिच्छेद - ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

(अ) कृषि

पृष्ठभूमि

तराईको समथर भूभाग रहेको यो नगरपालिकामा मलिलो जमिनको प्रधानता रहेकोले यहाँको समृद्धिको प्रमुख संवाहक नै कृषि क्षेत्र हो । यस पालिकाका ९ वटै वडामा खेतीपाती हुनसक्ने र भैरहेका प्रसस्त कृषि क्षेत्रहरू छन् । समुद्र सहहबाट १४४ मिटर देखि २१४ मिटरको उचाइमा रहेको यो नगरपालिकाको ४७.८० प्रतिशत भू भाग कृषि क्षेत्रले ओगटेको छ । यहाँका प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, गहुँ, मकै हुन् भने फलफूल बालीहरू केरा, आँप, भूईँकटहर, अम्बा, लिची आदि हुन् । त्यसैगरी दलहन बालीहरू मसुरो, मास, रहरी आदि, तेलहन बालीहरू तोरी, तिल, सूर्यमुखी, आलस आदि, मसला बालीहरु खुर्सानी, अदुवा, लसुन, प्याज, धनिया, बेसार, कागती, मेवा लगायत उष्ण क्षेत्रमा लगाइने सबै प्रकारका तरकारी बालीहरूको यहाँ प्रचुर मात्रामा उत्पादन हुने गरेको छ । हाल खेतीपाती भैरहेको क्षेत्र अत्यन्त मलिलो र सघन खेतीपाती गर्न सकिने उर्वर क्षेत्रमा पर्ने भएकोले यो भूमिको पूर्ण सदुपयोग गर्न सके यो नगरपालिकालाई कृषिको नमूना क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ । नगरपालिकाको अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेकोले पालिकाको दीर्घकालीन विकास र समृद्धिका लागि यो क्षेत्रलाई बैज्ञानिकिकरण र व्यवसायिकीकरण गर्न सकिने प्रबल संभावना रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षहरू
✓ ठुलो संख्यामा नगरपालिकाबासीहरू कृषि पेशामा संलग्न भएर खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने अवस्था हुँदा पनि भारतबाट खाद्यान्न आयात गरिनु ।
✓ उन्नत खेती प्रणालीतर्फ उन्मुख हुँदाहुँदै पनि सिँचाई आयोजनाको भरपर्दो सिँचाई सुविधा उपलब्ध नहुँदा उब्जनीमा सोचेजस्तो प्रगति नभएको ।
✓ मध्यवर्ती क्षेत्रमा जंगली जनावरको कारण बालीनाली जोगाउन समस्या हुने गरेको ।
✓ कृषकलाई दक्ष प्राविधिकबाट आवधिक र प्रभावकारी तालिमको व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषि तथा पशुपालनले पूर्णरूपमा व्यवसायिक स्वरूप ग्रहण गर्न नसकेको ।
✓ कृषि प्राविधिकहरूको पर्याप्तता नभएको ।
✓ कृषि बजारीकरण असहज भएकोले कृषि उपज बिक्री वितरणमा कठिनाइ ।
✓ बीउविजन, मलखाद र शीत भण्डारणको उचित प्रबन्ध नभएको ।
✓ कृषि उपज मूल्य श्रृंखलाको विकास नभएको ।
✓ मलखाद तथा कृषि सामग्रीको आपूर्तिमा असहजता रहेको ।
✓ किटनाशक औषधि, कृषि औजार, आधुनिक प्रविधि, पशु औषधालय तथा कृषि तथा पशु बीमाको पर्याप्त व्यवस्था नभएको ।
✓ कृषिजन्य उत्पादनको लागत मुल्यमा वृद्धि भई उत्पादन अपेक्षाकृत वृद्धि हुन नसकेको ।

दुर्बल पक्षहरू
✓ आवश्यकता अनुसार पशु तथा कृषिको घुम्ती शिविर संचालन गर्न नसकिएको ।
✓ कृषकहरु परम्परागत कृषि प्रणलीमा आधारित ।
✓ उत्पादित कृषि उपजहरुको उचित मूल्य निर्धारण र बजारीकरणको समस्या ।
✓ नीतिगत रुपमा कृषि अनुदान कार्यक्रम भएता पनि सो कार्यक्रम वास्तविक कृषकहरुको पहँचमा कमी

चुनौती तथा जोखिमहरू
✓ कृषि पेशाबाट युवा तथा अन्य श्रमशक्तिको व्यापक पलायन भएकोले कृषि व्यवसायतर्फ आर्कषण गरी कृषकको लगानीबाट उचित प्रतिफल प्राप्त गर्न सक्ने स्थितिको निर्माण गर्न ।
✓ परम्परागत कृषि प्रणालीलाई न्युनिकरण गर्दै पूर्ण रूपमा वैज्ञानिकीकरण गरी व्यावसायिक बनाउन ।
✓ कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीको अन्त्य गर्न ।
✓ वास्तविक किसानसँग खेती योग्य जमिनको अभाव हुनु ।
✓ समय सापेक्ष रासायनिक मल र किटनाशक औषधिको सन्तुलित प्रयोग गर्न ।
✓ माटोको उर्वराशक्ति कायम गर्नको लागि ठोस कदम चाल्न ।
✓ नगरपालिकामा रहेको कृषि भूमीलाई उत्पादन मुलक बनाउनको लागि सिँचाइको प्रबन्ध गर्न ।
✓ तरकारी तथा फलफूल चिस्यान केन्द्र पर्याप्त मात्रामा स्थापना गर्न ।
✓ कृषि तथा पशु विज्ञ प्राविधिकहरुको पर्याप्त व्यवस्था गर्ने ।
✓ कृषिवालीको समय अनुसार मल, बिउ विजन र औषधिको उपलब्धता गराउन ।
✓ कृषि बजारीकरण र मूल्य सन्तुलनमा ठोस काम गर्न ।
✓ कृषि उपज वस्तुहरुको भण्डारणको उचित प्रबन्ध गर्न ।
✓ कृषिमा प्रयोग गरिँदै आएको किटनाशक विषादीको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरी अर्गानिक कृषि प्रणालीको विकास गर्न ।
✓ बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रका वन्यजन्तु तथा किसानहरूको बीचको द्वन्द कम गरी अन्नबाली जोगाउन तुरुन्त आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ।
✓ रैथाने जातका बालीनालीहरू लोप हुने जोखिम रहेको ।
✓ आयातित तरकारीहरुको न्युनिकरण गरी उत्पादित तरकारीहरुलाई वढावा दिन ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षहरू
✓ नगरपालिकाले **"दक्ष किसान, सेवा केन्द्रमा पहुँच, आधुनिक प्रविधि, उत्पादन वृद्धि सहकारी बजारीकरण कृषि समृद्धि"** भन्ने दुरदृष्टि सहितको नगर गुरुयोजना तयार गरि कार्यआरम्भ गरेको ।
✓ नगरपालिका बीउ धान उत्पादनमा आत्मनिर्भर रहेको र नगरपालिकाले धान, गहुँ, मुसुरो र तोरीको बीउ अझ उत्पादन बढाउनका लागि आवश्यक आर्थिक सहयोग गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकाका धेरै संख्यामा घरपरिवारहरु कृषिमा संलग्न भएको हुँदा कृषि उत्पादनको लागि आवश्यक जनशक्ति रहेका ।
✓ नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका उत्कृष्ट कृषक कृषक, कृषि समुह, उद्यमी तथा प्राविधिकलाई सम्मान तथा पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने नीति लिएको ।

सबल पक्षहरू
✓ विभिन्न स्थानहरूमा कृषि फर्महरू, कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र सञ्चालनमा आएका ।
✓ नगरपालिकामा जलवायु अनुकुल बालीनाली, फलफूल तथा जडिबुटी प्रशस्त मात्रामा उत्पादन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकाले एक वडा एक कृषि तथा पशु प्राविधिकको सेवा सहित **"घरदैलोमा नै प्राविधिकको सेवा, कृषि उत्पादनमा टेवा"** भन्ने नाराका साथ पशुबीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकाले उत्पादन वृद्धि गरी कृषकको आय बढाउन सुत्केरी गाई भैसी पोषण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
✓ नगरपालिकाले अनुदानमा कृषि यन्त्र उपकरण उपलब्ध गराउन बजेट व्यवस्था गर्ने नीति लिएको ।

सम्भावना र अवसरहरू
✓ नगरपालिकाले अनुदानमा कृषि यन्त्रहरु आवश्यकता अनुसार विस्तार तथा वितरण गर्न सकिने ।
✓ युवावर्गलाई कृषिमा आकर्षित गर्न युवा लक्षित कृषि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ कृषक समूह, सहकारी, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्था र स्थानीय संघसंस्थाको साझेदारीमा कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ पशुपालन व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्न पशु बीमा, गोठ सुधार जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकालाई फलफूल उत्पादन, पशुपंक्षी पालनमा देशकै नमूना नगरपालिकाको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकामा दर्ता भएका कृषि समुह तथा सहकारीबाट व्यावसायिक कृषि कर्जा प्रदान गरी कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सकिने ।
✓ कृषक समूह निर्माण गरी उनीहरूको जग्गालाई व्यावसायिक खेतीमा जान चक्लाबन्दी गर्न सकिने ।
✓ अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी नगरपालिकाका विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न प्रजातिका नगदे बाली, फलफूल, जडिबुटी अर्थात गैर काष्ठजन्य बहुमूल्य वन पैदावारको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकामा उपलब्ध पोखरी तथा जलस्रोतको उपयोग गरी जलवायु अनुकूलको माछा पालन गर्न सकिने ।
✓ कृषक पाठशाला कार्यक्रमको निरन्तरता र नयाँ सञ्चालन गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकाले गाईभैंसीको भकारो सुधार कार्यक्रमका लागि अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने ।
✓ व्यावसायिकरुपमा बाखापालन, कुखुरापालन, बुङ्गुरपालन, हाँसपालन तथा माछा पालन गर्न सकिने ।
✓ सम्भाव्य खेतीयोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी कृषि पकेट क्षेत्र, सुपरजोन तथा जोनको रुपमा घोषणा गरी कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने ।
✓ कृषि सडकहरूको विकास गरी कृषकको उत्पादनलाई सहज रूपले बजारीकरण गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिकालाई प्राङ्गारिक तथा अर्गानिक नगरपालिकाको रूपमा विकास गर्ने उद्देश्यले जनचेतनामूलक फ्लेक्स तथा पम्प्लेटहरू वितरण गर्नुको साथै जैविक मल बनाउनको लागि तालिम सहित अनुदानमा प्लाष्टिक ड्रमहरू वितरण गर्न सकिने ।
✓ आयातित तरकारीहरुलाई न्यूनीकरण गरी स्थानिय स्तरमा उत्पादित तरकारीहरुलाई वढावा दिन सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

वैज्ञानिक, व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल यूक्त निर्यातमुखी कृषि ।

लक्ष्य

नगरपालिकाको आर्थिक समृद्धिको मूल संवाहकको रुपमा कृषिको विकास गर्ने ।

उद्देश्यहरू

- ✓ व्यवसायिक र उच्च प्रतिफलमुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।
- ✓ नमूना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु ।
- ✓ वातावरण मैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
- ✓ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ व्यावसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाभर कृषक परिचय पत्र वितरण गर्न कृषकहरूको वर्गीकरण गर्ने नीति निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ अगुवा कृषकहरूको पहिचान तथा कृषि सम्वन्धी विवरण संकलन लागि आधारभूत सर्वेक्षण गरिने छ ।
	१.१.३ वर्षमा कम्तीमा एकपटक कृषिको व्यवसायीकरण सन्दर्भमा अगुवा कृषकहरूलाई अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.१.४ वडास्तरीय कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ नगरपालिका स्तरीय कृषक सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ कृषि उपज विशेष कृषक समूह गठन गरी कृषि सहकारीसँग आवद्ध गरिनेछ ।
	१.१.७ किसानहरुले उत्पादन गरेको उपजको उचित मूल्य दिई कृषकहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.८ कृषिमा आत्मनिर्भर भन्ने अभियानलाई अगाडी बढाइनेछ ।
१.२ उच्च, प्रतिफलमुखी सघन खेती प्रणालीको अबलम्बन गर्ने ।	१.२.१ असिंचित क्षेत्रलाई क्रमश सिंचित तुल्याउन सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण गरिने छ ।
	१.२.२ प्रत्येक वडामा उर्वर र कृषियोग्य क्षेत्रको पहिचान गरी सघन खेतीका लागि मिश्रित बाली पहिचान गरिने छ ।
	१.२.३ प्रत्येक वडामा उच्च मूल्यका कृषि उपज पहिचान गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.४ प्रत्येक वडामा रहेका बगर तथा बाँझो क्षेत्रको पुर्नउत्थानका लागि सर्वेक्षण गरिनेछ ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.५ जग्गाको वर्गीकरण गरि कृषि योग्य जग्गाको चक्लाबन्दी तथा कन्ट्र्याक्ट फार्मीङ्गका लागि समन्वय गरिनेछ ।
१.३ कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने ।	१.३.१ प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र, सुपरजोन, जोन निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.२ फलफुल, पुष्प तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.३ बाली विशेष पकेट क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी गुणस्तरीय र उन्नत बीउ विजनका लागि स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	१.३.४ व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबालीले ओगटेको क्षेत्रफल क्रमश: विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.५ व्यावसायिक च्याउ खेतीमा अनुदान दिइनेछ ।
१.४ अत्यावश्यकीय कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	१.४.१ आवश्यक रासायनिक मलको आयतन आंकलन गरी समयमै आपूर्ति गर्न नगरपालिकास्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।
	१.४.२ प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादनसम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिने छ ।
	१.४.३ व्यावसायिक प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषकलाई विशेष अनुदानको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.४.४ वडास्तरमा उत्पादन हुने बाली विशेषका आधारमा उन्नत बीउ वितरण गर्न बीज बैङ्क तथा सामाग्री केन्द्रको विकास गरिने छ ।
	१.४.५ कृषि यान्त्रिकीकरण अन्तर्गत किसानले खरिद गर्ने औजार (जस्तै: च्यापकटर, ब्रसकटर, मिल्कएनलाइजर, स्प्रे आदि)मा मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।
	१.४.६ साना किसान तथा समग्र कृषि क्षेत्रलाई क्रमश यान्त्रिकीकरण गर्न एक नगरपालिकास्तरीय Custom Hiring Center को निर्माण गर्न प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरिने छ ।
	१.४.७ बजारको पहुँच नभएको क्षेत्रहरुको कृषि उपजलाई बजारसम्म पुऱ्याउन ढुवानीको व्यवस्था गरिनेछ।
	१.४.८ कृषि विज्ञ सहितको कृषि एम्बुलेन्स संचालन गरिनेछ।
	१.४.९ एक वडा एक कृषि उपज संकलनको स्थापना गरिनेछ ।
१.५ खाद्यान्न तथा मल भण्डारण तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने ।	१.५.१ मलको प्रयोग र अनुपात समय आदिका विषयमा प्रत्येक कृषकलाई सूसुचित गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिने छ ।
	१.५.२ मल, विउ विजन तथा विषादिको प्रयोगसम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्न नगरपालिका स्तरीय Call center को स्थापना गरिने छ ।
	१.५.३ वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोग सम्बन्धी सामाग्रीको विकास र सम्प्रेषण गरिने छ ।
	१.५.४ वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य १: व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल मुखी उत्पादनमा केन्द्रित हुनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.५.५ जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोगसम्बन्धी वडास्तरीय तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.५.६ बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.७ लागत साझेदारीमा व्यावसायिक तरकारी खेतीमा प्लास्टिक टनेल सहयोग गरिनेछ ।
	१.५.८ कृषकहरुलाई प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण गर्न कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.९ बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज भण्डारण सम्बन्धी विशेष तालिम तथा परम्परागत सीप हस्तान्तरण गरिनेछ ।
	१.५.१० खाद्य भण्डारण डिपोहरुको स्थापना गरिनेछ ।
	१.५.११ विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादि परिक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.१२ अर्गानिक मल उत्पादन गर्ने तथा अर्गानिक खेती गर्ने किसानलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.६ सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गर्ने ।	१.६.१ सङ्घीय र प्रदेश सरकार तथा नगरपालिकाको सहजीकरण तथा समन्वयमा व्यावसायिक योजना अनुरुप खेती गर्न चाहने कृषकलाई सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.६.२ सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्न कृषि सहकारी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.६.३ वैदेशिक रोजगारीमा कृषि पेशामा संलग्न भई स्वदेश फर्केका युवाहरूलाई कृषिमा लगानी गर्न इच्छुक भए मापदण्डका आधारमा कृषि कर्जाको व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१.७ कृषि बीमालाई प्रभावकारी बनाउने ।	१.७.१ नगरपालिकाको समन्वय र सहजिकरणमा कृषि बीमालाई अनिवार्य बनाई बीमा प्रदायक कम्पनीहरूसंगको सहकार्यमा कृषक मैत्री बनाइनेछ ।
	१.७.२ कृषकहरूलाई कृषि बीमाको आवश्यकता र महत्वका विषयमा सूसुचित गर्न बीमा कम्पनीहरूको सहयोगमा नियमित अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.७.३ न्यून आय भएका साना किसानहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा कृषि बीमामा सहुलियत तथा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : नमूना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ असल अभ्यासहरूको अध्ययन र अवलोकन गर्ने ।	२.१.१ कृषि शाखाको समन्वयमा नगरपालिकाका अगुवा र आकांक्षी कृषकहरूलाई देश तथा विदेशमा सघन कृषि क्षेत्र वा कृषि ग्रामको रुपमा विकास भैरहेका क्षेत्रको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइने छ ।

उद्देश्य २ : नमूना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.२ अवलोकनबाट प्राप्त अनुभवहरूलाई नगरपालिकाका अन्य कृषकहरूलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा कम्तीमा १ पटक नगरपालिका स्तरीय कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	२.१.३ बार्षिक कृषि मेलाको आयोजना गरी बजारको प्रर्वद्धन गरिने छ ।
२.२ सघन कृषि उत्पादन क्षेत्रको वर्गीकरण र घोषणा गर्ने ।	२.२.१ उर्वर र खेतीयोग्य क्षेत्रलाई वर्गीकरण गरी क्रमश सघन खेतीक्षेत्र घोषणा गरिने छ ।
	२.२.२ सघन खेती क्षेत्रहरूलाई निश्चित मापदण्ड तथा राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय भू-उपयोग नीति अनुरुप खेतीपाती बाहेक अन्य कृयाकलापमा प्रयोग गर्न निरुत्साहन गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिने छ ।
२.३ कृषिको विकासका लागि आवश्यक भौतिक कृषि पूर्वाधारको क्रमश विकास गर्दै नमूना कृषि क्षेत्र बनाउने ।	२.३.१ नगरपालिका भित्रका प्रमुख कृषि सडकहरूको पहिचान गरिने छ ।
	२.३.२ प्राथमिकताका आधारमा सघन क्षेत्रका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति गरिने छ ।
	२.३.३ प्रत्येक वडामा सघन खेती क्षेत्रलाई उपयुक्त हुने स्थानमा कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.४ नगरपालिका भित्र आवश्यकताका आधारमा चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	२.३.५ नगरपालिकामा उच्च उत्पादन संम्भावना रहेका बाली जस्तै धान, मकै तथा गहुँको बीज बैङ्क स्थापना गरिनेछ
	२.३.६ नगरपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	२.३.७ आवश्यकताका आधारमा दुध चिस्यान केन्द्रहरु स्थापना गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.३.८ माटोमा राख्ने चुना अनुदानमा वितरण गरिनेछ

उद्देश्य ३ : वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ वातावरणमैत्री दिगो कृषिसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ।	३.१.१ दिगो कृषिको सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षका विषयमा विज्ञहरूद्वारा सम्प्रेषित ज्ञान अगुवा कृषकको अगुवाइमा अन्य कृषकलाई सम्प्रेषण गर्न वर्षमा १ पटक अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ ।
	३.१.२ रैथाने प्रजातिका बाली संरक्षणमा विशेष अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	३.१.३ जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	३.१.४ सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : वातावरणमैत्री दिगो कृषि र कृषिमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.२ नगरपालिकामा निरन्तर उत्पादन हुनसक्ने कृषिजन्य कच्चा पदार्थको पहिचान गर्ने ।	३.२.१ वडास्तरमा जलवायू र माटो अनुकूल उत्पादन हुने प्रमुख वालीका आधारमा जोन र सुपरजोनको पहिचान र घोषणा गरिने छ ।
	३.२.२ जोन र सुपरजोन स्तरीय उत्पादित प्रमुख उत्पादनको वार्षिक तथ्याङ्क प्राप्त गर्न स्वचालित तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ ।
	३.२.३ कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्न अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
	३.२.४ कृषि उपजहरुलाई सन्तुलित मूल्य श्रृंखलामा समेटिने छ ।
३.३ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा "एक वडा एक कृषि" मा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	३.३.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थका आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	३.३.२ पहिलो चरणमा "एक वडा एक कृषि" उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिने छ ।
३.४ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	३.४.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.२ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिनेछ ।
	३.४.३ जैविक प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्न गुणस्तरीय उत्पादन गर्न र कृषकहरूलाई नियमित तालिम तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.४ मेड इन ठाकुरबाबाको ब्राण्डीङका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
३.५ कृषि र पर्यावरणमैत्री मौरीपालन व्यवसाय प्रर्वद्धन गर्ने ।	३.५.१ मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन गरिने छ ।
	३.५.२ मौरीपालक कृषकलाई प्राविधिक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	३.५.३ व्यावसायिक मौरीपालक कृषकलाई घारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	३.५.४ उत्पादित महलाई प्रशोधन र लेवलिङ् तथा प्याकेजिङ्ग गरिने छ ।

(आ) जडीबुटी

पृष्ठभूमि

नेपालमा भौगोलिक तथा जैविक विविधताका कारण वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस नगरपालिकामा झाडी बुट्यान सहितको वनजंगल क्षेत्रले कूल भूभागको करिब ३८.६९ प्रतिशत भूभाग ओगटेका कारण विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । नगरपालिकामा विशेषगरी गुर्जो, बोजो, हर्रो, बर्रो, अमला, गुजरगानो, निम, तितेपाती, तुलसी, लेमन ग्रास, चाबुक, पिपला, सर्पगन्धा, असुरो, पानिअमला, सालधुप, कुरीलो, कुकुर दाईने, नागवेली, भलायो आदि जस्ता जडीबुटीहरू पाइन्छन् । तथापि यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन हुनसकेको छैन । यस्ता जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रर्वद्धन गर्न सकेमा स्थानीयवासीको आयआर्जनमा समेत टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य ४ : व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नगरपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने ।	४.१.१ विज्ञको सहयोगमा नगरपालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।
	४.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग समेटेर नगरपालिकामा एक Herbarium तयार पारिने छ ।
	४.१.३ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाइदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।
	४.१.४ स्थानीय स्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माणगरी प्रसारण गरिने छ ।
४.२ कृषकलाई व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ ।	४.२.१ इच्छुक कृषकहरूलाई नगरपालिकाको तर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको संभाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिने छ ।
	४.२.२ नगरपालिकाभर प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान तथा योग साधनामा लागेका विज्ञहरूको सहयोगमा व्यवसायीक किसानको मनोबल बढाउन वर्षमा एक पटक जडीबुटीको व्यवसायीक उत्पादनसम्बन्धी अन्तरक्रिया गरिने छ ।
४.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाई एकीकृत गरी व्यावसायिकता प्रवर्द्धन गरिने छ ।	४.३.१ कृषिसंगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाई जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुऱ्याइने छ ।
	४.३.२ अन्तरवाली अन्तर्गत कृषि बाली संगसंगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाई तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
	४.३.३ नगरपालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वनक्षेत्रलाई व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई लिजमा दिन व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाई जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रुपमा विकास गरिने छ ।
	४.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाई जडीबुटी उत्पादनमा आर्कषण गर्न व्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.३.६ व्यावसायिक जडिबुटी उत्पान विस्तार कार्यक्रम अन्तर्गत समूहमा व्यावसायिक जडिबुटी खेती गर्न चाहने कृषक समूहलाई मापदण्डका आधारमा प्राविधिक सहयोग तथा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।

(इ) पशुपंक्षी विकास तथा मत्स्यपालन

पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा यहाँ बसोबास गर्ने घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन् । यहाँ गाई, भैँसी, बाखा, सुगुर, बंगुर, कुखुरा, हाँस, परेवा, टर्की, बट्टाई, लगायतका पशुपंक्षी पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् । उष्ण क्षेत्रमा उपयुक्त हुने जातका पशुपंक्षीहरूको यहाँ व्यावसायीक उत्पादनको राम्रो संभावना रहेको हुनाले कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत पशुपंक्षीहरूको व्यवसायीक उत्पादन समेत हुँदै आएको छ । व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, भैसी, कुखुरा, बाखा, माछा, बङगुर पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन् ।

नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाले पशुपक्षि विकास तथा मत्स्यपालनका क्षेत्रमा योगदान दिने उद्धेश्यले वडा न. २, ३, ५, ८ र ९ लाई बाखा पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने लक्ष्यका साथ किसान समुहहरुलाई बाखा वितरण, पशुपालक किसानहरुका लागि च्याकटर वितरण, घाँस तथा घाँसको बीउ वितरण, भैंसी वितरण, माछाको भुरा,चल्ला,तथा बङ्गुरका पाठा वितरण, लगायतका कार्यहरु गरेको छ

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण हुन नसकेको ।
▪ कृषि पूर्वाधार विकासमा चुनौती रहेको ।
▪ युवा तथा व्यावसायिक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाई यस क्षेत्रमा आर्कषण गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ पशुपंक्षी, मत्स्यपालन सेवा केन्द्र तथा दक्ष प्राविधिकहरूको पर्याप्त व्यवस्था र तालिम नभएको ।
▪ पशुपक्षी उपचार पर्याप्तता नभएको ।
▪ कृषि उपज भण्डारण तथा उचित बजारको सुनिश्चितता हुन नसकेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा विभिन्न कृषि तथा पशु फर्महरू मार्फत गाई, भैसी, कुखुरा, बाखा, माछा, बडगुर लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यावसायीक उत्पादन हुँदै आएको ।
▪ दुध, माछा, मासु र अण्डाको खपत बढिरहेकोले राम्रो आम्दानी गर्न सकिने ।
▪ पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ व्यावसायिक उत्पादन बढाउन सके माछाको बजारको समेत राम्रो सम्भावना रहेको ।
▪ नगरपालिकाको वडा न. २,३,५,८ र ९ लाई बाखा पकेट क्षेत्रको रुपमा विकास गर्नका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिरहेको ।
▪ नगरपालिकाले पछिल्लो ५ बर्षयता पशुपालक किसानकालागि बहुउपयोगी च्यापकर, घाँसको विउ वितरण,कृषक समुहहरुलाई बाखा, भैंसी, माछाका भुरा, स्थानिय जातका कुखुराका चल्ला तथा बंगुरका पाठा वितरण गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरु निरन्तर संचालन गर्ने गरेको ।
▪ नगरपालिकाले पशुनश्ल सुधारका लागि कृतिम गर्भाधान समेत गरी दुध र मासु उत्पादन बृद्धि गर्ने कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राख्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले **“गोठदेखि ओठसम्म स्वच्छ र स्वस्थ्य दुध तथा बधशालादेखि भान्सासम्म स्वच्छ र सफा मासु”** उपभोगको कार्यक्रम अगाडी बढाउने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाले **“किसानको साथी पशु सेवा शाखा”** को अवधारणा लाई अगाडी बढाउने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
व्यावसायिक पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन मार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
आधुनिक, वैज्ञानिक र व्यावसायिक पशुपन्छी तथा मत्स्यपालन मार्फत निर्यातमुखी उत्पादनलाई बढावा दिने

उद्देश्यहरू

- ✓ पशुपन्छीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु ।
- ✓ पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।
- ✓ माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु ।

उद्देश्य १: पशुपन्छीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ पशुपन्छी पालनमा व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण गर्ने ।	१.१.१ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनसम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.२ हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइनेछ
१.२ युवा उद्यमीहरूलाई यसतर्फ आर्कषण गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने ।	१.२.१ उच्च मूल्य पर्ने पशुपन्छीजन्य उत्पादनका लागि आवश्यक उन्नत जातका नश्लको प्रर्वद्धन गर्न बोका तथा माउ आदिमा निश्चित मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.२.२ स्थानिय जातका लोकल कुखुरा, कालिज, बट्टाइ, बङ्गुर लगायत पशुपंक्षी पाल्न चाहने वेरोजगार युवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा सुविधाको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.३ नगरपालिकाभित्रका दुध उत्पादक किसानलाई दुधजन्य पदार्थको उत्पादन र बिक्री वितरणमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ पशुपन्छी उत्पादनलाई आवश्यक कृषि सामाग्री तथा प्रविधिको उपलब्धता वृद्धि गर्ने ।	१.३.१ पशुपालनलाई आवश्यक घाँसको उत्पादन, वीउ तथा बेर्ना वितरण गरिने छ ।
	१.३.२ घाँसेबाली विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.३ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यावसायिक उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.४ प्रत्येक वडामा पशुसेवा केन्द्रद्वारा प्रदान सेवालाई घुम्ती सेवामार्फत विस्तार गरिने छ ।
	१.३.५ पशु बीमा कार्यक्रमलाई कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बीमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.३.६ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन तथा Call Center को व्यवस्था गरिने छ ।
	१.३.७ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाई विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.८ उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।
	१.३.९ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाई मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिने छ ।
	१.३.१० पशुशिक्षा प्रर्वद्धन गर्न वडास्तरमा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.११ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई लागत सहभागिता Cow Mat वितरण गरिने छ ।

उद्देश्य १: पशुपन्छीपालनलाई व्यावसायिक बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.१२ पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागी संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.१३ नगरपालिकामा संम्भाव्यता हेरी दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।
	१.३.१४ चल्ला उत्पादन गर्ने ह्याचरी उद्योग संचालनका लागी निजी क्षेत्र संग अर्न्तकृया गरी विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.१५ नगरपालिकाका दुध उपभोक्ता सहकारी संस्था लिमिटेडहरुलाई प्रति घण्टा ५५० लिटर क्षमताको क्रिम सेपरेटर मेसिनको वितरण गरिनेछ ।
	१.३.१६ व्यावसायिक पशुपालक कृषकलाई अनुदानमा मिल्किङ मेसिन वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य २: पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कृषि तथा पशुपन्छी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१ नगरपालिकाभर पालिने पशुपन्छीको विवरण अद्यावधिक गर्ने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२ हरेक वर्ष नगरपालिकाबाट निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक गरिनेछ ।
२.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने ।	२.२.१ नगरपालिकामा उत्पादन हुने पशुपन्छी संकलन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
	२.२.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादन निर्यात हुनसक्ने सम्भाव्य निकटवर्ती बजार तथा हाटबजारको मागको अध्ययन गनिरेछ ।
	२.२.३ उत्पादित वस्तुहरुको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
	२.२.४ उत्पादन र मागको सन्तुलन कायम गर्न ठूला बजारका कृषि उपज संकलन तथा व्यापारीहरूसँग सम्पर्क तथा माग संकलन गर्ने संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ माछापालनमा इच्छुक कृषक पहिचान गर्ने ।	३.१.१ प्रत्येक वडामा सम्भाव्यताका आधारमा माछापालन गर्न चाहने र गरिरहेका कृषक पहिचान गरिने छ ।
	३.१.२ माछापालन गर्न चाहने कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान र सिपका लागि तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
३.२ माछाका भूरामा अनुदान दिने ।	३.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा माछापालक कृषकलाई पहिलो पटक भूरामा अनुदान दिइने छ ।

उद्देश्य ३ : माछाको व्यावसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रबर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	३.२.२ स्थानीय जलवायू अनुकूल उत्पादन हुनसक्ने माछाका बारेमा कृषकलाई जानकारी प्रदान गरिने छ ।
	३.२.३ माछाको लागि दाना उत्पादन गर्ने प्रविधि सहित मेशिनहरु उपलव्ध गर्ने
	३.२.४ माछा उत्पादनसम्बन्धी सल्लाह दिन प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
३.३ माछाको स्थानीय माग पूरा गरी निर्यात गर्ने ।	३.३.१ स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन गरिने छ ।
३.४ पोखरी निर्माणमा अनुदान तथा सहुलियत दिने ।	३.४.१ स्थानीय जल पर्यावरणीय प्रणालीको विकास गर्न वडा स्तरमा नमूना माछापोखरी निर्माण गर्ने कृषकहरलाई लागत सहभागिता तथा ब्याजमा अनुदान दिईने छ ।
	३.४.२ त्यस्ता पोखरी निर्माण गर्ने कृषकलाई प्राविधिक सहयोग प्रदान गरिने छ ।
	३.४.३ कुखुरा, बाखा र बङ्गुरको उत्पादन वृद्धि गर्न मागमा आधारित कुखुरा, बाखा, बङ्गुर पकेट कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.४ पशुहरुमा देखिने बाँझोपन निवारणका लागि पशु बाँझोपन पशु स्वास्थ्य घरदैलो सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.५ आकस्मिक रुपमा आइपर्ने विभिन्न रोगहरुको पहिचान, निदान र उपचारका लागि आकस्मिक सेवा (नमूना संकलन, प्रेषण तथा परीक्षण) सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.६ पशु स्वास्थ्यमा सबै पशुपालक किसानहरुको पहुँच स्थापना गर्न भेटेनरी घुम्ती पशु स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.७ पशु प्रयोगशालाको स्थापना गरी सोको सेवा प्रदान गरिनेछ ।
	३.४.८ निःशुल्क रुपमा पशु उपचारका निम्ति पशु औषधी तथा उपकरण खरिद गरी सेवा दिइनेछ ।
	३.४.९ पशुको पोषणको अवस्थामा सुधार ल्याउन पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.४.१० पशु विकास उपशाखा तथा सेवा केन्द्र व्यवस्थापनका कार्यहरु गरिनेछ ।
	३.४.११ उपभोक्ताको स्वास्थ्यलाई ध्यान दिई निश्चित क्षेत्र तोकी आधुनिक पशु बधशाला निर्माण तथा संचालन गरिनेछ ।
	३.४.१२ छाडा पशु चौपायालाई गौशालामा राखी व्यवस्थापनका कार्यहरू गरिनेछ ।
	३.४.१३ हेफर प्रोजेक्ट नेपालसँगको पशु साझेदारी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

कृषि तथा पशुपन्छीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
कृषि तथा जडिबुटि									
१.	१.१	१.१.१	कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण	४००	१००	१००	१००	१००	न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन		१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.१.३	व्यवसायीकरण सम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण		५०	६०	७०	८०	न.पा.
		१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था	३००	३५०	४००	५००	६००	न.पा.
		१.१.५	किसान समन्वय समिति गठन तथा परिचालन	२०	२५	३०	३५	४०	न.पा.
		१.१.६	कृषक समूह गठन दर्ता	२०	२५	३०	४०	५०	न.पा.
		१.१.७	उत्पादित कृषि उपजको मूल्य श्रृंखला निर्धारण तथा अन्तरक्रिया	५००	५००	३००	३००	३००	न.पा.र हेफर
	१.२	१.२.१	नगरपालिकाका प्रमुख सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण	२००				२००	न.पा.
		१.२.२	सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली/अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान	१००	१२०	१५०	१८०	२००	न.पा.
		१.२.३	उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन संभाव्यता अध्ययन	१००	१२०	१५०	१८०	२००	न.पा.
		१.२.४	बाँझो क्षेत्र तथा बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन	२००					न.पा.
		१.२.५	जग्गाको वर्गीकरण गरी कृषियोग्य जग्गाको चक्लाबन्दी तथा कन्ट्र्याक्ट फार्मींङका लागि अन्तरक्रिया कार्यक्रम	१५०					न.पा.
	१.३	१.३.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	५००					न.पा.
		१.३.२	फलफुल, पुष्प तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना कार्यक्रम	२५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण (च्याउ, बेसार पकेट/ब्लक विस्तार च्याउ ग्राम)	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा., संघ
		१.३.४	व्यावसायिक फलफूल, पुष्प तथा नगदेबाली विस्तार कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.३.५	च्याउको बीउमा लागत साझेदारीमा सहयोग	२००	२००	१००	१५०	१५०	न.पा.
	१.४.	१.४.१	रासायनिक मल माग, आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण र अनुदानित रासायनिक मल नियमन तथा व्यवस्थापन	२५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		१.४.२	प्राङ्गारीक तथा हरियो मल उत्पादन तालिम	४५०	२५०	२००	२००	२००	न.पा.
		१.४.४	नगरस्तरीय बीज बैङ्क (Seed Bank) निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन	७००	७००	८००	८००	९००	न.पा.
		१.४.५	मकै, धान, गहुँ लगायत उन्नत बीउ खरिदमा मूल्य अनुदान	१३००	१५००	१८००	२०००	२२००	न.पा., संघ
		१.४.६	लागत साझेदारीमा साना कृषि यन्त्र उपकरण सहयोग	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.४.८	कृषि उपज वस्तु तथा बीउ भण्डारण प्रोत्साहन अनुदान	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.४.९	कृषि एम्बुलेन्स संचालन तथा व्यवस्थापन		२५००	२००	२००	२००	न.पा.
		१.४.१०	एक वडा एक कृषि उपज संकलन केन्द्र स्थापना	१०००	१२००	१२००	१५००	१५००	न.पा., हेफर
	१.५	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोगसम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण	३०	३०	३०	३०	३०	
		१.५.२	नगरपालिकास्तरीय कृषि Call Center को स्थापना				५००	५००	न.पा.
		१.५.३	कृषक पाठशालाका लागि पाठ्यक्रम निर्माण	१५०					न.पा.
		१.५.४	सेवा केन्द्रस्तर माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		१.५.५	जैविक विषादी उत्पादन तालिम	५०	५०	६०	६५	८०	न.पा.
		१.५.६	बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम	५०	५०	६०	६५	८०	न.पा.
		१.५.७	लागत साझेदारीमा व्यावसायिक तरकारी खेतीमा प्लास्टिक टनेल सहयोग	१५०	२००	२००	२००	२००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.८	कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन	५०	५०	६०	७०	८०	न.पा.
		१.५.९	कृषि उपज भण्डारण तालिम	५०	५०	६०	६५	८०	
		१.५.१०	खाद्य भण्डारण डिपो स्थापना		१०००				खा.सं.,न.पा., सहकारी
		१.५.११	अर्गानिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
	१.६	१.६.१	विदेशबाट फर्किएका युवा किसान पहिचान तथा तथ्यांक संकलन	१००					
		१.६.२	कृषक तथा सहकारी विशेष अन्तरक्रिया	४०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.६.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई विशेष कृषक अभिमुखीकरण	४०	४५	५०	५०	६०	न.पा.
		१.६.४	युवा कृषक विशेष अनुदान तथा सहुलियत	५०	८०	१००	१५०	१८०	न.पा.
	१.७	१.७.१	कृषक तथा बीमा कम्पनी बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	४०	५०	५०	६०	६०	न.पा.
		१.७.२	विपन्न कृषक बीमा अनुदान	१५०	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
२.	२.१	२.१.१	अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण	२००	२००	२००	२५०	३००	न.पा.
		२.१.२	अगुवा तथा साना किसान बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	३०	४०	५०	६०	७०	न.पा.
		२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
	२.२	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण	३५०					न.पा.
		२.२.२	सघन कृषि क्षेत्र विस्तार प्रतिफलमा आधारित अनुदान	३००	३५०	२००	२००	१५०	न.पा.
		२.२.३	कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण र परिचालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
	२.३	२.३.१	कृषि सडक पहिचान		१५०				न.पा.
		२.३.२	कृषि सडक स्तरोन्नति	९००	१०००	१२००	१५००	१६००	न.पा., संघ र प्रदेश

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.३.६	कृषि अनुसन्धान तथा नमूना परीक्षण अध्ययन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		२.३.७	नगरपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना			५००			
		२.३.९	माटोमा राख्ने चुना सहयोग	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
३.	३.१	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		३.१.२	रैथाने प्रजातिका बालीजात पहिचान तथा संरक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		३.१.३	जलवायू अनुकूलन विशेष बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम	४५०	५००	६००	६५०	७००	न.पा., संघ र प्रदेश
		३.१.४	सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		५००				
	३.२	३.२.१	कृषि पकेट, जोन र सूपर जोन पहिचान						
		३.२.२	पकेट, जोन र सूपर जोन स्तरीय स्वचालित कृषि तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण						
		३.२.३	कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	६००	६००	८००	न.पा.,संघ, प्रदेश
		३.२.४	कृषि उपज सन्तुलित मूल्य श्रृंखला विकास तालिम	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
	३.३	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा ब्लक स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन		३००				न.पा.
		३.३.२	कृषि उद्यमी विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
	३.४	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरकृया	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		३.४.२	कृषि उपभोग्य वस्तुको माग तथा बजारको सम्भाव्यता अध्ययन	३००					न.पा.
		३.४.३	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित तालिम	७०	८०	९०	१००	१००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.४.४	मेड इन ठाकुरबाबाको ब्राण्डीङका लागि प्रोत्साहन	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
	३.५	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन तथा उपभोक्ता बजार अध्ययन	१५०					न.पा.
		३.५.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		३.५.३	लागत सहभागितामा मौरीको घारमा सहयोग		१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		३.५.४	मह ब्रान्डिङसम्बन्धी तालिम सञ्चालन	८०	८०	८०	८०	८०	न.पा.
४.	४.१	४.१.१	कृषि तथा वनस्पती पार्श्वचित्र (Profile) तयार	५००					न.पा.
		४.१.२	नगरपालिका स्तरीय Herbarium निर्माण तथा संचालन	१५००	५००	३००	२००	१००	न.पा.
		४.१.३	जडीबुटीसम्बन्धी ब्रोसर प्रकाशन	१००					न.पा.
		४.१.४	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षण बारे जनचेतना अभियान	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
	४.२	४.२.१	जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन						
		४.२.२	प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान, योग साधनामा लागेका विज्ञहरू तथा कृषक अन्तरक्रिया	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
	४.३	४.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण तथा व्यवस्थापन		५००	८००	१०००	१५००	न.पा.
		४.३.२	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन	४०	६०	८०	१००	१२०	न.पा.
		४.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखिकरण	३००					न.पा.
		४.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण		२००	३००	४००	५००	न.पा.
		४.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादनमा अनुदान	५००	६००	८००	९००	१०००	न.पा.
		४.३.६	कृषि उपज बजार विकास घुम्ती कोष	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		४.३.७	सेवा केन्द्र भवन निर्माण तथा स्तरोन्नति		१५००	५००		५००	न.पा.
		४.३.८	कृषि उपशाखा तथा सेवा केन्द्र व्यवस्थापन	३००	३००	३५०	३००	४००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.३.९	चैते धान प्रवर्द्धन कार्यक्रम (मागमा आधारित)	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	न.पा.
		४.३.१०	मसिनो तथा वासनादार धान प्रवर्द्धन कार्यक्रम (प्रोत्साहन कार्यक्रम)	१२००	१२५०	१३००	१३५०	१४००	न.पा., संघ, प्रदेश न.पा.
		४.३.११	हिउँदे मकै विस्तार कार्यक्रम	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		४.३.१२	थारू आलु/बीउ आलु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	न.पा.
		४.३.१३	खाद्यान्न बीज वृद्धि आत्मनिर्भर कार्यक्रम (प्रतिफलमा आधारित)	१०००	८००	६००	५००	३००	न.पा., संघ, प्रदेश न.पा.
		४.३.१४	दलन, तेलहन बाली ब्लक स्थापना अनुदान (प्रतिफलमा आधारित)	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा., संघ, प्रदेश
		४.३.१५	आकस्मिक बाली संरक्षण कार्यक्रम (रोग किरा नियन्त्रण)	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		४.३.१६	फलफूल खेती विस्तार सहयोग कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		४.३.१७	खाद्य सुरक्षा तथा पोषण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		४.३.१८	लागत सहभागितामा कृषि आधुनिकीकरण तथा यान्त्रिकरण	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	न.पा.
		४.३.१९	नि:शुल्क कृषि बिमा कार्यक्रम	३००	४००	५००	६००	७००	न.पा.
		४.३.२०	शीत भण्डार निर्माण	९००००	९००००				संघ र न.पा.
		४.३.२१	कृषि साझेदारी कार्यक्रम	२५००	२०००	२०००			न.पा. र हेफर
			पशुपंक्षी तथा मत्स्यपालन						
१	१.१	१.१.१	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.१.२	हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा आधारित अनुदान						
	१.२	१.२.१	उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान	२००	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.२	बेरोजगार युवाहरूलाई रैथाने जातका पशुपंक्षीपालन कार्यक्रम	५००	५००	८००	८००	१०००	न.पा.
		१.२.३	"मल र माटोसँग खेल्ने किसानलाई दुध उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम" संचालन	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
	१.३	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण	१५०	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		१.३.२	घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	८०	८०	८०	८०	८०	न.पा.
		१.३.३	घाँसको व्यावसायिक उत्पादनसम्बन्धी कृषक तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.३.४	पशुपन्छी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.३.५	पशुबीमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.३.६	पशुखोप घुम्ती सेवा	१५०	१८०	१९०	२००	२००	न.पा.
		१.३.७	कृत्रिम गर्भाधान सेवा सञ्चालन	३००	३५०	२००	२००	२००	न.पा.
		१.३.८	उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना		३००				न.पा.
		१.३.९	कृषिदाना उद्योग स्थापनामा सहुलियत			५००			न.पा.
		१.३.१०	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		१.३.११	लागत सहभागितामा पशु म्याट लगायत सामग्री वितरण	२००	२००	२००	२००		न.पा., कृषक
		१.३.१२	पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस बीज बैङ्क स्थापना तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन	५००					न.पा.
		१.३.१३	नगरस्तरिय दूध चिस्यान केन्द्र स्थापना तथा नियमित संचालन			१०००	५००	५००	न.पा., प्रदेश
		१.३.१४	हयाचरी उद्योग स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन तथा नीजि क्षेत्र अर्न्तकृया		५००				न.पा., निजीक्षेत्र
		१.३.१५	प्रति घण्टा ५५० लिटर क्षमताको क्रिम सेपरेटर मेसिन वितरण	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.३.१६	मिल्किङ मेसिनमा अनुदान	१५०	१५०	१६०	१७५	२००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
२	२.१	२.१.१	घरपालुवा पशुपन्छी तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निर्माण		घछण				न.पा.
		२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादन, माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण	५००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
	२.२	२.२.१	पशुपंक्षीजन्य उत्पादन निर्यात बजारको माग अध्ययन		२००				न.पा
		२.२.२	प्रशोधन, लेबलिङ, गुणस्तर मापन तथा ब्रान्डीङसम्बन्धी तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.,
		२.२.३	मुख्य उपभोक्ता बजार स्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन		८०				न.पा.
३.	३.१	३.१.१	माछा पालक कृषक विवरण संकलन	५०					न.पा.
		३.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
	३.२	३.२.१	भुरा वितरण अनुदान	३००	३५०	३८०	४००	५००	न.पा.
		३.२.२	माछापालक कृषक प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण	४०	४०	४०	४०	४०	न.पा.
		३.२.३	आधुनिक माछा संकलन, प्रशोधन तथा बिक्री केन्द्र स्थापना तथा संचालन	३००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
	३.३	३.३.१	स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन		१००				
	३.४	३.४.१	लागत सहभागितामा माछा पोखरी निर्माण	३००	३५०	४००	६००	८००	न.पा.
		३.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग	२००					न.पा.
		३.४.३	मागमा आधारित कुखुरा, बाखा, बङ्गुर पकेट कार्यक्रम	७००	७००	७००	७००	७००	न.पा.
		३.४.४	पशु बाँझोपन पशु स्वास्थ्य घरदैलो सेवा	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		३.४.५	आकस्मिक सेवा (नमूना संकलन, प्रेषण तथा परीक्षण)	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		३.४.६	भेटेनरी घुम्ती पशु स्वास्थ्य सेवा	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		३.४.७	पशु प्रयोगशाला निर्माण तथा सञ्चालन	७००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		३.४.८	पशु औषधी तथा उपकरण खरिद	१०००	१२००	१४००	१६००	१८००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		३.४.९	पशु पोषण कार्यक्रम	५००	५५०	६००	६५०	७००	न.पा.
		३.४.१०	पशु विकास उपशाखा तथा सेवा केन्द्र व्यवस्थापन	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.
		३.४.११	आधुनिक पशु बधशाला निर्माण तथा संचालन	१०००	१०००	२००	२००	२००	न.पा., संघ, प्रदेश
		३.४.१२	छाडा पशु चौपाया व्यवस्थापन	७००	८००	९००	१०००	१२००	न.पा., संघ, प्रदेश
		३.४.१३	पशु साझेदारी कार्यक्रम	१४०००	१४६००	१२८००			न.पा.र हेफर

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ
- कृषि क्षेत्र व्यावसायिक र वैज्ञानिक भएको हुनेछ
- खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दुधमा निर्यात प्रवर्द्धन हुनेछ
- कृषिमा युवा कृषकहरूको आर्कषण बढेको हुनेछ
- कृषि ग्रामका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ
- व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका सुरुवात भएको हुनेछ

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**कृषि**				
	प्रभाव	कृषिमा छुट्याइएको कूल बजेटको प्रतिशत (२.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर	प्रतिशत		
	प्रभाव	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादनका योगदान			
	प्रभाव	पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी	प्रतिशतमा		
	असर	व्यवसायीक कृषिमा लागेका ४० वर्ष मूनिका युवा कृषक	संख्यामा		
	असर	धान उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	मकै उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	गहुँ उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	केरा उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	अन्य फलफुल	मे.टन/हेक्टर		
	असर	आलु उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	अन्य तरकारी उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	असर	दुध उत्पादन	लिटर		
	असर	तेलहन बाली उत्पादन	मे.टन/हेक्टर		
	प्रतिफल	कृषि सूचना तथा स्रोत केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	एग्रोभेट	संख्या		
	प्रतिफल	पशु उपचार केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि औजार बिक्री केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	Custom Hiring Center	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु उपज बिक्री केन्द्र/संकलन केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक कृषि फर्म	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि घुम्ती सेवा	वार्षिक संख्या		
	प्रतिफल	कृषक पाठशाला	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक कृषि नर्सरी	संख्या		
	प्रतिफल	ब्रान्डेड कृषि उपज	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक फलफुल खेती गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		
	प्रतिफल	कृषि सहकारी संस्था	संख्या		
	प्रतिफल	सामुहिक खेतीमा संलग्न समूह	संख्या		
	प्रतिफल	रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायू अनुकूलन विशेष बालीनाली	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक बीज बैंकको संख्या (२.५.२.४) **(प.दि.वि.ल.)**			
	असर	स्थानीयस्तरमा उत्पादन भई निकासी हुने बीज	संख्या		
	प्रतिफल	जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता	कृषक संख्या		
	प्रतिफल	नगरपालिकाबाट कृषि उपज निर्यात तथा बजारीकरणका लागि दिइएको अनुदान सहायता रकम (२.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	रू लाखमा		
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रलाई छुट्याइएको बजेटको प्रतिशत (कूल बजेटको) (२.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	बाली भित्र्याइसकेपछि हुने क्षती	प्रतिशतमा		
	प्रतिफल	सन्तुलित मूल्य शृङ्खलामा समेटिएका कृषि उपज	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	कृषिमा आधारित उद्योग	संख्या		
	प्रतिफल	पशुधन निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	पन्छीजन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	माछा निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	मह निर्यातबाट प्राप्त रकम	लाखमा		
	प्रतिफल	कृषक समूह	संख्या		
	प्रतिफल	दुध चिस्यान तथा डेरी	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि पकेट जोन/सुपर जोन	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक जडिबुटी खेती गरिएको क्षेत्रफल जडीबुटी नर्सरी	संख्या		
	प्रतिफल	औषधिय गुण भएका तथा सुगन्धित जडिबुटी संख्या (१५.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	कृषि सडकको पहुँचले जोडिएको कृषि क्षेत्रको	प्रतिशत		
	प्रतिफल	रासायनिक मल समयमा प्राप्त हुन नसकि प्रभावित कृषक	प्रतिशत		
	प्रतिफल	व्यावसायिक रुपमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने कृषक	संख्या		
	प्रतिफल	सघन खेतीपातीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	खाद्य सञ्चय तथा भण्डार गोदाम (२.ग.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि क्षेत्रले ओगटेको पूर्ण रोजगारी	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कृत्रिम गर्भादान सेवा संख्या	वार्षिक		
	प्रतिफल	उन्नत नश्लका पशुपन्छी स्रोत केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म	संख्या		
	प्रतिफल	घाँसेवालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र	हेक्टरमा		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	भेटिरिनरी प्रयोगशाला	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि प्रर्दशनी तथा मेला	संख्या वार्षिक		
	प्रतिफल	माछा पोखरीले ओगटेको क्षेत्रफल	हेक्टर		
	प्रतिफल	मौरी घार	संख्या		
	प्रतिफल	कृषि प्राविधिक तालिम तथा अभिमुखीकरणबाट पूर्ण लाभान्वित छु भन्ने कृषक	संख्या		
	प्रतिफल	माछाका भूरा वितरण संख्या	प्रतिवर्ष		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

४.२ सिंचाई

पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकामा ४७.८० प्रतिशत कृषियोग्य जमिन रहेको छ । यहाँ धान, गहुँ, मकै जस्ता खाद्यान्न बाली साथै फलफूल वाली उत्पादनमा राम्रो सम्भावना रहेको छ । सिंचाई, कृषि उत्पादनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार भएको हुँदा उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिंचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ । नगरपालिकाको तथ्याङ्क अनुसार वडा न. १ मा ३०-३५ वटा बोरिङ् बाट सिँचाइ हुने र बबई सिँचाइ आयोजनाको कार्यआरम्भ भएको, वडा न. २ मा बलाती सिँचाइ आयोजना, कर्मला सिँचाइ आयोजना, जहरे सिँचाइ आयोजना रहेको, वडा न. ३ मा बबइ नदी तथा पश्चिमी क्षेत्रमा ओराही नदि बाट सिँचाई हुने, वडा न. ४ मा बबई नदीले सम्पूर्ण क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा पुगेको, वडा न. ५ को ९० प्रतिशत क्षेत्रमा बबई नहरले सिँचाई हुने, वडा न. ६,७ र ८ मा ओरही नदी तथा बोरिङ्बाट सिँचाइ हुने, र वडा न. ९ मा वडा भरीका लागि कर्णाली सिँचाइ निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको पाउन सकिन्छ । तथापि कतिपय स्थानहरुमा अपर्याप्त सिंचाई सुबिधाका कारण सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुन सकेको छैन । सिंचाई कृषि उत्पादनका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार भएको हुँदा उच्च प्राथमिकताका साथ नहर तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण गरी सिंचाई कार्य गर्नु नितान्त जरुरी छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्वल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सही सदुपयोग हुन नसकेको हुँदा खेतीयोग्य जमिन बाँझो हुने गरेको ।
▪ परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलो तथा नहरहरूको मर्मत संभार नियमित हुन नसकेको ।
▪ जल उत्पन्न प्रकोपका कारण कुलो तथा सिंचाईका आयोजनाहरूमा प्रत्येक वर्ष क्षति पुग्ने गरेको ।
▪ आधुनिक सिंचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
▪ कृषि विद्युतीकरण मार्फत खेतखेतमा बिजुलीको लाइन लगेर सिंचाईका मेसिन चलाउन खर्चिलो रहेको र सिंचाईका लागि उपयोग हुने मोटरहरूबाट उत्पन्न हुने धुवाले प्रदूषण बढाउने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा पर्याप्त खोला नालाहरू तथा भूमिगत जलस्रोतको भण्डार रहेकोले बोरिंग, डिप बोरिङ तथा कुलो मार्फत नगरपालिकाका सबै वडाहरूलाई सहजै सिंचित गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा रहेका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी उक्त क्षेत्रहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिंचाई योजना निर्माण गरी कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।
▪ कृषि विद्युतीकरणमार्फत सिंचाई सहजीकरण गर्न सकिने ।
▪ एकीकृत सिंचाई कार्यक्रमको सम्भाव्यता अध्ययन गरी स्रोतको बहुउपयोग गर्न सकिने ।
▪ भौगोलिक अवस्थालाई हेर्दा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउन सकिने ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले वडा न. ९ को सुर्यपूर्व सिँचाई कुलोलाई पक्कि नहर बनाउने, अन्य कुलो मर्मत गर्ने तथा आवश्यकताका आधारमा डिप बोरिङ निर्माण गर्ने योजनालाई गुरुयोजनामा समावेश गरेको ।
▪ नगरपालिकाले **"कृषिको आधार सिँचाइमा सुधार"** भन्ने भावसहित कृषियोग्य पकेट क्षेत्रमा स्यालो तथा डिप ट्यूबेल कार्यक्रम मार्फत जमिनमा सिँचाइ सुविधा विस्तार गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरमा विधिवत दर्ता भई व्यवसायिक रुपमा संचालित कृषि फर्महरुमा खपत हुने विद्युतमा सहुलियत प्रदान गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाईयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिंचाईको व्यवस्थापन गरी उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउने
उद्देश्यहरू
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु ✓ सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याउने ।	१.१.१. नगरपालिका भएर बग्ने नदी, खोला नाला, ताल पोखरीहरू, सिमसार क्षेत्रहरू लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण (inventory profile) तयार गरिने छ ।
	१.१.२. परम्परागत सिंचाई कुला र नहरहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइने छ ।
	१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी भूमिगत तथा सतह सिंचाई संरचनाहरू क्रमशः निर्माण गर्दै सिंचाई सुविधा बढाउँदै लगिने छ ।
	१.१.४ वडा नं. ७ र ८ को लिफ्ट सिंचाइ आयोजना सम्पन्न गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

रणनीति	कार्यनीति
२.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर सिंचाई प्रणालीको विकास गर्ने ।	२.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी ठूला कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिंचाईको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.१.२. विद्युतका पोल तथा लाइनको व्यवस्था एवं सिंचाइ मिटर र विद्युत महसुलमा सहयोग गरिने छ ।

उद्देश्य २. सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२. कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरी वैकल्पिक सिंचाई प्रर्वद्धन गर्ने	२.२.१. प्रत्येक वडामा कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरी माछापालन, सिंचाई तथा पर्यटकलाई आकर्षित गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
२.३.संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने ।	२.३.१. पोखरी, खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयवासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सिंचाई उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिने छ ।
	२.३.२. पानीको स्रोत संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिने छ ।
	२.३.३. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	२.३.४. सिंचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाई स्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिने छ ।
	२.३.५. पानीको स्रोतहरु तथा जलाधार संरक्षणका लागि प्रत्येक घरपरिवारको सहभागिता सुनिश्चित गर्न **"हामी जोगाउँछौ हाम्रो मुहान"** कार्यक्रमलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा व्यापक जागरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

सिंचाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन	१००					न.पा.
		१.१.२.	प्राथमिकता प्राप्त कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.३.	सुख्खा क्षेत्र विशेष स्थानमा आवश्यकता अनुसार वोरिङ्ग जडान	१५००	१२००	८००	५००	४००	न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.४	वडा नं. ७ र ८ को लिफ्ट सिंचाइ आयोजना सम्पन्न गर्ने						न.पा. र प्रदेश
२	२.१.	२.१.१.	पकेट कृषि क्षेत्रमा सिंचाईको विशेष व्यवस्था	७००	९००	१०००	१०००	१०००	न.पा.
		२.१.२.	विद्युतका पोल तथा लाइनको व्यवस्था एवं सिंचाइ मिटर र विद्युत महसुल सहयोग	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
	२.२.	२.२.१.	स्यालो ट्युवेल उपयोगिताका लागि मोटर जडान	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
	२.३.	२.३.१.	सिंचाई उपभोक्ता समितिलाई स्रोत संरक्षण तथा दिगो सिंचाईसम्बन्धी तालिमको व्यवस्था	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		२.३.२.	हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रमः बहुउपयोगी बिरुवा वितरण तथा संरक्षण	४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	न.पा.
		२.३.३.	Climate adaptation and mitigation कार्यक्रम संचालन	५००	७००	८००	९००	१०००	न.पा., संघ, प्रदेश, साझेदार संस्था
		२.३.४.	सिंचाई सेवा शुल्क निर्धारण तथा संकलन						न.पा.
		२.३.५.	पानीको स्रोत तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.र साझेदार संस्था

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुनेछ र
- उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सिंचाइ**				
	असर	पूर्ण रुपमा सिंचाइ भएको क्षेत्रफल	प्रतिशत		
	असर	वैकल्पिक सिंचाइ प्रयोगकर्ता कृषक	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

(अ) पर्यटन

पृष्ठभूमि

हालसम्म पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको पर्याप्त विकास हुन नसकेपनि ठाकुरबाबा नगरपालिका पर्यटनको सम्भावना रहेको क्षेत्र हो। विशेष गरी यो नगरपालिकालाई धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन, कृषि पर्यटन, पर्यापर्यटन र शैक्षिक पर्यटनका हिसाबले विकास गर्न सकिन्छ। नगरपालिकामा शिव मन्दिर, श्री कृष्ण मन्दिर, जगनाथ भरुवा मन्दिर, मंगलाशैनी मन्दिर, शिवालय मन्दिर, सिंहवहिनी मन्दिर, महादेव मन्दिर,घृतक कौशल्या मन्दिर,गणेश मन्दिर ,दुर्गा मन्दिर,चर्च, गुप्तेश्वर मन्दिर, जलेश्वर महादेव मन्दिर, राधेश्याम मन्दिर, वैजुरा मन्दिर, शिवालय मन्दिर, कालिका मन्दिर, भुतुवाथान मन्दिर, बसन चर्च, ठाकुरबाबा मन्दिर, कृष्ण प्रणामी मन्दिर लगायतका धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरु रहेका छन्। यहाँ होमस्टे र साँस्कृतिक पर्यटनको समेत उत्तिकै सम्भावना रहेको छ। थारु जातीको संस्कृति झल्कने विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रमहरुलाई समेटेर सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। यसका साथै नगरपालिकामा उर्वर कृषि क्षेत्रहरू रहेकाले ती क्षेत्रहरूलाई नमूना कृषि क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सके कृषि पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्न सकिन्छ। तसर्थ हाल पर्यटकहरूका लागि होटल तथा होमस्टेहरूका साथै अन्य आवश्यक सेवा सुविधा विस्तार गर्न आवश्यक रहेको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समथर भू-धरातल र पर्याप्त सडक सञ्जाल हुँदा हुँदै पनि पर्यटकीय हिसाबले सडक यातायात पर्याप्त र भरपर्दो नभएका।
▪ पर्यटक बस्न उपयुक्त पर्याप्त होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा न्यून रहेको।
▪ पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको।
▪ पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको।
▪ एकीकृत पर्यटन विकासको योजना नबनेको।
▪ पर्यटक पथप्रदर्शक तथा व्यावसायिक ट्राभल ऐजेन्सीहरू पर्याप्त नभएको।
▪ नगरपालिकाका प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको।
▪ नगरपालिकाको सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको।
▪ सुविधा सम्पन्न होटल, रेष्टुरेन्ट तथा लजहरू खोल्न खर्चिलो भएको।
▪ बाह्य पर्यटकहरूको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुन सक्नेतर्फ सजग हुनुपर्ने।
▪ पर्यटकहरूका कारण सामाजिक विकृतिहरू बढ्न सक्ने जोखिम रहेको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ केही संख्यामा भए पनि आधारभूत पूर्वाधारयुक्त होटल, रिसोर्ट तथा लज सञ्चालनमा रहेका।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको उपयुक्त स्थलमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गरी सुविधा सम्पन्न थप होमस्टे, होटेल तथा लजहरू खोल्न सकिने ।
▪ स्थानीय मौलिक कला र संस्कृति तथा लोपोन्मुख जातजातिको संस्कृति विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा रहेका, आदिबासी, जनजाति तथा अन्य जातजातिको संस्कृति र धर्मको संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ पर्यटनका विभिन्न आयामहरू जस्तै धार्मिक पर्यटन, सांस्कृतिक पर्यटन, पर्यापर्यटन, जल पर्यटन, कृषि पर्यटनको विकास र विस्तार गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वर्ष विविध जातजाति महोत्सव आयोजना गरी सांस्कृतिक झाँकी, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।
▪ पोखरी, तलाउ तथा खोलानालामा माछापालन, कृषि, तरकारी र फलफूल फर्महरू र अरु साना उद्योगहरू स्थापना गरी कृषि पर्यटकहरू भित्र्याउन सकिने साथै पुरै नगरपालिकालाई नै नमूना कृषि पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले कोभिड १९ को कारण समस्यामा परेका पर्यटन व्यवसायिलाई राहत दिनका लागि चालु आ ब २०७९/०८० मा व्यवसाय नविकरण गर्दा कोभिडको समयको व्यवसायिक करमा छुट दिने नीति लिएको ।
▪ सैनवारदेखि बर्गदासम्मको बबई किनार क्षेत्रलाई नयाँ पर्यटकिय गन्तव्यको रुपमा विकास तथा प्रचार प्रसार गर्न बर्गदा, बिन्द्रापुरी र गोब्रेलामा होमस्टे प्रवर्धन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले डुम्रेनी गाउँलाई बहुसाँस्कृतिक होमस्टेको रुपमा विकास गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटन प्रवर्धन गर्ने र रोजगारी सृजना गर्न स्थानीयलाई रोजगारी दिई एक बर्षमा कम्तीमा १००० जना पर्यटक लाई सेवा दिने होटललाई विशेष सम्मान गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
पर्यटन पूर्वाधारको विकास : आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्बृद्धिको आधार
लक्ष्य
आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाई एक आधारशिलाको रूपमा विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु । ✓ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु । ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु । ✓ पर्या-पर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु ।

उद्देश्य १ : आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।	१.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरीने छ ।
	१.१.२ सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिने छ ।
	१.१.३ पर्यटकीय सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरुलाई टुरिजम सर्किटको रुपमा निर्माण गरिनेछ ।
१.२ पर्यटन सूचना व्यवस्थापन तथा सूचना केन्द्रलाई पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने ।	१.२.१ नगरपालिकास्तरीय एक पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।
	१.२.२ पर्यटन वेबसाइट निर्माण गरिने छ ।
	१.२.३ पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग पत्रकार सम्मेलन गरिने छ ।
	१.२.४ पर्यटन सम्बद्ध Vloggers जस्तै "घुमन्ते" हरूसँग अर्न्तक्रिया गरी प्रबर्द्धन सहयोग लिइनेछ ।
१.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने ।	१.३.१ नगरपालिकामा आउने पर्यटकलाई बसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा घरबास (होमस्टे) पर्यटन प्रवर्द्धन गरिने छ ।
	१.३.३ अन्तराष्ट्रिय पर्यटक आर्कषण गर्न विशेष सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
१.४ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने ।	१.४.१ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिका सदस्यहरूलाई पर्यटक व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनो कोशेली, सांस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ ।
	१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.४.४ घरबास पर्यटन तथा अन्य पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पर्यटन व्यवसायिलाई लागत सहभागितामा आतिथ्य सत्कार (Hospitality) तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.४.५ समग्र क्षेत्रलाई समेटेर एक पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.४.६ ठाकुरबाबा भ्रमण वर्ष २०८० घोषणा गरी घुमौं ठाकुरबाबा अभियान संचालन गरिनेछ

उद्देश्य २ : कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने ।	२.१.१ फलफूल, जडिबुटी, पशुपंन्छीपालन तथा नगदेबाली नमुना सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र क्षेत्रियस्तरमा प्रचारप्रसार गर्न पत्रकार सम्मेलन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्वार गर्ने	३.१.१ सम्पूर्ण धार्मिक स्थलहरूको विस्तृत विवरण सहित ब्रोसर तयार पारिने छ ।
	३.१.२ सम्पूर्ण मुख्य धार्मिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिने छ ।
	३.१.३ प्राथमिकता प्राप्त धार्मिकस्थलको जिर्णोदार तथा निर्माण कार्य थालनी गरिनेछ ।
	३.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका प्रमुख धार्मिक स्थलहरूको व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।
३.२ नगरपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्ने	३.२.१ पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, सांस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजना गरिनेछ ।
	३.२.२ सबै धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर वृतचित्र निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
	३.२.३ नविन पर्यटकिय गन्तव्य र गतिविधिको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	३.२.४ सम्पुर्ण जात तथा धर्मको परम्परा तथा सस्कृती, संरक्षण गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

उद्देश्य ४ : पर्यापर्यटन तथा शैक्षिक पर्यटनको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नगरपालिका भर सञ्चालन गर्न सकिने सम्पूर्ण पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति गर्ने ।	४.१.१ नगरपालिकाभर सञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, राष्ट्रिय निकुन्ज लगायत अन्य वन सम्पदामा आधारित पदमार्ग पहिचान गरी वन्यजन्तु तथा चरा साथै वनस्पति अवलोकन गर्न पर्यटक आकर्षण गरिनेछ ।
	४.१.२ बबई नदीको उकास क्षेत्रमा जलपर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
	४.१.३ आम्बासा, हात्तीसार र सिसवारामा आधुनिक पिक्निक स्थल तथा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.४ नदी, खोला, कुलो किनारालाई पर्यटक आकर्षण हुने गरी सौन्दर्यकरण गरिने छ ।
	४.१.५ हात्तीसारमा ड्याम निर्माण गरी जलाशय पर्यटन प्रवर्द्धन गरिने छ ।
४.२ ठाकुरबाबा क्षेत्रबारे प्रचार गर्न शैक्षिक संघ संस्था, शिक्षण संस्थासंग सहकार्य गर्ने ।	४.२.१ यस नगरपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसंग अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	४.२.५ शैक्षिक भ्रमणमा आउने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताको बसोबासको व्यवस्था मिलाउन पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिमको आवश्यकता वोध गराइने छ ।
	४.२.६ शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन गरीने छ ।

पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	पर्यटकीय मार्गको वस्तुगत विवरण संकलन तथा प्रकाशन	१००					न.पा.
		१.१.२	मुख्य पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने	३०००	४००	५०००	६०००	७०००	न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.३	टुरिजम सर्किटको निर्माण	१०००	१२००	१५००			न.पा., संघ, प्रदेश
	१.२	१.२.१	पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना तथा संचालन	३००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.२.२	पर्यटन (Portal) वेबसाइट निर्माण	३००					न.पा.
		१.२.३	पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग पत्रकार सम्मेलन		५०				
		१.२.४	पर्यटन सम्बन्धी Vloggers सँग अर्न्तक्रिया	१००		१००			न.पा.
	१.३	१.३.१	पर्यटन सम्बन्धमा निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	१००		१००			न.पा.
		१.३.२	आदिवासी जनजाति सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालन तालिम प्रदान	१००			१००		न.पा.
		१.३.३	पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध	३००					न.पा.
	१.४	१.४.१	पर्यटन क्षेत्रसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरुलाई व्यवस्थापन तालिम तथा अभिमुखीकरण	१००		१५०			न.पा.
		१.४.२	स्थानीय मौलिक उत्पादन, चिनो, परिकार आदि निर्माण तालिम	१००		१५०			न.पा.
		१.४.३	पर्यटन व्यवसायमा व्यावसायिक रूपमा लाग्न चाहने उद्यमीहरूसँग अन्तरक्रिया	८०					न.पा., निजी क्षेत्र
		१.४.४	घरबास तथा अन्य पर्यटनसम्बन्धी आतिथ्य सत्कार तालिम तथा प्रवर्द्धन	३००			५००		न.पा., संघ, निजी क्षेत्र
		१.४.५	पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण	१०००					न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.४.६	ठाकुरबाबा भ्रमण वर्ष २०८० घोषणा गरी घुमौं ठाकुरबाबा अभियान संचालन	५००					
२.	२.१	२.१.१	पर्या-पर्यटनका लागि कृषि पकेट क्षेत्रको प्रचार प्रसार	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
३.	३.१	३.१.१	धार्मिक र अन्य पर्यटकीय क्षेत्र विशेष ब्रोसर निर्माण	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		३.१.२	मुख्य धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रको डि.पि.आर. साथै विकास गुरुयोजना निर्माण	१५००					न.पा.
		३.१.३	प्रमुख धार्मिक क्षेत्रहरूको जिर्णोद्धार तथा निर्माण		२५००		३०००		न.पा.
		३.१.४	वडास्तरिय धार्मिक स्थलहरू व्यवस्थापन	२००		३००		४००	न.पा.
	३.२	३.२.१	पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि धार्मिक, सांस्कृतिक मेला, महोत्सव आयोजनामा सहयोग			३५०			न.पा.
		३.२.२	धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्तचित्र निर्माण	५००					न.पा.
		३.२.३	नविन पर्यटकीय गन्तव्य र गतिविधिहरुको सम्भाव्यता अध्ययन			५००			न.पा.
		३.२.४	सम्पुर्ण जात तथा धर्मको परम्परा तथा सस्कृती, संरक्षण गर्ने नीतिलाई निरन्तरता	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
४	१	४.१.१	पदमार्गहरूको सम्भाव्यता अध्ययन तथा पर्यटन प्रवर्द्धन		८००				न.पा.
		४.१.२	बबई नदीको उकास क्षेत्रमा जल पर्यटन (मत्स्यपालन, र्‍याफटिङ्ग प्रवर्द्धन तथा सञ्चालन)	३०००	४०००	५०००	६०००	७०००	न.पा., निजी क्षेत्र
		४.१.३	आम्बासा, हात्तीसार र सिसवारामा आधुनिक पिक्निक स्थल तथा बाल उद्यान निर्माण		३०००	४०००	५०००		न.पा., संघ र प्रदेश
		४.१.४	नदी, खोला, कुलो किनाराको सौन्दर्यकरण गरी पर्यटकहरूलाई आकर्षित गर्ने गरी विविध कार्यहरू गरिनेछ ।	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.१.५	हात्तीसारमा ड्याम निर्माण गरी जलाशय पर्यटन प्रवर्द्धनका कार्यहरू गरिनेछ ।		५०००	५०००	५०००		संघ, प्रदेश र न.पा.
४	२	४.२.१	यस नगरपालिकाबाट अध्ययन गरी उच्च शिक्षा हासिल गरी बाहिरिएका महानुभावहरूसंग अन्तरक्रिया			१००			न.पा.
		४.२.२	शैक्षिक भ्रमणमा आउने विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताको बसोबासको व्यवस्था मिलाउन पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिलाई व्यवस्थापन तालिम		१००				न.पा.
		४.२.३	शैक्षिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको अध्ययन	३००					न.पा.

आपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुने छ ।
- ✓ कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुने छ ।
- ✓ ऐतिहासिक तथा धार्मिक पर्यटनको विकास हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**पर्यटन**				
	प्रतिफल	पर्यटक आगमन (८.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटनबाट श्रृजित रोजगारी (८.९.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	कूलग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान (८.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	दिगो पर्यटन निती तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन (१२.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पर्यटक बसाइ अवधि	दिन		
	असर	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	अमेरिकी डलर		
	प्रतिफल	आधारभूत पूर्वाधार पूर्ण भएका पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	तालिम प्राप्त पर्यटन सम्बद्ध जनशक्ति	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बद्ध ब्रोसर तथा प्रोफाइल	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र Hotspot	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन पत्रकार तथा Vlogger अर्न्तक्रिया	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटक उद्धार तथा सहायता वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन प्याकेज तथा गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटकीय क्षेत्र संरक्षण निर्माण	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन मेला तथा महोत्सव	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन वृत्तचित्र	संख्या		
	प्रतिफल	अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक	संख्या		
	प्रतिफल	आधारभूत सुविधायुक्त होटल, रिसोर्ट, लज	संख्या		
	प्रतिफल	होमस्टे	संख्या		
	प्रतिफल	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक पर्यटन पात्रो अन्तर्गत समेटिएका पर्यटन गतिविधि	संख्या		
	प्रतिफल	चिनो, कोशेली तथा पर्यटन सामग्री बिक्री केन्द्र	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	नविनतम पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य	संख्या		
	प्रतिफल	पूर्णरुपमा पर्यटनमा संलग्न रोजगारको	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य

पृष्ठभूमि

कुनै पनि समुदायको आफ्नै विशिष्ट पहिचान, जीवनशैली, भेषभूषा र रहनसहन हुन्छ। सदियौं देखि अभ्यास गर्दै आइरहेका रीतिरिवाजले मानिसको दैनिक जीवनलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ। अर्कोतर्फ समुदायपिच्छे आ-आफ्ना धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराहरू हुन्छन्। ती फरक रीतिरिवाज, रहनसहन र परम्पराहरू समुदाय र समाजका विशिष्ट पहिचान साथै बौद्धिक सम्पदा (Intellectual Property) भएकोले तिनीहरूको संरक्षण गर्नु जरुरी छ। ठाकुरबाबा नगरपालिका यस्ता मौलिक तथा सांस्कृतिक विविधतामा धनी नगरपालिका हो। यहाँ विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र समुदायका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। नगरपालिकाको घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये १४.५ प्रतिशत ब्राम्हण, १७.५ प्रतिशत क्षेत्री, ५१.५ प्रतिशत थारु, ८ प्रतिशत दलित, १.५ प्रतिशत मगर,१ प्रतिशत मुस्लीम, ०.२ प्रतिशत दशनामीहरुको बसोवास रहेको पाउन सकिन्छ। यहाँ सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै किसिमको धर्म, संस्कृति र चालचलनहरु छन्। यहाँ थारु समुदायको हरेरी पूजा, धुर्या, ल्वाङी ढक, का साथै दशैं, तिहार, माघेसक्रान्ती, छठ, शिवरात्री, होली, इद, माघीपर्व जस्ता विभिन्न चाडपर्व एवं सांस्कृतिक उत्सवहरु मनाउने गरिन्छ। तथापी यहाँको पहिचान झल्काउने बैठकी, हुर्हुदवा, छोका, झुम्री, डप बैशाखी होल्का नाँच लगायतका नाँचहरु लोपहुन लागेको अवस्थामा रहेका छन्।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ पश्चिमा संस्कृति तथा विदेशी सञ्चार माध्यमको प्रभावका कारण मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको।
▪ विभिन्न धार्मिक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका।
▪ थारु ल्गायतका आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको।
▪ कतिपय प्राचीन धरोहरहरू उचित प्रसारप्रसार, संरक्षण तथा जिर्णोद्धारको पर्खाइमा रहेका।
▪ समुदाय र राज्य दुवैका उदासिनताका कारण स्थानीय र मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने।
▪ विभिन्न जातिको भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने।
▪ सम्बन्धित समुदाय र राज्यले मिलेर सांस्कृतिक संरक्षण प्रर्वद्धनमा ठोस र दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने।
▪ विभिन्न लोक भाकाको संरक्षण गर्नुपर्ने।
▪ आर्थिक प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा थारु, क्षेत्री, ब्राम्हण, मगर, मुस्लिम, दशनामी दलित लगायतका जातिहरूको बसोवास रहेको।
▪ विविध जात, धर्म, सम्प्रदाय र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण वातावरणमा बसेका।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
▪ विविध समुदायहरूको मानवशास्त्रीय अध्ययनका लागि शैक्षिक पर्यटनको गन्तव्यस्थल बनाउन सकिने ।
▪ कला, संस्कृतिलाई अर्थोपार्जनमा जोड्न सकिने ।
▪ नगरपालिका भित्र धार्मिक स्थल लगायत विभिन्न जाति तथा समुदायका आ-आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका ।
▪ आदिवासी जनजातिका विविध सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले सांस्कृतिक सङ्ग्रहालय तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्ने पहल भइरहेको ।
▪ चाडपर्वको अवसरमा नाचगान गर्दा धोती, कुर्ता, लेहंगा, ब्लाउज, दौरा सुरुवाल, चौवन्दी चोली जस्ता सांस्कृतिक भेषभुषाबाट सँस्कृतिको जर्गेना गर्ने प्रयास भइरहेको ।
▪ नगरपालिकालाई मौलिक संस्कृति र सभ्यताको केन्द्रको रूपमा विकास गरी सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिका क्षेत्रका सर्जक तथा कलाकारको उत्थान र वृत्ति विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ लोपोन्मुख लोकभाका तथा परम्परागत बाजागाजाको संरक्षण गरी लोक संस्कृतिको उत्थान गर्न सकिने ।
▪ धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्रहरुको पहिचान, संरक्षण र सर्म्बधनका लागि परम्परागत खानाको प्रर्वद्धन सहित विभिन्न मेला तथा साँस्कृतिक महोत्सवको आयोजना गर्ने नीति नगरपालिकाले अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रको पहिचान स्थापित गर्नका लागि थारु संस्कृतिको संरक्षणका लागि **"नमूना थारु गाँउ"** निर्माण गर्न पहल गर्ने नीति अगाडी सारको ।
▪ नगरपालिकाले ठाकुरद्धारा मन्दिर परिसरको पुरातात्विक महत्वलाई उजागर गर्न तथा मन्दिर आसपासको क्षेत्रको पूर्वाधार विकास, बगैंचा निर्माण लगायतका कार्य गर्नका लागि पुरातत्व विभागसंग समन्वय र सहकार्य गर्ने नीति अगाडी सारेको

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माण
लक्ष्य
संस्कृति, भाषा, कला र साहित्यको जर्गेना र विकासमार्फत सभ्य र सौहार्द समाजको स्थापना गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ✓ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।

उद्देश्य .१. : स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदा (Intangible Cultural Heritage) को वस्तुगत तथा विस्तृत पार्श्वचित्र तयार पारिने छ ।

उद्देश्य .१. : स्थानीय पहिचान कायम हुने भाषा कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदा (Intellectural Property) को विवरण प्रकाशन गरिने छ ।
	१.१.३ यस प्रकारका सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
	१.१.४ नगरपालिकाको मौलिकता दर्शाउने सम्पदा समेटेर पार्श्वचित्र र वृत्तचित्रहरु निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ नगरपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पुऱ्याउने लेखक, गायक, अभिनेता, संगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार साँस्कृतिविद लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिने छ ।
१.२ भाषा, संस्कृति, कला साहित्यलाई जीवन्त तुल्याउने ।	१.२.१ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र संस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी अभिलेख तयार पारिने छ ।
	१.२.२ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय सांस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिने छ ।
	१.२.३ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिने छ ।
	१.२.४ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र सांस्कृतिक उत्सवलाई भव्य बनाउन सांस्कृतिक समितिहरूलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिने छ ।
	१.२.५ सांस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसंग आबद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ ।

उद्देश्य २ : संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने ।	२.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिका सर्जकहरूलाई यी क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको संम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ ।
	२.१.२ विभिन्न राष्ट्रिय तथा नगरपालिका स्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाई सम्मान र पुरस्कृत गरिने छ ।
	२.१.३ हरेक विद्यालयमा अतिरिक्त कृयाकलापहरूमा यी विषय समावेश गरी नियमित अभ्यास र पठनपाठन गर्न आंशिक शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ ।
२.२ सांस्कृतिक, साहित्यिक, भाषिक तथा कलासम्बन्धी	२.२.१ नगरपालिका स्तरीय एक प्रज्ञा प्रतिष्ठान स्थापना गरिने छ ।
	२.२.२ सांस्कृतिक केन्द्रलाई चलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको सांस्कृतिक पात्रो बमोजिम आयोजना गरिने छ ।

उद्देश्य २ : संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको श्रृजनात्मक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
पूर्वाधार निर्माण, अध्ययन, स्थानीय परिकार प्रवर्द्धन ।	२.२.३ नगरपालिकास्तरीय एक बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	२.२.४ संगीत, नृत्य, ललितकला, मूर्तिकला सम्बन्धी तालिम तथा प्रशिक्षण आयोजना गरिने छ ।
	२.२.५ कला प्रर्दशनी तथा मञ्चनका लागि खुला मञ्च निर्माण स्थल पहिचान तथा निर्माण गरिने छ ।
	२.२.६ संस्कृति तथा कला सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रममा व्यवस्थापनका कार्यहरू गरिनेछ ।
	२.२.७ सामाजिक सांस्कृतिक परिवर्तन तथा रूपान्तरणको वर्तमान प्रवृत्ति तथा त्यसले नगरबासीमा परिरहेको प्रभाव र कुसंस्कार, गलत प्रवृत्ति निवारणका लागि नीतिगत व्यवस्थापनलाई सहयोग गर्न सामाजिक सांस्कृतिक अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.८ स्थानीय परिकारको प्रवर्द्धन गर्न राजमार्ग छेउछाउमा ढिक्री, घोंगी, अचार आदिको बिक्रीका लागि स्टलहरू निर्माण गरिनेछ ।

संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरुको अध्ययन	५००					न.पा.
		१.१.२	Intangible Cultural Heritage (ICH) तथा बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन		५००				न.पा.
		१.१.३	सांस्कृतिक सम्पदासम्बन्धी स्थानीय पाठ्यक्रम परिमार्जन		२००				न.पा.
		१.१.४	स्थानीय कला र सांस्कृतिक पार्श्वचित्र र वृत्तचित्र निर्माण	५००	५००				न.पा.
		१.१.५	लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन	१००					
	१.२	१.२.१	विशेष कला भएका विद्यार्थी पहिचान र क्षमता विकास	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.२.२	विद्यालय तथा अन्तर विद्यालय सांस्कृतिक प्रतियोगिता	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.२.३	राष्ट्रिय तथा प्रादेशिकस्तरको सांस्कृतिक प्रतियोगिता सहयोग	३००	३००	३००	३००	३००	न.पा.
		१.२.४	स्थानीय विशेष पर्व तथा उत्सव सम्बन्धी सहयोग	१००	२००	३००	३००	३००	न.पा.
		१.२.५	सांस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन	५००	७००	८००	९००	१०००	न.पा.
२.	२.१	२.१.१	कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया	४०	४०	४०	४०	४०	न.पा.
		२.१.२	कलाकार, सर्जक तथा कला-पत्रकार सम्मान	१००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		२.१.३	सांस्कृतिक गतिविधि तथा पठनपाठनका लागि शिक्षक तालिम	३५०		३५०		३५०	न.पा.
	२.२	२.२.१	ठाकुरबाबा प्रज्ञा प्रतिष्ठान गठन तथा संचालन	२५०	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		२.२.२	प्राज्ञिक तथा सांस्कृतिक क्रियाकलापको आयोजना	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		२.२.३	बहुसांस्कृतिक संग्रहालयहरुको निर्माण तथा व्यवस्थापन	२००	२५०	३००	२००	१००	न.पा.
		२.२.४	संगीत, नृत्य, ललितकला, मूर्तिकला सम्बन्धी प्रशिक्षण	३००	३००	३००	४००	१००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.५	कला प्रर्दशनी तथा मञ्चनका लागि खुला मञ्च निर्माण स्थल पहिचान तथा निर्माण	३०	१०००		१२००		न.पा.
		२.२.६	संस्कृति तथा कला सम्बन्धी विभिन्न व्यवस्थापन	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		२.२.७	सामाजिक सांस्कृतिक अध्ययन	५००			५००		न.पा.
		२.२.८	स्थानीय परिकार बिक्री स्टल निर्माण तथा सञ्चालन	१०००		५००			न.पा.

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य**				
	प्रतिफल	साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको निम्ती विनियोजन गरेको बजेट (१४.४.१.१) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक सम्पदा मध्ये स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा)	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक बृत्त चित्र	संख्या		
	प्रतिफल	कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक पात्रोमा समावेश गतिविधि (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक प्रतियोगिता तथा कार्यक्रम (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय मातृभाषा पाठ्यक्रम	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	कला तथा संगीत प्रशिक्षण केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय साहित्यकार तथा लेखक	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षित लोपोन्मुख स्थानीय कला, गाथा संस्कृति बौद्धिक समाज तथा क्लब	संख्या		
	प्रतिफल	बौद्धिक सम्पदाको रुपमा सूचिकृत सम्पदा	संख्या		
	प्रतिफल	साँस्कृतिक समिति तथा क्लब संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक उत्सव (Art and Literature Festival)	संख्या		
	प्रतिफल	कला संग्रहालय	संख्या		

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति

(अ) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

पृष्ठभूमि

ठाकुरबाबा नगरपालिकामा कृषि पेशामा संलग्न घरपरिवारको संख्या बढी भएकोले विशेषत कृषिमा आधारित साना तथा मझौलाा उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तथापि ठूलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको विकास भएको छैन । यहाँ व्यावसायिक रूपमा गाई, भैंसी, बंगुर, माछा, कुखुरा, बाखा आदि पालन भइरहेको छ । नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाको वडा न. १ मा ८ वटा, वडा न. २ मा ४ वटा, वडा न. ३ मा ४ वटा, वडा न. ४ मा ५ वटा, वडा न. ५ मा ५ वटा, वडा न. ६ मा १ वटा, वडा न. ७ मा २ वटा, वडा न. ८ मा १, र वडा न. ९ मा ४ वटासाना तथा घरेलु उद्योगहरु संचालनमा रहेका छन् । यसरी संचालनमा रहेका उद्योगहरुमा पोल्ट्री फर्म, राइस मिल, फर्निचर, पाउरोटी उद्योग, मसला उद्योग, साबुन उद्योग, ग्रील उद्योग, इटा उद्योग लगायतका रहेका छन् । नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्र ठूला उद्योग तथा व्यवसाय संचालन गर्न चाहने व्यावसायीलाई प्रोत्साहन गर्न नगरपालिकाबाट लिइने ३ बर्षको व्यवसायीक करमा छुट दिने, प्लासटिक न्यूनिकरणका लागि दुनाटपरी,कपडाका झोला, निर्माण गर्ने साना उद्योग खोल्न चाहनेलाई अनुदान तथा प्रोत्साहन दिने लगायतका नीतिहरु अगाडी सारेको छ । यस नगरपालिकामा कृषि उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भएकोले उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको ।
▪ युवा जनशक्ति विदेश पलायन भइरहेको ।
▪ औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने शिक्षा प्रणाली नभएको ।
▪ नगरपालिकाका बजारकेन्द्रहरूमा ठूलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएका ।
▪ निजी क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्न नसकिएको ।
▪ वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको ।
▪ स्थानीय पूँजी बजारको विकास आशातित रूपमा नभएको ।
▪ उद्योगमा संलग्न मजदुर तथा औद्योगिक क्रियाकलापका दौरान सामाजिक जटिलता, अपराध आदिको वृद्धि हुन सक्ने ।
▪ लगानी सुरक्षाको वातावरण आवश्यक पर्ने ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गले लाग्नु पर्ने ।
▪ उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
▪ विभिन्न प्रकारका उद्योगहरू स्थापना गर्दा औद्योगिक प्रदूषण वृद्धि हुन सक्ने ।
▪ ठूलो आकारको लगानीको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ कृषिमा आधारित औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता रहेको ।
▪ व्यावसायिक रूपमा माछा, कुखुरा, हाँस, गाई, भैसी, बाख्रा आदि पालन भइरहेको ।
▪ स्थानीय जनशक्तिको सदुपयोग हुने कम खर्चिलो श्रमशक्ति प्राप्त गर्न सकिने ।
▪ पशुजन्य उत्पादनमा आधारित डेरी तथा मासु, हाड, छाला प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ कपडा उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला तथा ललितकलामा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक पोखरीहरू तथा कृत्रिम पोखरीमा व्यवसायिक माछापालन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सम्भाव्यताका आधारमा धान खेती, गहुँ खेती, मकै खेती, केरा खेती, कुखुरापालन, पशुपालन र तरकारी खेती उत्पादनलाई प्रर्वद्धन गरी कृषिमा आधारित उद्योगको विस्तार गर्न सकिने ।
▪ कृषि पर्यटन विकास गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित कृषि उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
▪ औद्योगिक पूर्वाधारहरूको यथोचित विकास गर्न सके नगरपालिकामा रोजगारीको सम्भावना र अवसरहरूको प्रचुरता रहेको ।
▪ नगरपालिका भित्र सञ्चालित व्यवसायलाई दर्ता, नवीकरण तथा अन्य कानुनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रर्वद्धन र संरक्षण गर्न सकिने ।
▪ डेरी उद्योग र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने ।
▪ सिलाइ/कटाइ/बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
नगरमा उद्योग घरघरमा उत्पादन, जनसहभागितामुलक रोजगारी र आयआर्जन
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा नगरपालिकाको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा २० प्रतिशत पुर्‍याई रोजगारी श्रृजना गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्नु । ✓ नगरपालिकामा उत्पादने हुने स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु । ✓ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु । ✓ स्थानीय बजार प्रबर्द्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्नु ।

उद्देश्य १ : उद्योगका लागि आधारभूत पूर्वाधारको विकास गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने ।	१.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकूल रहेका विद्यमान स्थानीय कानुनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुनेगरी संशोधन गरिने छ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानुनको अधिनमा रही स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइने छ ।
	१.१.३ ठूलोस्तरको बाह्य लगानी भित्र्याउन सरकारी जमिनको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूसँग विशेष छुट र सहुलियत बारे अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	१.१.४ गैह्रकृषि क्षेत्रको रोजगारी बृद्धि गर्न गैह्रकृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको व्यापक अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.५ उद्योग संचालन कार्यविधि तयार गरिनेछ
	१.१.६ नियमित कर तिर्ने र ५० भन्दा धेरैलाई रोजगारी दिने उत्कृष्ट उद्योगलाई सम्मान गरिनेछ
१.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने ।	१.२.१ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाई प्राथमिकता दिइ कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषकबीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२ औद्योगिक क्षेत्रको पहिचान गर्ने कार्यलाइ अघि वढाइने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापनामार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने ।	२.१.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित प्रत्येक वडामा सम्भाव्य उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिनेछ ।
	२.१.३ उद्यमी कृषकहरूलाई लक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि नगरपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
	२.१.४ मासु विविधिकरण तथा प्याकेजिङ्ग उद्योग स्थापना गरिनेछ ।
	२.१.५ पञ्चगव्य अनुसन्धान केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.६ गौशालाहरूमा बायोग्याँस जडानको कार्य गरिनेछ ।
	२.१.७ प्राङ्गारिक मल उत्पादन कारखाना निर्माण गरिनेछ ।
२.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने ।	२.२.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन प्याकेजिङ लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	३.१.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय बजार प्रर्वद्धन र व्यवस्थापनमार्फत वाणिज्य, बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने ।	४.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.२ नगरपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण गरिनेछ ।
	४.१.४ रोजगार बैंक पोर्टल संचालन गरिनेछ ।
४.२ स्थानीय व्यवसाय, बजार, उद्योग प्रबर्द्धन ।	४.२.१ मुख्य बजार केन्द्रलाई लक्षित गरी निजी क्षेत्रसंगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइनेछ ।
	४.२.२ वार्षिक रुपमा मुख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला/ औधोगिक प्रदर्शनी आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिनेछ ।
	४.२.३ बगनाहा, भुरीगाउँ, बकुवा, शाहीपुर र ठाकुरद्वारामा हाटबजार पूर्वाधार निर्माण तथा संचालन गरिनेछ ।
	४.२.४ उपभोक्ता हितसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.५ कृषि उद्यमी र साना कुटिर उद्यमीलाई लागत सहभागितामा यन्त्र उपकरण वितरण गरिनेछ ।
	४.२.६ कृषि उद्योग स्थापनामा सहयोग गरिनेछ ।
	४.२.७ खाद्य प्रशोधन तालिम संचालन गरिनेछ ।
	४.२.८ संघीय लघुउद्यम विकास कार्यक्रममा नगरपालिकाबाट समेत थप रकम व्यवस्थापन गरी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	४.२.९ उद्योग वाणिज्य संघसँगको सहकार्यमा संकलित रकमको आपसी सहमतिमा निश्चित अंश बाँडफाँड हुने गरी स्थानीय व्यापार, उद्योग, व्यवसाय दर्ताको कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	४.२.१० प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्न उद्यमीलाई आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन	२००					न.पा.
		१.१.२	श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्रीसम्बन्धी नीति, कानुन संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श	६०					न.पा.
		१.१.३	ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन		५००				न.पा.
		१.१.४	गैह्र कृषि क्षेत्रका उद्योगहरुको सम्भाव्यता अध्ययन	४००					न.पा.
		१.१.५	उद्योग संचालन कानून निर्माण	१५०					न.पा.
		१.१.६	नियमित कर तिर्ने र ५० भन्दा धेरैलाई रोजगारी दिने उत्कृष्ट उद्योगलाई सम्मान	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
	१.२	१.२.१	कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया	७०		७०			न.पा.
		१.२.२	औद्योगिक क्षेत्रको पहिचान गर्ने कार्य						न.पा.
२	२.१	२.१.१	बाली विशेष पकेट क्षेत्र स्तरिय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन तथा प्रवर्द्धन	३००					
		२.१.२	एक वडा एक कृषि उद्योग अर्न्तगत उद्योगी पहिचान तथा तालिम	१००	३००				न.पा.
		२.१.३	कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम	५०		५०		५०	न.पा.
		२.१.४	मासु विविधिकरण र प्याकेजिङ्ग उद्योग स्थापना		५०००				संघ, प्रदेश, निजी क्षेत्र
		२.१.५	पञ्चगव्य अनुसन्धान केन्द्र स्थापना			३०००			संघ, प्रदेश, न.पा.
		२.१.६	गौशालाहरूमा बायोग्याँस प्लान्ट जडान		५०००				संघ, प्रदेश, न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.७	वडा नं. ४ मा प्राङ्गारिक मल उत्पादन कारखाना स्थापना		५०००				संघ, प्रदेश, न.पा.
	२.२	२.२.१	कृषि उपज प्याकेजिङ, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरक्रिया	३००		३५०		४००	न.पा.
३	३.१	३.१.१	खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण						
४.	४.१	४.१.१	स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण	१००					न.पा.
		४.१.२	नगरपालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण	२००					न.पा.
		४.१.४	नगरपालिकाबाट हुने निकासी तथा आयातको वस्तुगत सूचना तथा तथ्याङ्क प्राप्त गर्ने प्रणाली निर्माण		१००				न.पा.
		४.१.५	रोजगार बैंक पोर्टल संचालन	१००					न.पा.
	४.२	४.२.१	बहाल बिटौरी कर लागू गर्नेगरी व्यापारिक स्टल निर्माण		२०००				न.पा.
		४.२.२	व्यापारिक मेलार औधोगिक प्रदर्शनी आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण						
		४.२.३	बगनाहा, भुरीगाउँ, बकुवा, शाहीपुर र ठाकुरद्वारामा हाटबजार पूर्वाधार निर्माण तथा संचालन	७००	८००	९००	१०००	१०००	न.पा.
		४.२.४	उपभोक्ता हितसम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	७५	८०	९०	९०	न.पा.
		४.२.५	कृषि उद्यमी र साना कुटिर उद्यमीलाई लागत सहभागितामा यन्त्र उपकरण वितरण	३००	४००	५००	७००	९००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		४.२.६	कृषि उद्योग स्थापनामा सहयोग		१०००		२०००		न.पा., सहकारी, निजी क्षेत्र
		४.२.७	खाद्य प्रशोधन तालिम	११००					संघ, न.पा.
		४.२.८	लघु उद्यम विकास कार्यक्रममा थप रकम व्यवस्थापन	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	न.पा.
		४.२.९	व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन	१०		१०		१०	न.पा. र उ.वा.सं.
		४.२.१०	प्राङ्गारिक मल उत्पादन उद्योग स्थापना		१०००				न.पा., निजी क्षेत्र

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।
- स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको संख्या वृद्धि भएको हुनेछ ।
- उद्योग क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा २० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुनेछ ।
- स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानी, खनिज, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति**				
	असर	गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू	प्रतिशत		
	असर	कूल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान (९.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल गार्हस्थ उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान (८.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	खुद्रा व्यापारमा संलग्न जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आयात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	निर्यात मूल्य	रकममा		
	प्रतिफल	थोक तथा खुद्रा व्यापारमा कुल लगानी	रकममा		
	प्रतिफल	खानीमा आधारित उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	साना उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल रोजगारीमा साना उद्योगहरुको हिस्सा	प्रतिशत		
	प्रतिफल	मझौला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	ठूला उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यावसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	महिला उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	युवा उद्यमीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता)	संख्या		
	प्रतिफल	उद्योगका लागि करारमा दिन सकिने जग्गा	हेक्टर		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी सम्मेलन	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक लगानी तथा अनुदान	रकम		
	प्रतिफल	गैह्र कृषि उद्योग संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादनमा संलग्न कृषक संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	औद्योगिक सुरक्षाकर्मी संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	खानीमा आधारित अन्वेषण संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक बजार अनुगमन	संख्या		
	प्रतिफल	बहाल बिटौरी कर लागू गरिएका सार्वजनिक सम्पत्ति	संख्या		
	प्रतिफल	वार्षिक औद्योगिक तथा व्यापार मेला संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित हाट बजार संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	उपभोक्ता हित सम्बन्धी कार्यान्वयन भएका कार्यक्रम संख्या	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।
- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।

(आ) सहकारी

पृष्ठभूमि

ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोग मार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रुपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्र सुदृढिकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिका भित्र १२ वटा बचत तथा ऋण सहकारी, ४ वटा बहुउद्देश्यिय सहकारी, ७ वटा कृषि सहकारी र ३ वटा अन्य सहकारी गरी जम्मा २६ वटा सहकारी संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन्। नगरपालिकाले सहकारी संस्था एकिकरण सम्बन्धि कार्यविधि, २०७५ जारी गरी कार्यान्वयन गरेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सहकारीको संख्यात्मक वृद्धि भएतापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
▪ सहकारी क्रियाकलाप उत्पादनमुखी तथा रोजगारी सिर्जनाभन्दा पनि बचत तथा ऋण कारोबारमा बढी लगाव रहेको ।
▪ सहकारीमा आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको ।
▪ सहकारीहरू अपेक्षित मूल्य, मान्यता तथा आदर्शका मर्म अनुसार विकास हुन नसकेको ।
▪ नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको ।
▪ सहकारी सम्बन्धी जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने ।
▪ कृषि, उद्योग तथा व्यावसायिकता विकासमा यसको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने ।
▪ सहकारी संस्थाहरूको आन्तरिक सुशासन तथा नियन्त्रण प्रणाली सन्तोषजनक नरहेको ।
▪ सहकारी संस्थाहरूको कर्जा प्रवाह, पूँजी परिचालनको अवस्था लेखाजोखा हुन नसकेको ।
▪ समयमा प्रतिवेदन गर्ने पद्दति नरहेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा १९ वटा सहकारी संस्थाहरु रहेका ।
▪ सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आर्कषण बढ्दै गइरहेका कारण विविध बचत समुहहरू पनि सञ्चालनमा रहेका ।
▪ सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको क्रमश विकास भएको ।
▪ ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सहकारी सम्बन्धी कानूनहरू लागु भएको ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नो नगरलाई सहकारीको नमुना नगरपालिकाको रुपमा विकास गर्न सहकारी सस्थाहरुको सुदृढीकरण विकास र प्रर्वद्धनका लागि एकिकरण, नियमित अनुगमन र निरिक्षणको व्यवस्था गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सहकारी संस्थाहरुको क्षमता विकास तथा प्रभावकारी सेवाका लागि सहकारी सञ्जाल मार्फत व्यवसायिक योजना निर्माण, सिप विकास तथा क्षमता विकासका लागि तालिमहरु संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सहकारी स्वरोजगार कोषमा रकम थप गरी विपन्न बर्गको आय आर्जनका लागि सहकारीहरु मार्फत सहुलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिने योजना तय गरेको ।
▪ सहकारी सञ्जालको गठन भएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सामुहिकता र सहकार्यमार्फत सबल अर्थतन्त्रको निर्माण
लक्ष्य
सहकारीको संस्थागत विकासमार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने
उद्देश्यहरू
✓ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु ।   ✓ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

उद्देश्य १ : सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि, कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।	१.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र सहकारी सञ्चालकहरूलाई संस्थागत क्षमता विकास गर्न सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ महिलाहरूलाई सहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
२.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी ग्रामिण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने ।	२.१.१ सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशिल क्षेत्र जस्तै कृषि, उद्योग तथा पर्यटनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सुधार संशोधन र परिमार्जन गरिनेछ ।
	२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाई सामुहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	२.१.३ निश्चित मापदण्डका आधारमा बचत, लगानी तथा ऋण परिचालनमा अब्बल एक सहकारीलाई वार्षिक उचित पुरस्कारको व्यवस्था गरिनेछ ।
	२.१.४ सहकारीलाई उत्पादन तथा रोजगारीसँग जोडी नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याईनेछ ।
	२.१.५ एक सहकारी एक उत्पादनको अभियान सघन रुपमा अगाडी बढाइनेछ
	२.१.६ कृषकलाई उत्पादन सहकारी खोल्न लगाई बजारसम्म पहुँच पुर्याउनका लागि सहजीकरण गरिनेछ ।
२.२ सहकारीलाई व्यावसायीकरणका अभ्याससँग एकीकृत गर्ने ।	२.२.१ सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यावसायिकता प्रबर्द्धन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.२ सहकारी मार्फत उद्यमशीलता अभिवृद्धिका लागि घुम्तीकोष परिचालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : सहकारी क्षेत्रलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयूक्त वातावरण निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	कार्यनीति
	२.२.३ सहकारी संस्थाहरूको व्यवसायिक तथा रणनीतिक योजना निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.४ सहकारी संस्थाहरूको वित्तीय व्यवस्थापन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.५ सहकारी संस्थाहरूको लेखा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन लेखा प्रणाली तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.६ सहकारी संस्थाहरूबाट प्रवाहित हुने ऋणको जोखिम लगायतका समग्र विषयमा ऋण व्यवस्थापन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.७ सहकारी संस्थाहरूको संयुक्त सहभागितामा शीत भण्डार निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.८ दूग्ध सहकारीलाई चिस्यान केन्द्र स्थापनामा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.९ सहकारी पुस्तक प्रकाशन गरिनेछ ।
	२.२.१० सहकारी दिवसको नियमित आयोजना गरिनेछ ।
	२.२.११ सफल सहकारी अवलोकन भ्रमणमा सहयोग गरिनेछ ।
	२.२.१२ सहकारी संस्थाहरूको लागत सहभागितामा कोपोमिस तालिम प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.१३ विशिष्ट सहकारी संघ निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.१४ सहकारीमा आन्तरिक सुशासन कायम गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.१५ सहकारी संस्थाहरूका गतिविधिहरू सहकारी मूल्यमान्यता, कानून बमोजिम बनाउन नियमित अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण गरिनेछ ।

सहकारीको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत सहकारी शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम सञ्चालन		८०				न.पा.
		१.१.२	महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम	८०		८०			न.पा.
२.	२.१	२.१.१	उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	५००					न.पा.
		२.१.२	अति विपन्न नागरीक घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन बीउ पूँजी वितरण	३००	४००	५००	६००	७००	न.पा.
		२.१.३	उत्कृष्ट सहकारी पुरस्कार प्रदान	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		२.१.४	सहकारीमार्फत सुपथ मूल्यको पसल स्थापना गर्न प्रोत्साहन	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा., सहकारी
		२.१.५	एक सहकारी एक उत्पादनको अभियान	१००					न.पा., सहकारी
	२.२	२.२.१	सहकारी खेती प्रवर्द्धन तालिम	२००		२००			न.पा.
		२.२.२	सहकारी मार्फत उद्यमशीलता अभिवृद्धिका लागि घुम्तीकोष परिचालन	१०००	१२००	१५००	१७००	२०००	न.पा.
		२.२.३	सहकारी संस्थाहरूको व्यवसायिक तथा रणनीतिक योजना निर्माण	४००	५००	६००	७००		न.पा., सहकारी
		२.२.४	सहकारी संस्थाहरूको वित्तीय व्यवस्थापन तालिम		३००				न.पा., सहकारी
		२.२.५	सहकारी संस्थाहरूको लेखा प्रणाली तालिम			३००			न.पा., सहकारी
		२.२.६	सहकारी संस्थाहरूको ऋण व्यवस्थापन तालिम	२००					न.पा., सहकारी

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.७	सहकारी संस्थाहरूको संयुक्त सहभागितामा शीत भण्डार निर्माण		१५००००				सहकारी संस्थाहरू
		२.२.८	दूग्ध सहकारीलाई चिस्यान केन्द्र स्थापनामा अनुदान			५००			न.पा.
		२.२.९	सहकारी पुस्तक प्रकाशन		१००				सहकारी सञ्जाल
		२.२.१०	सहकारी दिवस	७०	८०	९०	९०	९०	न.पा.
		२.२.११	सफल सहकारी अवलोकन भ्रमण		५००				सहकारी संस्थाहरू
		२.२.१२	कोपोमिस तालिम	३००					सहकारी सं.
		२.२.१३	विशिष्ट सहकारी संघ निर्माण	१००					न.पा., सहकारी
		२.२.१४	सहकारी संस्थाहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण तालिम	३०००		३०००		३०००	न.पा., सहकारी
		२.२.१५	सहकारी संस्थाहरूको नियमित अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ।
- ✓ सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ।
- ✓ कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ।
- ✓ महिलावर्गको सहकारी क्षेत्रमा सदस्यता संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ।
- ✓ विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आवद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ।

(इ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

पृष्ठभूमि

स्थानीय स्तरमा व्यापक रुपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरणका लागि बैङ्किङ तथा वित्तीय संस्थाहरुको महत्वपूर्ण भुमिका रहन्छ। कुनैपनि स्थानको अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससंगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वत: हुन जान्छ। यस नगरपालिकाको वडा नं. १ मा एन.आइ.सी एसिया बैङ्क, कृषि बिकास बैङ्क, सानिमा बिकास बैङ्क, राष्ट्रिय सहकारी बिकास बैङ्क, कुमारी बैङ्क, गरिमा बिकास बैङ्क, ग्लोबल आइ.एम.इ बैङ्क, साग्रीला बिकास बैङ्क, साइन रेसुङ्गा बिकास बैङ्क, कर्णाली बिकास बैङ्क लगायतका बैङ्कका शाखाहरुले सेवा प्रवाह गरिरहेका छन्।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ "क" वर्गका बैङ्क सीमित मात्रामा रहेका
▪ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको
▪ वित्तीय संस्थाहरूमा सहज पहुँच नहुँदा तथा अर्थतन्त्र चलायमान नहुँदा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको।
▪ सहकारीको सङ्गठनात्मक विकास नभएका कारण लगानीको क्षेत्र र दायरा ठूलो हुन नसकेको।
▪ औद्योगिक पूर्वाधार, उद्योग, व्यापारिक केन्द्र र स्थानीय पूँजीको विकास गर्नुपर्ने।
▪ वित्तीय साक्षरताको अभाव रहेको।
▪ सामाजिक उत्तरदायित्वको अवस्था सन्तोषजनक नरहेको र त्यसलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्ने।
▪ कर्जा प्रवाहको अवस्था लेखाजोखा हुन नसकेको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा पर्याप्त रुपमा बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरु संचालनमा रहेको।
▪ अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाभित्र रहेका सहकारीहरूको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन कार्यलाई प्रभावकारी गर्ने नीति लिइएको।
▪ नगरपालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्ने विभिन्न कृषि तथा महिला समुहहरू सक्रिय रहेका।
▪ उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको विस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने।
▪ अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई आर्कषण गर्न सकिने।
▪ स्थानीय जनताको अग्रसरतामा माइक्रो फाइनान्स तथा सहकारीहरूको विकास र बिस्तार गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
वित्तीय पहुँच वृद्धिमार्फत आर्थिक क्षेत्रको गतिशिलता
लक्ष्य
प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने

उद्देश्यहरू
✓ बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु ।
✓ सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

उद्देश्य १ : बैङ्क तथा वित्तीय संस्था तर्फ आम सर्वसाधारणलाई आर्कषण गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुऱ्याउने ।	१.१.१ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.२ बैङ्क खाता खोल्दा हुने फाइदाका विषयमा तथा महिलालाई बैङ्क खाता खोल्न प्रोत्साहन गर्न बैङ्कसँगको सहकार्यमा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण गरिने छ ।
	१.१.३ स्थानीय बासिन्दामा वित्तीय साक्षरता बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : सहजकर्जा प्रवाह र वचत परिचालनमार्फत उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
२.१ व्यावसायिक, उत्पादनमूलक साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न नगरपालिकाद्वारा अन्तकृया गरिने छ ।
	२.१.२ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई सामाजिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न अन्तरक्रिया र कार्यक्रम संचालन/पूर्वाधार संरचना निर्माण गरिने छ ।
	२.१.३ अति विपन्न तथा सहुलियतपूर्ण कर्जा प्रवाहको अवस्थाका बारेमा लेखाजोखा गरिनेछ ।

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१	१.१.१	घुम्ती बैङ्किङ सेवा अभियान सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा., बैंक
		१.१.२	महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण		८०	८५	९०	९५	न.पा.
		१.१.३	वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन						न.पा., बैंक
	२.१	२.१.१	उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच अन्तरक्रिया सहजिकरण	४५	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		२.१.२	बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई सामाजिक उत्तरदायित्व निर्वाह अन्तरक्रिया र कार्यक्रम संचालन/पूर्वाधार संरचना निर्माण	५०००	५०००	५०००	६०००	७०००	बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु
		२.१.३	अति विपन्न तथा सहुलियतपूर्ण कर्जा प्रवाहको लेखाजोखा						न.पा., बैंक

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- आगामी ५ वर्षमा नगरपालिकाका ९० प्रतिशत भन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुने छ ।
- व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुने छ ।
- उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**बैङ्क, वित्तीय क्षेत्र तथा सहकारी**				
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्कको	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्कको	संख्या		
	प्रतिफल	नगरपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त	संख्या		
	प्रतिफल	नगरपालिकामा रहेका सहकारी	संख्या		
	प्रतिफल	महिला सहकारी सदस्य	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारीबाट उत्पादनशील क्षेत्रमा भएको लगानी	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सम्बन्धी तालिम	संख्या		
	प्रतिफल	सहकारी सदस्यताका लागि विपन्न बीउँ पूँजीबाट लाभान्वित सदस्य	संख्या		
	असर	औपचारिक वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवार (१.४.१.२) र (८.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सहकारी सेवामा पहुँच भएका घरपरिवार (८.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा (८.१०.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा ए.टि.एम (८.१०.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायीको (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	ऋण वा लाइन अफ क्रेडिट भएका साना स्तरका उद्योग (९.३.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	लघुवित्तद्वारा समेटिएको खेती गर्ने परिवार प्रतिशत (१०.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	३० मिनेटको पैदल दुरीमा बैङ्किङ सेवामा पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत		

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

(अ) श्रम तथा रोजगारी

पृष्ठभूमि

श्रम तथा रोजगारीको हकलाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ भने यसको केन्द्रविन्दुमा युवा रहेका छन्। देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो। रोजगारीको अवसरबाट वञ्चित वा नियमित आय आर्जन नभएका विपन्न नागरिकहरुको न्यूनतम आय आर्जन सुनिश्चित गर्ने हेतुले ठाकुरबाबा नगरपालिकाले सिपविकास तथा क्षमताविकास का कार्यक्रमहरु संचालनमा ल्याएको छ। नगरपालिकाबाट प्रकाशित हिजो र आज, २०७८ नामक दस्तावेज अनुसार नगरपालिकामा संचालित प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत ४० वटा आयोजनाहरु सम्पन्न भएको र त्यसबाट १६४१ जनाले रोजगारी प्राप्त गरेको तथ्याङ्क रहेको छ। यसै गरि आ ब. २०७८/०७९ मा पनि २६२ जनालाई रोजगारी प्रदान गर्ने लक्ष्य राखिएको थियो जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठूलो जनसांख्यिक लाभ बोकेको यस नगरपालिकाले युवा शक्तिलाई देशमै उपयुक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष: प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाई यथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको।
▪ नगरपालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठूलो हिस्सा यूवा जनशक्ति शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायन भइरहेको।
▪ प्रधानमन्त्री युवा रोजगार कार्यक्रम आशातित रूपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको।
▪ युवा जनशक्तिलाई यथोचित अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको।
▪ नगरपालिकामा रहेका युवाहरू पनि निरास, निश्क्रिय भई मोबाइल लगायतका सूचना प्रविधिमा व्यस्त रहने लत बढ्दै गएको।
▪ कतिपय युवाहरू गलत संगत, लागूपदार्थ सेवन, झैझगडा लगायतका कुलतमा फस्ने अवस्था रहेको।
▪ नगरपालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाई स्वदेशमै रोजगार सृजना गर्ने चुनौती रहेको।
▪ नगरपालिकामा सम्पूर्ण वेरोजगार युवाहरूलाई थेग्न सक्ने गरी रोजगारीको सिर्जन गर्न चुनौती रहेको।
▪ पूर्वाधारको समुचित विकास गर्न नसकिएको कारण तोकिएका खेलकुद मैदानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्ती गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको।
▪ कूलतमा फसेका वा फस्ने खतरामा रहेका युवाहरूलाई रोक्ने कार्यक्रम तत्काल संचालन गर्नु पर्ने चुनौती रहेको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत १६६१ जनालाई रोजगारी प्रदान गरेको।
▪ युवा शक्ति नगरपालिकाको मानव संसाधनको महत्वपूर्ण स्रोत भएको।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको भावी समृद्धि युवाको काँधमा रहेको ।
▪ नगरपालिकामा युवासँग सम्बन्धित क्लव, खेलकुद मैदान तथा सांस्कृतिक टोलीहरू रहेको ।
▪ युवा शक्तिमा रहेको जागरुकतालाई यथोचित सम्बोधन गर्न सके नगरपालिकाको विकासमा कायापलट हुन सक्ने ।
▪ नगरपालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र संग समन्वय गरी युवामैत्री तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने ।
▪ नगरपालिकामा विभिन्न प्रयोगात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवाहरूलाई प्रतिश्पर्धात्मक तथा जागरुक वनाउन सकिने ।
▪ उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू नगरपालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले बैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका बेरोजगार युवाको तथ्याङ्क संकलन तथा अद्यावधिक गरी कार्यक्षेत्रमानै विद्यमान बजारोन्मुख सिपमुलक तालिम संचालन गरी रोजगार श्रृजना गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
श्रमशिल, कर्मठ र दक्ष युवा मानव संसाधन निर्माण
लक्ष्य
नगरपालिकाको युवा जनसंख्यालाई पूर्ण रोजगार र उच्च उत्पादनमुखि बनाउने
उद्देश्यहरू
✓ श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरुको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु

उद्देश्य १. श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.२ नगरपालिकाबाट श्रम तथा रोजगारीका लागि बाहिरिएका युवाहरूको पूर्ण विवरण तयार पारिनेछ ।
	१.१.३ श्रम तथा रोजगार सर्वेक्षण गरिनेछ ।
१.२ दक्ष र सीपयुक्त मानव संसाधनको विकास लगायतका गतिविधि सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरण अनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव स्रोतलाई लक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकाव अनुसार नियमित सिप विकास रोजगारीमूलक र Motivatonal तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ नगरपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रुपमा विकास गर्न एक नगरपालिका स्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ ।

उद्देश्य १. श्रमशिल र सक्रिय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.३ यस प्रकारका युवा क्लवका कृयाकलापलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसँग साक्षात्कार गरी युवा क्लवलाई साधन श्रोत सम्पन्न गराइनेछ ।
	१.२.४ विपन्न, युवा, बेरोजगार, जनजाति, दलित, एकल असहाय महिला, अपांग आदिलाई उद्यम तथा सीप विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ विदेशबाट फर्किएका युवाहरूलाई प्राथमिकतामा राखी रोजगारमूलक प्राविधिक तालिम, प्रशिक्षण प्रदान गरि प्राविधिक उपकरण खरिदमा ऋण तथा अनुदान प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.२.६ "हामी गर्छौं हाम्रो काम युवा स्वरोजगार कार्यक्रम" अगाडि बढाइनेछ ।
	१.२.७ रोजगार सेवा केन्द्रलाई रोजगार बैंकको रुपमा विकास गरिनेछ ।
	१.२.८ नगरपालिका तथा वडागत आयोजनाहरु प्रधामन्त्री रोजगार कार्यक्रमसंग साझेदारी गरि आवश्यक श्रमिकहरु रोजगार सेवा केन्द्रबाट व्यवस्थापन हुने गरि सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.९ सीप परीक्षण तथा प्रमाणीकरण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.२.१० रोजगार नीति तथा रणनीति तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.२.११ श्रम तथा रोजगार सम्बन्धी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.१२ बहु विषयगत तालिम केन्द्र निर्माणका लागि पहल गरिनेछ ।
	१.२.१३ वैदेशिक रोजगारीका लागि परामर्श तथा पुनःएकीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१४ रोजगारी प्रवर्द्धनका लागि रोजगार मेला आयोजना गरिनेछ ।
	१.२.१५ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृति निर्माणका लागि "श्रमको सम्मान, ठाकुरबाबाको अभियान" सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१५ नयाँ र सिर्जनात्मक कार्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि नवप्रवर्तन तथा जोखिम कोष स्थापनाका गरिनेछ ।
	१.२.१६ आप्रबासी स्रोत पुस्तिका निर्माणको कार्य गरिनेछ ।

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१, १.१.२	युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने	१००					न.पा.
	१.१	१.१.३	वार्षिक श्रम तथा रोजगार सर्वेक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा., साझेदार संस्था
	१.२	१.२.१	रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.२.२	नगरपालिकास्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना	८०	९०	१००	११०	१२०	न.पा.
		१.२.३	कुलतमा फसेका युवाहरुलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	६०	७०	८०	९०	१००	न.पा.
		१.२.४	विपन्न, युवा, बेरोजगार, जनजाति, दलित, एकल असहाय महिला, अपांग आदिलाई उद्यम तथा सीप विकास तालिम	३००	३५००	४०००	४५००	५०००	न.पा., संघ
		१.२.५	प्राविधिक उपकरण खरिदमा लागत सहभागितामा अनुदान	५००	८००	१०००	१२००	१५००	न.पा., संघ
		१.२.६	"हामी गर्छौ हाम्रो काम युवा स्वरोजगार कार्यक्रम" संचालन	१००	१००	१५०	२००	२५०	न.पा.
		१.२.७	नगरपालिका तथा वडागत आयोजनाहरु प्रधामन्त्री रोजगार कार्यक्रमसंग साझेदारीमा सञ्चालन	१५०	१५०	२००	२००	२५०	न.पा., संघ
		१.२.८	रोजगार सूचना केन्द्र व्यवस्थापन	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा., संघ
		१.२.९	सीप परीक्षण तथा प्रमाणीकरण कार्यक्रम संचालन	३००	४००	५००	६००	७००	न.पा., सिटिईभिटि
		१.२.१०	रोजगार नीति तथा रणनीति तयार र कार्यान्वयन	३००					न.पा.
		१.२.११	श्रम तथा रोजगारी सम्बन्धी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण	५०					न.पा.
		१.२.१२	बहुविषयगत तालिम केन्द्र निर्माण						संघ, प्रदेश
		१.२.१३	वैदेशिक रोजगार परामर्श तथा पुनएकीकरण	५०		५०		५०	न.पा., साझेदार संस्था
		१.२.१४	रोजगार मेला सञ्चालन		५००		७००		न.पा., साझेदार संस्था

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.१५	श्रमको सम्मान, ठाकुरबाबाको अभियान सञ्चालन	१००	१००	२००	२००	३००	न.पा., साझेदार संस्था
		१.२.१६	नवप्रवर्तन तथा जोखिम कोष स्थापना	१०००	१५००	२०००	२५००	३०००	न.पा.
		१.२.१७	आप्रवासी स्रोत पुस्तिका निर्माण	५०		५०		५०	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ ।
- ✓ बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	युवा श्रम तथा रोजगार				
	असर	अर्ध बेरोजगार युवा (८.६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	बेरोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	पुरुष बेरोजगार युवा (८.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	महिला बेरोजगार युवा	प्रतिशत		
	असर	महिला कामदारको प्रतिघण्टा औषत आम्दानी (८.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पुरुष कामदारको प्रतिघण्टा औषत आम्दानी (८.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत दर्ता भएका बेरोजगारको संख्या (८.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	युवा रोजगारीका लागि विशेषरुपमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रम संख्या (८.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	युवा लक्षित विशेष Career Counselling तथा Entrepreneurship तालिम	संख्या		
	असर	१५-२४ वर्षका कुनै प्रकारको शिक्षा, तालिम वा रोजगारीमा संलग्न नभएका यूवा संख्या (८.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	रोजगार युवा (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	पुरुष रोजगार युवा	प्रतिशत		
	असर	महिला रोजगार युवा	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
	प्रतिफल	महिला युवा उद्यमीहरूको	संख्या		
	प्रतिफल	स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवाको	संख्या		
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट बञ्चीत युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	कामअनुसारको पारिश्रमिक वा आम्दानीबाट सन्तुष्ट युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	दुर्व्यसनमा फसेका युवाको प्रतिशत	प्रतिशत		
	प्रतिफल	दुर्व्यसन सुधार गृह	संख्या		
	प्रतिफल	जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवाको संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	अपराधिक कार्यमा संलग्न युवाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवाको संख्या (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि)	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) सामाजिक सुरक्षा

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ। जसअनुसार आर्थिक रुपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानुन बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी स्पष्ट पारिएको छ। अर्कोतर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानुनको अधिनमा रही सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरेकोले स्थानीय विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामाजिक सुरक्षालाई सम्बोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समूदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु।
▪ सामाजिक सुरक्षाले समेट्नु पर्ने वर्गलाई समेट्न एकीकृत सूचना प्रणालीको व्यवस्था नहुनु साथै त्यस्ता वर्ग छुट्न जानु।
▪ हाल प्राप्त भैरहेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रकम जीवन निर्वाहका लागि आवश्यक न्यूनतम सहयोग समेत नपुग्ने रकम भएकोले नाम मात्रको सामाजिक सुरक्षा हुनु।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय तहलाई सामाजिक सुरक्षाको अधिकार प्राप्त हुनु।
▪ नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु।
▪ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको सुरुवात हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु।
▪ सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रुपमा स्थापित हुनु।
▪ नगरपालिकाले ७० बर्ष भन्दा माथि उमेर पुगेका जेष्ठ नागरिक, पूर्ण तथा अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जटिल अवस्थाका गर्भवती तथा सुत्केरी अवस्थाका महिला र स्वयमसेविकालाई एम्बुलेन्स सेवामा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यावस्था मिलाउने नीति अगाडी सारेको।
▪ नगरपालिकाले विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका, जोखिममा रहेका, तथा अनाथ बालबालिकाको संरक्षण नगरपालिकाले गर्ने नीति अगाडी सारेको।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
असक्त अवस्थामा निश्चिन्तता, सामाजिक सूरक्षा
लक्ष्य
असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाई राज्यद्वारा अभिभाकत्व दिने
उद्देश्यहरू
✓ सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु

उद्देश्य १. सामाजिक जीवनमा विभिन्न कारणले असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाई राज्यद्वारा सहारा दिनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने ।	१.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानुनको अधिनमा रही निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.२ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.३ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
	१.१.४ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.५ सामाजिक सुरक्षा भत्ता वडा वडामा वितरण गर्ने कार्यक्रमलाइ निरन्तरता प्रदान गरिनेछ ।

सामाजिक सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण		५००				न.पा.
		१.१.२	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा संचालन	२५००	३०००	४०००	४५००	६०००	न.पा.
		१.१.३	अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तर्रकृया	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.१.४	जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन ।	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.१.५	सामाजिक सुरक्षा भत्ता वडा वडामा वितरण						न.पा., बैंक

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नागरिकहरूमा सामाजिक सुरक्षा पाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुने छ ।
- ✓ असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाई राज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	सामाजिक सुरक्षा				
	असर	सामाजिक सुरक्षा प्राप्त व्यक्ति	संख्या		
	असर	योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा समेटिएको जनसंख्या	संख्या		

परिच्छेद - ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरिएको छ । उपधारा १ मा प्रत्येक "नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन" भनि उल्लेख गरिएको छ । यसै हकको कार्यान्वयन गराउने दायित्व स्थानीय सरकारको भएकोले नगरपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ ।

यस नगरपालिकामा हाल सामान्यस्तरको स्वास्थ्य सेवाहरू नगरपालिकामा रहेको, नगर अस्पताल र विभिन्न स्वास्थ्य चौकीहरू मार्फत प्रदान भइरहेको पाउन सकिन्छ भने स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सुविधा सम्पन्न हस्पिटल र विशेषज्ञ सेवाको अभाव रहेको छ। नगरपालिकाको बार्षिक स्वास्थ्य प्रतिवेदन २०७७/०७८ अनुसार हाल यस नगरपालिकामा ४ वटा स्वास्थ्य चौकी, ५ वटा आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र, १ सर्पदशं उपचार केन्द्र, १ आरोग्य केन्द्र र १ नगर अस्पतालबाट स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ । यसका अलावा २० वटा गाँउघर क्लिनिक, २६ वटा खोप क्लिनिक संचालनमा रहेका छन । नगरपालिकाभर ६२ जना स्वास्थ्यकर्मी सहित ८३ जना महिला स्वास्थ्य स्वयमसेविकाहरु स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सकृय रहेका छन् ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ कुलत, दुर्व्यसनी, सूर्तीजन्य, मदिराजन्य, लागुपदार्थ आदिको बढ्दो प्रयोग
▪ पर्याप्त सर्जिकल सामग्री तथा अन्य आवश्यक औषधी उपकरणहरूको अभाव
▪ तोकिए बमोजिमको स्वास्थ्यकर्मीहरूको अभाव
▪ स्वास्थ्य सेवाको उचित व्यवस्था र प्रबन्ध नहुँदा बिरामीको अकालमै मृत्यु हुन सक्ने
▪ स्वास्थ्य चेतना अभावका कारण बालबालिका, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने ।
▪ समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठूलो आकारको बजेटको प्रबन्ध गर्न नसकिएको ।
▪ स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने ।
▪ आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको ।
▪ खेतबारीमा प्रयोग गरिने किट्नाशक विषादी, झारनाशक विषादी लगायतले मानविय स्वास्थ्यमा समेत असर पार्ने भएकोले यस न्यूनीकरण चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ नसर्ने रोगहरूको बढ्दो अवस्था
▪ बढ्दो जङ्क फूडको प्रयोगले पोषणमा नकारात्मक प्रभाव परिरहेको ।
▪ परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगमा कमी तर गर्भपतन गर्ने दर बढ्दो अवस्थामा रहेको ।
▪ बजारमा अखाद्य पदार्थहरूको बढ्दो बिक्री वितरण ।
▪ तरकारी तथा फलफूलहरूमा बढ्दो विषादीको प्रयोग ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ आवश्यक कानूनहरूको बनेको अवस्था ।
▪ नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट खोप सेवा, परिवार नियोजन सेवा लगायत स्वास्थ्यका विभिन्न आधारभूत सेवा उपलब्ध हुँदै आएको ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य स्वयमसेविका मार्फत परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका ।
▪ एम्बुलेन्स सेवा थप गरी जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती महिलालाई सुत्केरी हुने बेलामा नगरपालिकाबाट निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ निःशुल्क वितरण गरिने औषधीको आपूर्तिलाई सहज गराउन सकिने ।
▪ वैकल्पिक चिकित्सा पद्दति जस्तै जडीबुटी, होमियोप्याथी, प्राकृतिक चिकित्सा तथा योग तथा ध्यान केन्द्रको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाई स्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ खोप केन्द्रलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा बर्थिङ् सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ प्रत्येक वडामा रहेका आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र नगरपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने ।
▪ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकालाई थप सबलीकरण गरी स्वास्थ्य सेवामा परिचालन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नो नगरक्षेत्र भित्र रहेका ४ ओटै स्वास्थ्य चौकीका ल्याबहरुबाट हरेक ३/३ महिनामा मधुमेह, थाइराइड जस्ता रोगहरुको परीक्षण, पहिचान तथा निदान गरी नगरवासीलाई **“मेरो स्वास्थ्यमा नगरको चासो”** भन्ने भावनाका साथ दैनिकीमा परिवर्तन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले आधारभूत नगर अस्पतालको सेवा विस्तार गरी २४ घण्टा सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्थाका साथै पोष्टमार्टम सुचारु गरी नगर अस्पताललाई ट्रमा सेन्टरको रुपमा विकास गर्ने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाको वडा न. ३ नेउलापुरमा बन्दै गरेको नगर अस्पताल भवन निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिई २ बर्ष भित्र मा पुरा गरि एमबिबिएस डाक्टरको सेवा लाई निरन्तरता दिँदै थप जनशक्ति विस्तार गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सुत्केरी तथा नवजात शिशुको पोषणमा सुधार ल्याई सुरक्षित आमा, स्वास्थ बालवालिका भन्ने कार्यक्रम तय गरी सुत्केरी तथा गर्भवती आमालाई पोषणयुक्त खानाका लागि नगद रु. १ हजार बराबरको पौष्टिक आहार र नवजात शिशुलाई न्यानो झोला दिने कार्यलाई निरन्तरता दिने योजना तय गरेको ।
▪ स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रममार्फत् स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बढाउन सकिने अवस्था रहेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
घरदैलो मै आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितिता
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्ष भित्र आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण सम्पन्न गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउन् ✓ स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ✓ विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१.१.१ प्रत्येक वडामा स्वास्थ्य चौकीहरूको स्थापना गरिनेछ र रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको क्रमश स्तरोन्नति गरिने छ ।
	१.१.२ नगरपालिका स्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (Diagnostic) ल्यावको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.३ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक सुविधासम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्षको निर्माण गरिने छ ।
	१.१.४ शैयाको हस्पिटल अन्तर्गत एक २४ मै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ नगर अस्पतालबाट बाल उपचार सेवा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.६ नगरपालिका भर समेट्ने गरी एक २४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.१.७ नगर अस्पतालबाट प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.८ नगर अस्पतालबाट मनोपरामर्श सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.९ नगर अस्पतालबाट दन्त उपचार सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१० कोल्ड चेन व्यवस्थापन गरिने छ ।
	१.१.११ नगर अस्पतालबाट नाक, कान, घाँटी उपचार सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१२ नगर अस्पतालबाट आँखा उपचार सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१३ नगर अस्पतालबाट छाला तथा यौन रोग सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१४ नगर अस्पतालबाट सामान्य शल्यचिकित्सा सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१५ नगर अस्पतालबाट रेडियोलोजी सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१६ नगर अस्पतालबाट अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१७ नगर अस्पतालबाट इ.सि.जी. सेवा प्रदान गरिने छ ।
	१.१.१८ नगरपालिकामा एक ट्रमा सेवा इकाई निर्माणको पहल गरिने छ ।
	१.१.१९ नगर अस्पतालको व्यवस्थापनलाइ सदढ पारिने छ ।
	१.१.२० निर्माणधीन नगर अस्पतालको कार्यलाइ अघि बढाइने छ ।
१.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकाको स्वीकृत संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदन बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकाससम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.२.४ नगरपालिकामा संचालित सरकारी एवं निजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन गरि गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।

उद्देश्य १ : आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा नगरपालिका मै उपलब्ध गराउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाई बञ्चित हुन नदिने ।	१.३.१ अति विपन्न तथा आम नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बिमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.२ वडास्तरमा नियमित निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.३ निःशुल्क वितरण गरिने औषधिको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिनेछ ।
	१.३.४ खोप तथा गाउँघर क्लिनिक व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.३.५ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.६ बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइ समेत जाँच्ने प्रवन्ध गरिनेछ ।
	१.३.७ जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.८ वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.९ दक्ष प्रसुतीकर्मीद्वारा स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१० प्रोटोकल अनुसार कम्तीमा आठ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.११ प्रोटोकल अनुसार शिशुको जन्म पश्चात कम्तीमा ३ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.१२ बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच निशुल्क शिविर सञ्चालन
	१.३.१३ महिलाको आङ खस्ने र पाठेघरको क्यान्सर सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच शिविर नियमित रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.१४ HIV AIDS रोगीलाई Antiviral औषधिको उपलब्धता सूनिश्चित गरिनेछ ।
	१.३.१५ विपन्न, उत्पिडीत, सुकुम्बासी, विपन्न समुदायका महिलाहरुलाई सुत्केरी हुन अस्पताल जाँदा एम्बुलेन्स खर्चमा शत् प्रतिशत छुट दिइनेछ ।
	१.३.१६ दलित, असहाय र अपाङ्गका लागि नगरपालिकाले स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम अगाडि बनाउनेछ ।
	१.३.१७ स्वास्थ्यमा नगरपालिकाबासीको पहुँच सुनिश्चित गर्न जनस्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रममा विशेष जोड दिनुका साथै यसमा संलग्न जनशक्तिलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ

उद्देश्य २ :स्वास्थ्य चेतना र आहार विहारमा सुधार ल्याई प्रर्वद्धनात्मक र निरोधात्मक जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यम तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत नगरपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहारसम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिने छ ।
	२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	२.१.३
	२.१.४ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असर बारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यमसँग सहकार्य गरिने छ ।
	२.१.५ धुम्रपान र मद्यपानलाई नियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाइ जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।
	२.१.६ कुलत तथा दुर्व्यसन नियन्त्रण कार्यक्रम
	२.१.७ आफ्नै घरआँगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रुपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	२.१.८ बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम
	२.१.९ आम नागरिकलाई नियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ ।
	२.१.१० कुष्ठरोग, कालाजार, हात्तीपाइले, डेङ्गु लगायतका रोगहरुबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.११ मनोसामाजिक परामर्श सेवाका कार्यक्रमहरुलाई अभियानका रुपमा वडास्तरमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.१२ सडक दुर्घटना न्यूनिकरण गर्न ट्राफिक तथा स्थानीय संघ संस्थासँग अर्न्तक्रिया गरी व्यापक जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.११ वडास्तरीय पोषण केन्द्र स्थापना गरी बालबालिकामा पोषणयुक्त आहाराको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
	२.१.१४ सुर्तीजन्य पदार्थ निषेधित नगरपालिका घोषणा गर्न आवश्यक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ
	२.१.१५ सरुवा तथा भेक्टरजन्य रोग रोकथामका लागि आवश्यक तयारी एवं समुदाय परिचालन लगायतका एकीकृत कायक्रम संचालन गरिनेछ
२.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने	२.२.१ स्थानीय स्तरमा रहेका लामा झाँक्री तथा बैद्यहरूलाई विज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
	२.२.२ नगरपालिका स्तरीय आयुर्वेद औषधालयलाई विस्तार गरिनेछ ।
	२.२.३ सैंनवारमा रहेको सर्पदंश उपचार केन्द्र व्यवस्थापनमा सहयोग गरिनेछ ।
	२.२.४ उपचार सहायता रकम वितरण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ विद्यार्थीको स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु ।	३.१.१ विद्यार्थीहरूको समग्र स्वास्थ्य स्थितिको लेखाजोखा हुने गरी स्वास्थ्य कार्ड वितरण गरिनेछ ।
	३.१.२ एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रमलाई सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.१.३ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसंग नियमित अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	३.१.३ हरेक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	३.१.४ महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण गरिनेछ ।
	३.१.५ प्रत्येक वर्ष विद्यालयमा स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।

स्वास्थ्य तथा पोषणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	वडामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको सेवामा विस्तार	१०००	१५००	१५००	१५००	१५००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.२	नगर अस्पतालमा सुविधा सम्पन्न प्याथलोजी सेवा	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.१.३	नगर अस्पतालमा सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार सेवा	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.१.४	नगर अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रस्तुति सेवा प्रदान र थप कक्ष निर्माण	५००	५००	५००	६००	६५०	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.५	नगर अस्पतालमा बाल उपचार सेवा प्रदान			७००			न.पा.
		१.१.६	एम्बुलेन्स मर्मत तथा सम्भार	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा., स्वास्थ्य संस्था
		१.१.७	नगर अस्पतालमा प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई स्थापना	५००	५००	१५००	५००	५००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.८	नगर अस्पतालमा मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना	३००	३००	३००	३००	३००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.९	स्वास्थ्य संस्थाहरूको विविध मर्मत तथा व्यवस्थापन	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.१.१०	कोल्ड चेन व्यवस्थापन	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा., प्रदेश
		१.१.११	नगर अस्पतालमा दन्त उपचार इकाईको स्थापना		२००	५००			न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.१२	नगर अस्पतालमा नाक, कान, घाँटी उपचार इकाईको निर्माण						न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.१३	नगर अस्पतालमा आँखा उपचार इकाईको निर्माण						न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.१४	नगर अस्पतालमा छाला तथा यौन रोग ईकाई निर्माण						न.पा.
		१.१.१५	नगर अस्पतालमा सामान्य शल्यचिकित्सा इकाई निर्माण						न.पा.
		१.१.१६	नगर अस्पतालमा रेडियोलोजी सेवा इकाई निर्माण						न.पा

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.१७	नगर अस्पतालमा अल्ट्रासोनोग्राफी सेवा इकाई निर्माण						न.पा
		१.१.१८	नगर अस्पतालमा इ.सि.जी. सेवा इकाई निर्माण						न.पा
		१.१.१९	नगर अस्पताल व्यवस्थापन	७०००	८०००	७०००	९०००	१००००	न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.२०	नगर अस्पताल निर्माण	८५०००					संघ
		१.१.१८	नगरपालिकास्तरीय एक प्राथमिक ट्रमा सेवा इकाई निर्माणको पहल		१००००				संघ,प्रदेश
	१.२	१.२.१	स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था	३००००	३००००	३५०००	३५०००	४००००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.२.२	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम	५००	५२०	५४०	५६०	५८०	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.२.३	अन्य स्वास्थ्यकर्मी तालिम तथा अनुसन्धान	५००	५२०	५४०	५६०	५८०	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.२.४	नगरपालिकामा संचालित सरकारी एवं नीजी स्वास्थ्य संस्थाहरुको अनुगमन तथा नियमन	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.२.४	गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा अधिकारको सुनिश्चितता						न.पा.
	१.३	१.३.१	स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम	४०००	४२००	४४००	४६००	४८००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.३.२	वडास्तरीय स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन	५००	५५०	६००	६५०	७००	न.पा.
		१.३.३	निःशुल्क वितरण हुने औषधि नियमित आपूर्ति र आकस्मिक औषधी व्यवस्थापन	५००	६००	८००	९००	१०००	न.पा, संघ, प्रदेश
		१.३.४	खोप तथा गाउँघर क्लिनिक व्यवस्थापन	१५०	१७०	१९०	२००	२००	न.पा.
		१.३.५	अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण						
		१.३.६	बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइ समेत जाँच्ने प्रवन्ध						

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.३.७	जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन						
		१.३.८	वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन						
		१.३.९	दक्ष प्रसुतीकर्मीद्वारा स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन						
		१.३.१०	प्रोटोकल अनुसार कम्तीमा चार पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन गर्भवती महिला लक्षित विशेष प्याकेज निर्माण						
		१.३.११	प्रोटोकल अनुसार शिशुको जन्म पश्चात कम्तीमा ३ पटक स्वास्थ्य जाँच गराउन विशेष सुत्केरी प्याकेज निर्माण						
		१.३.१२	बालबालिका विशेष पुड्कोपना, कमतौल, रक्तअल्पता र कुपोषण जाँच निशुल्क शिविर सञ्चालन						
		१.३.१३	महिलाको आङ खस्ने र पाठेघरको क्यान्सर सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच शिविर नियमित रुपमा सञ्चालन						
		१.३.१४	HIV AIDS रोगीलाई ब्लतषखष्चबर्ि औषधिको उपलब्धता						
		१.३.१५	विपन्न, उत्पिडीत, सुकुम्बासी, विपन्न समुदायका महिलाहरुलाई सुत्केरी हुन अस्पताल जाँदा एम्बुलेन्स खर्चमा शत् प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था						
		१.३.१६	दलित, असहाय र अपाङ्गका लागि नगरपालिकाले स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम						
		१.३.१७	जनस्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यक्रम						
२.	२.१	२.१.१	स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार तथा विविध दिवसहरू	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा,संघ,प्रदेश

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.२	योग साधना प्रवचन केन्द्र स्थापना (वडास्तरीय)	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	न.पा., संघ, प्रदेश
		२.१.३	शारीरिक व्यायाम तथा श्रमको महत्व विषयक सूचना सञ्चार	५०	८०	१००	१२०	१४०	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.१.४	धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान	५५	६०	६५	७०	७५	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.१.५	कुलत तथा दुर्व्यसन नियन्त्रण कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		२.१.६	"सन्तुलित र पोषिलो भोजन रोजौं, घर आँगन नै खोजौं" कार्यक्रम	२००	३००	३५०	४००	४५०	न.पा.
		२.१.७	बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम	८००	१०००	१२००	१४००	१६००	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.१.८	नियमित स्वास्थ्य जाँचको महत्वबारे विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.१.९	कालाजार, डेङ्गु, हात्तिपाइले, कुष्ठरोग लगायतका सर्ने र नसर्ने रोगबाट बच्न विशेष जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.१.१०	मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.१.११	सडक दुर्घटना सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.१.१२	वडास्तरिय पोषण केन्द्रको स्थापना	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		२.१.१३	सुर्तीजन्य पदार्थ निषेधित नगर घोषणा गर्न आवश्यक कार्यक्रम संचालन				५००		न.पा.
		२.१.१४	सरुवा तथा भेक्टरजन्य रोग रोकथामका लागि आवश्यक तयारी एवं समुदाय परिचालन लगायतका एकीकृत कायक्रम संचालन	६०	६५	७०	८०	८५	न.पा,संघ,प्रदेश
	२.२	२.२.१	लामा, झाँक्रि, वैद्य तालिम	५०	५५	६०	६५	७०	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.२.२	नगर अस्पतालमा आयुर्वेद सेवा	८००	८००	८००	८००	८००	न.पा.
		२.२.३	सैंनवारमा रहेको सर्पदंश उपचार केन्द्र व्यवस्थापनमा सहयोग	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.२.४	उपचार सहायता रकम वितरण	१२००	१५००	१७००	२०००	२५००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
३	३.१	३.१.१	विद्यार्थी स्वास्थ्य कार्ड वितरण	५००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		३.१.२	एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्थापन	१४००	१५००	१६००	१७००	१८००	न.पा,संघ,प्रदेश
		३.१.३	विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसंग नियमित अन्तरक्रिया	२५०	३००	३५०	४००	४५०	न.पा.
		३.१.४	विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्थापन	३००	३००	३००	३००	३००	न.पा.
		३.१.४	महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण तथा व्यवस्थापन	७००	७००	७००	७००	७००	न.पा.
		३.१.५	विद्यालय स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	५००	७००	८००	९००	१०००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भएको हुने छ ।
- ✓ आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुने छ ।
- ✓ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुने छ ।
- ✓ स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउने छ ।
- ✓ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति तर्फ आम सर्वसाधारणको आर्कषण बढेको हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
स्वास्थ्य					
	असर	दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जिवित जन्ममा) (३.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कुष्ठरोगी बिरामी वार्षिक (३.३.५.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	कालाजार बिरामी वार्षिक (३.३.५.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	हात्तिपाइले बिरामी वार्षिक (३.३.५.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	डेङ्गु बिरामी वार्षिक (३.३.५.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक (३.३.५.ङ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	मुटुसम्बन्धी बिरामी वार्षिक (३.४.१.क) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	क्यान्सर बिरामी वार्षिक (३.४.१.ख) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	मधुमेह बिरामी वार्षिक (३.४.१.ग) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास प्रणालीसम्बन्धी दीर्घ रोग दम आदिका बिरामी (३.४.१.घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	आत्महत्याबाट हुने मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदुर प्रति लाख जनसंख्यामा (३.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर (३.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रोटोकल अनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिलाको प्रतिशत जीवित जन्ममा (३.८.१ क) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	अस्पताल/स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला (३.८.१ ख) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रोटोकल अनुसार बच्चाको जन्मपछि तीनपटक सेवा प्राप्त गर्ने महिला (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पुरा (३ डोज) गर्ने शिशु (३.८.१ ग) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या (३.८.१ ज) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार (३.८.१ झ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्य बीमामा आबद्ध विपन्न परिवार (३.८.१ ञ) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या (३.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच वर्ष मूनीका रक्त अल्पता भएका बालबालिका (२.२.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण	प्रतिलाख जनसंख्यामा)		
	असर	पाँच वर्ष मूनीका पुड्कोपना भएका बालबालिका (२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३ (३.ग.१.क) र (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी	संख्या		
	असर	पाँच वर्ष मूनिका कुपोषण भएका बालबालिका दर (२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पाँच वर्ष मूनिका कम तौल भएका बालबालिका (२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
	प्रतिफल	चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था	संख्या		
	प्रतिफल	बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	योग केन्द्र	संख्या		
	असर	पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री	संख्या		
	प्रतिफल	परिवार नियोजन सेवा केन्द्र	संख्या		
	प्रतिफल	रक्तसंचार सेवा	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत)	वर्ष		
	असर	प्रजनन उमेरमा रक्त अल्पता भएका महिला प्रतिशत (२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा)	प्रतिलाखमा		
	असर	पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला	प्रतिशत		
	प्रतिफल	HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने	संख्या		
	प्रतिफल	उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सुविधासम्पन्न अस्पताल	संख्या		
	प्रतिफल	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य प्रयोगशाला	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

पृष्ठभूमि

सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ। विज्ञान तथा प्रविधिमैत्रि शिक्षा प्रदान गर्न सकेमात्र सक्षम मानव संशाधन तयार हुन्छ। आधुनिक समाज निर्माण गर्न शिक्षामा बृहतर लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ। विश्वभर विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानीको प्रतिफल हो। नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको छ। विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा नि:शुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा नि:शुल्क गरेको छ। उक्त परिप्रेक्ष्यमा राज्यः विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी महत्वपूर्ण हुन गएको छ।

शहर र ग्रामिण दुवै परिवेश रहेको ठाकुरबाबा नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था तुलनात्मक रुपमा राम्रो रहेको छ। नगरपालिकामा उच्च शिक्षा हासिल गर्नका लागि २ वटा क्याम्पसहरु संचालनमा रहेका छन्। यहाँका क्याम्पसहरुमा शिक्षा, मानविकि तथा व्यवस्थापन संकायको पठनपाठन हुने गरेको छ। यहाँको चुरे बहुमुखी क्याम्पस बगनाहमा स्नातकोत्तर सम्मको शिक्षा र मनुषा टिका सिंह थापा बहुमुखी क्याम्पसमा स्नातक तहसम्मको शिक्षा प्रदान हुने गरेको छ। यसै गरी नगरपालिका भित्र २ वटा प्राविधिक धारका विद्यालय, २६ वटासामुदायिक विद्यालय, १४ वटा संस्थागत विद्यालयहरु र ६० वटा प्रारम्भिक बालविकासकेन्द्र रहेका छन्। नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजना २०२१-२०३० मा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार शैक्षिक सत्र २०७८ को कुल विद्यार्थी संख्या १०,०१२ रहेको छ। आर्थिक बर्ष २०७५/०७६ को अन्त्य सम्ममा १५ देखि २४ बर्ष उमेर समुहका युवाको साक्षरतादर ९० प्रतिशत भन्दा माथि रहेको छ। त्यसैगरी नगरपालिकामा संस्थागततर्फ २३४ र सामुदायिक तर्फ ३७४ गरी जम्मा ६०८ जना जनशक्तिहरु कार्यरत रहेका छन्।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ विद्यालय क्षेत्रका शैक्षिक समस्याहरूको समयमै सम्बोधन नगर्ने हो भने राष्ट्रलाई आवश्यक सक्षम, दक्ष र कर्मठ नागरिक उत्पादन हुन नसक्ने।
▪ आदिवासी, जनजाति, दलित र तथा पिछडा वर्ग/समुदायका महिलाहरूको शैक्षिक स्तर अगाडि बढाउनु पर्ने।
▪ प्रविधिमैत्री शिक्षण सामग्रीको अभाव रहेको।
▪ विपन्न समुदायका बालबालिकाको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमा पहुँच नभएको।
▪ समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाई सुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ शैक्षिक क्यालेण्डरलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने।
▪ शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई नियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने।
▪ बालमैत्री तथा विद्यार्थीमैत्री शिक्षण सिकाइ तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने।
▪ अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने।
▪ हरेक विद्यालयलाई सूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने।
▪ प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने।

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।
▪ विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
▪ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
▪ सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।
▪ प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालन गर्न लगानीको वातावरण बनाउनुपर्ने ।
▪ दक्ष शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने ।
▪ जीर्ण भवनहरूलाई स्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने ।
▪ सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने ।
▪ सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा निजी विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको चाप वढी हुन्

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा सामुदायिक विद्यालय, बालकेन्द्र र संस्थागत विद्यालय क्याम्पसहरु लगायतका १०७ वटाशैक्षिक संस्थाहरु संचालनमा रहेका छन् ।
▪ नगरपालिका भित्र उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि २ वटाक्याम्पसहरु संचालनमा रहेका ।
▪ आवश्यकता बमोजिम विद्यालयहरूको स्तर वृद्धि, शौचालय र थप कक्षाकोठा प्रबन्ध गरिएको ।
▪ नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको विकासका सर्न्दभमा नगरपालिकाको शिक्षा नीति, स्थानिय शिक्षा ऐन, कार्यविधिहरु तय गरेको ।
▪ माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा नगरपालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरुपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाई प्रोत्साहन गर्न सकिने ।
▪ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यवहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ शिक्षकहरूलाई तालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने ।
▪ दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक कलेजहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने ।
▪ नगरपालिकाले **"शिक्षित जनता ठाकुरबाबाको शान, गुणस्तरिय शिक्षा हाम्रो अभियान"** का लागि सुकुम्बासी, मुक्त कमैया, कमलरी तथा विपन्न परिवारका छोराछोरीहरुको तथ्याङ्क एकिन गरी गुणस्तरिय शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउन नगरपालिकाका प्राविधिक शिक्षालयहरुमा प्राविधिक विषय अध्ययनका लागि नगर प्रमुख छात्रवृति कोषको व्यवस्था गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको स्तरवृद्धिका लागि नगरस्तरीय तहगत परिक्षा संचालन गरी उत्कृष्ट विद्यार्थी र विद्यालयहरुलाई पुरस्कृत गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने योजना तय गरेको छ ।
▪ नगरपालिकाले आ. ब २०७९/०८० भित्र सबै आधारभूत तहका विद्यालयहरुमा स्मार्टबोर्ड र प्रोजेक्टरको माध्यमबाट अध्यापनको व्यवस्था मिलाउने कार्यक्रम अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकामा मुख्यमन्त्री शैक्षिक सुधार कार्यक्रम मार्फत बालबालिका, कक्षा ६ देखि ८ सम्मका र कक्षा १ देखि ५ सम्मका नयाँ भर्ना भएका बालवालिकाहरुलाई न्यानो कपडा वितरण गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी मानव स्रोतको निर्माण

लक्ष्य

निरक्षरता शुन्यमा झारी आधारभूत देखि उच्च तह सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा नगरपालिकाभित्र उपलब्ध गराउने

उद्देश्यहरू

- ✓ न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित
- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झार्नू
- ✓ व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूलयमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु
- ✓ विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।

उद्देश्य १ : न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने ।	१.१.१ नगरपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरिक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरवन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ ।
	१.१.२ विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण तथा जीर्णोद्धार गर्न रकम विनियोजन गरिनेछ ।
	१.१.३ जगदम्बा मावि स्कुल भवन निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ त्रिभुवन विद्यालय भवन निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ बबई शिशु विद्यालय भवन निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६ विद्यालयमा अपांग तथा लैंगिकमैत्री शौचालय निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.७ विद्यालयहरूलाई तहगत स्तरोन्नति गरिनेछ ।
	१.१.८ विद्यालयलाई आवश्यक खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिनेछ ।
	१.१.९ भौगोलिक दुरीमा रहेका बालबालिकालाई विद्यालयको पहुँचसम्म पुऱ्याउन छात्राबासको निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.१.१० पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमलाई जमिन भएका सामुदायिक मा.वि.मा परिक्षणका रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.११ सामुदायिक विद्यालयका कक्षाहरुलाई डिजिटल पूर्वाधारयुक्त बनाइनेछ ।
	१.१.१२ STEM (Science, Technology, Engineering And Mathematics) Education लागि स्टेम प्रयोगशाला विस्तार गर्नुका साथै सामाजिक र भाषा विषयका लागि ल्याब स्थापना कार्य अगाडी बढाइनेछ ।
	१.१.१३ प्रारम्भिक बाल शिक्षा केन्द्रमा बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक श्रोत साधन र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
१.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हेरी सोको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिने छ ।
	१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम भएका विद्यालयमा दरवन्दी व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य १ : न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास मार्फत आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.३ विद्यार्थी संख्या अति न्यून भएका विद्यालयहरूको गाभ्ने प्रक्रियाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।
	१.२.४ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरुप शिक्षकहरूलाई आफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.५ शिक्षकहरुलाई प्रविधि र विषय स्तरिकृत तालिम तथा अन्तराष्ट्रिय अध्ययन भ्रमण उपलब्ध गराइनेछ
	१.२.६ शिक्षकहरुको विषयगत समितिलाई सिकाइ थलोका रुपमा विकास गरिनेछ
	१.२.७ युवा स्वयंसेवक शिक्षक तथा शिक्षण सहायक उपलब्ध गराउन आवस्यक श्रोत साधनको व्यवस्था गरिनेछ
१.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति तथा कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	१.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा साथै विशेष शिक्षासम्बन्धी कानुन र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.२ गुणस्तरीय शिक्षा विकासको लागि गुरुयोजना बमोजिमका कार्यक्रमहरु तय गरी लागू गरिने छ ।
	१.३.३ अति विपन्न समूदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिने छ ।
	१.३.४ विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.५ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाई बुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
१.४ पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था ।	१.४.१ विद्यार्थी भर्ना दर बढाउन दिवा खाजाको प्रबन्ध गरिने छ । बालबालिकालाई आवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाई सूसूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिने छ ।
	१.४.२ स्यानिटरी प्याड, तथा किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्रीको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.४.३ एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्थालाई विस्तार गरिने छ ।
	१.४.४ प्रत्येक विद्यालयमा महिनावारी विश्राम कक्ष र स्तनपान कक्ष निर्माण गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : निरक्षरता शुन्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ अति विपन्न, आदिवासि भूमिहिन, गरिब, थारु समुदाय, दलित तथा अपाङ्ग र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा बयस्क केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट वञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाई अनिवार्य रुपमा विद्यालय पुर्‍याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.१.२ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	२.१.३ फरक शारिरिक अवस्था रहेकालाई विशेष कक्षा संचालन गरिने छ ।
	२.१.४ स्थानीय सञ्चार माध्यममार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रुपमा सञ्चालन गरिने छ ।
	२.१.५ वडा स्तरीय एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

उद्देश्य २ : निरक्षरता शुन्यमा झार्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	२.१.६ **"ठाकुरबाबा नगरपालिकाको संस्कार, २० वर्ष उमेर पुगेपछि निरन्तर अध्ययन गर्ने गरिब समुदायकी छोरीलाई पुरस्कार"** कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : व्यवहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१ प्राविधिक र व्यवहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने ।	३.१.१ मा.वि. सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा एक वडा एक प्राविधिक विषय सञ्चालन गर्न आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारका लागि सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा रकम विनियोजन गरिने छ ।
	३.१.२ हरेक विद्यालयमा ICT ल्यावको व्यवस्था गरी विद्यार्थीलाई प्राविधिक शिक्षाको पहुँचसम्म पुऱ्याइ प्रविधिमैत्री विद्यालयहरू बनाइने छ ।
	३.१.३ CTEVT को सम्बन्धनमा नगरपालिकास्तरीय एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
३.२ नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने ।	३.२.१ हरेक तह साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ ।
	३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यात्मिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रर्वद्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यवहारिक प्रयोग गर्ने ।	४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिने छ ।
	४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरुप सिकाइ उपलब्धि मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको PIS (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिने छ ।
	४.१.३ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिने छ ।
४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने ।	४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रही स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइने छ ।
	४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत विद्यार्थीहरूलाई तहगत हिसाबले सू-सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेटको अनिवार्य व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.२.३ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त कृयाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता कृयाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रवन्ध गरिने छ ।
४.३ विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने कृयाकलाप नियमित गर्ने ।	४.३.१ विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रुपमा शैक्षिक भ्रमण गराइने छ ।
	४.३.२ विद्यार्थीहरूलाई सामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइने छ ।

उद्देश्य ४ : राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रुपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई साक्षात्कार गराइने छ ।
	४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाइने छ ।
	४.३.५ विद्यार्थीहरूलाई ज्ञान सिपसम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिने छ ।
	४.३.६ नगरपालिकास्तरीय एक बहुक्षेत्रीय सीप विकास तथा व्यवासयीक तालिम केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
४.४ पाठ्य सामाग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	४.४.१ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिने छ ।
	४.४.२ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ ।
४.५ नियमित अनुगमन तथा निरिक्षण गरी शैक्षिक कृयाकलापहरूलाई समय सापेक्ष सुधार गर्ने ।	४.५.१ इ.हाजिरी व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया गरिने छ ।
	४.५.२ नमूना विद्यालय विकास गरिने छ ।
	४.५.३ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बीच अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ ।
	४.५.४ उत्कृष्ट शिक्षक तथा जेहेन्दार विद्यार्थी पुरस्कार तथा छात्रवृत्तिको व्यबस्था गरिने छ ।
	४.५.५ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाई मापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न “जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष” निर्माण गरिने छ ।
	४.५.६ महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पुर्वाधार निर्माण गरिने छ ।
	४.५.७ प्रधानअध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिने छ ।
	४.५.८ नगरपालिका स्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण गरिने छ ।
	४.५.९ अनुसन्धनात्मक परियोजना कार्य विशेष पाठ्यक्रम निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान तथा प्रोत्साहन गर्ने ।	५.१.१ हरेक विद्यालयबाट वृत्तिमार्ग निर्देशन गराइने छ ।
	५.१.२ नगरपालिकास्तरीय विज्ञान तथा शैक्षिक प्रर्दशनी आयोजना गरिने छ ।
	५.१.३ नगरपालिकाका नविनतम कार्यहरूको वृत्तचित्र निर्माण गरिने छ ।
	५.१.४ परीक्षा तथा मूल्यांकनलाइ व्यबस्थित गरिने छ ।
	५.१.५ नगरस्तरीय परीक्षा संचालन (आधारभूत तह परीक्षा बोर्ड) गरिने छ ।
	५.१.६ परीक्षा तथा मूल्यांकन समितिको निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : विज्ञान, प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	५.१.७ आन्तरिक स्तरमापन परीक्षण गरिने छ ।
	५.१.८ सामुदायिक विद्यालयहरुको संस्थागत क्षमता मूल्यांकन गरिने छ ।
	५.१.९ एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन तथा मूल्यांकन पुस्तिका वितरण गरिने छ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण तयारी	२००			३००		न.पा.
		१.१.२	विद्यालय भवन निर्माण तथा स्तरोन्नती	३००००	४००००	२००००	१००००	५०००	न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.३	जगदम्बा मावि स्कुल भवन निर्माणाधीन	३२००					न.पा. र प्रदेश
		१.१.४	त्रिभुवन विद्यालय भवन निर्माणाधीन	३८००					न.पा., संघ
		१.१.५	बबई शिशु विद्यालय भवन निर्माणधीन	६८००					न.पा., संघ
		१.१.६	विद्यालयमा अपांग तथा लैंगिकमैत्री शौचालय निर्माण	१००००	५०००	५०००			न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.७	विद्यालयहरूलाई तहगत स्तरोन्नति तथा समायोजन	५०००	५०००	५०००			न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.८	२ वटा विद्यालयमा नमूना खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन	३०००	३०००	३००	४००	५००	न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.९	विद्यालय व्यवस्थापन अनुदान	४०००	४५००	५०००	५५००	६०००	न.पा., संघ
		१.१.१०	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमलाई जमिन भएका सामुदायिक मा.वि. मा संचालन	५००	६००	७००	८००	१०००	न.पा.
		१.१.११	सामुदायिक विधालयका कक्षाहरुलाई डिजिटल पूर्वाधार	२०००	१५००	१२००	१०००	८००	न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.१२	STEM (Science, Technology, Engineering And Mathematics) Education लागि स्टेम प्रयोगशाला विस्तारसाथै सामाजिक र भाषा विषयका लागि ल्याब स्थापन	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा., संघ र प्रदेश
		१.१.१३	प्रारम्भिक बाल शिक्षा केन्द्रमा बालमैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक श्रोत साधन र पारविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ	१०००	१५००	२०००	२५००	३०००	न.पा., संघ र प्रदेश
	१.२	१.२.१	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अध्ययन	१००		१५०		२००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.२	नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		१.२.३	नगर शिक्षक तथा कर्मचारी व्यवस्थापन	२००००	२२०००	२४२००	२६७००	२९५००	न.पा., संघ र प्रदेश
		१.२.४	विषय शिक्षक तालिम	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.२.५	शिक्षकहरुलाई प्रविधि र विषय स्तरिकृत तालिम तथा अध्ययन भ्रमण	५००	६००	७००	८००	१०००	न.पा.
		१.२.६	शिक्षकहरुको विषयगत समितिलाई सिकाइ थलोका रुपमा विकास	५००	६००	७००	८००	१०००	न.पा.
		१.२.७	युवा स्वयंसेवक शिक्षक तथा शिक्षण सहायक उपलब्ध गराउन आवश्यक श्रोत साधनको व्यवस्था	२००	३००	४००	५००	६००	न.पा.
	१.३	१.३.१	आवश्यक शिक्षा नीति, मापदण्ड तथा कानुन निर्माण र भैरहेकाको परिमार्जन	२००	३००	४००	५००	६००	न.पा.
		१.३.२	शिक्षा गुरुयोजना अनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन	९००	१४००	२०००	२०००	२०००	न.पा.
		१.३.३	अति विपन्न, सीमान्तकृत, तथा विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाका लागि आवासीय विद्यालय संचालन	८००	८५०	९००	९५०	१०००	न.पा.
		१.३.४	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.३.५	गृहणी शिक्षा अभियान सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
	१.४	१.४.१	पोषणयुक्त दिवा खाजा सञ्चालन	१५०००	१८०००	२००००	२२५००	२५०००	संघ
		१.४.२	किशोरी लक्षित स्वास्थ्य सामाग्री	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		१.४.३	"एक विद्यालय एक नर्स" कार्यक्रमलाई विस्तार	५००	१०००	१५००	२०००	२५००	संघ
		१.४.४	प्रत्येक विद्यालयमा महिनावारी विश्राम कक्ष निर्माण	१००	१००	२००	३००	५००	न.पा.
		१.४.४	प्रत्येक विद्यालयहरूमा स्तनपान कक्ष निर्माण	१००	१००	२००	३००	५००	न.पा.
२.	२.१	२.१.१	अति विपन्न र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका छात्रवृत्ति	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		२.१.२	अनौपचारीक व्यवहारिक शिक्षा सञ्चालन (प्रत्येक वडामा)	१००	२००	३००	४००	४००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.३	फरक शारिरिक अवस्था भएका बालबालिकाहरूका लागि सहयोग कार्यक्रम	१००	२००	३००	४००	४००	न.पा.
		२.१.४	निरक्षर केन्द्रित शिक्षा सञ्चार तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम (स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट)	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		२.१.५	एक वडा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा संचालन	२५००	३०००	३५००	४०००	४५००	संघ र न.पा.
		२.१.६	"ठाकुरबाबा नगरपालिकाको संस्कार, २० वर्ष उमेर पुगेपछि निरन्तर अध्ययन गर्ने गरिब समुदायकी छोरीलाई पुरस्कार" कार्यक्रम संचालन	२००	३००	३००	४००	४००	न.पा.
३.	३.१	३.१.१	शिक्षकको ७० प्रतिशत लागत सहभागितामा एक शिक्षक एक ल्यापटप		२००	३०००	३०००	३०००	न.पा. र साझेदार संस्था
		३.१.२	हरेक विद्यालयमा ICT ल्याबको व्यवस्था	१३००	३९००	५००	५००	५००	न.पा., संघ र प्रदेश
		३.१.३	बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		२००				न.पा.
	३.२	३.२.१	अनुशासन र जीवन सीप (Life Skills) विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गर्न विज्ञसँग परामर्श						न.पा.
		३.२.२	नैतिकता, जीवनोपयोगी शीप, आत्मिक विकास, योग साधना अध्यापन गर्ने शिक्षक व्यवस्थापन	५००	५००	६००	६००	७००	न.पा.
४.	४.१	४.१.१	नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		४.१.२	विद्यार्थी व्यक्तिगत सूचना प्रणाली निर्माण	२००	२३०	२५०	२८०	३००	न.पा.
		४.१.३	शिक्षण सिकाई उपलब्धि मापन ग्रेडीङ्ग प्रणाली निर्माण	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
	४.२	४.२.१	स्थानीय माग अनुसारको पाठ्यक्रम परिमार्जन	२००	२३०	२५०	२८०	३००	न.पा.
		४.२.२	सामुदायिक विद्यालयहरुमा इन्टरनेटको व्यवस्था			१०००	१२००	१५००	न.पा.
		४.२.३	अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन	२००	२३०	२५०	२८०	३००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
	४.३	४.३.१	विद्यार्थी शैक्षिक भ्रमण व्यवस्थापन खर्च सहयोग	५००	५५०	६००	६५०	७००	न.पा.
		४.३.२	स्थलगत अवलोकन तथा परियोजना कार्य संचालन	२००	२३०	२५०	२८०	३००	न.पा.
		४.३.३	सफल व्यक्तित्व साक्षात्कार कार्यक्रम	१४५	१५५	१६५	१७५	१८५	न.पा.
		४.३.४	वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		४.३.५	विभिन्न राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता पूर्व तयारी	५००	६००	७००	८००	१०००	न.पा.
		४.३.६	बहुक्षेत्रीय सीप विकास तथा व्यवसायिक तालिम केन्द्र स्थापना			५०००			संघ, प्रदेश, न.पा.
	४.४	४.४.१	सामुदायिक विद्यालयको पुस्तकालयमा स्थानीय भाषाका पुस्तक, पत्रिका, लिपि लगायत राष्ट्रिय, अन्तराष्ट्रिय पुस्तकहरूको संकलन	५००	५००	६००	६००	७००	न.पा.
		४.४.२	माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशालामा थप सामग्री व्यवस्थापन	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	न.पा., संघ, प्रदेश
	४.५	४.५.१	इ. हाजिरी व्यवस्थापन तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र प्रधानाध्यापक अन्तरक्रिया	१५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		४.५.२	नमूना विद्यालय विकास	२२५०	२३००	२३५०	२४००	२४५०	न.पा., संघ, प्रदेश
		४.५.३	निजी सामुदायिक विद्यालय अन्तरक्रिया कार्यक्रम	८०	८०	८०	८०	८०	न.पा.
		४.५.४	उत्कृष्ट शिक्षक तथा जेहेन्दार विद्यार्थी पुरस्कार तथा छात्रवृत्ति	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	न.पा.
		४.५.५	जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा अध्ययन सहयोग	५००	१०००	१५००	२०००	२५००	न.पा.
		४.५.६	महामारी विशेष वैकल्पिक शिक्षा पुर्वाधार निर्माण	२००	३००	३००	४००	४००	न.पा.
		४.५.७	प्रधानअध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम	५००		६००		८००	न.पा.
		४.५.८	नगरपालिका स्तरिय शैक्षिक पात्रो निर्माण	१५०	१७०	२००	२५०	३००	न.पा.
		४.५.९	अनुसन्धनात्मक परियोजना कार्य विशेष पाठ्यक्रम निर्माण		५००				न.पा.
५.	५.१	५.१.१	हरेक विद्यालयबाट वृत्तिमार्ग निर्देशन	६००	६५०	७००	७५०	८००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		५.१.२	नगरपालिकास्तरीय विज्ञान तथा शैक्षिक प्रर्दशनी	५००	५६०	६६०	६६०	७००	न.पा
		५.१.३	नगरपालिकाका नविनतम कार्यहरूको वृत्तचित्र	२६०		३००		३५०	न.पा.
		५.१.४	परीक्षा तथा मूल्यांकन						
		५.१.५	नगरस्तरीय परीक्षा संचालन (आधारभूत तह परीक्षा बोर्ड)	१२००	१३००	१३५०	१४००	१४५०	न.पा. र संघ
		५.१.६	परीक्षा तथा मूल्यांकन समिति व्यवस्थापन	१२००	१३००	१३५०	१४००	१४५०	न.पा. र संघ
		५.१.७	आन्तरिक स्तरमापन परीक्षण	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
		५.१.८	सामुदायिक विद्यालयहरुको संस्थागत क्षमता मूल्यांकन	५००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		५.१.९	एकीकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन तथा मूल्यांकन पुस्तिका वितरण	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- ✓ आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुने छ ।
- ✓ आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य हुने छ ।
- ✓ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुने छ ।
- ✓ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुने छ ।
- ✓ नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुने छ ।
- ✓ विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आर्कषण बढ्ने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि**				
	असर	शिक्षाको क्षेत्रमा छुट्याइएको कूल बजेटको (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर (४.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्राथमिक तह पुरा गर्ने दर (४.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी (४.१.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात (४.१.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर (९ देखि १२) (४.१.१.७) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	पूर्व प्राथमिक शिक्षाको लागि बाल अनुदान पाएको (संख्या) (४.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	पूर्व वाल्यकाल शिक्षामा उपस्थिति (प्रतिशत) हाजिरी (४.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा) (४.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथमिक) (४.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यामिक) (४.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (४.६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको महिला साक्षरता दर (४.६.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा) (४.६.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	हजारमा		
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	I.C.T. ल्याब तथा इन्टरनेटमा पहुँच भएका विद्यालयहरू (४.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	WASH सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू (४.क.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू (४.क.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम रुपमा संगठित/व्यवस्थित शिक्षक तालिम प्राप्त गरेका माध्यामिक शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू (४.ग.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल भर्नामा विज्ञान र प्रविधि विषय भर्ना (९.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	पूर्ण कालिन अनुसन्धानकर्ता (९.५.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	कूल बजेटमा अनुसन्धानात्मक क्रियाकलाप खर्च भएको रकम (९.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	समग्र साक्षरता प्रतिशत	प्रतिशत		
	असर	साक्षरता प्रतिशत (पुरुष)	प्रतिशत		
	असर	साक्षरता प्रतिशत (महिला)	प्रतिशत		
	असर	स्थानीय पाठ्यक्रम लागू भएका विद्यालय	संख्या		
	असर	फरक शारिरीक क्षमता भएका विद्यार्थी शैक्षिक सहायता	संख्या		
	असर	दिवा खाजा कार्याक्रमबाट लाभान्वित बालबालिका	प्रतिशत		
	असर	न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालय (संख्या)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज	संख्या		
	प्रतिफल	प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय	संख्या		
	असर	आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	असर	स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या	प्रतिशत		
	प्रतिफल	विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	प्राविधिक वा व्यावसायिक तालिम प्राप्त युवा संख्या	प्रतिशत		
	असर	विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	बुक कर्नर सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	असर	स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय	प्रतिशत		
	प्रतिफल	अनौपचारिक प्रौढ कक्षा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	प्रौढ कक्षाबाट लाभान्वित विद्यार्थी	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित रुपमा संचालन भएका बालक्लव	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक सिकाई केन्द्र तथा पुस्तकालय	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको वास (WASH) घरधुरी सर्भेक्षण २०७६ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको खानेपानीको स्रोतको अवस्थाको आधारमा निजी धाराको पानी प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ६२६, सार्वजनिक धारा प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ११, (५० मि. भन्दा माथिको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गर्ने संख्या ५, (५० मि. भन्दा कमको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गर्ने संख्या ९८१२ रहेको छ । यसरी हेर्दा जम्मा घरधुरी १०४५४ को ५.९८ प्रतिशत घरधुरीले मात्र निजी धारा प्रयोग गरिरहेको अवस्था छ भने बाँकी ९३.५८ प्रतिशत घरधुरीले (५० मिटर भन्दा कमको) ट्यूबेलको पानी प्रयोग गरिरहेका छन् । जुन जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले जोखिमपूर्ण हो । नगरपालिकामा हाल भुरीगाँउ खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति र शिवपुर खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति द्वारा संचालित २ वटापाइप प्रणालीको खानेपानी योजना संचालनमा रहेका छन् यसका साथै कर्मला खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना,बलाती खानेपानी सरसफाई आयोजना, गोबिन्दपुर खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना, शाहिपुर खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, शिव खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना, सुखाड सुतैया खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना गरी जम्मा ६ वटाखानेपानी आयोजनाहरु निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको पाउन सकिन्छ ।

सफा सुन्दर र स्वच्छ नगर सभ्यताको प्रमुख परिचायक हो । त्यसैगरी स्वस्थ जीवन जिउन हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ । शहरीकरणको सघनतामा वृद्धि भएकोले यस नगरपालिकामा फोहोरमैला उत्सर्जन व्यापक रुपमा हुने गरेको र फोहोर व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीका रुपमा रहेको छ । तथापि स्वच्छ पानी तथा सरसफाई मानवीय स्वास्थ्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख तत्वहरू भएको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं ६ ले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सुनिश्चितता गर्नुका साथै नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाई सुविधालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ भूमिगत तथा नदी खोलाको प्रशस्त जल स्रोतको उपलब्धता भए तापनि पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको ।
▪ सम्पूर्ण घरपरिवारलाई सुरक्षित र स्वच्छ पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको ।
▪ ट्युबेलको पानीमा गन्ध आउने साथै आइरन, आर्सेनिक जस्ता तत्वहरु देखिएको ।
▪ पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको ।
▪ नगरपालिका खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भए तापनि व्यवहारमा लागु हुन नसकेको ।
▪ विशेषगरी सघन वस्तीमा रहेका बजार केन्द्रहरूका सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ वैज्ञानिकरुपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्थापन गरिए पनि फोहोरको बर्गीकरण हुन नसकेको ।
▪ कच्ची सडकका कारण धुलोले गर्दा वायु प्रदूषण हुने गरेको ।
▪ फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने ।
▪ पिउने पानी तथा सरसफाईको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले सरसफाई तथा हरियाली प्रर्वद्धन कार्यक्रमलाई टेवा पुऱ्याउन कालोपत्रे सडकको छेउछाउमा वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई अनिवार्य गर्ने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाको वडा न. ३ गोदानामा नगरपालिका अन्तर्गतको फोहोर व्यवस्थापन गर्ने गरिएको ।
▪ नगरपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाइ स्वच्छता योजना तयार गरि लागु गरिएको ।
▪ नगरपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रुपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ घरबाट निस्कने फोहोरलाई असंगठित रुपमै भए पनि जैविक मलको रुपमा प्रयोग गर्ने गरिएको ।
▪ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने ।
▪ बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही स्थानमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने ।
▪ पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर नगरपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाई
लक्ष्य
नगरपालिका सम्पूर्ण वडाहरुमा/बस्तीहरुमा स्वच्छ खानेपानी पुऱ्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ नगरपालिकाबासीहरुलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ✓ नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरुमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु

उद्देश्य १ : नगरपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने ।	१.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणा अनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिने छ ।
	१.१.२. खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइने छ ।
	१.१.३ खानेपानीको गुणस्तरका लागि नियमित पानीको परीक्षण गरिनेछ ।
१.२. मुहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तरवृद्धि गर्ने ।	१.२.१. खानेपानीका मुहान, स्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ ।
	१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिने छ ।
	१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइप मार्फत खानेपानी आपूर्ती प्रणाली निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १ : नगरपालिकाबासीहरूलाई सुरक्षित खानेपानी सुविधा पुऱ्याउनु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्रा अनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिने छ ।
१.३. खानेपानी तथा सरसफाई कार्य योजना निर्माण र अनुगमन गर्ने ।	१.३.१ नगर भित्रका सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा फोहर मैला व्यवस्थापनको कार्य योजना पेश गर्न लगाई प्रभावकारी नियमन र सहजीकरण गरिनेछ
	१.३.२ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाइ सरसफाइका क्रियाकलापहरुको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरिनेछ

उद्देश्य २ : नगरपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२.१.१. घर घरबाट निस्कने फोहरलाई वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाई कम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.२. एक घर एक कम्पोस्ट प्लान्टलाइ निरन्तरता दिइनेछ ।
२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने ।	२.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाई सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइने छ ।
	२.२.२. उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाई वर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कण्टेनरको व्यवस्था गरिने छ ।
	२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गरिने छ ।
	२.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिने छ ।
	२.२.५. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी व्यवस्था मिलाइने छ । सो वापत बजार क्षेत्रका घरधुरीहरूबाट सरसफाई शुल्क उठाइने छ ।
	२.२.६. पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाई जरिवाना गरिने छ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिने छ ।
	२.२.७. कुहिने र नकुहिने फोहर व्यवस्थापनका लागि PPP मोडलमा सेग्रिगेसन सेन्टर स्थापना गरिनेछ ।
२.३. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. स्थानीय सञ्चारमाध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२. ४० माइक्रोन भन्दा पातलो प्लास्टिकको प्रयोगलाई बर्जित गरि वैकल्पिक झोलाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	एक घर एक धारा कार्यक्रम	५६५	५७०	५८०	५८०	५८०	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.१.२	खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण तथा उपभोक्ता समितिमार्फत सेवा सञ्चालन	१००००	१५०००	२००००	२५०००	३००००	संघ, प्रदेश
		१.१.३	खानेपानीको गुणस्तर परीक्षण	२००		२००		२००	न.पा.
	१.२	१.२.१	खानेपानी स्रोत क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन	२००					न.पा.
		१.२.२	खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण	४०००	४०००	४०००	४०००	४०००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.२.३	खानेपानी आपूर्ति पाइप लाईन विस्तार	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	न.पा,संघ,प्रदेश
		१.२.४	खानेपानी आपूर्ति व्यवस्थापन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण	१५०	२००	२१०	२४०	२५०	न.पा.
	१.३	१.३.१	नगर भित्रका सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्थाहरुमा फोहरमैला व्यवस्थापनको कार्ययोजना पेश गर्न लगाई प्रभावकारी नियमन र सहजीकरण	३०	३०	३०	३०	३०	न.पा.
		१.३.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय बनाइ सरसफाइका क्रियाकलापहरुको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
२	२.१.	२.१.१.	वडास्तरीय कम्पोस्ट मल उत्पादन तालिम	३००		३५०		४००	न.पा.
		२.१.२.	एक घर एक कम्पोस्ट प्लान्ट निर्माण सहयोग	१०००	१५००	२०००	२५००	३०००	न.पा., संघ, प्रदेश
	२.२.	२.२.१.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण तथा संचालन	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	न.पा.,संघ, प्रदेश
		२.२.२.	सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने कन्टेनरको व्यवस्था	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		२.२.३.	वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी ल्याण्डफिल साईटमा फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा संचालन	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	न.पा,संघ,प्रदेश

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.४.	सघन बस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण			५०००	५०००	५०००	न.पा,संघ,प्रदेश
		२.२.५.	फोहोर संकलन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	१५०					न.पा., निजी क्षेत्र
		२.२.६.	पानीको स्रोत संरक्षण तथा संरचना मर्मत	८०	८०	८०	८०	८०	न.पा., उपभोक्ता समिति
		२.२.७.	स्रोतमा कुहिने र नकुहिने फोहोरको पृथकीकरणका लागि आवश्यक सामग्री तथा जनचेतनामूलक कार्यक्रम	१५००	५००	२००	२००	२००	न.पा.
	२.३	२.३.१.	स्थानीय सञ्चारमाध्यममा सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम प्रसारण	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		२.३.२.	40 माइक्रोन भन्दा पातलो प्लास्टिकको प्रयोगलाई बर्जित गरि वैकल्पिक झोलाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन						न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- नगरपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने,
- सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने,
- सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने र
- सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुने छ ।

नतिजा खाका

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**खानेपानी तथा सरसफाई**				
	असर	पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत) (६.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेका जनसंख्या (६.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	प्रशोधित/सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	उन्नत सुधारिएका सरसफाइसम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरू अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (६.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (६.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका परिवार (६.२.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	स्थानीयको प्रत्यक्ष संलग्नता तथा व्यवस्थापन वा उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरिएका खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना (६.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	संरक्षणमा समेटिएका खानेपानी मुहान	संख्या		
	असर	आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	प्रतिदिन प्रतिव्यक्ति फोहर उत्पादन (१२.४.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रति केजी		
	प्रतिफल	डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाई वर्गीकरण गर्ने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामुदायिक हिसाबले संगठित रुपमा नियमित गाँउघर तथा टोल सरसफाई कार्यक्रम संख्या (वार्षिक)	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षितवर्ग

(अ) लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

पृष्ठभूमि

सामाजिक जागरणको पर्याप्तमा नभएको, राजनीतिक चेतनाको परिपक्वता भैनसकेको र पुरानो सामाजिक, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्वरुपको समाजमा व्यापक रुपान्तरण समेत भैनसकेकोले नेपालमा लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान र सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाइहरूको सम्बोधन तथा समग्र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन् । यसर्थ यस नगरपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दर्भिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाई महत्व दिएर समेट्नु पर्ने देखिन्छ । नेपालको संविधानमा नै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछुतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ ।

नगरपालिकाको घरधुरी तथ्यांक संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिका भित्र ८६० घरधुरी भूमिहिन, १९६ जना महिला मुक्त कमलरी, ४८३ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, १०५ जना अनाथ बालवालिका तथा १०४४ जना एकल महिला रहेका छन् । नगरपालिकामा अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण, अपाङ्गतामैत्री सहायक सामाग्रीहरु वितरण,ज्येष्ठ नागरिक परिचयपत्र वितरण तथा सम्मान कार्यक्रम, ज्येष्ठ नागरिक दिवसमा घरदैलो भेटघाट कार्यक्रम तथा न्यानो लुगा वितरण कार्यक्रम लगायतका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन् । समाजमा सिमान्तकृत जनसंख्यालाई मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जिवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिश्चित नगर्दासम्म सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन । त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड्न सहज हुन जान्छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा महिलाको समग्र सामाजिक स्तर कमजोर रहेको ।
▪ जातीय भेदभाव पूर्ण रूपले अन्त्य हुन नसकेको ।
▪ सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजातिहरूको आर्थिक र सामाजिक सबलीकरण हुन नसकेको ।
▪ जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका ।
▪ लुकिछिपी बाल विवाह गर्ने प्रचलन हालसम्म कायम रहेको ।
▪ लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने ।
▪ महिला पछाडि पर्दा समग्र पारिवारिक संगठन र समाज नै विकृत बन्न सक्ने ।
▪ सामाजिक सौहार्दता, मेलमिलाप, शान्ति र समृद्धिका लागि सामाजिक विवेकको प्रयोग गरी सामाजिक अन्तरघुलनका साथै महिला शसक्तिकरण र सीमान्तकृत वर्गको मूल प्रवाहिकरण गर्नुपर्ने ।
▪ व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाई विशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्य बारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने ।
▪ घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने ।
▪ बालविवाह तथा बहुविवाहलाई दण्डित गर्नुपर्ने ।
▪ बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले असक्त,ज्यष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई घरमै सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्ने र अन्य लाभग्राहीलाई वडा कार्यालयबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले प्रदेश सरकार, नगरपालिका र महिला तथा बालवालिकाको क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाहरुसंगको सहकार्यमा हिंसा पिडित महिला तथा बालबालिकाको लागि अल्पकालिन आश्रयस्थल स्थापना तथा संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले ज्येष्ठ नागरिक मिलान केन्द्र निमार्ण, दिवा सेवा कार्यक्रम तथा ज्येष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले ७० बर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिक, अति अशक्त तथा जटिल अवस्थाका सुत्केरी तथा गर्भाअवस्थाका महिला र स्वास्थ्य स्वयमसेविकाहरुलाई एम्बुलेन्स सेवामा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था मिलाउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकामा सांस्कृतिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको ।
▪ सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको ।
▪ कतिपय महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सरिक हुन थालेका ।
▪ प्रत्येक वडामा १ महिला सदस्य र १ दलित महिला सदस्य अनिवार्य रूपमा निर्वाचित हुने व्यवस्था गरेको हुँदा उनीहरूले सम्पूर्ण महिला, दलित, जनजातिहरूको हक हित तथा अधिकारको पक्षमा आवाज उठाएका कारण सामाजिक न्याय, समानता लगायत समाज सुधारका पक्षमा केही प्रगति भएको ।
▪ महिलाहरूले घरको मात्र काम नभई घर बाहिरको काम पनि गर्न सक्छन् भन्ने सन्देश दिएका ।
▪ अपाङ्ग पुनर्स्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउन सकिने ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा आएको क्रमिक सकारात्मक सुधारका कारण महिला तथा सीमान्तकृत वर्गको उत्थानमा उपयुक्त वातावरण बन्दै जाने ।
▪ सबै तह र तप्काका समुदायलाई सामाजिक मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउँदा नगरपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने ।
▪ महिलाहरू राजनीतिक गतिविधिमा संलग्न हुन थालेकाले उनीहरूका आवाजहरू सम्बन्धित निकायमा पुऱ्याउन सहज भएको ।
▪ एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ठाकुरबाबाको सभ्यता, न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता
लक्ष्य
सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण गर्ने
उद्देश्यहरू
लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु

रणनीति	कार्य नीति
१.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.१.१ अनिवार्य नारी शिक्षासम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.२ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरू मार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाई प्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिने छ र सो माध्यमिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिने छ ।
	१.१.४ बुहारी शिक्षालाई अनिवार्य गरिने छ ।
	१.१.५ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइने छ ।
	१.१.६ सामाजिक शिक्षामा यौन हिंसा, अपहरण, बलात्कार जस्ता विषयमा शिक्षक-शिक्षिका अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
	१.१.७ विपन्न दलित, जनजाति, खसआर्यका २ वटा छोरीलाई रू. एकलाख जीवन बीमा कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
१.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिने छ ।
	१.२.२ महिला उद्यमीहरूलाई नगरपालिका बाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइने छ ।
	१.२.३ स्थानीय न्यायिक समितिलाई नियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.४ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्ति सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानुनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ ।
	१.२.५ "एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम" सञ्चालन गर्न व्याज अनुदान कोष निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.२.६ महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी तथा कानुनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.७ नगरपालिकास्तरीय एक महिला सूरक्षा गृहको निर्माण गरिने छ ।
	१.२.८ नगरपालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	१.२.९ नगरपालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न बालिका बीमा कार्यक्रम लागु गरिने छ ।
	१.२.१० सम्बन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन गरी न्यायिक समितिको पहलमा न्यूनिकरण गर्न परामर्श सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.११ महिला बेचविखन तथा ओसारप्रसार विरुद्ध वडास्तरीय महिला सेलहरुलाई विशेष अभिमुखिकरण सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.१२ जेष्ठ नागरिक, हिंसापिडित महिलालाई उद्दार र संरक्षण गर्न लैङ्गिक हिंसा राहत कोष स्थापना गरिनेछ ।
१.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सूरक्षा र आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइ सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ ।
	१.३.२ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र निर्माण गरिने छ ।
	१.३.३ वडास्तरमा आफ्ना रितीथिति, संस्कार, धर्म सम्प्रदाय अनुरुपका भजन किर्तन, गायन, बाद्यवाधन कार्यक्रम संचालन गर्न जेष्ठ नागरिक किर्तन मण्डली गठन गरी बाद्यवाधन यन्त्रमा मापदण्ड बनाई अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.४ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाई सु-आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रवन्ध गरिने छ ।
	१.३.५ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बीमामा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.३.६ “हाम्रा अभिभावक र हाम्रा सन्तानसँग हामी कार्यक्रम” संचालन गरिने छ ।
१.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने ।	१.४.१ अपाङ्गता परिचय पत्र लिन बाँकि भएमा अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिने छ ।
	१.४.२ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.४.३ ह्वीलचियर आवश्यक अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.४.४ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य १ : लैङ्गिकता उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्नु	
रणनीति	**कार्य नीति**
	१.४.५ जटिल प्रकारको अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले जीवन निर्वाह व्यवसाय गर्न चाहेमा रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.६ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक नगरपालिका स्तरीय अपाङ्गता नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन गर्न नगरपालिकाले सहजिकरण गर्नेछ ।
	१.४.७ जटिल प्रकृतिका अपांगता भएका विद्यार्थीहरूलाई निजले पढ्न चाहेसम्मको शिक्षाको लागि विशेष छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।
	१.४.८ अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाई लक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइने छ ।
	१.४.९ पूर्ण अपाङ्ग परिवारका लागि प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
१.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, मुस्लिम, थारु तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहिकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने ।	१.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहिकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिने छ ।
	१.५.२ अल्पसंख्यक, दलित, आदिवासी, तथा जनजाती का मौलिकता र पहिचान, रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिनेछ ।
	१.५.३ आदिवासी लोक संस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.५.४ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरुप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाई लक्षित गरी विशेष तयारीकक्षाहरू निःशुल्क सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.५ यी लक्षित वर्गलाई समेट्ने सिप विकास र व्यावसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.५.६ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.५.७ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिने छ ।
	१.५.८ दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.५.९ दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति कोषको निर्माण गरिनेछ ।
	१.५.१० सम्पुर्ण उपशाखाहरुको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.५.११ मेलमिलाप केन्द्रहरुको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
	१.५.१२ द्वन्द्वपीडितहरूका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	अनिवार्य नारी शिक्षा विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण	३५०					न.पा.
		१.१.२	वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन	१००					न.पा.
		१.१.३	महिला सेलमार्फत हरेक महिना जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.१.४	लैङ्गिकता र महिला जागरण सञ्चार कार्यक्रम संचालन	३०	४०	५०	६०	७०	न.पा.
		१.१.५	अनिवार्य बुहारी शिक्षा कार्यक्रम	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.१.६	सामाजिक शिक्षामा यौन हिंसा, अपहरण, बलात्कार जस्ता विषयमा शिक्षक-शिक्षिका अभिमुखीकरण कार्यक्रम	३०	३०	३०	३०	३०	न.पा.
		१.१.७	विपन्न दलित, जनजाति, खसआर्यका २ वटा छोरीलाई रू. एकलाख जीवन बीमा कार्यक्रम	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	न.पा.
	१.२	१.२.१	महिला उद्यमी अभिलेख निर्माण		२००				न.पा.
		१.२.२	सफल महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम		८०				न.पा.
		१.२.३	न्यायिक समिति लैङ्गिक भेदभाव विरुद्ध न्याय सम्पादन तालिम	२००					न.पा.
		१.२.४	महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न स्थानीय ऐन कानुन संशोधन	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.२.५	एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम व्याज अनुदान	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.२.६	महिला तथा यौन हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमुखीकरण	३००					न.पा.
		१.२.७	महिला सुरक्षा गृहको निर्माण			२०००			न.पा.
		१.२.८	महिला उद्यमी वस्तु विक्री केन्द्र स्थापना			५००	५००	५००	न.पा.
		१.२.९	महिला उच्च शिक्षा बीमा कार्यक्रम			८००			न.पा.
		१.२.१०	सम्बन्ध विच्छेदका मूल कारणहरुको अध्ययन तथा परामर्श सेवा		१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.२.११	मानव बेचविखन तथा ओसार पसार विरुद्ध जनचेतना कार्यक्रम अभिमुखिकरण	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.१२	हिंसा राहत कोष	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
	१.३	१.३.१	जेष्ठ नागरिक वडास्तरीय निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	२००	३००	४००	५००	६००	न.पा.
		१.३.३	वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक सत्संग योग तथा ध्यान केन्द्र निर्माण	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.३.४	जेष्ठ नागरिक किर्तन तथा मनोरञ्जन मण्डली गठन तथा वाद्ययन्त्र अनुदान		५००	५००	५००	५००	न.पा.
		१.३.५	८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाई सु-आहारा कार्यक्रम	३००	४००	५००	६००	७००	न.पा.
		१.३.६	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा अति विपन्न अनुदान	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	न.पा.
		१.३.७	**"हाम्रा अभिभावक र हाम्रा सन्तानसँग हामी कार्यक्रम" संचालन**	७०	८०	९०	१००	११०	न.पा.
	१.४	१.४.१	अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.४.२	अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाका समस्या बुझ्न अध्ययन		१५०				न.पा.
		१.४.३	अपाङ्ग सहायता सामग्री खरिद तथा वितरण	३००	४००	३००	३००	३००	न.पा.
		१.४.४	विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम	८०	१००	१२०	१४०	१६०	न.पा.
		१.४.५	अपाङ्गता विशेष रु. १ लाख बराबरको व्यवसायमा सत प्रतिशत व्याजमा अनुदान		४००	४००	५००	६००	न.पा.
		१.४.६	अपाङ्ग नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन		८०				न.पा.
		१.४.७	जटिल प्रकृतिका अपांगता भएका विद्यार्थीहरूलाई विशेष छात्रवृत्ति अनुदान	२००	३००	३००	४००	४५०	न.पा.
		१.४.८	अपाङ्गता भएका कलाकारलाई विशेष प्रोत्साहन अनुदान	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.४.९	पूर्ण अपाङ्ग परिवार प्रोत्साहन तथा भेटघाट कार्यक्रम	३०	३०	३०	३०	३०	न.पा.
	१.५	१.५.१	सीमान्तकृत तथा मूल प्रवाहिकरणमा छुटेका वर्गको अध्ययन तथा स्थितिपत्र प्रकाशन		५००				न.पा.
		१.५.२	आदिवासी, जनजाती लगायतका वर्गको सांस्कृतिक पहिचान सम्बन्धी अध्ययन गरी पार्श्वचित्र प्रकाशन			४००			न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.५.३	आदिवासी लोक संस्कृति संग्रहालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		५००				न.पा.
		१.५.४	सरकारी सेवामा मूल प्रवाहिकरण लक्षित विशेष तयारी कक्षा सञ्चालन	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		१.५.५	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम	४०	६०	८०	१००	१२०	न.पा.
		१.५.६	लोपोन्मुख भाषा तथा लिपि अध्ययन परामर्श				४०	४०	न.पा.
		१.५.७	लक्षित वर्ग अति विपन्न उद्यमी व्याज अनुदान	४००	४००	४००	४००	४००	न.पा.
		१.५.८	दलित विशेष परम्परागत सीपलाई व्यावसायिकता प्रदान गर्न विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.५.९	दलित विद्यार्थी विशेष छात्रवृत्ति	३५०	४००	४५०	५००	५५०	न.पा.
		१.५.१०	उपशाखा व्यवस्थापन	३००	३००	३००	३००	३००	न.पा.
		१.५.११	मेलमिलाप केन्द्र व्यवस्थापन		१००				न.पा.
		१.५.१२	द्वन्द्वपीडितहरूका लागि विविध कार्यक्रम	३००	४००	४००	५००	५००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ महिला सचेतनामा वृद्धि हुने छ ।
- ✓ सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्ने छ ।
- ✓ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाइहरू न्यूनिकरण हुने छ ।
- ✓ सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउने छ ।
- ✓ जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुने छ ।

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण					
१	प्रतिफल	नगरपालिकामा महिला उद्यमीहरूको	संख्या		
२	प्रतिफल	पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
३	प्रतिफल	अन्तरजातीय विवाह (बढाउँदै लैजाने)	संख्या		
४	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	संख्या		
५	असर	लैङ्गिक समानतालाई प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने बजेटको (१.ख.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६	असर	सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक	प्रतिशत		
७	असर	सामाजिक सुरक्षा खर्चमा छुट्याइएको कूल बजेटको प्रतिशत (१.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
८	असर	आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने)	प्रतिशत		
९	असर	विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा (१६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
१०	असर	दर्ता गरिएका सम्बन्ध विच्छेद संख्या (१६.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
११	असर	उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात (१६.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१२	असर	निर्णय-निर्माण समावेशी र जवाफदेही भएको विश्वास गर्ने जनसंख्याको अनुपात (लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र जनसाङ्ख्यिक समूहअनुसार) (१६.७.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१३	असर	सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात (१६.७.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१४	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत	प्रतिशत		
१५	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१६	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मुस्लिमको प्रतिशत	प्रतिशत		
१७	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत	प्रतिशत		
१८	असर	सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत	प्रतिशत		
१९	असर	आफ्नो जीवनकालमा शारीरिक/यौनहिंसा अनुभव गरेका र दर्ता गरिएका घटना १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) (५.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२०	प्रतिफल	महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) (५.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
२१	असर	विवाहित वा वैवाहिक मिलनमा रहेका १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलाहरू (प्रतिशत) (५.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२२	असर	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात (५.४.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
२३	असर	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय/घण्टामा (५.४.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	घण्टामा		
२४	असर	महिला सीप विकास तालिम संख्या	संख्या		
२५	असर	छात्रामैत्री शौचालय प्रयोगकर्ता छात्रा	प्रतिशत		
२६	असर	महिला सेल संख्या	संख्या		
२७	असर	महिला जागरण र अभिमुखिकरण कार्यक्रम	संख्या		
२८	असर	अनिवार्य बुहारी शिक्षा अन्तर्गत समेटिएका छात्रा	संख्या		
२९	असर	महिला उद्यमी साक्षात्कार कार्यक्रम	संख्या		
३०	असर	लघु उद्यम ब्याज अनुदानबाट लाभान्वित महिला संख्या	संख्या		
३१	असर	सरकारी सेवा प्रवेश निशुल्क तयारी कक्षाबाट लाभान्वित महिला	संख्या		
३२	असर	महिला भेदभाव विरुद्धमा उजुरी फछ्र्यौट संख्या (न्यायिक समिति)	संख्या		
३३	असर	महिला सुरक्षा गृह	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
३४	असर	महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र	संख्या		
३५	असर	उच्च शिक्षा बालिका बीमा कार्यक्रम	संख्या		
३६	असर	बेचविखन र ओसारपसार विरुद्ध अभिमुखकिरण कार्यक्रम संख्या	संख्या		
३७	असर	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य शिविर	संख्या		
३८	असर	जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र	संख्या		
३९	असर	जेष्ठ नागरिक आवाज कार्यक्रम	संख्या		
४०	असर	जेष्ठ नागरिक तिर्थाटन	संख्या		
४१	असर	जेष्ठ नागरिक मनोरञ्जन तथा किर्तन मण्डली	संख्या		
४२	असर	जेष्ठ नागरिक (८० वर्ष माथि) सूआहारा कार्यक्रम	संख्या		
४३	असर	अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्ग	संख्या		
४४	असर	जटिल अपाङ्गता भएका आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गरिएका विद्यार्थी संख्या	संख्या		
४५	असर	व्हिल चेयर प्राप्त अपाङ्ग	प्रतिशत		
४६	असर	अपाङ्ग लक्षित आय आर्जन कार्यक्रम			
४७	असर	जीवन निर्वाह भत्ता प्राप्त गर्ने पूर्ण अपाङ्ग	(प्रतिशत)		
४८	असर	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक संरचना संख्या			
४९	असर	अपाङ्ग नागरिक सरोकार मञ्च	संख्या		
५०	असर	आदिवासी जनजाती विशेष पार्श्वचित्र अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या		
५१	असर	अल्पसंख्यक अनुदान	संख्या		
५२	असर	सिमान्तकृत वर्ग विशेष सरकारी प्रवेश निशुल्क कक्षाबाट लाभान्वित संख्या	संख्या		
५३	असर	भेदभाव न्यूनिकरण जनचेतनामूलक कार्यक्रम संख्या	संख्या		
५४	असर	लक्षित वर्ग विशेष आय आर्जन तालिम	संख्या		
५५	असर	लोपोन्मुख जाती तथा भाषा सँस्कृति विशेष कार्यक्रम	संख्या		
५६	असर	दलित विपन्न छात्रवृत्तिबाट लाभान्वित संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
५७	असर	दलित विशेष परम्परागत सीप विकास तालिम	संख्या		
५८	असर	नगरपालिकाबाट राष्ट्रिय संसद्मा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (५.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
५९	असर	नगरपालिका प्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) (५.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६०	असर	स्थानीय सरकारका तहहरूमा प्रतिनिधित्व (Bodies) (प्रतिशत) (५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६१	असर	निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (५.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६२	असर	सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) (५.५.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६३	असर	सार्वजनिक सेवाका नीतिनिर्माणका पदहरूमा रहेका महिला (कुल कर्मचारीहरूमध्ये महिलाको प्रतिशत) (५.५.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६४	असर	व्यावसायिक र प्राविधिक कामदारहरूमा महिला-पुरुषको अनुपात (Ratio of women to men) (प्रतिशत) (५.५.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६५	असर	यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सुसूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात (५.६.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६६	प्रतिफल	महिलाहरूको अचल स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या (५.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
६७	प्रतिफल	महिलाहरूको सम्पत्तिमाथिको स्वामित्व (जमिन र घर) (५.क.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
६८	असर	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (५.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
६९	असर	मोबाइल प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत (५.ख.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

(आ) बालबालिका तथा किशोरकिशोरी

पृष्ठभूमि

बालबालिका तथा किशोरकिशोरीलाई भविष्यका कर्णधारको रुपमा लिइन्छ । किनकि हालको बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलि राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुनेछ भन्ने निर्धारण गर्दछ । त्यसकारण नेपालको संविधानले बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरी बालअधिकार संरक्षण राज्यको अनिवार्य दायित्व भित्र राखेको छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ तथा दिगो विकास लक्ष्य समेत बालबालिका तथा किशोरकिशोरीमाथि हुने सबै प्रकारका विभेद अन्त्य गर्नेतर्फ लक्षित रहेको छ । तसर्थ बालबालिकाको उचित हेरचाह, शिक्षा, पोषण, स्वास्थ्य जस्ता विषयहरू बाल अधिकारका अर्थात् नागरिक दायित्व र जिम्मेवारीका मात्र विषय होइनन्, यी विषय आज हामीले भोलिको समाज र राष्ट्र निर्माणमा गरिने बृहत् लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । नगरपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा ० देखि ५ बर्ष उमेर समुहका बालबालिकाको संख्या ४९८० जना अर्थात ८.९२ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी ६ देखि १४ बर्ष उमेर समुहका बालवालिकाको संख्या १७,०९२ जना अर्थात ३०.६२ प्रतिशत रहेको छ । यसरी बालवालिकाको संख्या धेरै हुनुले ठूलो रकम यी बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ । बालबालिकाहरू स्वास्थ्य तथा पोषणका हिसाबले समेत पूर्ण सुरक्षित राख्नु नगरपालिकाको दायित्वभित्र पर्दछ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा बाल उद्यान निर्माण तथा बालमैत्री कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन हुन नसकेको ।
▪ बालबालिका तथा किशोरकिशोरी परम्परागत हिंसा तथा सामाजिक सञ्जालमार्फत हुने हिंसाका कारण संवेदनशील अवस्थामा रहेका ।
▪ सरकारले बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानि पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको ।
▪ विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको ।
▪ बालबालिकालाई उचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको ।
▪ बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती र जिम्मेवारी रहेको ।
▪ समयमै बालबालिका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ संविधान प्रदत्त बालबालिकाको मौलिक हक अधिकार संरक्षणको दायित्व स्थानीय सरकार सामु आएको ।
▪ राष्ट्रिय, प्रादेशिक र दिगो विकास लक्ष्यका नीति, कानुन, संस्थागत संयन्त्र, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा बालबालिकालाई प्राथमिकतामा राखिएको ।
▪ बालअधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि बाल अधिकार तथा बालमैत्री स्थानीय शासनको अवधारणा आएको ।
▪ नगरपालिकाको ठूलो हिस्सा बालबालिका भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्न सबै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने ।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाई आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेका ।
▪ नगरपालिकाले बालवालिकाको सर्वाङ्गिण विकासका लागि प्रतिभावान बालवालिकाको पहिचान र प्रोत्साहनका विविध कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका, जोखिममा परेका तथा अनाथ बालवालिकाको संरक्षण गर्ने नीति अबलम्बन गरेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
नैसर्गिक अधिकार पूर्ण बालमैत्री समाज
लक्ष्य
बालबालिकाको, अधिकार अन्तर्गत स्वास्थ्य, पोषण, उचित स्याहार र शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पुरा गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ बाल अधिकार सम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने ।	१.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बन्धमा अभिभावकहरूलाई सचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाई बालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन (CFLG) कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले नगरपालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिनेछ ।
	१.१.४ विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ नगरपालिकामा वर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिने छ ।
	१.२.२ जोखिमयुक्त काम, बालश्रम, बेचविखन तथा ओसारपसारमा परेका बालबालिकाको स्थितिपत्र प्रकाशन गरिनेछ ।
	१.२.३ वेचविखन र ओसारपसार निगरानी सेल गठन गरिनेछ ।
१.३ बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सुधार तथा व्यवस्था ।	१.३.१ नगरपालिकालाई सडक बालबालिका र बालश्रम मूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ ।
	१.३.२ बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाई Motivational तथा नेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिने छ ।

उद्देश्य १. बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.३.३ बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.४ उपप्रमुखको सिफारिस वा तोके बमोजिम कार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा नगरस्तरीय बालअधिकार संञ्जाल समिति गठन गरिने छ ।
	१.३.५ बाल अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न एक जना बालकल्याण अधिकारी नियुक्त गरिने छ ।
	१.३.६ स्थानीयस्तरमा बाल मनोविज्ञानको रुपमा काम गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको योग्यता पुरा गरी स्थानीय बाल अधिकार समितिमा सूचीकृत हुने प्रावधान लागू गरिने छ ।
	१.३.७ ऐनको दफा ६३ बमोजिम बालबालिकालाई तत्काल संरक्षण, उद्धार, राहत र पुनर्स्थापना गर्न तथा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न एक बालकोष निर्माण गरिने छ ।

बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	बाल अधिकारसम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.१.२	स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.१.३	बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी			२००			न.पा.
		१.१.४	विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापी बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
	१.२	१.२.१	अतिविपन्न, असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयारी		२००				न.पा.
		१.२.२	अति विपन्न तथा असहाय बालबालिकाको, शिक्षा स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		१.२.३	वेचविखन र ओसारपसार निगरानी सेल गठन			२००			न.पा.
	१.३	१.३.१	बालमैत्री नगरपालिका घोषणा	४००					न.पा.
		१.३.२	बालक्लबमा आबद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
		१.३.३	बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	न.पा.
		१.३.४	स्थानीय बालअधिकार समिति गठन			३००			न.पा.
		१.३.५	बाल कल्याण अधिकारी नियुक्ति						न.पा.
		१.३.६	स्थानीय बालअधिकार समितिमा सूचिकृति हुने प्रावधान						न.पा.
		१.३.७	बालकोष निर्माण	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धिहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ बालमैत्री समाजको निर्माण हुने छ।
- ✓ आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुने छ।
- ✓ अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुने छन्।
- ✓ बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुने छ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
बलबालिका					
१	प्रतिफल	बितेको १२ महिनामा आफ्नो हेरचाह गर्ने व्यक्तिबाट कुनै प्रकारको मनोवैज्ञानिक वा शारिरीक आक्रमण वा त्राश भोगेको १ देखि १७ वर्ष सम्मको बालबालिका संख्या (१६.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
२	प्रतिफल	स्थानीय पञ्जिकरण इकाइमा दर्ता भएका ५ वर्ष मूनिका बालबालिका (१६.९.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
३	प्रतिफल	(५ देखि १७ वर्ष) बाल श्रमिकको (संख्या) (८.७.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
४	प्रतिफल	बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने)	संख्या		
५	प्रतिफल	असहाय बालबालिका (संख्या)	संख्या		
६	प्रतिफल	पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या	संख्या		
७	प्रतिफल	विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या	संख्या		
८	असर	भारत लगायतका मुलुकमा तथा घरेलु कामदारको रुपमा प्रतिवर्ष हुने बालबालिका बेचविखन सूचना संख्या (१६.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
९	प्रतिफल	बालगृह संख्या	संख्या		
१०	प्रतिफल	बाल सुरक्षा/संरक्षण गृह	संख्या		
११	प्रतिफल	बाल विवाह संख्या	संख्या		
१२	प्रतिफल	बाल उद्यान संख्या	संख्या		
१३	प्रतिफल	पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका	संख्या		
१४	असर	जोखिमपूर्ण काममा संलग्न बालबालिका (८.७.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
१५	प्रतिफल	बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम	संख्या		

५.५ युवा तथा खेलकुद

पृष्ठभूमि

सामान्यत : १६ देखि ४० वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यालाई युवा समूहमा राखिएको छ जसलाई राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ ले परिभाषित गरेको छ। ठाकुरबाबा नगरपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण २०७५,को तथ्याङ्क अनुसार ठाकुरबाबा नगरपालिका भित्र १५ देखि ५९ वर्ष सम्मका सकृय यूवाको संख्या ३०,२९६ अर्थात ५५ प्रतिशत रहेको छ। देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ नै यी युवाहरू हुन्। युवाको सामर्थ्यलाई पूर्णत सदुपयोग गरेका राष्ट्रहरूले नै ठूलो फड्को मारेका छन्। काम गर्न सक्ने उच्च सक्रिय उमेरको जनसंख्या नै जनसांख्यिक लाभांस हो।

व्यक्तिको सर्वाङ्गिण विकासमा खेलकुदको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। अनुशासन, राष्ट्रिय भाइचारा प्रदर्शन गरी शारीरिक तन्दुरुस्ती कायम गर्न खेलकुद विकासको अहम् महत्व रहेको हुन्छ। सोही अनुसार ठाकुरबाबा नगरपालिकामा राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता अन्तर्गतको खो खो खेल संचालन गरिने गरी कवर्ड हल निर्माण गरी संचालनमा आएको छ। त्यो सहित वडाहरुमा साना ठुला गरी १० वटा खेलकुद मैदानहरु रहेका छन्। नगरपालिकाले एक वडा एक खेलमैदान निर्माणको अवधारणा लिएको छ।

विश्वका विकसित देशहरूले खेल पर्यटन मार्फत समृद्धि हासिल गरेको र विश्वस्तरमा पहिचान स्थापित गरेको पाइन्छ। उदाहरणको लागि स्पेन, इटली, इङ्गल्याण्ड, ब्राजिल, फ्रान्स जस्ता राष्ट्रहरू हाल खेल प्रवर्द्धनमार्फत विश्व परिचित मात्र नभई खर्बौं डलरको कारोबार गर्दछन्। छिमेकी राष्ट्र भारतसमेत क्रिकेटका लागि प्रसिद्ध मानिन्छ। पूर्वाधार अभाव तथा व्यवसायिकताको अवसर नहुँदा नहुँदै पनि नेपाली खेलाडीहरू खेलकुदमा आवद्ध छन् किनकि खेलकुद विकास आर्थिक समृद्धिसँग पनि जोडिएको छ। यस नगरपालिकाले पनि आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा खेलकुद विकासलाई महत्व दिएको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा भएका खेल मैदान, पार्क तथा पिकनिक स्थल व्यवस्थित एवं पूर्वाधारयुक्त हुन नसक्नु।
▪ नगरपालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीय स्तरमा खेलकुद प्रशिक्षकको अभाव हुनु।
▪ सीमित बजेटका कारण नगरपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु।
▪ व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठूलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको।
▪ भौगोलिक अवस्थिति सहज हुँदाहुँदै पनि एकीकृत खेलकुद जागरण अभावका कारण खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्न चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको।
▪ खेलकुदलाई व्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको।
▪ ऐतिहासिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोजस्थल आदिको विकास गर्न कठिन।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको प्राय वडाहरूमा सार्वजनिक खेलमैदानहरू, सामुदायिक भवन तथा भेटघाट केन्द्रहरू रहेका।
▪ नगरपालिकाका सबै विद्यालय तथा वडाहरूमा आवश्यक खुलाचौर तथा खेलमैदान रहेका।
▪ **एक वडा एक खेलमैदान** वा **एक विद्यालय एक खेल मैदान** कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेको।

सबल पक्ष: मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले राष्ट्रिय तथा नगरस्तरीय खेल प्रतियोगिता सञ्चालनका लागि प्रोत्साहन गर्ने कार्य गरिरहेको ।
▪ विभिन्न स्थानीय तथा राष्ट्रिय खेलहरू मार्फत स्थानीय प्रतिभाहरू जगेर्ना गर्न सकिने ।
▪ खेल पूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले खेल पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले महिला भलिवल प्रतियोगिता संचालन गर्ने योजना अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाको पहिचानको रुपमा रहेको खो खो, भलिबल, क्रिकेट, फुटबल, र एथलेटिक्स खेलहरुलाई प्रवर्धन गर्न खेल प्रशिक्षकहरुलाई तालिमको व्यवस्था गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरस्तरिय फुटबल,भलिबल, खोखो, एथलेटिक्स,तथा क्रिकेट प्रतियोगिता र राष्ट्रपति रनिङ्शिल्ड प्रतियोगिता संचालन गर्ने योजना तय गरेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्रका राष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरुलाई सम्मान गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले रानीपुरमा निर्माण भएको पालिकास्तरीय खेलमैदानलाई थप व्यवस्थित बनाउने तथा **एक वडा एक खेलमैदान**का रुपमा सिंहबाहिनी, मिर्चैया, बगनाह, बर्गदा, वनवीरपुर, बकुवा, कानपुर, मढेला र बेतहनी खेलमैदानहरुलाई विकास गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शारीरिक र मानसिक रुपमा स्वस्थ नागरिक निर्माण
लक्ष्य
शारीरिक स्वास्थ्य र मानसिक सन्तुलनका लागि आधारभूत खेलकुद र मनोरञ्जनका पूर्वाधार विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु ✓ खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसी र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु

उद्देश्य १. श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे तथ्यांक सहित स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
१.२ दक्ष र सिपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने ।	१.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरण अनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव स्रोतलाई लक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकाव अनुसार नियमित सिप विकास रोजगारीमूलक र Motivatonal तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२ समाजमा शान्ति सुव्यवस्था, आपतकालीन उद्धार र मानव सेवामा लगाउने उद्देश्यका साथ युवा स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्न अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ ।

उद्देश्य १. श्रमशिल र सकृय युवा जनशक्तिलाई दक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.२.३ गायन, वाद्यवाधन, नृत्य , कला, अभिनय आदिमा विशेष रुची भएका युवाको पहिचान गरी वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिमा आबद्ध गराई उनीहरूलाई विशेष तालिम प्रदान गरिने छ।
	१.२.४ नगरपालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रुपमा विकास गर्न एक नगरपालिकास्तरिय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिनेछ।
	१.२.५ यस प्रकारका युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसंग साक्षात्कार गरी युवा क्लवलाई साधन श्रोत सम्पन्न गराइनेछ।
	१.२.६ कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोऱ्याउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.७ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.२.८ जीवन निर्वाहमा चरम कठिनाइ भोगी वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथी उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

उद्देश्य २ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	कार्यनीति
२.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रवन्ध गर्ने।	२.१.१ विद्यालयहरूको स्तर अनुसार खेल मैदानको प्रबन्ध गरिने छ।
	२.१.२ विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिने छ।
	२.१.३ एक वडा एक खेल मैदानको व्यवस्था गरिने छ।
	२.१.४ समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद भन्ने मर्मलाई आत्मसाथ गराउन युवा क्लबहरुलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
	२.१.५ खेलकुद स्थापनाका लागि आवश्यक अध्ययन अगाडी बढाइनेछ
	२.१.६ विद्यालयमा खेल मैत्री वातावारण निर्माणमा जोड दिइनेछ
	२.१.७ सामुदायिक विद्यालय मध्ये ५ विघा बढी जग्गा भएको एउटा विद्यालयमा खेलकुदका पूर्वाधार निर्माण गुरुयोजना तयार गरिनेछ।
	२.१.८ सार्वजनिक निजी साझेदारीमा आधुनिक रंगशाला निर्माण गरिनेछ।
	२.१.९ खेलकुद प्रतिष्ठान गरी आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
	२.२.१ नगरपालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पारिने छ।

उद्देश्य २ : खेलकुद र मनोरञ्जनका माध्यमले नागरिकको खुसि र स्वास्थ्य सुदृढ गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण ।	२.२.२ खेल अनुसार खेलाडी समूह छुट्याई वडास्तरीय खेलकुद समितिमार्फत प्रशिक्षण/तालिम प्रदान गरिने छ ।
	२.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाई विशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिने छ ।
२.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१ स्थानीय तह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागी हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
	२.३.३ वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ ।
	२.३.४ कुनै पनि खेलकुदसँग सम्बन्धित संघसंस्थाले नगरपालिकाभित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना गर्न चाहेमा साझेदारीमा खेल सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.३.५ क्लब तथा वडास्तरीय खेल समूहमा खेलकुद सामग्री खरिद तथा वितरण गरिनेछ ।
	२.३.६ खेलाडी तथा प्रशिक्षक सम्मान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ ।
	२.३.७ खेलाडी म्यादी जीवन बीमा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.३.८ नगर खेलकुद व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ ।
	२.३.९ रानीपुर कभर्ड हललाई बहुउद्देश्यीय प्रशिक्षण हलमा विकास तथा स्तरोन्नति गरिनेछ ।

युवा तथा खेलकुदको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने	३००					न.पा.
	१.२	१.२.१	रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
		१.२.२	युवा स्वयंसेवा दस्ता निर्माण तथा तालिम	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		१.२.३	युवा कलाकारीता तालिम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		१.२.४	नगरपालिकास्तरिय युवा सम्मेलन			३००			न.पा.
		१.२.५	युवा क्लवका क्रियाकलापलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्न केन्द्रिय स्तरमा सफल युवाहरूसंग साक्षात्कार	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.२.६	कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोऱ्याउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन		३००			३५०	न.पा.
		१.२.७	युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशिल विकास तालिम सञ्चालन	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		१.२.८	वेरोजगार तथा अर्ध वेरोजगार युवाहरूलाई माथी उठाउन वस्तुगत युवा उत्थान तथा सवलिकरण कार्यक्रम सञ्चालन	५००	५००	५००			न.पा.
२.	२.१	२.१.१	विद्यालय स्तरीय खेल मैदान मर्मत सम्भार	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		२.१.२	विद्यालय खेल सामाग्री खरिद	१००	१५०	२००	२५०	३००	न.पा.
		२.१.३	वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण	३०००	४०००	५०००	६०००	७०००	न.पा, संघ, प्रदेश
		२.१.४	"समृद्धिका लागि स्वास्थ्य, स्वास्थ्यका लागि खेलकुद" कार्यक्रम सञ्चालन	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	न.पा.
		२.१.५	खेलकुद स्थापनाका लागि आवश्यक अध्ययन						
		२.१.६	विद्यालयमा खेल मैत्री वातावारण निर्माण						न.पा., विद्यालय
		२.१.७	सामुदायिक विद्यालय मध्य ५ विघा बढी जग्गा भएको एउटा विद्यालयमा खेलकुदका पूर्वाधार निर्माण गुरुयोजना तयार		५००		५००		न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.१.८	रंगशाला निर्माण		५०००	३०००			संघ,प्रदेश,न.पा., निजी क्षेत्र
		२.१.९	खेलकुद प्रतिष्ठान गठन तथा विविध कार्यक्रम संचालन	२००	३००	३००	४००	५००	न.पा., संघ, प्रदेश
	२.२	२.२.१	खेलाडीको व्यक्तिगत विवरण तयारी	४०	४५	५०	५५	६०	न.पा.
		२.२.२	खेलाडी प्रशिक्षण वडास्तरीय (नियमित)	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
		२.२.३	खेलाडी प्रशिक्षण (राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुन)	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
	२.३	२.३.१	खेलाडी प्रशिक्षण (प्रादेशिक र स्थानीय तह)	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
		२.३.२	अन्तरविद्यालय वार्षिक खेलकुद Tournament	१०००	१५००	१३००	१४५०	१६००	न.पा.
		२.३.३	वडास्तरीय तथा नगरस्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता	७००	८००	१०००	११५०	१५००	न.पा.
		२.३.४	खेलकुदसंग सम्बन्धित संघसंस्थासँग साझेदारीमा नगरपालिका भित्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद आयोजना	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.
		२.३.५	क्लब तथा वडास्तरीय खेल समूहमा खेलकुद सामग्री खरिद तथा वितरण	२००	२२०	२३०	२४०	२५०	न.पा.
		२.३.६	खेलाडी तथा प्रशिक्षक सम्मान तथा प्रोत्साहन	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.
		२.३.७	खेलाडी म्यादी जीवन बीमा	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.३.८	नगर खेलकुद समिति व्यवस्थापन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.३.९	रानीपुर कभर्ड हललाई बहुउद्देश्यीय प्रशिक्षण हलमा विकास तथा स्तरोन्नति		२०००				न.पा., संघ

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ।
- ✓ खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ।
- ✓ स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक कृयाकलापहरू संस्थागत हुनेछन्।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**युवा तथा खेलकुद**				
	प्रतिफल	व्यायामशालाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सुविधा सम्पन्न खेलकुद रंगशालाको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	खेल मैदानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	बाल उद्यानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित पिकनिक स्थलको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	व्यवस्थित पौडी पोखरीको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्रको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सांस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

५.६ शान्ति सुरक्षा

पृष्ठभूमि

गरिबी, सामाजिक विसंगति र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने गर्दछन् । यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रबन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ । त्यसका लागि नगरपालिकामा रहेका सुरक्षा निकायलाई सहयोग गर्न र थप शसक्तिकरण गर्न नगरपालिकाले विभिन्न कार्यक्रम बनाइ लागु गर्न आवश्यक देखिन्छ । नगरपालिकाले प्रहरी चौकि विस्तार गर्न, सुरक्षा गस्तीको प्रवन्ध गर्न र नगर प्रहरीको संख्या निर्धारण गरि उचित तालिमको प्रवन्ध गर्न जरुरि रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा छिटफुट रुपमा चोरी, झैझगडा, डकैती, हत्या, घरेलु हिंसा तथा बलात्कारका घटना हुने गरेका ।
▪ प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाइका कारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको ।
▪ नगरपालिकाको सीमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुऱ्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण ।
▪ अपराधलाई लोकलाज अथवा डर त्रासका कारण लुकाई अपराधीलाई थप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको ।
▪ आत्महत्या नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्शदाता व्यवस्थापन गर्न तथा मनोरोगीको पहिचान र उपचार गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ लागुऔषध नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण ।
▪ निमुखा तथा सोझा साझा नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूत गर्न चुनौतीपूर्ण ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ आम नागरिकलाई स्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको ।
▪ कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने ।
▪ घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामाग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने ।
▪ अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाई जुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले लागू पदार्थ दुर्व्यशनी, मानव बेचबिखन, बालविवाह, अनमेल विवाहजस्ता सामाजिक समस्याहरुलाई न्यूनिकरण गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्र रहेका बडघर तथा चौकीदारहरुलाई सामुदायिक विकासका कामहरुमा सरिक गराउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सुर्तीजन्य र मदिराजन्य पदार्थको बिक्रि तथा वितरणलाई नीयमन गर्ने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित नगरपालिका
लक्ष्य
नगरपालिकाबासिलाई शान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने
उद्देश्यहरू
समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु

उद्देश्य १. समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाई नियन्त्रण गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	१.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकि स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिने छ ।
	१.१.२ आवश्यकताका आधारमा नगर प्रहरी विस्तार गरिने छ ।
	१.१.३ सुरक्षा गस्तीलाई आवश्यकता अनुरुप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइने छ ।
	१.१.४ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला झै झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिने छ ।
	१.१.५ Hot Line सेवाको प्रवन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने stand by force तयार पारिने छ ।
	१.१.६ विशेष उद्धार टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।
	१.१.७ व्यक्तिगत सुरक्षा र सूचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.१.८ सघन वस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा cctv जडान गरिने छ ।
	१.१.९ अपराध नियन्त्रण तथा सम्भावित आपराधिक तथा दुर्व्यसनीका क्रियाकलाप न्यूनीकरण गर्न युवा, विद्यार्थी, अभिभावक र समुदायसँग प्रहरी विशेष अभियान अन्तर्गत व्यापक जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ संस्थागत क्षमता विकासका कृयाकलाप सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाई प्रभावकारी बनाउन तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ ।
	१.२.२ नगर प्रहरीलाई संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिने छ ।

शान्ति सुरक्षाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	प्रहरी चौकी विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार पार्ने						न.पा.
		१.१.२	नगर प्रहरी व्यवस्थापन	५०००	५०००	५२००	५२००	५५००	न.पा.
		१.१.३	सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थानबारे अध्ययन गर्ने			५००			न.पा.
		१.१.४	समग्र नगरपालिका सुरक्षा योजना तयार गर्ने	५००					न.पा.
		१.१.५	Hot Line सेवा सञ्चालन		५००				न.पा.
		१.१.६	उद्धार संयन्त्र निर्माण			६००			न.पा.
		१.१.७	विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम	८०	९०	१००	१२०	१४०	न.पा.
		१.१.८	सघन बजार र वस्ती क्षेत्रमा CCTV जडान	३००	३२०	३४०	३६०	३८०	न.पा.
		१.१.९	समुदायसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
	१.२	१.२.१	नगर प्रहरी सवारी व्यवस्थापन	५००	२५००				न.पा.
		१.२.२	नगर प्रहरी तालिम	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ नगरपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण श्रृजना भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**शान्ति सुरक्षा**				
	प्रतिफल	प्रहरी बिटको संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने)	प्रतिशत		
	असर	हत्या संख्या (१६.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	प्रति सुरक्षाकर्मी जनसंख्या अनुपात	प्रतिशत		
	असर	दर्ता गरिएका यौनजन्य हिंसा	संख्या		
	असर	विगत १२ महिनामा शसस्त्र वा अन्य हिंसात्मक द्वन्दबाट भएको मृत्यु संख्या (१६.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	नेपाल प्रहरी	संख्या		
	प्रतिफल	नेपाली सेना	संख्या		
	प्रतिफल	शसस्त्र प्रहरी	संख्या		
	प्रतिफल	नगर प्रहरी	संख्या		
	असर	मानव बेचविखन संख्या	संख्या		
	असर	आफू बसेको क्षेत्र वरिपरि एक्लै हिंडडुल गर्ने आफूलाई सुरक्षित ठान्ने जनसंख्या प्रतिशत (१६.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सिसिटिभी जडान संख्या	संख्या		

५.७ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हरेक क्षेत्र तथा समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो। भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ। परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ। नगरपालिकाभित्र जातिय तथा धार्मिक विविधता भएसंगै प्राकृतिक स्रोतका कारण शवदहन गर्न शहरी क्षेत्र तथा बजार क्षेत्र बाहेकका वडाहरुमा जाती तथा धर्म अनुसार शवदहन क्षेत्र रहेको छ। नगरपालिकाले मलामीहरुलाई विश्राम गर्नका लागि शवदाहस्थल जाने ठाउँहरुमा विश्रामस्थल निर्माण कार्य आरम्भ गरेको अवस्था छ। नगरपालिकाको वडा न. ४ र ९ मा विश्रामगृह निर्माण सम्पन्न भइ प्रयोगमा आइसकेको छ भने वडा न. ५ र ७ मा पनि विश्रामस्थल निर्माणधिन अवस्थामा रहेको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको व्यवस्थापन भैनसकेको।
▪ अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले नगरपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौति थपिएको।
▪ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको।
▪ अन्तिम संस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठूलो आकारको बजेट चाहिने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ-आफ्ना धर्म संस्कृति अनुरूपका शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन प्रति नगरपालिका सवंदेनशील भएको।
▪ नगरपालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं चिहानलाई व्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने।
▪ शवदाहस्थल, चिहान तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको नगरपालिकाले विकास गर्न सक्ने।
▪ नगरपालिकाले मानवको अन्तिम संस्कारको लागि ओरइ र बबई घाटमा शवदाहस्थलको पूर्वाधार निर्माण गर्ने साथै निर्माण भइसकेका शवदाह स्थलहरुलाई थप व्यवस्थापन गर्ने नीति अगाडी सारेको।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने
लक्ष्य
भविष्यमा शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनको समस्यालाई पूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १. शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ सम्पूर्ण वडालाई समेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र चिहानको पूर्वाधार तयार गर्ने ।	१.१.१ परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र चिहानको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिने छ ।
	१.१.२ शवदाहस्थल, शवदहन गर्न जाने व्यक्तिहरुको लागि प्रतिक्षालय तथा किरियापुत्री घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबारको कार्य क्रमश अगाडि बढाइने छ ।
	१.१.३ प्रत्येक वडालाई समेट्ने गरी आवश्यकताका आधारमा शववाहन सेवा सञ्चालन गरिने छ ।

शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको नक्साङ्कन तथा डि.पि.आर.	१०००					न.पा.
		१.१.२	शवदाहस्थल तथा किरियापुत्रीघर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबार		३५००	४०००			न.पा.
		१.१.३	शववाहन खरिद तथा व्यवस्थापन					२५००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिकामा शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित प्रबन्ध भएको हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन**				
	प्रतिफल	व्यवस्थित शवदाह स्थल/चिहानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	शववाहनको संख्या	संख्या		

५.८ गरीबी निवारण

पृष्ठभूमि

वि.स. २०१३ सालमा बनेको नेपालको प्रथम विकाश योजना देखि हालसम्मका सबै विकास योजनाहरूमा सबैभन्दा बढी देखापर्ने पेचिलो मुद्दाको रुपमा गरीबी निवारण रहेको छ। जति विकासका योजनाहरू बनेपनि गरीबी निवारण गर्न सकिएको छैन। दिगो विकास लक्ष्यको पहिलो लक्ष्य नै सन् २०३० सम्म सबै प्रकारको गरीबीको अन्त्य गर्ने भन्ने छ भने राष्ट्रिय लक्ष्य शुन्यमा झार्न नसकिए पनि कुल जनसंख्याको ५ प्रतिशतमा सीमित गर्ने रहेको छ।

गरीबी न्यूनीकरणकणका लागि यस नगरपालिकाले भूमि सम्बन्धि समस्या समाधान गर्न बनेको आयोगसंगको सहकार्यमा २०७७ सालन पौष १ मा लगत संकलन गरेको थियो। सो लगत संकलनको प्रतिवेदनको आधारमा हेर्दा नगरपालिका भित्र ३८० जना भूमिहिन दलित, ४०१ जना भूमिहिन सुकुम्बासी तथा ३०८३ जना अव्यवस्थित वसोवासीहरु रहेका छन् । यसैगरी नगरपालिकाको ८ वटावडाहरु मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्ने हुँदा जंगली जनावरको अत्यन्त जोखिम रहेको, यहाँको अधिकाशं समुदाय गरिबिको रेखामुनी रहेको, पायजसो मुक्त कमैयाहरुको वसोवासी क्षेत्र रहेकोले सुरक्षित विपन्न आवास कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०७५ तयार गरि यसैको अधिनमा रही घरहरु निर्माण गरिदिने कार्य भइरहेका छन् । त्यसैगरी नगरपालिकाले बेरोजगारी समस्या समाधान गर्ने उद्देश्यका साथ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आईरहेको छ ।

नेपाल सरकारले गरीबी निवारण गर्न लिएको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरुप नगरपालिकाले बेरोजगार तथा युवाहरुको वास्तविक बस्तु स्थिति अद्यावधिक गरी कार्ययोजना बनाएर बेरोजगार तथा युवाहरुलाई रोजगारमुलक कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वास्तविक गरीबको पहिचान हुन नसकेको ।
▪ सरकारको मूल कार्यक्रमहरूमा गरीब परिवारको वास्तविक पहुँच पुग्न नसकेको ।
▪ कृषि उद्योग, पर्यटन र अन्य व्यवसाय प्राय निर्वाहमुखि हुने गरेको ।
▪ शिक्षा र जनचेतनामा कमी रहेकोले गरीबी घटाउन कठिन र चुनौतीपूर्ण रहेको ।
▪ युवाहरू अवसर नपाएर विदेश पलायन हुनुपरेको ।
▪ विगतका गरिबी निवारणका कार्यक्रमहरू वास्तविक रुपमा प्रभावकारी हुन नसकेको ।
▪ श्रमको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास हुन नसकेको ।
▪ रोजगारमूलक शिक्षाको उचित प्रबन्ध हुन नसकेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ गरीबी निवारणका कार्यक्रम तथा योजना तर्जुमा गर्ने अधिकार स्थानीय तहको सरकारलाई प्राप्त भएकोले बास्तविक गरीब पहिचान गरी त्यसको निराकरण गर्न सहज हुने ।
▪ विभिन्न संघ संस्थाहरुसंग समन्वय गरी सीपमुलक तालिम संचालन गरेको
▪ बेरोजगारहरुलाई रोजगार दिनको लागि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम संचालन गरेको ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ खेतीयोग्य उर्वर जमिन पर्याप्त भएको, पर्यटन तथा उद्योगहरूको सम्भावना रहेकोले गरीबी निवारणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवसरहरू रहेको ।
▪ नगरपालिकाले गरीबी निवारणलाई प्राथमिकता दिएको ।
▪ प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम जस्ता राष्ट्रिय नीतिहरू कार्यान्वयनमा आएको ।
▪ युवा उमेरको जनसंख्या रहेको ।
▪ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीपलाई गरीबी निवारणमा सदुपयोग गर्न सकिने ।
▪ रोजगारी श्रृजना, सिपमूलक तालिम आदिमा नगरपालिकाले प्रत्यक्ष सहयोग गर्न सक्ने वैद्यानिक र नीतिगत आधार तयार भएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ज्ञान, सिप र उद्यमशिलताको विकास गरी शुन्यमा झार्ने गरीबी
लक्ष्य
आगामी पाँच वर्षमा हालको गरीबीलाई पचास प्रतिशत कम गर्ने ।
उद्देश्यहरू
✓ निरपेक्ष र बहुआयमिक गरीबीमा रहेको जनताको गरीबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरीबीमा रहेको जनताको गरीबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१ गरीबी सम्बन्धी सूचना र तथ्याङ्क चुस्त दुरुस्त राख्ने ।	१.१.१ गरीबीका प्रमुख कारण र गरीबीको सघनता भएका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिने छ ।
	१.१.२ बहुआयामिक गरिबीको सूचकाङ्कमा परेका जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
	१.१.३ राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेको सबै महिला तथा ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ ।
१.२ सामाजिक सूरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१ निरपेक्ष गरीबीमा रहेको जनसंख्या लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा सुनिश्चितताका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.२ नगरपालिकाको अनुदानमा लक्षित गरीब घरपरिवारको स्वास्थ्य बीमा लगायत सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.३ विपन्न तथा सिमान्तकृत वर्गका लागि गरिब आवास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
	१.२.४ बाढी, पहिरो, महामारी, प्रकोप लगायत विविध कारणबाट कुनै परिवारको आयआर्जन गर्ने मुख्य व्यक्तिको मृत्यु भएको र परिवारका अन्य सदस्यहरूको

उद्देश्य १: निरपेक्ष र बहुआयमिक गरीबीमा रहेको जनताको गरीबी निवारण गरी जीवनस्तर उकास्ने ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
	आयआर्जन गर्ने क्षमता नभएमा निजको परिवारलाई मासिक रुपमा निर्वाहको लागि अनुदान दिइनेछ ।
	१.२.५ भूमिहिन तथा सुकुम्बासीहरुलाई मापदण्डका आधारमा जग्गा उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.६ **“कोही भोको पर्दैन, भोकले कोही मर्दैन”** भन्ने प्रतिबद्धताका साथ नगरपालिका क्षेत्रलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।
१.३ विपन्न लक्षित सीपमूलक तथा रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१ रोजगार केन्द्रलाई सक्रिय बनाई नगरपालिकामा निरन्तर श्रृजना हुन सक्ने रोजगारका क्षेत्रका बारे सम्भाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.२ कृषि क्षेत्रको विकासमार्फत रोजगारी श्रृजना गर्न दक्ष कृषि श्रमिक स्रोत केन्द्र स्थापना गरिने छ ।
	१.३.३ कृषि श्रमिकहरूलाई सिपमूलक तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.४ बेरोजगार युवाहरूको लगत संकलन गरी उनीहरूको रुची र क्षमता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम प्रदान गरिने छ ।
	१.३.५ रोजगार केन्द्रको अगुवाइमा Job bank को स्थापना गर्न नियमित अध्ययन र अनुसन्धान गरिने छ ।
	१.३.६ अति विपन्न परिवारका सदस्यहरूलाई घरेलु तथा कुटिर उद्योग सञ्चालन गर्न शुन्य प्रतिशत ब्याजमा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गर्न विपन्न लक्षित अनुदान कोषको निर्माण गरिनेछ ।

गरिबी निवारणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१	१.१.१	गरिबीका प्रमुख विशिष्टिकृत कारणहरूको अध्ययन	२००					न.पा.
	१.२	१.२.१	गरिब लक्षित पोषण तथा खाद्य सूरक्षा कार्यक्रम	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.
		१.२.२	विपन्न परिवार स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम तथा सामाजिक सुरक्षा अनुदान	३०००	३५००	४०००	४५००	५०००	न.पा. र संघ
		१.२.३	विपन्न नागरिक आवास कार्यक्रम	५०००	६०००	७०००	८०००	९०००	न.पा.र प्रदेश
		१.२.४	अशक्त, असहाय, बेसहारा सडक मानवको व्यवस्थापन तथा उद्दारमा सहयोग	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		१.२.५	आर्थिकरुपले संकटग्रस्त एवं उच्च जोखिममा रहेका नागरिकलाई जीवन निर्वाहमा सहयोग	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		१.२.६	भूमिहिन तथा सुकुम्बासी व्यवस्थापन	२५००	२५००				न.पा.
		१.२.७	"कोही भोको पर्दैन, भोकले कोही मर्दैन" खाद्य सुरक्षाका लागि उत्पादनमा सहयोग कार्यक्रम	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
	१.३	१.३.१	रोजगार केन्द्रद्वारा रोजगारीका क्षेत्र पहिचान गर्न सम्भाव्यता अध्ययन	१५०		१५०		१५०	न.पा.
		१.३.२	कृषि श्रमिकहरुको पहिचान तथा स्तरीकरण		३००				न.पा.
		१.३.३	कृषि श्रमिक सिपमूलक तालिम		३००	३५०	४००		न.पा.
		१.३.४	बेरोजगारलाई रुची अनुसार तालिम सञ्चालन		५००		६००		न.पा.
		१.३.५	Job Bank को स्थापना तथा रोजगार परामर्श		५००				न.पा.
		१.३.६	अति विपन्न परीवार लक्षित उद्यमी अनुदान	५००	५००	५००	५००	५००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ आफ्नो आम्दानीले बाह्र महिना खान नपुग्ने परिवार संख्या हालकोबाट ५० प्रतिशत कम हुने छ ।
- ✓ रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना हुने छन् ।
- ✓ गरिब घरपरिवारको जीवनस्तर सुधार हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१	**गरिबी निवारण**				
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनि रहेको परिवार (१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बहुआयामिक गरिबीको दर (१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	राष्ट्रिय गरिबीको रेखामुनी रहेको ५ वर्ष मूनिका बालबालिका (१.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रभाव	बेरोजगारी दर **(८.५.२) (प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरिब लक्षित कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष लाभ लिने घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	भूमिहिन तर करार खेतीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षण प्रणालीमा समेटिएको जनसंख्या (१.३.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आयमूलक सिप विकास तालिमद्वारा लाभान्वित घरपरिवार	संख्या		
	असर	अशक्त, असहाय, बेसहारा आश्रयस्थलमा समेटिने	संख्या		
	प्रतिफल	स्वास्थ्य बीमाबाट सूरक्षित गरिएका विपन्न परिवार	संख्या		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका महिला (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	गरिबीको रेखामुनि रहेका ५ वर्ष मुनिका बालबालिका (१.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा सामाजिक सुरक्षा खर्च (१.३.१.१) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	आफ्नै नाममा अचल सम्पत्ति भएका महिला (१.४.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	कूल बजेटमा गरिबी निवारणका लागि प्रत्यक्ष रुपमा छुट्याइएको बजेट (१.क.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

परिच्छेद - ६: पूर्वाधार विकास

६.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

पृष्ठभूमि

मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरू मध्ये आवास पनि एक हो र नेपालको संविधानले पनि सुरक्षित तथा वातावारण मैत्री आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ। नगरपालिकाका अधिकांश घरहरू अर्धपक्की तथा कच्ची अवस्थामा रहनुले यस नगरपालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेका छन। सार्वजनिक निर्माणको सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा नगरपालिकाका ९ वडा मध्ये ५ वटा वडा कार्यालयहरुको नयाँ भवन निर्माण सम्पन्न भएको अवस्था छ भने वडा नं. ८ र ९ को भवन निर्माणधीन अवस्थामा रहेका छन्। त्यसैगरी नगरपालिका भित्र वडा न. ३ को नेउलापुरमा सुविधा सम्पन्न आधारभूत नगरअस्पताल निमार्णाधिन अवस्थामा रहेको छ भने नेउलापुर स्वास्थ्य चौकीको भवन, बगनाह स्वास्थ्य चौकीको भवन, शिवपुर स्वास्थ्य चौकीको भवन, रानीपुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको भवन, नेउलापुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, बनकट्टी आधाभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, मोहनपुर आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन, ठाकुरद्धारा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र भवन लगायत नगरपालिका भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको अवस्था छ। त्यस्तैगरि नगरपालिकाको स्थापना पश्चात वडा न. २, बलातीमा सहिद स्मृति जैविक पार्क, लगायत विद्यालयहरुमा ६६ वटा कक्षा कोठा, ८ वटा शौचालय, ३ वटा विद्यालयमा पुस्तकालय, ४ वटा ICT प्रयोगशाला, र ४ वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भइसकेको अवस्था छ। यसरि हेर्दा नगरपालिकाले आफ्नो स्थापना कालदेखि हालसम्मको अवधिमा ठुलो संख्यामा सार्वजनिक निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको अवस्था छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई एकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने।
▪ मौलिक संस्कृति र वास्तुकलाको लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको।
▪ भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको।
▪ सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका निम्ति आवास निर्माणसम्बन्धी ठोस नीति आवश्यक रहेको।
▪ भवन तथा सुरक्षित आवास निर्माणका लागि स्थानीयस्तरमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव भएको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्षः मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ समथर भूमि भएकाले प्रत्येक वडामा रहेका खुला क्षेत्रलाई सम्भाव्यता अध्ययन गरी एकीकृत बस्ती विकास गर्न सजिलो रहेको।
▪ स्थानीय स्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरू जस्तै- गिट्टी, बालुवा आदिको उपलब्धता भएको र यथेष्ट मात्रामा सडक सञ्जालको विस्तारका कारण ढुवानीमा समस्या नरहेको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सकिने।
▪ नगरपालिकाले सुरक्षित विपन्न आवास कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०७५, निर्माण गरेको।

सबल पक्ष: मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने ।
▪ भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको ।
▪ नगरपालिकाभित्र बसोबास गर्ने सम्पूर्ण भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई राष्ट्रिय भूमि आयोगसँग समन्वय गरी व्यवस्थापनका लागि कार्यआरम्भ गरेको ।
▪ नगरपालिकाको सुरक्षित विपन्न आवास कार्यक्रम अन्तर्गत लगभग ३५० घरहरु निर्माण सम्पन्न भएको ।
▪ नगरपालिकाले सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम (खरको छानो विस्थापन) कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा संचालन गरिरहेको र नगरपालिकालाई खरको छानो मुक्त नगरपालिका बनाउने लक्ष्य लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सबैलाई पूर्ण सुरक्षित तथा आधारभूत सुविधासम्पन्न आवासको प्रत्याभूति
लक्ष्य
सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु ✓ सुरक्षित आवास तथा भवनहरु निर्माण गर्ने

उद्देश्य १: न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूलाई एकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने ।	१.१.१. विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिनेछ ।
	१.१.२. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि जनता आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइने छ ।
	१.१.३. भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.४. समग्र एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.१.५ अव्यविस्थत बसोबास कायर्लाई नियन्त्रण गर्न भू-उपयोग नीति तथा मापदण्ड तयार गरि कार्यन्वयनमा ल्याइनेछ ।
१.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने ।	१.२.१. अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.२.२ सघन वस्ती क्षेत्रमा निर्माण भएका र नक्सापास विपरित संरचनाहरुलाई हटाइने छ ।

उद्देश्य २: सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने ।	२.१.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरुपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
२.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.२.१. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिने छ ।
	२.२.२ स्थानिय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा नगरपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।
	२.२.३. सडकमा एउटै रंग भएका भवन तथा एक सडक, एक विधुत स्वीच जडान विधि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	२.२.४ सुरक्षित विपन्न आवास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.५ वडा नं. १ को वडा कार्यालय भवन निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.६ वडा नं. ६ को वडा कार्यालय भवन निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.७ बगनाहामा बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.८ पर्यटन प्रवर्द्धन समेत हुने गरी सघन बस्ती विकासका कार्यक्रमहरू गरिनेछ ।
	२.२.९ नगरपालिकाको प्रशासकीय भवनको परिसरभित्र भण्डार, हल, क्यान्टिन लगायतको व्यवस्थापनका निम्ति थप भवन संरचनाहरू निर्माण गरिनेछ ।

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	विपद्को जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन	५००					न.पा.
		१.१.२.	आर्थिक रूपल विपन्न तथा पिछडिएका वर्गको लागि जनता आवास कार्यक्रम	५०००	८०००	१००००			न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.३.	भवन निर्माण सहिंता कार्यान्वयन						नपा
		१.१.४	एकिकृत शहरी विकास गुरुयोजना निर्माण	१५००					न.पा.
		१.१.५	अव्यविस्थत बसोबास कार्यलाई नियन्त्रण गर्न भू-उपयोग नीति तथा मापदण्ड तथा योजना निर्माण तथा कार्यन्वयन	१५००					न.पा.
	१.२	१.२.१.	अनुगमन संयन्त्र निर्माण/मापदण्ड निर्माण						न.पा.
		१.२.२	सघन वस्ती क्षेत्रमा निर्माण भएका नक्सापास विपरित संरचनाहरुको व्यवस्थापन						सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था
२	२.१.	२.१.१.	सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण	१००००	२००००	३००००	४००००		न.पा., संघ, प्रदेश
	२.२	२.२.१	सुरक्षित आवास निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	न.पा.
		२.२.२	परम्परागत तथा स्थानिय मौलिकताको जर्गेनाको लागि नीति निर्माण	१००					न.पा.
		२.२.३	सडकमा एउटै रंग भएका भवन निर्माण तथा एक सडक, एक विधुत स्वीच जडान विधि कार्यान्वयन तथा मर्मत सम्भार	१०००	१२००	१५००	३००	३५०	न.पा.
		२.२.४.	सुरक्षित विपन्न आवास कार्यक्रम	३१५००					प्रदेश र न.पा.
		२.२.५.	वडा नं. १ को वडा कार्यालय भवन निर्माण	१०७००					प्रदेश र न.पा.
		२.२.६.	वडा नं. ६ को वडा कार्यालय भवन निर्माण	१०७००					प्रदेश र न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.७.	बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण	५०००	५०००	५०००			संघ
		२.२.८	पर्यटकीय सहर तथा बस्ती पुर्नत्थान (नमूना बस्ती विकास) कार्यक्रम	५०००	६०००	७०००			संघ
		२.२.९	नगरपालिकाको प्रशासकीय भवनको परिसरमा थप भवन संरचना निर्माण	३०००	५०००				न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने
- ✓ भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने
- ✓ विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने
- ✓ नगरपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**भवन, आवास तथा वस्ती विकास**				
	असर	झुपडी तथा अवैध जमिनमा बसोबास गर्ने परिवार (११.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	बाढी, डुबान तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार (११.१.१.३) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	असर	पाँच जना र सो भन्दा बढी व्यक्तिहरु एउटै छानोमुनी बसोबास गर्ने परिवार (११.३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या	प्रतिशत		
	असर	एकीकृत आवासमा छुट्टाछुट्टै घरमा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	बहुतले आवास (अपार्टमेन्ट) मा बस्ने परिवार संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

पृष्ठभूमि

सडक तथा यातायातलाई पूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ। नगरपालिकामा सडक तथा यातायातको अवस्थालाई हेर्दा स्थिती सन्तोषजनक रहेको छ। यस नगरलाई पूर्व पश्चिम लोकमार्गको कोहलपुर, कर्णाली चिसापानी खण्डले पार गरेको छ। नगरपालिका भित्रका सहायक सडकहरुले नगरका सबै वडा र टोलहरुलाई जोडेको अवस्था छ। यहाँको सडक संजालले स्थानिय बजार, कृषि क्षेत्र, राष्ट्रिय राजमार्ग, राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायतका क्षेत्रसंग सहज पहुँच बनाएको छ। नगरपालिकाको पछिल्लो ४ बर्षको प्रगती विवरण समावेश भएको ठाकुरबाबा नगरपालिका हिजो र आजमा प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकामा पछिल्लो ४ बर्षयता ४३९४० मि. नयाँबाटो निर्माण, ६७७५६ मि. ग्राभेल, ९४९१ मि. सडक कालोपत्रे भएको पाउन सकिन्छ। यसै गरी ७२ वटाकल्भर्ट निर्माण, ४७० स्थानमा ह्यूमपाइप राख्ने कार्य भएको पाउन सकिन्छ। नगरपालिकाका प्रत्येक वडामा नगरका वडा स्तरिय गौरवका आयोजना संचालन मार्फत करिब १३ कि. मि. सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य भएको छ। यहाँका मुख्य सडकहरू कालोपत्रे छन् भने सहायक सडकहरू विस्तार तथा स्तरोन्नती तीव्र रुपमा भइरहेको छ।

नगरपालिकाले सडकहरूको निर्माण, विस्तार तथा मर्मत गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राखेको छ। तथापि यातायातका साधनहरूको अपर्याप्तता तथा रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था भने कमजोर रहेको पाइन्छ। त्यसकारण बस टर्मिनलको निर्माण गर्नु अतिआवश्यक रहेको छ। सडक मार्गबाट ओहोर दोहोर गर्ने यात्रुहरूलाई सुविधाको लागि विभिन्न स्थानहरूमा यात्रु प्रतिक्षालय तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्नु पनि आवश्यक छ। सडक तथा यातायातको विकासले उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुऱ्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने तथा आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ। नगरपालिकाले सडक तथा यातायातको स्थितिलाई मध्यनजर गरी सडक तथा यातायातको स्तर सुधार कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर नगरपालिकाको गुरुयोजना निर्माण गरेको छ। तसर्थ नगरपालिकाले सडक यातायातलाई गुरुयोजना अनुरूप योजनावद्ध एवं व्यवस्थित तवरले कार्यान्वयन गरी सडक संजालको विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्दै रहेको छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड मुताविक सडक सञ्जाल विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्न ठूलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने।
▪ कच्ची सडक वर्षातको समयमा हिलाम्मे हुने र अन्य समयमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन जोखिमपूर्ण र कष्टप्रद हुनेगरेको।
▪ सडकहरूमा ढल तथा नाली व्यवस्थापन गर्नुपर्ने।
▪ सडक वरपर प्रदुषण भई वातावरण र जनस्वास्थ्यमा पर्न गएको नकारात्मक असर कम गर्न पहल गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ प्रत्येक वडालाई सडक सञ्जालले जोडेको।
▪ नगरपालिकाले नगरपालिकाको नगर गुरुयोजना तयार गरी सकेको हुँदा सो गुरुयोजना अनुरुप नगरपालिकाका सडकहरूको स्तरोन्नति कार्यलाई तीब्रता दिइएको।
▪ नगरपालिकाको सडक संजाल मार्फत कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ थप ट्राफिक युनिटहरू स्थापना गरी सडक यातायातलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने ।
▪ नगरपालिकाले हरेक वडामा गौरवका आयोजना अन्तर्गत एक एक वटाठूला आयोजनाहरु संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले पालिकाको गुरुयोजनाले निर्दिष्ट गरेबमोजिम दिर्घकालिन विकासका संरचना तयार पार्ने कामलाई निरन्तरता दिँदै हरेक वडाका केन्द्रलाई नगरको केन्द्र र हरेक गाउँवस्तीलाई वडाको केन्द्रसँग जोड्ने गरी सडक सञ्जाल निर्माण गर्ने कार्यलाई थप व्यवस्थित बनाउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्रको २ वटास्थानमा पक्की पुल निर्माणका लागि संघीय सरकार संगको पहलमा कार्य अगाडी बढाउने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सहज, सुरक्षित र भरपर्दो सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता
लक्ष्य
नगरपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाई सुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने
उद्देश्यहरू
✓ नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु ✓ नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. विद्यमान सडक तथा पुल पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाई नगरपालिका केन्द्रसँग जोड्ने मुख्य-मुख्य सडकहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी रिङ्ग रोड निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२. निर्माण योजनामा रहेका र संघ तथा प्रदेशका अनुदानमा प्रस्तावित र निर्माणाधीन सडकको यथाशीघ्र निर्माण सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
	१.१.३ सडक विस्तार सँगसँगै भुरिगाँउ बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ पर्यटकीय सडक निर्माण गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग विशेष पहल गरि मढेला पुस्करको घरदेखि गोब्रेला चिटकैया वडा कार्यालय सुखाड ओराही खोला पर्यटकीय सडक निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.५ निकुञ्ज गेटदेखि बल बहादुर नेपालीको घरसम्म पर्यटकीय सडक निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.६. हाल सञ्चालनमा रहेका प्रमुख वस्ती र बजार केन्द्र जोड्ने प्रमुख सडकहरूको पहिलो प्राथमिकता तोकी स्तरोन्नति, विस्तार र कालोपत्रे वा पक्की गरिनेछ ।
	१.१.७ कर्मला खोलादेखि वडा कार्यालय हुँदै सतघरुवा हुँदै कञ्चनपुर पिपल चौतारा सडक कालोपत्रे गरिनेछ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुर्‍याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.८ बलाँतीको माथिल्लो चोकदेखि बुडियाशिल हुँदै पेरहनी सुजनपुर हुँदै सत्घरुवा सडक कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.९ जन्जीरे मार्ग (वडा नं. ४ कनाह बगनाह देखि ढुग्रहवा सम्म) सडक कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.१० उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिनेछ ।
	१.१.११ कृष्णनगर टोलमा १ पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१२ रामजानकी टोलमा २ पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१३ सीतल नगरटोलमा १ पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१. १४ गणेशनगर टोलमा १ पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१५ सतघरुवा - तीनघरुवा जोड्ने २ वटा कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१६ वडा नं.३ र ४ जोड्ने पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१७ खैलार जोगीपुर जोड्ने ववई नदीमा पुल (बारबर्दिया जोड्ने) निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१८ नेउलापुर-ठाकुरद्वारा सडकको औराही खोलामा पुल निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.१९ उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग बजेटका लागि समन्वय गरिनेछ ।
	१.१.२० मुख्य सहरी क्षेत्रमा ढल निर्माण पछी मात्र सडक पिच निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२१ साना मर्मत सम्भार कामका लागि Rapid Response Team तयार गरिनेछ ।
	१.१.२२ सडक अधिकार क्षेत्र १६ मी भन्दा बढी कायम गरि हरियाली प्रवर्धन, फुटपाथ, साइकल लेन सहित निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.२३ तल्लो गोदाना-सुतैया-वनतरिया-हात्तीसार-गेरुवा जोड्ने झोलुङ्गे पुल निर्माणका लागि पहल गरिनेछ ।
	१.१.२४ वडा नं. २ को बेसरमाफाँट-सुजनपुर जोड्ने झोलुङ्गे पुल निर्माणका लागि पहल गरिनेछ ।
	१.१.२५ बलाँती-कर्मला जोड्ने पक्की पुल निर्माणका लागि पहल गरिनेछ ।
	१.१.२६ बारबर्दिया नगरपालिका र नेउलापुर-गोदाना-ठाकुरद्वारा जोड्ने वैकल्पिक मार्ग निर्माणको पहल गरिनेछ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.१.२७ वनवीरपुर र मधुवन न.पा.को रजुवारा जोड्ने पक्की पुल निर्माणको पहल गरिनेछ ।
	१.१.२८ क्याम्पस रोड (बर्दिया एकेडेमी -सिंहबाहिनी चोक-खोदाउ-सदघरूवा- नेउलापुरदेखि) ठाकुरद्वारा सडक (२६०५ मि) कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.२९ रेल्वे रोड-कर्मला खोला-वडा कार्यालय-ज्ञानोय प्रावि स्कुल कञ्चनपुर पिपल चौतारा सडक (२५४४ मि.) कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.३० मिर्चैया -नेउलापुरदेखि शिव मन्दिर सडक (२००२ मि.) कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.३१ मानपुर-बीचपुर-आरामिलदेखि बबई रोडसम्म कालोपत्र (१९३० मि.) गरिनेछ ।
	१.१.३२ बकुवा अशोक बिकको घरदेखि चाक्ली घाट कालोपत्रे (९५५ मि.) गरिनेछ ।
	१.१.३३ कानपुर खेलमैदान-सुन्दरपुर उत्तरदक्षिण टोलदेखि शिव सुन्दर विद्यालय कालोपत्रे (सडकः १७२९मि.) गरिनेछ ।
	१.१.३४ बनकट्टी सिसौरा सामुदायिक भवनदेखि गोविन्दपुर सडक (२४१७ मि.) कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.३५ ज्ञानोदय टोलदेखि वडा कार्यालयसम्म सडक (१५४४ मि) कालोपत्रे गरिनेछ ।
	१.१.३६ राजमार्ग-भैसाहन मार्गदेखि आदर्श मार्ग चौक कालोपत्रे (सडक ८०९ मि.) निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३७ भुरीगाउँ डुम्रेनी सैनवार (सडकः २६६० मि.) कालोपत्रे निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.३८ जेष्ठ नागरिक मार्ग (सडकः ६२० मि.) कालोपत्र गरिनेछ ।
	१.१.३९ नगरपालिकामा भएका हेवी इक्विपमेण्ट परिचालन गरी नगरपालिकाका विभिन्न सडकहरू निर्माण तथा मर्मत सम्भार गरिनेछ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकावासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुऱ्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.१.४० रेल्वे सडकमा ९ वटा पक्की कल्भर्ट निर्माण गरिनेछ।
	१.१.४१ कृषि सडकहरूको विस्तार र स्तरोन्नति गरिनेछ।
	१.१.४२ वडा नं. ५ र मधुवन नगरपालिकाको वडा नं. २ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति
	१.१.४३ आम्बासा-सुर्खेत तेलपानी सडक निर्माणका लागि संघीय सरकारसँग पहल गरिनेछ।
	१.१.४४ चिटकैया गेट-निकुञ्ज गेट-कृष्ण प्रणामी मन्दिरहुँदै मधुवन नगरपालिकाको वडा नं. १ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति गरिनेछ।
	१.१.४५ नेउलापुर शिव मन्दिरदेखि मिर्चैया, बगनाहा, खैलार हुँदै बारबर्दिया जोड्ने बाटो स्तरोन्नति गरिनेछ।
१.२. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने।	१.२.१. यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिनेछ।
	१.२.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, अटो रिक्सा, माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिनेछ।
	१.२.३. नगरपालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिनेछ.।
	१.२.४ विद्युतीय सवारीहरूलाई सहजताका लागि चार्जिङ्ग स्टेशन निर्माण गरिनेछ।
	१.२.५ नगरपालिकाभित्रका सडक तथा चोकहरूको नामाकरण गरिनेछ।

उद्देश्य २. नगरपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.नगरपालिकाको गुरुयोजना अनुरूप योजनावद्ध एवं व्यवस्थित तवरले सडक संजालको विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने।	२.१.१. गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिनेछ।
	२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिनेछ।
	२.१.३ निजी क्षेत्रको सहकार्यमा स्मार्ट पार्किङ्को व्यवस्थापन गरिनेछ।
२.२. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने।	२.२.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइनेछ।
	२.२.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न bio engineering प्रविधि अवलम्बन गरिनेछ।

सडक, पुल तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	रिङ्ग रोड निर्माण		४३७५००	४३७५००	४३७५००	४३७५००	संघ
		१.१.२.	हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन	७००००	३००००				संघ र न.पा.
			हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन	१००००	३०००				प्रदेश र न.पा.
			हाल निर्माणाधिन सडक निर्माण तथा संचालन	१२०००	६०००				न.पा.
			संघ समपूरकतफका सडकहरु	५००००	५००००				संघ र न.पा.
			प्रदेश समपूरकतर्फका सडकहरु	१३०००	१३०६०				प्रदेश र न.पा.
			तराईमधेश समृद्धि कार्यक्रमतर्फका सडकहरु	१००००	२६००				संघ र न.पा.
		१.१.३.	भुरीगाउँ बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण		३०००	२५००			संघ, न.पा.
		१.१.४	मढेला पुस्करको घरदेखि गोब्रेला चिटकैया वडा कार्यालय सुखाड ओराही खोला पर्यटकीय सडक निर्माण		१०००००				संघ
		१.१.५	निकुञ्ज गेटदेखि बल बहादुर नेपालीको घरसम्म पर्यटकीय सडक निर्माण	३५०००					संघ
		१.१.६	प्रमुख सडकहरूको स्तरोन्नति			५०००		५०००	न.पा.
		१.१.७	कर्मला खोलादेखि वडा कार्यालय हुँदै सतघरुवा हुँदै कञ्चनपुर पिपल चौतारा कालोपत्रे सडक			९०००००			संघ
		१.१.८	बलाँतीको माथिल्लो चोकदेखि बुडियाशिल हुँदै पेरहनी सुजनपुर हुँदै सतघरुवा कालोपत्रे सडक				५००००		संघ
		१.१.९	जन्जीरे मार्ग (वडा नं. ४ कनाह बगनाह देखि ढुग्रहवा सम्म) कालोपत्रे सडक					३००००	प्रदेश र न.पा.
		१.१.१०	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको डिपिआर निर्माण						प्रदेश
		१.१.११	कृष्णनगर टोलमा १ पक्की कल्भर्ट		१५००				न.पा.
		१.१.१२	रामजानकी टोलमा २ पक्की कल्भर्ट		१५००				न.पा.
		१.१.१३	सीतल नगरटोलमा १ पक्की कल्भर्ट			२०००			न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.१४	गणेशनगर टोलमा १ पक्की कल्भर्ट			२०००			न.पा.
		१.१.१५	सतघरुवा - तीनघरुवा जोड्ने २ वटा कल्भर्ट				५०००		न.पा.
		१.१.१६	वडा नं.३ र ४ जोड्ने पक्की कल्भर्ट				२०००		न.पा.
		१.१.१७	खैलार जोगीपुर जोड्ने ववई नदीमा पुल (बारबर्दिया जोड्ने)		३०००००				संघ, प्रदेश
		१.१.१८	नेउलापुर-ठाकुरद्वारा सडकको औराही खोलामा पुल	३०००००					संघ
		१.१.१९	उच्च प्राथमिकता प्राप्त पुल निर्माणका लागि सङ्घीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय						न.पा.
		१.१.२०	मुख्य सहरी क्षेत्रमा ढल निर्माण	२०००	३०००	३५००	४०००	५०००	संघ
		१.१.२१	साना मर्मत सम्भार कामका लागि Rapid Response Team तयार						न.पा.
		१.१.२२	सडक अधिकार क्षेत्र कायम गरि हरियाली प्रवर्धन, फुटपाथ, साइकल लेन सहित निर्माण	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	न.पा.
		१.१.२३	तल्लो गोदाना-सुतैया-वनतरिया-हात्तीसार-गेरुवा जोड्ने झोलुङ्गे पुल निर्माण	५०००	५०००				संघ, प्रदेश
		१.१.२४	वडा नं. २ को बेसरमाफाँट-सुजनपुर जोड्ने झोलुङ्गे पुल निर्माण	५०००	५०००				संघ, प्रदेश
		१.१.२५	बलाँती-कर्मला जोड्ने पक्की पुल निर्माण	३००००	३००००				संघ, प्रदेश
		१.१.२६	बारबर्दिया नगरपालिका र नेउलापुर-गोदाना-ठाकुरद्वारा जोड्ने वैकल्पिक मार्ग निर्माण	९००००	९००००				संघ, प्रदेश
		१.१.२७	वनवीरपुर र मधुवन न.पा.को रजुवारा जोड्ने पक्की पुल निर्माण	३००००	३००००				संघ, प्रदेश
		१.१.२८	क्याम्पस रोड(बर्दिया एकेडेमी (सिंहबाहिनी चोक(खोदाउ(सदघरूवा(नेउलापुरदेखि ठाकुरद्वारा सडक कालोपत्रे		७७४००				संघ
		१.१.२९	रेल्वे रोड(कर्मला खोला(वडा कार्यालय (ज्ञानोय प्रा.वि.) स्कुल कञ्चनपुर पिपल चौतारा सडक कालोपत्रे			६३८४६			संघ
		१.१.३०	मिर्चैया (नेउलापुरदेखि शिव मन्दिर सडक कालोपत्रे				६२९७०		संघ
		१.१.३१	मानपुर(बीचपुर(आरामिलदेखि बबई रोडसम्म कालोपत्रे			४७७२८.६			संघ

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.३२	बकुवा अशोक बिकको घरदेखि चाक्ली घाट कालोपत्रे		२९४१४				संघ
		१.१.३३	कानपुर खेलमैदान(सुन्दरपुर उत्तरदक्षिण टोलदेखि शिव सुन्दर विद्यालय सडक कालोपत्रे					४३८३४	संघ
		१.१.३४	बनकट्टी सिसौरा सामुदायिक भवनदेखि गोविन्दपुर सडक कालोपत्रे					५७५३०	संघ
		१.१.३५	ज्ञानोदय टोलदेखि वडा कार्यालयसम्म सडक कालोपत्रे					४७८१६.३	संघ
		१.१.३६	राजमार्ग (भैसाहन मार्गदेखि आदर्श मार्ग चौक सडक कालोपत्रे		१९७६३				प्रदेश
		१.१.३७	भुरीगाउँ डुम्रेनी सैनवार सडक कालोपत्रे					७५२७५.४	संघ
		१.१.३८	जेष्ठ नागरिक मार्ग सडक कालोपत्रे				१५४९५.५		प्रदेश
		१.१.३९	नगरपालिकाका हेवी इक्विपमेण्ट परिचालन गरी सडकहरू निर्माण	५०००	८०००	१००००			न.पा.
		१.१.४०	रेलवे सडकमा ९ वटा पक्की कल्भर्ट		३०००	४०००	५०००	७०००	संघ, प्रदेश
		१.१.४१	कृषि सडकहरूको विस्तार तथा स्तरोन्नति	३०००	३५००	४०००	४५००	५०००	न.पा.
		१.१.४२	वडा नं. ५ र मधुवन नगरपालिकाको वडा नं. २ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति						संघ, प्रदेश
		१.१.४३	आम्बासा-सुर्खेत तेलपानी सडक निर्माणका लागि संघीय सरकारसँग पहल						संघ
		१.१.४४	चिटकैया गेट-निकुञ्ज गेट-कृष्ण प्रणामी मन्दिरहुँदै मधुवन नगरपालिकाको वडा नं. १ जोड्ने बाटो स्तरोन्नति						संघ, प्रदेश
		१.१.४५	नेउलापुर शिव मन्दिरदेखि मिर्चैया, बगनाहा, खैलार हुँदै बारबर्दिया जोड्ने बाटो स्तरोन्नति						संघ, प्रदेश
	१.२.	१.२.१	यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया						न.पा.
		१.२.२	रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार हेरि आवश्यकता अनुसार रुट तय						न.पा.
		१.२.३	आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गर्न पहल गर्ने						न.पा.
		१.२.४	चार्जिङ्ग स्टेशन निर्माण	१५००	५०००	५०००			न.पा., संघ, प्रदेश, वि.प्रा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.२.५	सडक तथा चोकहरूको नामाकरण						न.पा.
२	२.१.	२.१.१	सडक गुरुयोजना निर्माण	१५००					न.पा.
		२.१.१.	गुरुयोजना अनुरूप सडक संजालको विस्तार तथा स्तरोन्नति		५०००	७०००	८०००	९०००	संघ, प्रदेश, न.पा.
		२.१.२.	रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन निर्माण	१०००					न.पा.
		२.१.३.	निज क्षेत्रको सहकार्यमा स्मार्ट पार्किङ् निर्माण तथा व्यवस्थापन		१५००	२०००	३००	४००	न.पा.
	२.२.	२.२.१.	आधुनिक उपकरण खरिद	१०००	५००	६००	६५०		न.पा.
		२.२.२.	Bio-engineering प्रविधि अवलम्बन गर्ने			७००			न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ सडक यातायातको सहज पँहुच स्थापित भएको हुनेछ ।
- ✓ नगरपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्ने मुख्य सडकहरू कालोपत्रे भएका हुनेछन ।
- ✓ नगरपालिका केन्द्रलाई प्रत्येक वडाकेन्द्र जोड्ने सडकहरू स्तरोन्नति भएका हुनेछन ।
- ✓ सार्वजनिक यातायातका वैज्ञानिक रुटहरू तय भइ सार्वजनिक परिवहन सहज भएको हुनेछ ।
- ✓ सडक जोखिम तथा दुर्घटना न्यूनीकरण हुनेछन ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सडक तथा यातायात**				
	असर	बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने घरपरिवार (९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या (११.२.१.२) (**प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सार्वजनिक यातायातमा सुविधाजनक पहुँच भएको जनसंख्या (११.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	सडक घनत्व (९.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मि./वर्ग कि.मी.		
	असर	पक्की कालोपत्रे सडकको कि.मी./वर्ग कि.मी. (९.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	कि.मी/वर्ग कि.मी.		
	प्रतिफल	नगरपालिका केन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि		
	असर	हवाइ यातायात प्रयोगकर्ता यात्रु (प्रतिवर्ष) (९.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	नगरपालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	नगरपालिकाको कालोपत्रे सडकको जम्मा लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	कृषि सडकको लम्बाई	कि.मि		
	प्रतिफल	सडकहरूमा व्यावस्थित नाला निर्माण	कि.मि		
	प्रतिफल	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	संख्या		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये साइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये मोटरसाइकल भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		
	असर	आफ्नै निजी सवारी साधनमध्ये कार, जिप, भ्यान भएको घरधुरी संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.३ जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

पृष्ठभूमि

कुनै पनि स्थानमा बसोबास गर्ने नागरिकको जीवनलाई सरल र सहज बनाउन साथै आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न विद्युत तथा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नगरपालिका घरधुरी सर्वेक्षण, २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकामा खाना पकाउनका लागि कुल घरधुरी मध्ये ७,२८८ घरधुरी अर्थात ६८ प्रतिशतले दाउरा प्रयोग गर्ने गरेका छन् । त्यसैगरी १,९०४ अर्थात १८ प्रतिशतले एलपी ग्याँस, १,२१६ घरधुरी अर्थात ११ प्रतिशतले गोबरग्याँस, १२५ घरधुरी अर्थात २ प्रतिशतले विजुली को प्रयोग गर्ने गरेका छन् । यहाँका अधकाशं घरधुरीले उज्यालो बत्तीको लागि भने विजुली बत्ती प्रयोग गर्दै आएका छन् । काठदाउराको श्रोत सामुदायिक वन तथा निजी वन रहेका छन् । काठदाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन् । नगरपालिकावासीहरूले राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट नै विद्युत सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् । नगरपालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए तापनि सडक सडकमा सौर्यबत्तीहरूको माग तथा प्रत्येक वडामा ट्रान्सफर्मरको माग स्थानीयहरूले गरेको अवस्था छ ।

नगरपालिकामा विद्युत प्रसारण लाईन बिस्तार तथा सुधार गर्नुपर्ने साथै low voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नती तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ । विद्युत ऊर्जा साथसाथै सौर्य उर्जा जस्ता अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग तथा व्यवसाय, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ । अतः यस नगरपालिकामा अल्पकालिन रुपमा सौर्य उर्जा र बायो ग्याँसलाई तथा दीर्घकालीन रूपमा जलविद्युत ऊर्जालाई जोड दिनु आवश्यक छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ मुख्य प्रसारण लाइन बाहेक नगरपालिकामा विद्युतीकरणका लागि प्रयोग भएका काठका पोलहरू जीर्ण तथा असुरक्षित रहेका ।
▪ घरायसी इन्धनको रूपमा अझै पनि मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल हुने तथा वनजंगल विनासको कारक तत्वको रूपमा रहेको काठदाउराको प्रयोग उच्च रहेको ।
▪ विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको ।
▪ सार्वजनिक सडक बत्तिहरूको पर्याप्त प्रबन्ध नभएको ।
▪ गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूमा विद्युत तथा इन्टरनेट सुविधा भएको ।
▪ विद्युत उर्जाको उपलब्धताले उद्योग स्थापनामा सहजता भएको ।
▪ नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाई उचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने ।
▪ समथर भूभाग भएको हुँदा विद्युतीय सवारी साधनहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिने ।
▪ नगरपालिकाबासीलाई विद्युतीय उपकरणको उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्र रहेका जीर्ण अवस्थाका काठेपोलहरुलाई विस्थापित गर्ने र सबै घरधुरीहरुमा विद्युत सेवा विस्तार गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले बैकल्पिक उर्जा अन्तर्गतको सौर्य उर्जा उत्पादनका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
नगरपालिकावासीहरुमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ ऊर्जामा सबै नगरपालिका बासीको पहुँच पुर्‍याउनु ✓ ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु

उद्देश्य १. ऊर्जामा सबै नगरपालिका बासीको पहुँच पुर्‍याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने ।	१.१.१. विद्युत् सेवा नपुगेका बस्तीहरूमा विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइनेछ ।
	१.१.२. मुख्य सडक, सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा बत्ती जडान गरिनेछ ।
	१.१.३. वनजंगल नजिकका बस्तीमा बत्ती जडान गरिनेछ ।

उद्देश्य २. ऊर्जा व्यवस्थापनलाई दिगो र भरपर्दो बनाउनु

रणनीति	कार्यनीति
२.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने ।	२.१.१. मागअनुसार आवश्यक voltage परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।
	२.१.२. विद्युत प्रसारण लाइन सुधार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिनेछ ।
२.२. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.२.१. नगरपालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाई आकर्षण गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
	२.२.२ खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रुपमा काठदाउरा प्रयोग गर्ने घरधुरीहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा धुवाँ रहित सुधारिएको चुलोमा अनुदान प्रदान गरिनेछ ।
	२.२.३ एक मेगाबाट सौर्यऊर्जा उत्पादन गरिनेछ ।
	२.२.४ गौशालाहरूमा बायोग्याँस प्लान्ट जडान गरिनेछ ।
२.३.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. दाउरा र गुइँठाको प्रयोगलाई पूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न दाउरा र गुइँठाको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	विद्युतको प्रसारण लाइन विस्तार		१२००	१४००			न.पा.
		१.१.२.	नगरपालिकाका प्रमुख सडक र सार्वजनिक स्थलहरुमा बत्ती जडान	२०००	३०००	४०००	५०००		न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.३.	वनजंगल नजिकका बस्तीमा वन्यजन्तुबाट सुरक्षाका लागि बत्ती जडान						न.पा.
२	२.१.	२.१.१.	आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान		१५००		१५००		न.पा.
		२.१.२.	विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरी विद्युत प्रसारणलाईन सुधार गर्ने	३००	३५०	४००	४५०	५००	न.पा.
	२.२.	२.२.१.	सौर्य वाटर पम्प जडानमा वैकल्पिक ऊर्जा केन्द्रसँग साझेदारी	८००	८५०	९००	१००	१०५०	न.पा.
		२.२.२	विद्युतीय तथा धुवाँरहित सुधारिएको चुलोमा अनुदान	५००	५१०	५२०	५३०	५५०	न.पा.
		२.२.३	एक मेगावाट सौर्य ऊर्जा उत्पादन		२०००				न.पा., वै.ऊ.के.
		२.२.४	गौशालाहरूमा बायोग्याँस प्लान्ट जडान		५०००	५०००	५०००	५०००	न.पा., वै.ऊ.के.
	२.३.	२.३.१.	विद्युत ऊर्जा तथा वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ उर्जाका आधारभुत पूर्वाधारहरूको विकास भइ हरेक घरधुरीमा न्युनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।
- ✓ उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**उर्जा**				
	असर	विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या (७.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	जीवाश्म इन्धनको प्रयोग (कूल उर्जा खपतमा) (१२.२.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	विद्युतबाट चल्ने सवारी साधन (प्रतिशत) (७.३.१.४) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	असर	चार्जिङ स्टेशन	संख्या		
	असर	खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला,. दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन र कोठा तातो राख्न एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार (७.१.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		
	असर	विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरेको छ। यस नगरपालिकाले उक्त मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्न सूचना तथा सञ्चारसम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरुको सन्चालन गरेको छ। नगरपालिकाको घरधुरी तथ्याङ्क संकलन २०७५ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँ संचारको आधारभूत सेवा सुविधाहरु उपलब्ध रहको पाउन सकिन्छ। यहाँका करिब ५० प्रतिशत जनसंख्यासँग मोवाइल फोन र ५० प्रतिशत घरधुरीमा टेलिभिजनको प्रयोग हुने गरेको छ। यहाँका शत् प्रतिशत घरधुरीमा रेडीयोको पहुँच रहेको छ भने २५ प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेट प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ।

त्यसैगरी नगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको ADSL सेवा साथै निजी क्षेत्रमा विभिन्न इन्टरनेट सेवा प्रदायक संस्थाहरूले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका भए तापनि इन्टरनेट प्रविधिको अवस्था कमजोर रहेकोले विस्तार र गुणस्तर सुधार गर्नु जरुरी छ। साथै सबै वडाहरुमा स्तरीय इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन। यस नगरपालिकामा विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका जस्तै गोरखापत्र, कान्तिपुर आदिको आपूर्ति हुने गरेको छ। डीसहोम मार्फत टेलिभिजन प्रसारण हुँदै आएकोले नगरपालिकावासीले विभिन्न किसिमका समाचारका साथै मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम हेर्ने मौका पाएका छन् भने नगरपालिका भित्र स्थानिय टाइगर एफ.एम रेडीयो पनि सञ्चालनमा रहेको पाउन सकिन्छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता।
▪ पर्याप्त मात्रामा टेलिफोन तथा मोबाइल टावरहरू नभएकाले Network coverage प्रभावकारितामा ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने।
▪ विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी नि:शुल्क वाईफाईको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
▪ सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।
▪ नगरपालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको ADSL सेवा साथै World Link, Subisu जस्ता इन्टरनेट सेवा प्रदायकले इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्दै आएका।
▪ मोबाइल डाटाको प्रयोगबाट भए पनि नगरपालिकावासीहरूमा Facebook, Youtube जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा वृद्धि हुँदै गएको।
▪ रेडियो नेपालको प्रसारण साथै स्थानीय एफ एम सुन्न तथा डिजिटल प्रविधिबाट टेलिभिजन हेर्न सकिने।
▪ विभिन्न राष्ट्रिय दैनिकहरू गोरखापत्र, कान्तिपुर जस्ता पत्रपत्रिकाको पहुँच भएको।
▪ उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट कम्पनीहरूलाई सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले नगरक्षेत्र भित्रका मूख्य बजारहरुमा उद्योग बाणिज्य संघसँगको समन्वयमा फ्रि वाइफाईको व्यवस्था गर्ने नीति लिएको ।
▪ नगरलाई सुरक्षित र प्रविधियुक्त बनाउन स्थानीय प्रशासन तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा शहरका मुख्य स्थानहरुमा सी.सी. क्यामेरा राख्ने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाले **"जनता सँग नगरपालिका (नगर सेरोफेरो)"** चौमासिक, नगरप्रमुख मुख पत्र तथा स्मारिका प्रकाशन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले सार्वजनिक सेवालाई सरल, सहज,सुलभ र पारदर्शी बनाउने नीति सहित एकिकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणाली अपनाई कागजको प्रयोग क्रमश कम गर्दै लैजाने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका
लक्ष्य
नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने
उद्देश्यहरू
नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने

उद्देश्य १. नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१.१.१. स्थानीय एफएम रेडियो सञ्चालन गर्ने र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.१.२. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रुपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.१.३ डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ अन्तर्गतका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ नगरपालिकाको सूचना प्रवाहमा सरलताको लागि डिजिटल बोर्ड साथै डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एप बाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२. नगरपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।	१.२.१. नगरपालिकाको वेबसाइट अपडेट मार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिनेछ ।
	१.२.२. नगरपालिका केन्द्र, वडा कार्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा फ्री वाइफाईको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.२.३. नगरपालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको साथै e-library को स्थापना गरिनेछ ।
१.३. क्षमता अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	१.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका तालिममार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

उद्देश्य १. नगरपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	
रणनीति	कार्यनीति
	१.३.२ सबै वडा, मुख्य बजार क्षेत्रहरुमा सुरक्षाको व्यवस्थाको लागि सि.सि टिभि क्यामेरा जडान गरिनेछ ।
	१.३.३ पर्यटन प्रवर्धनको लागि डिजिटल माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
	१.३.४ सबै वडामा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण गरिनेछ ।
	१.३.५ सबै वडा, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकीहरुको ई हाजिरी cloud base system राख्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.३.६ खल्ती र ईसेवासँग सहकार्य गरी अनलाइन राजस्व असुल गर्ने व्यबस्था िलाइने छ ।
१.४ डिजिटलाईजेशन गर्ने	१.४.१ नगरपालिकाका व्यक्तिगत घटना दर्ताका अभिलेखहरु, महत्वपूर्ण कागजातहरु र निर्णय पुस्तिकाका अभिलेखहरुलाई डिजिटलाईजेशन गरिनेछ ।
	१.४.२ वडा तथा नगर कार्यपालिकाको कार्यालयबाट सिर्जना हुने सिफारिस, प्रमाणित आदि कागजातहरूको लागि सफ्टवेयर जडान गर्ने ।

सूचना, संचार तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१		१.१.१.	सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रकाशनमा सहजीकरण	१००	१२०	१३०	४१०	१५०	न.पा.
		१.१.२.	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण/नेपाल टेलिकमसँग सहकार्य/साझेदारीमा भुरीगाउँ चोक, बाघ चोक, बगनाहा, शाहीपुर र ठाकुरद्वारा मन्दिर क्षेत्रमा फ्री इन्टरनेट सेवा		५००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.१.३	डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु सञ्चालन		१०००	१५००	२०००		न.पा., संघ, प्रदेश
		१.१.४.	डिजिटल नागरिक वडापत्रको सुरुवात गरी मोबाइल एप बाटै गुनासो र उजुरी लिने व्यवस्था	५००					न.पा.
	१.२.	१.२.१.	नगरपालिकाको वेबसाइट नियमित रुपमा अपडेट गर्ने	१००	१५०				न.पा.
		१.२.२.	सञ्चारसँग सम्बन्धित निजी क्षेत्रसँग सहकार्य						न.पा.
		१.२.४.	e-library स्थापना गर्ने			५५०			न.पा.
	१.३.	१.३.१.	शिक्षक, कर्मचारी, जनप्रतिनिधि सूचना प्रविधि तालिम संचालन	२००	१५०				न.पा.
		१.३.२	सबै वडा, मुख्य बजार क्षेत्रहरुमा सुरक्षाको व्यवस्थाको लागि सिसि टिभि क्यामेरा जडान	**५००**	**५००**				न.पा.
		१.३.३	पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि डिजिटल माध्यम पोर्टलको प्रयोग	३००		५००			न.पा.
		१.३.४	सबै वडामा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण				५०००		न.पा.
		१.३.५	सबै वडा, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकीहरुको ई हाजिरी cloud base system राख्ने			२०००			न.पा.
		१.३.६	खल्ती, ईसेवासँग सहकार्य गरी अनलाइन राजस्व	१००		११०		१३०	न.पा.
	१.४	१.४.१	डिजिटल नगरपालिका कार्यक्रम	१०००					न.पा.
		१.४.२	प्रविधिमैत्री सेवा प्रवाहका लागि सफ्टवेयर जडान	३००					न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुने छ ।
- ✓ नगरपालिकावासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुने छ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सूचना तथा सञ्चार**				
	असर	टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या (१७.६.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		
	असर	टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ।

परिच्छेद - ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७.१ वन तथा जैविक विविधता

पृष्ठभूमि

ठाकुरबाबा नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफल मध्ये ३८.६९ प्रतिशत भू-भाग वन जंगलले ओगटेको छ। यस नगरपालिकामा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायत १३ वटा मध्यवर्ती सामुदायिक वन, १ वटा धार्मिक वन र २७ वटा सामुदायिक वन रहेका छन्। वनजंगलले प्रशस्त क्षेत्र ओगटेको तथा मध्यवर्ती क्षेत्र हुनाले विभिन्न जनावर जस्तैः पाटे बाघ, चित्तल, हात्ती, बँदेल, जरायो, हरिण, मृग, अजिङ्गर, भालु, चितुवा, बाँदर, दुम्सी साथै चराचुरुङगी जस्तैः कोइली, मयुर, राजधनेश, मैना, कालिज, सुँगा, गिद्ध आदि पाइन्छ। वनस्पतिमा सिसौं, खयर, साल, सिमल, पारीजात तथा जडीबुटीमा गुर्जो, हर्रो, बर्रो, अमला आदि पाइन्छ। जलचर प्राणी माछा, पानीहाँस, गंगटा, भ्यागुता आदि रहेका छन् यो नगरपालिका वन्यजन्तु तथा पशुपछीं अनुसन्धानकर्ताहरुका लागि पनि आर्कषक थलोको रुपमा रहेको छ।

दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाई उल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाई रोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षण प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस नगरपालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा ब्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा नगरपालिकालाई एक प्रकारको हरित बगैंचाको रुपमा विकास गरी वनलाई आयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ। त्यसैगरी नगरपालिकाको अधिकांश क्षेत्र तराईको समथर क्षेत्र भएकाले अधिकांश क्षेत्रमा वर्षातको समयमा निरन्तर नदी कटान हुने र विभिन्न वडाहरू डुबानमा परी सडक अवरुद्ध हुनुका साथै धनजनको क्षति हुने हुनाले भू-संरक्षणका हिसाबले अति संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण, बाँध निर्माण, तारजाली, तटबन्ध तथा परम्परागत बाढी नियन्त्रण र भू-संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै भू-संरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु अति आवश्यक छ।

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ वन जंगल क्षेत्रमा डढेलो समस्या हुने गरेको।
▪ विभिन्न जंगली जनावरको प्रकोप बढ्ने क्रममा रहेको।
▪ वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रुपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने।
▪ दिगो वन व्यवस्थापन तथा भू-संरक्षणका लागि प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने।
▪ सामुदायिक वनको आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाई पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने।
▪ लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा धार्मिक वन, सामुदायिक तथा निजी वनहरू तथा सिमित मात्रामा बगैंचाहरु समेत रहेका।
▪ नगरपालिकाको शहरी क्षेत्रमा रहेका चोक, चौबाटो र बाटोको दायाँ बायाँ तथा बिचमा रहेको क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी सुन्दर हराभरा बनाउन सकिने।

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाले नगर सरसफाई र हरियाली अभियानलाई टेवा पुऱ्याउन बच्चा जन्मिदाँ वृक्षारोपण गर्ने कार्यक्रमलाई अनिवार्य गर्ने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाले हरियाली प्रवर्धन कार्यक्रमलाई टेवा पुऱ्याउन कालोपत्रे सडकहरुको दायाँ बायाँ वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई अनिवार्य गर्ने नीति लिएको ।
▪ खेर गएका तथा खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाई सामुदायिक वनको रुपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने ।
▪ स्थानीय समुदायको सहयोगमा सामुदायिक वन संरक्षण गर्न सकिने ।
▪ पर्यापर्यटनको विकास गर्न सकिने ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
जल, जमिन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत दिगो विकास हासिल गर्ने
लक्ष्य
नगरपालिकालाई वातावरण सन्तुलित हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु ✓ वन तथा हरित क्षेत्रको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ✓ कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।

उद्देश्य १ : वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
१.१. वनक्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने ।	१.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाई वैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. वनलाई आर्थिक श्रोतको प्रमुख आधार बनाउने ।	१.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गा, नदी उकासको क्षेत्र, खेर गैरहेको जमिन र बगर क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गरी आय आर्जनसँग आवद्ध गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यावसायिक उत्पादन सुरु गरिनेछ ।
	१.२.३. कुरिलो, हर्रो, बर्रो, अमला, तुलसी, घ्युकुमारी, गुर्जो इत्यादि जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरी बृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.४. Agro forestry को नीति अवलम्बन गरी हरित क्षेत्रलाई पूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइने छ ।

उद्देश्य २: वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१.खेर गइरहेको झाडी बुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने ।	२.१.१. नगरपालिकामा खेर गइरहेका स्थानको पहिचान गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.१.२ प्रत्येक वनजंगल क्षेत्रलाई लक्षित गरी कम्तीमा "एक वन एक नर्सरी" को स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
२.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।	२.२.१. स्थानीय "वन ऐन" जारी गरी वनको प्रभावकारी संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाई सक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाई हरित क्षेत्रको रुपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न वृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.२.४. पानीको मुल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाई उत्पादनशील फलफुल तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ ।
	२.२.५. वन तथा भू-संरक्षणका हरेक कार्यक्रमहरूमा जनसहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
	२.२.६. वन डढेंलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरीनिकासी प्रभावकारी रुपमा नियन्त्रण गरिनेछ ।
	२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी protocol तयार गरिनेछ ।
	२.२.८. सर्वोत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई मापदण्डका आधारमा वार्षिक रुपमा पुरस्कृत गरिनेछ ।
	२.२.९. निजी तथा सामुदायिक वनमा सरोकारवालाहरूलाई एकीकृत वन व्यवस्थापन र संरक्षणका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.१० निजी, सामुदायिक र सार्वजनिक वनमा रुख कटान पश्चात सो ठाउँमा कटान भएकै संख्यामा वृक्षारोपण गर्न लगाई "कटान पश्चात पुनः हरियो" कार्यक्रम संचालनमा ल्याई अनिवार्य वृक्षारोपण गरिनेछ ।
	२.२.११ संकटापन्न वनस्पतिहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
	२.२.१२ संकटापन्न वन्यजन्तु, जलचर, पंक्षी तथा स्थलचरहरुको विशेष संरक्षण योजना लागू गरिनेछ ।
	२.२.१३ जनावर र समुदायबीचको द्वन्द्वलाई अन्त्य गर्न निकुञ्ज भित्र कंक्रिट वालको निर्माणलाई पूर्णता दिइनेछ ।
	२.२.१४ मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि पक्की पर्खाल निर्माण संघ विशेष अनुदानमा प्रस्तावित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२.३ जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. हरित क्षेत्र विस्तार तथा भू-संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.३.२ ध्वनि प्रदुषण नियन्त्रण गरिनेछ ।

उद्देश्य ३ : पहिरो र कटानग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
३.१. सम्पूर्ण पहिरो र कटानग्रस्त क्षेत्रको अभिलेख संकलन गर्ने ।	३.१.१. नगरपालिकाका सम्पुर्ण वडामा पहिरो, सुख्खा पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी विवरण संकलन गरिनेछ ।
	३.१.२ अति जोखिमयुक्त क्षेत्रलाई वातावरणिय हिसाबले अति संवेदनशिल क्षेत्र घोषणा गरिनेछ ।
३.२. पहिरो र कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनुसरण गर्दै कटान नियन्त्रण गर्ने ।	३.२.१. पहिरो र कटानग्रस्त क्षेत्रमा हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.२. पहिरो र कटानग्रस्त क्षेत्रहरूमा बायो इञ्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञहरूको परामर्श लिनुका साथै त्यस्ता क्षेत्रहरूको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरिनेछ ।
	३.२.३. नगरपालिकामा एक नमुना पहिरो नियन्त्रण तथा भु संरक्षण क्षेत्रको घोषणा गर्न कार्यक्रम संञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.४ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि आवश्यक पूर्वाधार जस्तै- तारजालीको उत्पादन नगरपालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरिनेछ ।
	३.२.५ भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गर्न तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
	३.२.६ नगरपालिकाको नदीमा नयाँ स्पर निर्माण, स्पर मर्मत, तटबन्धन र खोलानालाहरुमा तटबन्ध गरिनेछ ।

वन तथा जैविक विविधता विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
	१.२.	१.२.१	हरित क्षेत्र सम्भाव्यता अध्ययन तथा नक्साङ्कन			३००			न.पा.
		१.२.२.	नगरस्तरिय नर्सरी स्थापना गरी फलफुलका बिरुवाहरू उत्पादन तथा लागत सहभागितामा वितरण	१००	२००	२३०	२४०	२५०	न.पा.
		१.२.३.	सामुहिक जडीबुटी खेती अन्तरक्रिया	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		१.२.४.	Agro forestry को नीति अवलम्बन	५०					न.पा.
२	२.१.	२.१.१.	खेर गईरहेको स्थान पहिचान गरी वृक्षारोपण	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		२.१.२.	एक वन एक नर्सरी कार्यक्रम	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
	२.२.	२.२.१.	स्थानीय वन ऐन निर्माण						न.पा.
		२.२.२.	वन उपभोक्ता समितिलाई तालिम	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		२.२.३.	हरित क्षेत्र तथा पार्क निर्माण			१५००			न.पा.
		२.२.४.	पानीको मुहान संरक्षण गर्न सहयोगी विरुवा रोपण	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.
		२.२.५.	वन तथा भू-संरक्षण कार्यक्रममा जनसहभागिता	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.
		२.२.६.	वन डढेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण		१००				न.पा.
		२.२.६.	चोरी निकासी नियन्त्रयण वन रक्षक तालिम तथा अभिमुखीकरण	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		२.२.७.	विकास निर्माणका कार्य गर्दा जलाधार क्षेत्रको क्षति न्युनीकरण protocol तयारी			१५०			न.पा.
		२.२.८.	उत्कृष्ट वन उपभोक्ता समूहलाई पुरस्कारको व्यवस्था	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.
		२.२.९.	वन व्यवस्थापन र संरक्षण क्षमता अभिवृद्धि तालिम संचालन	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		२.२.१०	“कटान पश्चात पुनः हरियो” कार्यक्रम संचालन	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		२.२.११	संकटापन्न वनस्पति संरक्षण कार्यक्रम	४५	५०	५५	६०	६५	न.पा.,संघ, प्रदेश
		२.२.१२	संकटापन्न वन्यजन्तु, स्थलचर, जलचर संरक्षण कार्यक्रम	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.,संघ, प्रदेश

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	
		२.२.१३	निकुञ्ज कंक्रिट वाल निर्माणलाई पूर्णता	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	न.पा.,संघ, प्रदेश
		२.२.१४	मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि पक्की पर्खाल निर्माण संघ विशेष अनुदानमा प्रस्तावित	४५५५०	४५५५०				संघ
	२.३.	२.३.१.	सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	३०	३५	४०	४५	५०	**न.पा.**
		२.३.२	ध्वनि नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	१००		१००			**न.पा.**
३	३.१	३.१.१	डुबान तथा कटान संवेदनशील क्षेत्रको नक्शाङ्कन तथा विवरण संकलन	१५०					न.पा.
		३.१.२	वातावरणीय हिसाबले जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूलाई अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा			१५०			न.पा.
	३.२	३.२.१	डुबान र कटान क्षेत्र विशेष हरित क्षेत्र प्रर्वद्धन कार्यक्रम	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.
		३.२.२	बायो इञ्जिनियरिङ परामर्श सेवा			४००			न.पा.
		३.२.३	बायो इञ्जिनियरिङ नमुना क्षेत्र अध्ययन भ्रमण तथा नमुना कटान नियन्त्रण क्षेत्र निर्माण				४५०	५००	न.पा.
		३.२.४	तारजाली उत्पादनका लागि निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया	३०	३५	४०	४५	५०	न.पा.
		३.२.५	भू-संरक्षण तथा कटान नियन्त्रण तालिम	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		३.२.६	नदीमा नयाँ स्पर निर्माण, स्पर मर्मत तथा खोलानालाहरुमा तटबन्ध निर्माण	२०००	३०००	४०००	५०००	६०००	न.पा.,संघ, प्रदेश

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ।
- ✓ जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ।
- ✓ भू संरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ।
- ✓ हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कबुलियती वन समूहलाई वन हस्तान्तरण (हेक्टर) (१५.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (१५.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	थप वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प्रतिवर्ष/बेर्ना संख्या) (१५.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित क्षेत्र (१५.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या		
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रुपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत		
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका वनस्पति (१५.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका जीवहरुको संख्या (१५.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
	असर	जंगली बाघको संख्या (१५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	गैंडाको संख्या (१५.५.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	चोरी सिकारी नियन्त्रण इकाई (संख्या) १५.५.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		
	असर	पहिरोका हिसाबले जोखिमग्रस्त क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	River Trainning गरिएको (लम्बाई) कि.मी.	कि.मी.		
	असर	नमूना कटान नियन्त्रण क्षेत्र	संख्या		
	असर	हरित क्षेत्र विस्तार तथा परम्परागत प्रविधिमा कटान नियन्त्रण गरिएका क्षेत्र	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

(अ) भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग)

पृष्ठभूमि

ठाकुरबाबा नगरपालिका समुद्री सतहबाट १४४ मिटर देखि २१४ मिटरको उचाइमा फैलिएको छ । कुल १०४.५२ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस नगरपालिकाले तराईको समथर भू भागलाई समेटेको छ । यहाँको अधिकांश भू-भाग समथर तराईको भूमि अन्तर्गत पर्ने हुँदा नगरपालिका क्षेत्रमा बालुवा र पाँगो मिश्रित अत्यन्त उर्वर माटो पाइन्छ भने चुरे क्षेत्रमा केही मात्रामा प्राङगारिक पदार्थ मिश्रित चिम्टाइलो, दोमट तथा चट्टानका टुक्रा मिश्रित माटो पाइन्छ । भौगोलिक दुष्टिकोणले ठाकुरबाबाको माटो उर्वर मानिन्छ । कुल क्षेत्रफल मध्ये खेतीपाती योग्य जमिनले उल्लेख्य भाग अर्थात् ४७.८० प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ भने बन क्षेत्रले ३८.६९ प्रतिशत क्षेत्र ओगटेको छ । त्यसैगरी आवास क्षेत्रले ६.६० प्रतिशत, खोलानालाले ५.८४ प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
✓ बस्तीहरू छरिएको अवस्थामा रहेका हुनाले दिगो विकास गर्नका लागि समस्या ।
✓ जमिनको प्रकृतिअनुसार त्यसको वर्गीकरण गरी सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ यथेष्ट मात्रामा उपलब्ध कृषियोग्य क्षेत्रलाई वैज्ञानिक तवरले सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ नगरपालिकाको वन क्षेत्रलाई दिगो व्यवस्थापन र सदुपयोग गर्न नसकिएको ।
✓ जमिनको पूर्ण र वैज्ञानिक रुपमा सदुपयोग नभएको ।
✓ जमिन बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई निरुत्साहित गर्ने चुनौती रहेको ।
✓ तराई क्षेत्रमा डुबानको संभावना रहेको ।
✓ ओरही,बबई, आम्बासा र कर्णालीको पूर्वी भङ्गालो खौरहा, जम्ती, गिठे, रजुकला,तलवेलुवा,बदवुरुवा, जरही खोला लगायता का नदि खोला तथा खहरे खोलाहरुले वर्षातको समयमा खेतीयोग्य जमीन कटान तथा डुवानमा पारेको ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
✓ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहलाई भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार प्रत्यायोजन गरेको ।
✓ अधिकांश समथर र उर्वर जमिनको उपलब्धता रहेको ।
✓ भूमिको वैज्ञानिक र दिगो सदुपयोग मार्फत दीर्घकालिन समृद्धि हासिल गर्न सकिने ।
✓ नगरपालिका भित्र रहेको ३८.६९ प्रतिशत जमिन वनजंगलले ढाकेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
भू स्रोतको पूर्णत वैज्ञानिक सदुपयोगमार्फत आर्थिक समृद्धि
लक्ष्य
वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना लागू गरी भूमिलाई आर्थिक विकासको आधार बनाउने ।
उद्देश्य
✓ सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।

उद्देश्य १: सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक रुपमा पूर्ण सदुपयोग गर्नु ।	
रणनिती	**कार्य नीति**
१.१ राष्ट्रिय र प्रादेशिक भू-उपयोग नीति अनुरुप स्थानीय भू-उपयोग योजना र कृषि नीति निर्माण गर्ने ।	१.१.१ नगरपालिकाको जमिनलाई भू-उपयोग योजना अनुरुप वर्गीकरण गरिनेछ ।
	१.१.२ नगरपालिका भित्र रहेको सबै प्रकारको जग्गाको पूर्णरुपमा लगत संकलन गरी व्यक्तिगत, सरकारी, सार्वजनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार पारि भूमि प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ ।
	१.१.३ नगरपालिकामा उपलब्ध सिंचित र असिंचित जमिनको लगत तयार गरी कृषि योग्य जग्गाको सदुपयोग भए नभएको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
	१.१.४ सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमणका विरुद्ध शुन्य सहनशिलताको अवलम्बन गरिनेछ ।
	१.१.५ पुराना नक्सा डिजिटलाइज गर्ने प्रक्रिया आरम्भ गरिनेछ ।
	१.१.६ नक्सापासम्बन्धी कागजहरुक Digitization गर्ने कायर्लाई निरन्तरता दिनुका साथै विधुतीय नक्सा पास कार्यलाई थप व्यवस्थित र सरल गरिनेछ ।
१.२ खेती गर्न इच्छुक तर आफ्नो जमिन नभएका कृषकहरूको लगत संकलन गरी भूमिको व्यवस्था गर्ने ।	१.२.१ करारमा खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई आवश्यक जमिन उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.२.२ करार खेती क्षेत्र विस्तार गर्न विशेष कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ ।
	१.२.३ नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्धन तथा सामुहिक खेती प्रोत्साहन गर्न संभाव्यता अध्ययन तथा कृषक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
१.३ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न खेती योग्य जमिनको दिगो प्रयोग विस्तार गर्ने ।	१.३.१ जग्गा बाँझो राख्न नपाउने नीति अबलम्बन गरी बाँझो जमिन राख्ने जग्गा धनीलाई भूमिकरमा निश्चित प्रतिशतले बढी लिने नियम लागू गरिनेछ ।
१.४ जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने	१.४.१ नगरपालिकामा जग्गा चक्लाबन्दी गर्न चाहने कृषकहरूको विवरण संकलन गरिनेछ ।
	१.४.२ सामूहिक खेती र चक्लाबन्दीका फाइदाका बारेमा कृषक अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
	१.४.३ जग्गा चक्लाबन्दी गरी सामुहिक खेती गर्न चाहने कृषकहरू पहिचान गरी कृषक समूह गठन गरिनेछ ।
	१.४.४ यस्ता सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई कृषि सहकारीसँग आबद्ध गरिनेछ ।
	१.४.५ चक्लाबन्दी गरी सामूहिक खेती गर्न चाहने कृषकलाई मापदण्डका आधारमा मल, बीउ, ज्ञान, सिप, प्रविधि र अन्य कृषि सामाग्रीमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	१.४.६ बगर क्षेत्रको सम्भाव्यता हेरी बगर खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	१.४.७ भूमिहीन तथा सुकुम्बासी व्यवस्थापन कार्यलाइ अघि बढाइने छ ।

भूमि व्यवस्थापन (भू-उपयोग) को विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना निर्माण	१५००					न.पा.
		१.१.२	भूमि अभिलेख प्रणाली निर्माण		५००				न.पा.
		१.१.३	सिंचित, असिंचित, बाँझो तथा खेती भएको जमिनको अद्यावधिक तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण			५००			न.पा.
		१.१.४	सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण विरुद्ध शुन्य सहनशिलता			५००			न.पा.
		१.१.५	नक्सा डिजिटलाइजेसन		७००				न.पा.
		१.१.६	नक्सापासम्बन्धी कागजहरुको Digitization साथै विद्युतीय नक्सापास व्यवस्थापन		२५०	३००	३५०		न.पा.
	१.२	१.२.१	करार खेतीका लागि इच्छुक कृषक लगत संकलन			२००			न.पा.
		१.२.२	करार खेती विस्तार कार्यक्रम अनुदान			५००	६००	७००	न.पा.
		१.२.३	नदी उकास क्षेत्रमा हरितक्षेत्र प्रवर्द्धन तथा सामुहिक खेती अभिमुखीकरण तथा तालिम	१५०	२००	२५०	३००	३५०	न.पा.
	१.३	१.३.१	खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण	२३०					न.पा.
	१.४	१.४.१	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन		२५०				न.पा.
		१.४.२	जग्गा चक्लाबन्दी सम्बन्धी कृषक अभिमुखीकरण		४५०				न.पा.
		१.४.३	जग्गा चक्लाबन्दी गर्ने कृषक समूह गठन			२५०	२५०		न.पा.
		१.४.४	कृषक समूह तथा कृषि सहकारी बिच अन्तरक्रिया	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	न.पा.
		१.४.५	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती गर्ने कृषकलाई अनुदान			५००	६००	७००	न.पा.
		१.४.६	बगर खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.४.७	भूमिहीन तथा सुकुम्बासी व्यवस्थापन	३०००	१०००				न.पा.

अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका

- ✓ नगरपालिकामा उपलव्ध खेतीयोग्य जमिनको वैज्ञानिक र पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**वन तथा भू-संरक्षण**				
	असर	वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) (१५.१.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कबुलियती वन समूहलाई वन हस्तान्तरण (हेक्टर) (१५.२.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (१५.२.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	हेक्टर		
	प्रतिफल	थप वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र (प्रतिवर्ष/बेर्ना संख्या) (१५.१.२.३) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित क्षेत्र (१५.१.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	प्रतिफल	वनस्पति उद्यान	संख्या		
	असर	दिगो व्यवस्थापन प्रणाली लागु वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत)	प्रतिशत		
	असर	संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रुपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू	प्रतिशत		
	असर	अनुत्पादक झाडी, बुट्यान क्षेत्र मध्ये उत्पादनशील वनमा परिणत भएको क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका वनस्पति (१५.९.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वनस्पतिको संख्या	प्रतिशत		
	असर	संरक्षण योजना अन्तर्गत समेटिएका जीवहरुको संख्या (१५.९.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या	प्रतिशत		
	असर	जंगली बाघको संख्या (१५.५.१.३) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	असर	गैंडाको संख्या (१५.५.१.४) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	चोरी सिकारी नियन्त्रण इकाई (संख्या) १५.५.१.५) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	बायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिको प्रयोग गरी भू-संरक्षण गरिएका स्थानहरूको संख्या	प्रतिशत		
	असर	पहिरोका हिसाबले जोखिमग्रस्त क्षेत्र	प्रतिशत		
	असर	River Trainning गरिएको (लम्बाई) कि.मी.	कि.मी.		
	असर	नमूना कटान नियन्त्रण क्षेत्र	संख्या		
	असर	हरित क्षेत्र विस्तार तथा परम्परागत प्रविधिमा कटान नियन्त्रण गरिएका क्षेत्र	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) जलाधार संरक्षण

पृष्ठभूमि

नेपाल जलस्रोतको धनी राष्ट्रका रुपमा संसारमा परिचित छ। तथापि यस्ता जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ। समृद्धिका आधारहरू मध्ये जलस्रोत पनि एक हो। यस नगरपालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र नगरपालिकालाई आर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ। वातावरण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणको सन्तुलन कायम राखी जलाधार संरक्षण गर्नका लागि नगरपालिकाले सडकपेटी, नदिकिनार तथा सार्वजनिक जग्गाहरुमा वृक्षारोपण गर्ने कार्य सञ्चालन तथा बच्चाको जन्म भए संगै नयाँ विरुवा रोप्ने अभियान संचालन गरेको छ। यसै गरी नगरपालिकाले प्लाष्टिक झोलाको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्ने नीति अगाडि सारेको अवस्था छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ बर्षेनी कटान र डुबानको समस्या आउने गरेको साथै जलाधार क्षेत्र वरिपरिका मानव बस्ती उच्च जोखिममा रहेको।
▪ वन, जलाधार र भू-संरक्षणका लागि दिगो रुपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
▪ जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आममानिसमा बुझाउन नसकिएको।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने।
▪ वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य संभावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकामा हिमालबाट उत्पत्ति भई बग्दै आएका खोलाहरू तथा साना साना ताल तलैया जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरू रहेका।
▪ नगरपालिकाले विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्ने नीति अगाडी सारेको।
▪ जलाधार क्षेत्रमा भ्यागुता, सर्प, धाँगा, माछा, विच्छी, गंगटो जस्ता जलचरहरू पाइने।
▪ जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
नगरपालिकाको जल सम्पदालाई उच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्ने
लक्ष्य
नगरपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने
उद्देश्यहरू
✓ जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने

उद्देश्य १: जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने ।	१.१.१. नगरपालिकामा भएका पानीका मुहानहरू, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिनेछ ।
१.२. जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने ।	१.२.१. नगरपालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई “विशेष जलाधार क्षेत्र” घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिनेछ ।
	१.२.२. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको वृक्षारोपण गरिनेछ ।
	१.२.३. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिनेछ ।
	१.२.४ वनजंगल क्षेत्रभित्र कृतिम जलाशय तथा पोखरी निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.५ संकटासन्न ताल, नदी तथा पोखरीहरुको पहिचान र पुर्नउत्थान गरिनेछ ।
१.३. जलस्रोतको दिगो प्रयोग र जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.३.२ उपलब्ध जलस्रोतको उच्चतम र दिगो सदुपयोग हुने गरी जलस्रोतमा आधारित उद्योग तथा व्यवसायको सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	१.३.३ वर्षातको पानी संकलन गरी भण्डारण प्रणाली निर्माण गर्न प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।
	१.३.४ सिमसार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार	४००					न.पा.
	१.२.	१.२.१.	विशेष जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम		३००	३१०	३२०	३३०	न.पा.
		१.२.२.	हरित नगरपालिकाका लागि वृक्षारोपण	२००	२००		३००		न.पा.
		१.२.३	निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया	१००		१२०		१४०	न.पा.
		१.२.४	वनजंगल क्षेत्र भित्र पोखरी तथा जलाशय निर्माण	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.२.५	संकटासन्न ताल नदी तथा पोखरी विशेष पुर्नउत्थान कार्यक्रम	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
	१.३.	१.३.१	जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.३.२	दिगो जलस्रोत उपयोग सम्भाव्यता अध्ययन		२४०				न.पा.
		१.३.३	वर्षातको पानी संकलन प्राविधिक सहयोग	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.३.४	सिमसार क्षेत्र पहिचान तथा संरक्षण कार्यक्रम			२००			न.पा.

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

जलाधार क्षेत्रको पहिचान, नक्साङ्कन र दिगो संरक्षण भएको हुनेछ। जलाधार क्षेत्रमा आत्मनिर्भर भई दिगो सदुपयोग सुनिश्चित हुनेछ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**जलाधार व्यवस्थापन**				
	असर	ताल, सिमसार र तलाउ/पोखरीहरूको संख्या (१५.१.२.२) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	सामुदायिक वनभित्र निर्मित पोखरी संख्या	संख्या		
	असर	संकटासन्न तालहरू/पोखरीहरू (१५.४.१.१) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संरक्षित सिमसार क्षेत्र	संख्या		
	प्रतिफल	वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	परम्परागत जैविक विधि अपनाई संरक्षण गरिएका पानीको मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	कूल जलश्रोतको अनुपातमा प्रयोग गरिएको जलश्रोत (१२.२.१.१) (**प.दि.वि.ल.**)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका सिमसार क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	असर	नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सिर्जना गरेका भौतिक अवस्थालाई वातावरण भनिन्छ । वातावरण संरक्षण भनेको सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको पाटो हो । यसमा समग्रमा जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । वातावरण प्रदुषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । नगरपालिकाले फोहोरलाई स्रोतमै वर्गीकरण गरी सकेसम्म कम फोहोर उत्पादन गर्ने, वातावरणमैत्री सामाग्रीहरुको मात्र प्रयोग गर्ने र उत्सर्जित फोहोरलाई मोहर बनाई आय आर्जन, सभ्यता र स्वास्थ्यसँग जोड्ने अभियानको थालनी गरेको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ प्राकृतिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको ।
▪ समयमै स्तरोन्नति नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधि कारण पानीका स्रोतहरू सुक्ने खतरा रहेको ।
▪ वन क्षेत्रमा डढेलोको जोखिम रहेको ।
▪ हस्पिटल जन्य फोहोरको उचित तथा दीर्घकालिन रुपमा व्यवस्थापन हुन नसकेको ।
▪ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापनको अवधारण लागू हुन नसकेको ।
▪ नगरबासीमा नगर सरसफाईको जिम्मेवारी हाम्रो पनि हो भन्ने भावनाको विकास गर्न नसकिएको ।
▪ वातावरण संरक्षण र पूर्वाधार विकास बीच समाञ्जस्यता स्थापित हुन नसकेको ।
▪ आमनागरिकमा वातावरण सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने ।
▪ पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदुषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न नगरपालिकाले योजनाबद्ध रुपमा काम गरिरहेको ।
▪ नगरपालिकाका सार्वजनिक स्थल, नदी खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको ।
▪ स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण भएको ।
▪ नगरपालिका खुल्ला दिसामुक्त (ODF) क्षेत्र घोषणा भएको ।
▪ ४० माइक्रोन भन्दा कम पातलो प्लाष्टिक झोलाको उत्पादन तथा बिक्रि वितरणमा रोक लगाई वैकल्पिक झोलाको प्रयोगमा प्रोत्साहन गरिने नीति लिइएको ।
▪ नगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा व्यापक वृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले समुदायसँगको साझेदारीमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्दै जाने नीति अनुरुप फोहोरको बर्गीकरण व्यवस्थापन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो ठाकुरबाबा
लक्ष्य
नगरपालिकालाई वातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने ।   ✓ सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरुलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

उद्देश्य १. जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदुषण नियन्त्रण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१. प्रदुषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।	१.१.१. प्रदूषण नियन्त्रण गर्न क्रमशः सबै सडकहरू कालोपत्र गर्दै लगिनेछ ।
	१.१.२. प्लाष्टिक तथा टायर ट्युब जगाउने परिपाटीलाई पूर्णतः बन्देज गरिनेछ ।
	१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिनेछ ।
	१.१.४. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।
	१.१.५. इट्टाभट्टा जस्ता प्रदूषण बढाउने उद्योगलाई घना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिनेछ । यस्ता उद्योगलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जिम्मेवार बनाई वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत शोधभर्ना स्वरुप लगानी गर्नुपर्ने प्रावधान र ठूला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार बनाइनेछ ।
	१.१.६ सडक निर्माण लगायतका भौतिक निर्माण कार्य सम्पन्न गर्दा वातावरणमा पर्ने क्षति न्यूनीकरण गर्न निर्माण लागतको कम्तिमा १ प्रतिशत रकम वातावरण संरक्षण कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
	१.१.७ हरियाली प्रवर्द्धन गर्न ग्रीन ठाकुरबाबा, क्लिन ठाकुरबाबा नारालाई अभियानको रुपमा वस्तीस्तरमा पुऱ्याइनेछ ।
	१.१.८ स्वच्छ वातावरणका लागि नगरपालिकाभित्रका टोलमा फलफुल रोप्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई तथा शौचालय निर्माण अभियान सञ्चालन गर्ने ।	१.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.२ हरित टोलको रुपमा विकास गर्ने स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान गरिनेछ ।
	१.२.३ दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको कार्य गरिनेछ ।

उद्देश्य २. सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाई दिगो र वातावरण मैत्री बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१. विकास निर्माणका कार्यक्रम गर्दा IEE कार्यान्वयन गर्ने ।	२.१.१ प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोगलाई घटाउन काठको विकल्पमा पालिकामा भित्रने प्रविधि र वस्तुलाई विशेष प्रोत्साहन गरिनेछ ।
	२.१.२ बायोग्यास प्लान्ट निर्माण गरिनेछ ।
२.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने ।	२.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ता क्षेत्रलाई सम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिनेछ ।
	२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एकवटा वडागत नमुना पार्कहरूको निर्माण गरिनेछ ।

वातावरण तथा फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्र गर्ने						संघ, प्रदेश, न.पा.
		१.१.२.	प्लाष्टिक तथा टायर, ट्यूब जलाउन निषेध						न.पा.
		१.१.३.	अनुगमनको व्यवस्था						न.पा.
		१.१.४.	मृत पशु चौपायाहरू व्यवस्थापन	२००	२००	२००	२००	२००	न.पा.
		१.१.५.	ठूला उद्योग सञ्चालन मापदण्ड तयार						न.पा.
		१.१.६.	वातावरण संरक्षण कोष निर्माण		१५००				न.पा.
		१.१.७	ग्रीन ठाकुरबाबा, क्लिन ठाकुरबाबा नारा सहित अभियान संचालन	११०	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		१.१.८	टोलटोलमा फलफुल रोप्ने अभियान सञ्चालन	११०	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
	१.२.	१.२.१.	सरसफाई अभियान सञ्चालन	११०	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		१.२.२	स्वच्छ टोललाई प्राथमिकताको आधारमा पुरस्कार प्रदान	२५	३०	३५	४०	४५	न.पा.
		१.२.३	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन	१०००	१५००	१५००	१०००	१०००	न.पा.
२	२.१	२.१.१	काठको प्रयोग विस्थापन गर्ने वस्तु र प्रविधिमा विशेष प्रोत्साहन	२५	३०	३५	४०	४५	न.पा.
		२.१.२	बायोग्यास प्लान्ट निर्माणमा अनुदान	५००		४१०		५००	न.पा.,संघ, प्रदेश
	२.२.	२.२.१.	एकीकृत संरक्षण योजना निर्माण		४५०				न.पा.
		२.२.२.	एक वडा एक हरित पार्कहरूको निर्माण	५००	१०००	२०००	३०००	४०००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ महत्वपुर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने ।
- ✓ एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने,
- ✓ वातावरण संरक्षण सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थाप				
	प्रतिफल	नव हरित क्षेत्रको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	सडक सौन्दर्यीकरण	कि.मि.		
	असर	प्रतिव्यक्ति काठको प्रयोग (क्युबिक/मी.) (१२.२.२.२) **(प.दि.वि.ल.)**	क्युबिक/मी.		
	असर	वायूमण्डलमा धुलोका कणहरुको गाढापन (२४ घण्टाको औषत) (पि.एम) (११.६.२.२) (**प.दि.वि.ल.**)	औसत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

पृष्ठभूमि

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्वन (CFCs) जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामी सामु छ। यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेक राष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन्। विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कम भन्दा कम कार्वन उत्सर्जन गर्ने र बढी भन्दा बढी कार्वन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ। नेपालमा बर्सेनि प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ। नेपालमा २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ। नगरपालिका पनि प्राकृतिक प्रकोपको दृष्टिकोणले संवेदनशील अवस्थामा रहेको छ। यस नगरपालिकामा विशेषगरी बाढी, नदी कटान, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढेँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन्। हाल कोभिड-१९, डेङ्गु जस्ता महामारीले जीवन थप जटिल बनाएको छ। यस्ता प्रकोपहरू सामान्यतया पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ। यसका अलावा यस नगरपालिकाको ९ वटावडाहरु मध्ये ८ वटावडा मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्दछ। बर्दिया राष्ट्रिय निकुन्ज सँग यस नगरपालिकाको ३२ कि. मि. सिमा जोडिएको छ। सिमा क्षेत्रका वासिन्दाहरुको धनजनमा जंगलि जनावरहरुले बर्षेनी क्षती गरिरहेको हुन्छन् यसैलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन र स्रोत परिचालन कार्यविधि,२०७५ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको अवस्था छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ नगरपालिकामा भएका वस्ती वर्षायाममा बाढी र डुबानको जोखिममा रहेको।
▪ बर्सेनि वर्षातको समयमा नदि कटान तथा भू-क्षयको समस्या हुने गरेको।
▪ जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेको, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको।
▪ प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको।
▪ जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने।
▪ हावाहुरीबाट रुखहरु ढली दुर्घटना हुने गरेको।
▪ विपद् सम्बन्धी सूचना सम्प्रेषण संयन्त्र, पूर्व सूचना प्रविधि लगायत पर्याप्त स्वास्थ्य केन्द्रहरुको अभाव भएको।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ विपद्का बेलामा जम्मा हुने खुल्ला स्थान, सूचना दिने संयन्त्र, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा आदिको व्यवस्था रहेको ।
▪ नगरपालिकाले ओरही, बबई, आम्बासा र कर्णालीको पूर्वी भङ्गालो खौराहा, जम्ती, गिठे, रजकुला, तलवेलुवा, बदवुरुवा, जरहीखोला लगायतका नदी तथा खोला नियन्त्रणकालागि तटबन्धनको व्यवस्था गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले जोखिमबाट प्रभावित क्षेत्रहरुको पहिचान गरी पूर्वतयारी योजना निर्माणका साथै विपद् व्यवस्थपन कोषलाई निरन्तरता दिने नीति लिएको ।
▪ नगरपालिकाले नगरपालिकाममा एक विपद् सूचना केन्द्रको स्थापना गरी संचालन गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले बन्यजन्तुबाट हुने बालीनाली, घरगोठ, पशुचौपाया र मानविय क्षतीमा दिइने राहत रकम र अन्य प्राकृतिक विपद्बाट प्रभावित नागरिकलाईं दिइने राहत कार्यक्रमलाइ समयानुकुल परिवर्तनसँगै निरन्तरता दिने र बीमा कार्यक्रमसँग समायोजन गरी सञ्चालन गर्ने नीति लिएको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
विपद् व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने
लक्ष्य
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना लागू गरी पूर्णत कार्यान्वयन गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्ने ✓ विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य १: प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्युनीकरण गर्नु ।

रणनीति	कार्यनीति
१.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने ।	१.१.१. नगरपालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ ।
	१.१.२. नगरपालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण गरिनेछ ।
१.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको थप प्रभावकारी संचालन गरिनेछ ।
	१.२.२. विपद् पूर्व संकेत दिने थप उपकरणहरू प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा क्रमश: जडान गरिनेछ ।
	१.२.३ नियमित रुपमा भइरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिनेछ ।
	१.२.४. विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चारमार्फत सम्प्रेषण गरिनेछ ।

उद्देश्य २ : विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु	
रणनीति	**कार्यनीति**
२.१ विपद् व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।	
	२.१.१. विपद्का बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ ।
	२.१.२. बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन तथा माहामारीका लागि आइसोलेसन केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ ।
	२.१.३. विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
	२.१.४ विपद्का वेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्बुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल, बोट लगायतका समाग्रीहरूको खरिद गरिनेछ ।
	२.१.५ आगलागी नियन्त्रणका लागि दमकल व्यवस्थापनको कार्य गरिनेछ ।
२.२. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने ।	२.२.१. स्थानीयस्तरमा तथा विद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
	२.२.२ जलवायू अनुकूलन हिसाबले स्मार्ट भिलेज निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।
	२.२.३ जलवायू अनुकूलन स्मार्ट भिलेज निर्माण गरिनेछ ।
	२.२.४ जलवायू परिवर्तन अनुकूल बालीनाली प्रयोगात्मक उत्पादन गर्न थालनी गरिनेछ ।
२.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२.३.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाई समुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१	१.१.	१.१.१.	उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन	३००					न.पा.
		१.१.२.	उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाई स्थानान्तरण		४५०	५००	५५०	६००	न.पा.
	१.२.	१.२.१.	विपद् पूर्वानुमान तथा चेतावनी सूचना प्रणालीको स्थापना सञ्चालन			४५०			न.पा.
		१.२.२.	विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान		५००				न.पा.
		१.२.३.	प्रकोप पात्रो तयार	३५	४०	४५	५०	५५	न.पा.
		१.२.४.	विपद्सम्बन्धी पूर्व सूचना सम्प्रेषण	३५	४०	४५	५०	५५	न.पा.
२	२.१	२.१.१.	खुल्ला स्थान तय गरी आश्रयस्थल निर्माण	१५००		२०००		३०००	न.पा.
		२.१.२.	माहामारीका लागि आइसोलेसन केन्द्र सञ्चालन				१५००		न.पा.
		२.१.२.	विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूहलाई उद्धार सम्बन्धी पूर्वाभ्यास तालिम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.१.३.	विभिन्न संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.१.४	विपद् उद्धार सामाग्री खरिद		१२००				न.पा.
		२.१.५	दमकल व्यवस्थापन	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
	२.२	२.२.१.	अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		२.२.२	जलवायू अनुकूलनका हिसाबले स्मार्ट भिलेज सम्भाव्यता अध्ययन		५००				न.पा.
		२.२.३	जलवायू अनुकूलनका हिसाबले स्मार्ट भिलेज निर्माण			५००	८००	१०००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		२.२.४	जलवायू अनुकूलन हुने बालीनाली प्रयोगात्मक उत्पादन अनुदान कार्यक्रम	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
	२.३.	२.३.१.	सचेतना अभियान सञ्चालन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धीहरू तथा नतिजा खाका

- ✓ विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने ।
- ✓ भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने,
- ✓ विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने,
- ✓ विपद्सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने,
- ✓ विपद्बाट हुने क्षतिमा न्यूनीकरण भएको हुने,
- ✓ जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता				
	प्रतिफल	विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या (११.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	विपद्को कारण हराइरहेको संख्या (१.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या (११.५.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	असर	विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार	प्रतिशत		
	प्रतिफल	विपद्को बेला भेला हुने स्थानको	संख्या		
	प्रतिफल	दमकल संख्या	संख्या		

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
	प्रतिफल	एक्साभेटर संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या	संख्या		
	असर	भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत			
	प्रतिफल	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या (१३.२.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायूको दृष्टिकोणले स्मार्ट भिलेज (१३.२.१. घ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या	संख्या		
	असर	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या (१३.३.१.१)**(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	जलवायुका दृष्टिकोणले अनुकूलन हुने गरी अपनाइएका खेती प्रणाली (१३.२.१ ङ) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	जलवायुका असरलाई कम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठूलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

(अ) सुशासन तथा सेवा प्रवाह

पृष्ठभूमि

वास्तविक रूपमा असल शासनको स्थापना गर्न जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता हुन जरुरी रहन्छ। राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी शासन शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन्। यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्न सकेको खण्डमा सङ्घीय संविधानको मर्मअनुरुप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुऱ्याउन सकिन्छ। नगरपालिकाले कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्यप्रणालीलाई चुस्त, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउनु आवश्यक छ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ लामो राजनीतिक संक्रमणबाट हालसालै स्थापित नयाँ सङ्घीय प्रणालीको स्थानीय सरकार भएका कारण सर्वाङ्गीण संस्थागत विकास भइनसकेको।
▪ सङ्घीयताको अभ्यास तथा अनुभव कम भएको।
▪ स्थानीयवासीको राजनीतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको।
▪ संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको।
▪ जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई सङ्घीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने।
▪ भ्रष्टाचार वृद्धि हुन सक्ने।
▪ पूर्वाग्रहरहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने।
▪ राजश्व अपचलन हुन सक्ने।
▪ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वयमा कठिनाइ हुन सक्ने।
▪ जनउत्तरदायी शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने।
▪ सबै कार्यालयलाई कर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठूलो बजेटको आवश्यकता पर्ने।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ नगरपालिकाको सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको।
▪ जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको।
▪ न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको।
▪ लेखा र प्रशासन सञ्चालनार्थ विभिन्न सफ्टवेयरहरूको विकास भएको।
▪ ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको।
▪ कर्मचारीको सेवाग्राहीसँगको व्यवहार सुमधुर रहेको।

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ कार्यपालिकाको निर्णय ४८ घण्टाभित्र सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नो सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र छिटो छरितो बनाउन नागरिक सहायता कक्षलाई थप व्यवस्थित बनाउदै वडा तथा नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने कागजातहरुको लागि नि शुल्क फोटोकपी सेवा उपलब्ध गराउने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले एकिकृत कार्यालय व्यवस्थापन प्रणाली अपनाई सकेसम्म कागजको प्रयोग कम गर्ने नीति अगाडी सारेको ।
▪ नगरपालिकाले जनता र जनप्रतिनिधि नामक मासिक रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने नीति लिएको ।
▪ न्यायिक समितिलाई पूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
▪ स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण नगरपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकता अनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
▪ विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने ।
▪ जनगुनासोलाई तत्काल सम्बोधन गरी जनताको मन जित्न सकिने ।
▪ आवश्यकताअनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
▪ नगरपालिकाले आफ्नै मोबाइल एप्स तयार गरी मोबाइल एप्सका माध्यमबाट नगरवासीहरुले सरल र सहज रुपमा सेवा प्राप्त गर्न, आफूसँग सम्बन्धित सूचनाहरु प्राप्त गर्न, नगर तथा वडा कार्यालयहरुबाट प्रदान गरिने सेवाको जानकारी लिई आफ्ना गुनासा र समस्या समाधान गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउने नीति अगाडी सारेको ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
ठाकुरबाबा नगरपालिकाको सरोकार जनमुखी सरकार
लक्ष्य
सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, सुलभ जनउत्तरदायी र प्रभावकारी बनाई जनचासोमा केन्द्रित हुने
उद्देश्यहरू
✓ क्षमता विकास गरी असल शासनको प्रत्याभूति सहित सेवा प्रवाहलाई जनमूखि बनाउनु

उद्देश्य १: क्षमता विकास गरी असल शासनको प्रत्याभूति सहित सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रर्वद्धन गर्ने ।	१.१.१ नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिनेछ ।
	१.१.२ राज्यको कानुनको परिधिमा रही सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार “घुम्ती स्थानीय सरकार” कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.४ सेवा प्रवाहलाई दुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न आवश्यक Software हरूको प्रबन्ध गरिनेछ ।

उद्देश्य १: क्षमता विकास गरी असल शासनको प्रत्याभूति सहित सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.१.५ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिनेछ।
	१.१.६ सूचना प्रविधिमा वडाका कृयाकलापलाई समेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिनेछ।
	१.१.७ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा सुनिश्चित गरिनेछ।
	१.१.८ सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जिकरणलाई प्रविधि मैत्री र पूर्ण अध्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिनेछ।
	१.१.९ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्देशिका तयार गरी लागू गरिनेछ।
	१.१.१० स्व नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ।
	१.१.११ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिने छ।
	१.१.१२ नगरसभा र कार्यपालिकाका विषयगत समितिहरुलाई तालिम गरिनेछ।
	१.१.१३ जनतासँग जनप्रतिनिधि रेडियो कार्यक्रम आयोजना गरिनेछ।
	१.१.१४ सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण गरिनेछ।
	१.१.१५ निजी क्षेत्र संग अन्तरक्रिया गरिनेछ।
	१.१.१६ संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण बमोजिम दरबन्दी तथा कर्मचारी व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.१७ जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिमको आयोजना गरिनेछ।
	१.१.१८ नगरपालिकाको लोगो निर्माण निर्माण गरिनेछ।
	१.१.१९ आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरणसम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ।
	१.१.२० सार्वजनिक सुनुवाइका कार्यक्रम नियमित गरिनेछ।
	१.१.२१ नगर विकासका लागि नवीन सोच तथा कार्यक्रम प्रस्ताव आह्वान गरिनेछ।
	१.१.२२ योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण गरिनेछ।
	१.१.२३ प्रविधिको विकास गरि सेवालाइ सहज, पारदर्शी र गुणस्तर बनाइनेछ।
	१.१.२४ सदाचार नीति प्रभावकारी रुपमा कार्यन्वयन गरिनेछ।
	१.१.२५ सर्वसाधारणका गुनासो तथा समस्या हाल गर्नका लागि Rapid Response Team परिचालन गरिनेछ।
	१.१.२६ नगरका सबै वडा एवं सार्वजनिक तथा संस्थागत कार्यालयहरुमा सूचना अधिकारि तोकिनेछ।
	१.१.२७ अन्य पालिकाका सफल अभ्यास र अनुभवको आदान प्रदान परिपाटीको विकास गरिनेछ।
	१.१.२८ जनप्रतिनिधि सेवा सुविधामा पुर्नविचार गरिनेछ।
	१.१.२९ कर्मचारीको तलब वृद्धि तथा भत्ता नियमानुसार कायम गरिनेछ।
	१.१.३० कर्मचारी कल्याण कोषको स्थापना गरिनेछ।
	१.१.३१ वार्षिक खरिद योजना तयार गरि लागु गरिनेछ।

उद्देश्य १: क्षमता विकास गरी असल शासनको प्रत्याभूति सहित सेवा प्रवाहलाई जनमूखी बनाउनु	
रणनीति	कार्यनीति
	१.१.३२ आकस्मिक रूपमा गर्नुपर्ने परामर्श सेवा खरिद गरिनेछ।
	१.१.३३ सवारी साधनमा इन्धनको व्यवस्था गरिनेछ।
	१.१.३४ विद्युत महसुल नियमित गरिनेछ।
	१.१.३५ सञ्चार महसुल नियमित गरिनेछ।
	१.१.३६ हेवी सवारी साधन मर्मत गरिनेछ।
	१.१.३७ सवारीसाधन किफायती ढङ्गले मर्मत गरिनेछ।
	१.१.३८ मसलन्द, स्टेशनरी, छपाई गरिनेछ।
	१.१.३९ फर्निचर तथा फर्निसिंगको पर्याप्त व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४० कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधिजन्य सामग्री व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४१ विद्युतीय सामग्री व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४२ सरसफाई सामग्रीको व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४३ विविध बैठक व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४४ भ्रमण भत्ता व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४५ अतिथि तथा सचिवालय व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४६ खाना, खाजा, पानीको व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४७ अन्य विविध सामानको व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४८ वडामा रहेका प्राविधिक कर्मचारीका लागि आवश्यक सामग्रीहरू र प्राविधिक कर्मचारीहरू, निर्माण व्यवसायी, टोलविकास संस्थाका पदाधिकारीलाई तालिमको व्यवस्थापन गरिनेछ।
	१.१.४९ नगरपालिकाबाट हुने अनुगमन, निरीक्षण र सुपरीवेक्षणको कार्यलाई आवश्यक पर्ने विविध व्यवस्थापनको कार्य गरिनेछ।

सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	नियमित नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण	५०	६०	७०	८०	९०	न.पा.
		१.१.२	सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधि अभिमुखीकरण	४०	४०	४०	४०	४०	न.पा.
		१.१.३	घुम्ती स्थानीय सरकार कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.४	Governance Software खरिद	३००					न.पा.
		१.१.५	गुनासो सम्बोधन संयन्त्र निर्माण तथा परिचालन						न.पा.
		१.१.६	सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.१.७	इन्टरनेट स्तरवृद्धि, सेवा विस्तार र महसुल	१०००	१०००	१२००	१५००	१८००	न.पा.
		१.१.८	सार्वजनिक अभिलेख र पञ्जिकरण डिजिटलाइजेसन तथा मर्मत	२००		१००		१००	न.पा.
		१.१.९	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्देशिका तयार	५००					न. पा.
		१.१.१०	स्व नेतृत्व विकास तालिम	५००		५००			न.पा.
		१.१.११	उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कार			३००			न.पा.
		१.१.१२	नगरसभा र कार्यपालिकाका विषयगत समितिहरुलाई तालिम	५००					न.पा.
		१.१.१३	जनतासँग जनप्रतिनिधि रेडियो कार्यक्रम	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	न.पा.
		१.१.१४	सार्वजनिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण	३००					न.पा.
		१.१.१५	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	८०	८५	९०	९५	१००	न.पा.
		१.१.१६	संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण बमोजिम दरबन्दी तथा कर्मचारी व्यवस्थापन	९००००	११००००	११००००	१५००००	१५००००	संघ, प्रदेश, न.पा.
		१.१.१७	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिम		५००				न.पा.
		१.१.१८	नगरपालिकाको लोगो निर्माण	२००					न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.१९	नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन सुधार योजना निर्माण	२००	२००	२००	३००	३००	न.पा.
		१.१.२०	सार्वजनिक सुनुवाइ तथा सामाजिक परीक्षण संचालन	५००	५५०	५८०	६००	७००	न.पा.
		१.१.२१	नगर विकासका लागि नवीन सोच तथा कार्यक्रम प्रस्ताव आह्वान	२००					न.पा.
		१.१.२२	योजना प्रभावकारिता मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण तथा परिचालन	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.१.२३	प्रविधिको विकास गरी सेवालाइ सहज, पारदर्शी र गुणस्तर कायम						न.पा.
		१.१.२४	सदाचार नीति प्रभावकारी रुपमा कार्यन्वयन						न.पा.
		१.१.२५	सर्वसाधारणका गुनासो तथा समस्या हाल गर्नका लागि Rapid Response Team परिचालन	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.१.२६	नगरका सबै वडा एवं सार्वजनिक तथा संस्थागत कार्यालयहरुमा सूचना अधिकारीको व्यवस्था						न.पा.
		१.१.२७	अन्य पालिकाका सफल अभ्यास र अनुभवको आदान प्रदान परिपाटीको विकास	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.
		१.१.२८	जनप्रतिनिधि सेवा सुविधा	९०००	१००००	११०००	१३०००	१५०००	न.पा.
		१.१.२९	कर्मचारीको तलब वृद्धि तथा भत्ता नियमानुसार कायम	१२०००	१५०००	१८०००	२००००	२२०००	न.पा.
		१.१.३०	कर्मचारी कल्याण कोषमा योगदान	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	न.पा.
		१.१.३१	वार्षिक खरिद योजना तयार गरी लागु						न.पा.

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
		१.१.३२	विविध परामर्श सेवा खरिद	४०००	४०००	४०००	४०००	४०००	न.पा.
		१.१.३३	सवारी साधन इन्धन	३०००	५०००	७०००	९०००	११०००	न.पा.
		१.१.३४	विद्युत महसुल	१५००	१७००	१९००	२१००	२३००	न.पा.
		१.१.३५	सञ्चार महसुल	७००	९००	११००	१३००	१५००	न.पा.
		१.१.३६	हेवी सवारी साधन मर्मत	२०००	२३००	२५००	२७००	२९००	न.पा.
		१.१.३७	सवारीसाधन मर्मत	१५००	१७००	१९००	२१००	२३००	न.पा.
		१.१.३८	मसलन्द, स्टेशनरी, छपाई	३०००	३५००	४०००	४५००	५०००	न.पा.
		१.१.३९	फर्निचर तथा फर्निसिंग	२०००	२०००	२२००	२२००	२५००	न.पा.
		१.१.४०	कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधिजन्य सामग्री व्यवस्थापन	१५००	१५००	१७००	१७००	१९००	न.पा.
		१.१.४१	विद्युतीय सामग्री व्यवस्थापन	७००	९००	१०००	१२००	१४००	न.पा.
		१.१.४२	सरसफाई सामग्री आदि व्यवस्थापन	५००	६००	७००	८००	९००	न.पा.
		१.१.४३	विविध बैठक व्यवस्थापन	१५००	१७००	१९००	२१००	२३००	न.पा.
		१.१.४४	भ्रमण भत्ता व्यवस्थापन	१०००	१२००	१४००	१६००	१८००	न.पा.
		१.१.४५	अतिथि तथा सचिवालय व्यवस्थापन	७००	९००	११००	१३००	१५००	न.पा.
		१.१.४६	खाना, खाजा, पानी व्यवस्थापन	१०००	१२००	१४००	१६००	१८००	न.पा.
		१.१.४७	अन्य विविध व्यवस्थापन	५००	७००	९००	११००	१३००	न.पा.
		१.१.४८	पूर्वाधार शाखाका लागि विविध व्यवस्थापन	२०००	५००		५००		न.पा.
		१.१.४९	अनुगमन व्यवस्थापन	१००	१००	१००	१००	१००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महसुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**सुशासन तथा सेवा प्रवाह**				
	प्रतिफल	विगत १२ महिनाको अवधिमा सरकारी कर्मचारीसँग कम्तीमा १ पटक सम्पर्क भएका र उनीहरुलाई घुस दिएका वा मागिएका व्यक्ति (१६.५.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण	संख्या		
	प्रतिफल	सार्वजनिक सुनुवाई	संख्या		
	प्रतिफल	विगत १२ महिनामा सरकारी कर्मचारीलाई काम गराउँदा घुस वा उपहार दिन बाध्य पारिएका व्यक्तिको संख्या (१६.५.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	संख्या		
	प्रतिफल	अनुगमन	संख्या		
	असर	पूँजीगत बजेट खर्च	प्रतिशत		
	असर	लक्षित आयोजना सम्पन्न	प्रतिशत		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिबाट फछ्र्यौट मुद्दा संख्या (वार्षिक)	संख्या		
	प्रतिफल	जनगुनासो संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासा	संख्या		
	प्रतिफल	कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण	संख्या		
	प्रतिफल	सूचना प्रविधिमा आबद्ध सूचना संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण	संख्या		
	प्रतिफल	निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(आ) मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय

पृष्ठभूमि

मानवियता, मानवहित र सामाजिक न्यायका नीम्ति आम नागरिकलाई मानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ। आधारभूत तहमा मौलिक हकको रुपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरू जस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरू जस्तै न्यायलय, मानव अधिकार आयोग, स्थानीय न्यायिक समिति आदि हुन् । स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने भएकोले स्थानीय विकास योजनाका यी विषयको सम्बोधन गरिएको छ ।

समस्या तथा चुनौती

दुर्बल पक्ष : प्रमुख समस्याहरू र चुनौतीहरू
▪ समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु ।
▪ परम्परागत रुपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कुसंस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु ।
▪ अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु ।
▪ गरीबी र विपन्नता कायमै रहनु ।
▪ मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु ।

सम्भावना तथा अवसर

सबल पक्ष : मुख्य सम्भावना र अवसरहरू
▪ मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाई नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको ।
▪ स्थानीय सरकारलाई मानवअधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु ।
▪ स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु ।
▪ स्वतन्त्र न्यायपालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु ।
▪ स्थानीयस्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
सामाजिक रुपले न्यायपूर्ण समाजको निर्माण
लक्ष्य
मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरुमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने
उद्देश्यहरू
✓ मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु

उद्देश्य १: मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्नु ।	
रणनीति	**कार्यनीति**
१.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र सशक्तिकरण गर्ने ।	१.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको सुक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिने छ ।
	१.१.२ मानवअधिकार उल्लङ्घन तथा मानवबेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रुपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ ।
	१.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्यूनीकरण गर्न कानुनी उपचार खोज्न र दोषिलाई कानुनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मी तथा समाजसेवी, राजनीतिक नेतृहरूको अगुवाइमा एक सशक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिनेछ ।
	१.१.४ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेललाई सक्रिय तुल्याउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.१.५ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइने छ ।
	१.१.६ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाई निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.७ न्यायिक समितिलाई थप पुर्वाधारयुक्त बनाइ पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
	१.१.८ वडा स्तरीय मेलमिलाप समितिको अनुगमन तथा व्यवस्थापनलाइ अझ सक्रिय बनाइनेछ ।
	१.१.९ किशोर किशोरीलाई आत्मरक्षा सम्बन्धी तालिम गरिनेछ ।

मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान गर्ने	७५		१००		११०	न.पा.
		१.१.२	सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय संचार माध्याममार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम	५०	५०	५०	५०	५०	न.पा.
		१.१.३	वडास्तरीय मानव अधिकार सेल गठन	१००					न.पा.
		१.१.४	न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल अभिमुखीकरण	३०	३०	३०	३०	३०	न.पा.
		१.१.५	मानवअधिकार विद्यालय घुम्ती कक्षा संचालन	१००	११०	१२०	१३०	१४०	न.पा.
		१.१.६	निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा सञ्चालन	१००	२००	२५०	३००	४००	न.पा.
		१.१.७	न्यायिक समितिलाई थप पुर्वाधार र विविध व्यवस्थापन	५००	७००	९००	१००	११००	न.पा.
		१.१.८	मेलमिलाप अनुगमन तथा व्यवस्थापन	२००	२५०	३००	३५०	४००	न.पा.
		१.१.९	किशोर किशोरीलाई आत्मरक्षा सम्बन्धी तालिम	२००	३००	४००	५००	६००	न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

✓ मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमी आएका हुने छन् ।

नतिजा सूचक

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय**				
	प्रतिफल	जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	मानव अधिकार सेल संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	निःशुल्क कानुनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या)	संख्या		
	प्रतिफल	मानव बेचविखनमा परेका संख्या	संख्या		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

(इ) तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि विकास योजनालाई सफल रुपमा कार्यान्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचनाको अनिवार्यता हुन्छ। नगरपालिकामा गरिने हरेक विकासका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाई कतिपय अवस्थामा परिमाणमा प्रतिबिम्बित गर्न मिल्दछ। तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा नगरपालिकाको स्थितिबारे थाहा पाउन सकिन्छ। यसका लागि हरेक सूचनालाई अध्यावधिक गर्ने सूचना तथा तथ्यांक प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ। अर्कोतर्फ राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुँदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरुपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। यी पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्यांक व्यवस्थापन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थालाई सुदृढ गर्नुपर्ने भएकोले यो खण्ड तयार पारिएको छ।

उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

दीर्घकालीन सोच
चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापन
लक्ष्य
सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोगमार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने
उद्देश्यहरू
✓ स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरुलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु

उद्देश्य १ : स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु

रणनीति	कार्यनीति
१.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने।	१.१.१.सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्याङ्क तथा सूचना इकाई निर्माण गरिनेछ।
	१.१.२ अभिलेख इकाइमा आवश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिनेछ।
	१.१.३ सबै वडाहरुमा अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार गरिनेछ।
१.२ आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने।	१.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ।
	१.२.२ अनुगमन प्रणालीलाई दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ।
	१.२.३ राजश्व संकलनलाई करदाता मैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोहि अनुसारको प्रणाली विकास गरिनेछ।
	१.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाई दर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

उद्देश्य १ : स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु	
रणनीति	**कार्यनीति**
	१.२.५ राज्यलाई तिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्छ भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिनेछ ।
	१.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।
	१.२.७ नगरपालिकाका ठूला करदातालाई सार्वजनिक सम्मान गरिनेछ ।
	१.२.८ नगरपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रुपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
	१.२.९ नगरपालिकाबासीलाई कर तिर्न प्रेरित गरिनेछ ।
	१.२.१० कर दर निर्धारण पद्धति तथा असुलीमा नीतिगत स्पष्टता कायम गरिनेछ

तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट (रु. हजारमा)					जिम्मेवार निकाय
				पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौं वर्ष	
१.	१.१	१.१.१	तथ्याङ्क तथा सूचना व्यवस्थापन	१००	१२०	१३०	१४०	१५०	न.पा.
		१.१.२	अभिलेख इकाइमा दरबन्दी व्यवस्थापन		६००	६५०	६७०	६८०	न.पा.
		१.१.३	अनलाईन मार्फत राजश्व संकलनको दायरा विस्तार						न.पा.
	१.२	१.२.१	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड निर्माण		४५				न.पा.
		१.२.२	अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास		४५	५०	५५	६०	न.पा.
		१.२.३	अनुगमन वार्षिक कार्ययोजना तयारी	४५	५०	५५	६०	६५	न.पा.
		१.२.४	करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण	२५०					न.पा.
		१.२.५	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	२५	३०	३५	४०	४५	न.पा.
		१.२.६	राजश्व सुधार कार्ययोजना निर्माण			७००			न.पा.
		१.२.७	ठूला करदाता सम्मान	२५	३०	३५	४०	४५	न.पा.
		१.२.८	नगरपालिकाको आयव्यय नियमित प्रकाशन						न.पा.
		१.२.९	“कर तिरौं नगर विकासमा योगदान गरौं” कार्यक्रम सञ्चालन	२५	३०	३५	४०	४५	न.पा.
		१.२.१०	कर दर निर्धारण पद्धति तथा असुलीमा नीतिगत स्पष्टता						न.पा.

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- ✓ लक्षित समुदायलाइ व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने
- ✓ नगरपालिकाको आय व्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

नतिजा सूचकहरू

क्र.सं.	नतिजाको तह	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष	अन्तिम वर्ष
१.	**तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन**				
	प्रतिफल	तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध सूचना प्रणाली संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत) (१७.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक)	प्रतिशत		
	प्रतिफल	दर्ता भएका व्यवसाय संख्या	संख्या		
	प्रतिफल	राजश्व संकलन हुने शिर्षक संख्या	संख्या		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा संघीय र प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त अनुदान प्रतिशत (१७.३.१.१) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		
	असर	कूल बजेटको अनुपातमा राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम प्रतिशत (१७.३.१.२) **(प.दि.वि.ल.)**	प्रतिशत		

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनीतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

परिच्छेद - ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुऱ्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामुखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न प्रभावकारी सिद्ध हुनेगरी गर्नुपर्दछ ।

९.२ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

क्र.सं.	शिर्षक	आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ	आ.व. २०८०/०८१ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८१/०८२ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८२/०८३ को प्रक्षेपण	आ.व. २०८३/०८४ को प्रक्षेपण	प्रतिशत
१.	कूल बजेट	८३७२५६१०५	९२०९८१७१५.५०	१०१३०७९८८७.०५	१११४३८७८७५.७६	१२२५८२६६६३.३३	
	चालु खर्च						
	पूँजीगत खर्च						
२.	कूल खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड						
२.१	आर्थिक क्षेत्र	४६०१४०००	५०६१५४००.००	५५६७६९४०.००	६१२४४६३४.००	६७३६९०९७.४०	
२.२	सामाजिक क्षेत्र	२८८७६६८९०	३१७६४३५७९.००	३४९४०७९३६.९०	३८४३४८७३०.५९	४२२७८३६०३.६५	
२.३	पूर्वाधार विकास	३३७९७०८०८	३७१७६७८८८.८०	४०८९४४६७७.६८	४४९८३९१४५.४५	४९४८२३०५९.९९	
२.४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन						
२.५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	५०७९९३६१	५५८७९२९७.१०	६१४६७२२६.८१	६७६१३९४९.४९	७४३७५३४४.४४	
२.६	वडा स्तरीय योजना						
२.७	प्रशासनिक खर्च	११३७०५०४६	१२५०७५५५०.६०	१३७५८३१०५.६६	१५१३४१४१६.२३	१६६४७५५५७.८५	

९.३ स्रोत परिचालन रणनीति

स्थानीय सरकारका वित्तीय स्रोतहरू संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकहरुमा प्राप्त हुने अनुदानहरू हुन् । यसका अलावा सहकारी, समुदाय र निजी क्षेत्रका साथै स्थानीयस्तरमा संकलन हुने राजश्व समेत वित्तिय स्रोतहरू हुन् । यसर्थ यी सम्पूर्ण स्रोतहरुको समुचित परिचालन मार्फत लक्ष्यहरू हासिल गर्न निम्न स्रोत परिचालन रणनीति तय गरिएको छ ।

१. सार्वजनिक, निजी, सहकारी साझेदारीको अवधारणा अवलम्बन गर्ने ।
२. वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
३. उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
४. तीनै तहका सरकारहरुबीच सहकार्य गर्ने ।
५. निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने नीति तय गर्ने ।
६. गैर आवासिय नेपालीको लगानी संकलन गरी विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ।
७. अनुत्पादक खर्चलाई कटौती गर्ने ।
८. तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने ।
९. पूर्ण रूपमा पूर्व तयारी पश्चात मात्र आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन गर्ने ।
१०. रकमान्तरलाई निरुत्साहित गर्ने ।
११. चालू खर्चको सिमा निर्धारण गरी पूँजीगत खर्च बृद्धि गर्ने ।
१२. स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको कार्यान्वयनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने र सोका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

१. "अति उत्तम"- ३ अंक

"अति उत्तम" तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ ।

२. "उत्तम"- २ अंक

"उत्तम" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय** योगदान पुऱ्याउँछ । अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँछ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ । यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ ।

३. "सामान्य"- १ अंक

"सामान्य" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **सामान्य वा कम** मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ । यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ ।

४. “न्यून”- ० अंक

“न्यून” तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न **न्यून वा योगदान नै नपुऱ्याउने** हुन्छ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ।

यसरी कार्यक्रम प्राथमिकिकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ। अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। त्यसोगर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए → पहिलो प्राथमिकता

उत्तम भए → दोस्रो प्राथमिकता

सामान्य भए → तेस्रो प्राथमिकता

न्यून भए → प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ।

एवम रीतले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुऱ्याउँछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ। यसकासाथै अन्य आधारमा :

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?
(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पुऱ्याउँछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित

“अति उत्तम”
“उत्तम”
“सामान्य” र
“न्यून” तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमशः उच्च विकासतर्फ लम्कनु पर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ।

वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ। वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ।
(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तिमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(ग) नगरपालिका/गाउँपालिका अन्तर्गतका वडाअन्तर्गत रहेका बस्ती/टोलको भेलामार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना/कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै वर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, युवा, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, वाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनु पर्ने हुन्छ ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकतम् सहभागिता हुने गरी वडा अध्यक्ष र सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ । यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरि वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी अनुसूची ४ बमोजिमको ढाँचामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाउँस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले नगरपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाइ बिशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ नगरपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

९.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

क) अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ ।

योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवधिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनु पर्छ । यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकताअनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ ।

यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने छ ।

अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छ :

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन ।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्काले आवश्यक कदम चल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन ।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको
- अपेक्षित प्रतिफलहरूसमयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के-कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरू सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ ।

अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रवर्द्धित **राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा** हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन् । साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आबद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरूस्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु गर्नुपर्ने हुन्छ ।

अनुगमन तह

आवधिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कुन तहमा अनुगमन गर्ने	के अनुगमन गर्ने	कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने	कुन तहको सूचक राख्ने	मापन गर्ने आधार
लक्ष्य	परेको प्रभाव	• कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवधिक योजनाको अन्त्यमा • कार्यपालिकाद्वारा आवधिक योजनाको मध्यकालमा	• प्रभाव तहको • असर तहको • जनभावनामा परिवर्तन	• संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू • स्थलगत अनुगमन • वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति
परिणाम	देखिने असर • उत्पादकत्वमा परिवर्तन • सडक पहुँच आदि	• कार्यपालिका र गाउँ/नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति • वार्षिक	• परिणाम तहको • प्रतिशत वृद्धि	• सहभागितामूलक • नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • नमूना सर्वेक्षण गर्ने
योजना	निर्मित परिणामहरू • कक्षा सञ्चालन • उत्पादन परिमाण • सडक विस्तार • स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण	• गाउँ र नगर कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत । • चौमासिक/वार्षिक	• परिणाम तहको • सङ्ख्यात्मक वृद्धि	• नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार • स्थलगत अनुगमन • सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ

लक्ष्य तह

लक्ष्य	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
“शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने ।” “उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा गाउँ सूरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने । ”	• स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी • भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ • लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन		

योजना तह

परिणाम तह	सूचक	आधार वर्ष	परिवर्तन
सहरी शैक्षिक सुधार योजना	• प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि • फोहरमैला वर्गीकरण लागु • निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी		
मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना	• तरकार, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि • कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि • मासुजन्य जीव आयात वृद्धि		

ख) मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवधिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक बृहद् कार्यक्रम समेत हो । यस मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

योजनाको मध्यमकालीन अवधिमा मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छः

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरू निर्देशित रहे/नरहेको
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिमा रूपमा तेश्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन**लाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

✓ अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४, (परिच्छेद २: राजस्वको अधिकार; परिच्छेद ३: राजस्वको बाँडफाँट; परिच्छेद ४: अनुदानको अवस्था; परिच्छेदः ५, वैदेशिक सहायता र आन्तरिक ऋण; परिच्छेद ६: सार्वजनिक खर्च व्यवस्था; परिच्छेद ७: राजस्व र व्ययको अनुमान; परिच्छेद ८: वित्तीय अनुशासन, श्रोत www.mof.gov.np

✓ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा तत्सम्बन्धी नियमावली २०७७ ।

✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग । २०६८ । राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : प्रारम्भिक नतिजा । काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग । २०६८ । राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ : एक परिचय । काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग । २०७८ । जनगणनाको ११० वर (१९६८-२०७८) राष्ट्रिय जनगणना २०७८ : लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सन्दर्भ पुस्तिका । काठमाडौँ : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- ✓ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग । २०६८ । नेपाल जीवन स्तर सर्भे । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।
- ✓ गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको योजना तथा बजेट तर्जुमा हातेपुस्तिका (२०७७) संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय ।
- ✓ दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७७ ।
- ✓ नेपालको संविधान (भाग ३ः मौलिक हक र कर्तव्य, धारा १८-४८; भाग ४: राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व, धारा ४९, ५०, ५१ र ५२; भाग ५: राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट; भाग १७ः स्थानीय कार्यपालिका, धारा २१४-२२०; भाग १८ः स्थानीय व्यवस्थापिका, धारा २२१-२२७; भाग १८ः स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि, धारा २२८-२३०; भाग २०: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध, धारा २३१-२३७) श्रोतः www. lawcommission.gov.np
- ✓ नेपालको दीगो विकासको सोच, पन्ध्रौं योजना तथा दीगो विकासको लक्ष्य, श्रोतः www. npc.gov.np .
- ✓ नेपालमा दिगो विकासको लक्ष्यको अवस्था तथा मार्गचित्र : २०१६-२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, ई.सं. २०१७ ।
- ✓ नगरपालिकाको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७७, नेपाल नगरपालिका सङ्घ, लाजिम्पाट, काठमाडौं ।
- ✓ वातावरणमैत्री स्थानीय शासन प्रारूप, २०७८ नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (२०७७), प्रदेश नीति तथा योजना आयोग
- ✓ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ (परिच्छेद ६ दफा २४ र २५, परिच्छेद ९ दफा ५४ देखि ६८ र परिच्छेद १० दफा ६९ देखि ८०)
  श्रोतः www. mofaga.gov.np/www.lawcommission.gov.np .
- ✓ स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित), संङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं ।
- ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ राष्ट्रिय योजना आयोग, श्रोतः www.npc.gov.np .
- ✓ स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वःमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ स्थानीय तह वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल ।
- ✓ Census report- population monograph of Nepal _ Volume-I (page no. 282) https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Indv_Table02- Page no.-66)
- ✓ https://cbs.gov.np/province-level-output-tables/ (GP_Hhld_Table10- pages no.-11)

अनुसुचीहरू

अनुसूचि १- विश्वका केही विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्धपछि मात्र धेरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ। माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report) ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ। ती देशहरू – जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हंगकंग, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन्। यी मध्ये ९ देश एसियामै छन्। ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे। दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो। यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्ष सम्म निरन्तर गर्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ। सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन् : त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समस्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागी नागरिक तहमा ठूलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५)। संघीय शासन प्रणालीको शुरुआत पछि नेपालले द्रुततर आर्थिक विकासमा जोड दिएको छ। नेपालको नव निर्माण र द्रुततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगि हुने भएकोले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङ्कङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए। यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन्। हङ्कङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भूभागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ। ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टीबीचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भूभाग हो। बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन्। तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ।

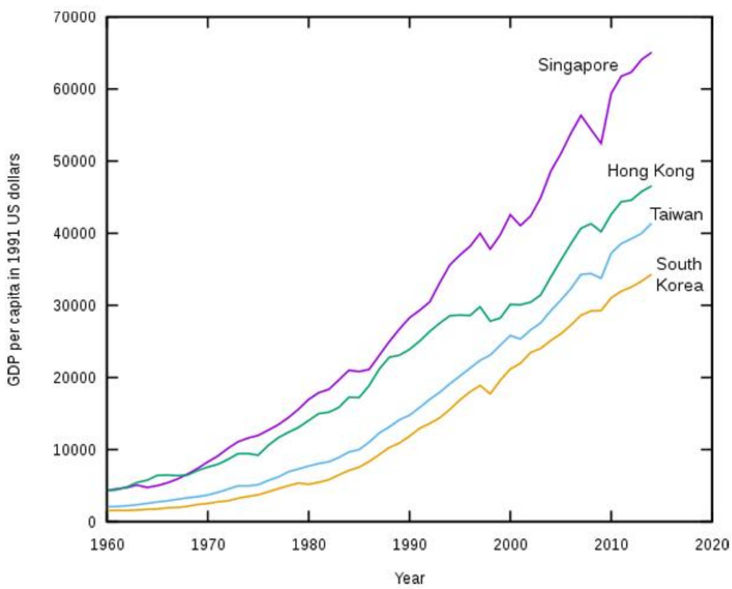

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझाउन माथिको चित्र उपयोगि हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई बुझ्न र यिनीहरूले अवलम्बन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म

सघाउ पुयाउँदछ । भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको सङ्ख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलतः रूपमा निम्न तीन समुहमा वर्गीकरण गरि विभाजन गर्न सकिन्छ : बजार निदर्नेशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल । विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरि अघि बढिरहेका छन् ।

(ख) दक्षिण कोरिया

दोस्रो विश्व युद्द पछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो । तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो । त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुऱ्यायो । तीन वर्ष सम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो । त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यतः चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ । विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केहि विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो । त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो । यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशत सम्म पुगेको थियो । यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धेरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो । यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने निति अख्तियार गर्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गऱ्यो र तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुऱ्यायो ।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ । यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो । युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो । यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अझ हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो । सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि सार्‍यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत् अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो ।

राष्ट्रपति पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो । गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरिब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो । कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान' भन्ने बुझिन्छ । अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ । यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन् । उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए । किमले **'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ'** भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए । सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् समृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो ।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुर्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाए पछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र

आधुनिकीकरण हामी आफैं गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ। कोरियालि सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैं उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना'को कार्यसम्पादन निर्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागु गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गऱ्यो । अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गऱ्यो । कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन **'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख'** लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पाऱ्यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गऱ्यो । नयाँ सामुदायिक अभियान लागु भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामीण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यक्रमले गाउँको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुंगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनाताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागु भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गर्यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागु गरि औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्ररूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-product) सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरूबढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्याउने काम गर्यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८० सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरि १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाइमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाइले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको बिकास गर्यो भने अर्कोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ ईकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गर्यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषीमा आधुनिकीकरण गर्यो । यसका लागि कृषी विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषी तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गऱ्यो जसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानवाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरि उनले निर्यातबाट कमाइ भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेसिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठूला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुऱ्यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष्य प्रभाव देख्न सकिन्छ । उनले ठूला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र्याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उल्लेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च

प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा द. कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गऱ्यो । यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दर हासिल गऱ्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ , कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

(ग) सिङ्गापुर

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूद नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई'मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमञ्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गऱ्यो । सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुऱ्याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्यान्न र पानी समेत छिमेकी मुलुकवाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यात मुखी सामानय उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने नीति अख्तियार गऱ्यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभावलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गयो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उलेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठूला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्मा चिनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट : द सिंगापुर स्टोरी १९६५(२००० (From third world to first: The Singapoore Story) प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरू पाइन्छन् । तर चाइना, ब्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायः बनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ ।' त्सैले यो कितावको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो किताबले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाइ हेर्नु पर्दछ : जनसंख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भूराजनीति र आर्थिक सम्भावना ।

पुस्तकको यो प्रारम्भीक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसंग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटट्रै सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो, कसरी चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौं । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको

बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (द्रूत जाँच) गर्थे । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक समृद्धिमा निम्न सिद्दान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

क. खुला वजार सिद्दान्त (Free Market Principles) : सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलन्वन गरिरहेको छ । जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- श्रम बजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र (Accountable Bureancracy)
- न्युन कर दर (Low Tax Rates)
- न्युन सरकारी खर्च (Government Expenditure)

ख. समाजवादी सिद्दान्त (Socialistic Principles) : सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अर्न्तगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण (Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा (Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्वन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो । विकासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापना सँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि बढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गऱ्यो । यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठूलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विकासमा सरकारको भूमिका सबैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

(घ) ताइवान र हङ्कङ्

हाल चिनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ । ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्थाभन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तीबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिवेला सम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुइँकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भूगोलको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको एक तिहाइ भाग ओगटने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा मा झऱ्यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गऱ्यो । तर यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो समय सन् १९८० को दशकसम्म यी

सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठूला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादनसम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठूला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो बनाउने निति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमुखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुऱ्याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैँ उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गऱ्यो । सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादन सँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गऱ्यो । सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गऱ्यो । त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द. कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङ्कङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङ्कङ चीनको मातहतमा गएपनि हङ्कङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङ्कङ अगाडि देखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङ्कङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङ्कङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपर्थ्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु थियो । त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङ्कङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५) । हाल सम्म पनि हङ्कङ चिनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अर्न्तराष्ट्रिय बजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ ।

(ङ) मलेसिया

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ । विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप सशक्त ढंगले लागिपरेको छ । व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको 'सिस्टम'ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ । ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपालजस्ता विकासशिल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठीन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ । आफ्नै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, रहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा बर्सेनी २५ मिलियनबढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन् । पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ । मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तव्यले होटल व्यवसाय, स्थानीय उत्पादन र स्थानीय वजार निकै फस्टाएका छन् । (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business conclave) सम्पन्न भएको छ । यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो । आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरिब र धनीबीचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो । त्यस बेला मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकोले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनुपरेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्या समेत हल हुन पुगेको थियो । उहाँले आफ्नो सरकारले राजस्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकोले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो । यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो- मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए । तर विकासको लागि राजनीतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ । हामीले यसलाई पूरा गर्दै गयौं र अन्तत देशको राजस्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मूल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सन्चालित ११ औ पन्चवर्षिय योजनाले (२०१६-२०२०) समावेशिकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पूर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिब विचको भिन्नता कमगर्ने निति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने निति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानविय पुँजिको अभिवृद्धि गर्ने कार्यकमहरूमार्फत द्रुततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकता साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिँदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणबाट एक व्यक्तिको दुरदर्शि नितिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

(च) स्विजरल्याण्ड

जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो । जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन् । दुवै देशमा १ बर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन । स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटर देखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना हिमालहरूछन् । प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ । यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ । हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार संजालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भव बनाएको छ । स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको संख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ । नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु , हिमालका निश्चित उचाइ सम्म पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्न जरुरी छ, सयौं हिमाल

हामी सँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्ला समेत गरिएको छैन ।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरू छन् । असंलग्न परराष्ट्र नीति, कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन । स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ । जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छ : **जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा** । स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्र पङ्तीमा पर्दछ । स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन । आफुले बनाएको नियमलाई कडाइका साथ पालन गर्छन ।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू-परिवेष्ठित मुलुक हो । मुख्य आयस्रोत पर्यटन र कृषि नै हो । उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो । हुनत यहाँको बैकिङ्ग कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण पाटो हो तर सन १८४८मा संघीय संविधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो । स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहा ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन । विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन । कुनै पनि निर्णय लिँदा जनताको मतको कदर हुन्छ । ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ । हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ । सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो । जर्मन, इटालीयन , फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ । संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन । यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाइ सबै हिसाबले अनुकरणिय राष्ट्र मानिन्छ । (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाइ विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुऱ्याउने केहि मुख्य कारकतत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार (Small Size)
२. वास्तविक प्रजातन्त्र (Genuine Democracy)
३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास (Decentralization)
४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नितिहरू (Subsidiary Principle)
५. गैर व्यावसायिक नेताहरू (Non-Professional Politicians)
६. पुँजि र वौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान (Safe Haven for Capital and Brainpower)
७. मध्यम वर्गिय मानसिकता (Middle-Class Mentality)
८. शिक्षामा विशेष जोड (Educational Priority)

यी विभिन्न कारकतत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुयाएका छन जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि बढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणिय हुन सक्दछ ।

(छ) चीनको विकास मोडेल

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ती (Power house) को रूपमा विकसित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भूराजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्र्याक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले

आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises) टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस) भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो। सहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो। लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गर्‍यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गर्यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ । चिनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठूलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठूलो देश हो ।
- देङ सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औं र १६ औं शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई 'महाशक्ति' बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन । बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो । विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गर्‍यो । चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो । सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निर्क्योल गर्‍यो जसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गर्‍यो र त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुयायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक 'क्याकिङ द चाइना कनन्ड्रमः ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग' मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए। देङ सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन । यसले चिनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बीचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यसबीचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्यवर्गका रूपमा उकासिए ।

- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरूहुन। तर, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो। यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुनर्गठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवर्द्धन गरियो। विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान (Input) को प्रयोग बढाउन लगाइयो। यसबाट विनिमय दर र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो। (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो। चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो। यदि नीतिनिर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि ‘व्यावहारिक प्रयोगात्मकता’ भन्न सकिन्छ। यो देङको लोकप्रिय भनाइ हो। उनले भनेका छन् **‘बिरालोको रङले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ।’** चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ । अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाइदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ। सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अर्न्तनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापित समेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाकोलाइ चुनौती दिइरहेको छ । नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चिनको आर्थिक विकास अनुकरणिय मात्र होइन चिनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभावबाट पनि नेपालले प्रशस्त फाइदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको बहस पनि हो ।

(ज) विकासको भारतिय मोडेल (केरला र गुजरात)

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि (Economic growth) र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ । यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ । सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ । यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ । यही विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो । त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरूदावी गर्छन् ।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागु गरेको विकासको मोडेलका आधारमा ‘मोदिनोमिक्स’ शब्द नै निर्माण भएको छ । भारतीय जनता पार्टीको वेवसाइटमै लेखिएको छ -‘गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाइ, तीव्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो ।’ प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए । मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे । भारतको ग्रामीण विकास

मन्त्रालयकाअनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरू पूरा भएको थियो ।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिब्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ । गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको छ । १८ हजार गाउँहरूग्रिडसँग जोडिएका छन् । यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो । गुजरातमा मोदीले इ-गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो । गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ । गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्ड समेत जितिसकेको छ । अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ'मा उल्लेख भएअनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको सम्बृद्धिमा असर पर्दैन ।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरू पूरा गर्न कानुनी अड्चनहरू राखिँदैन । लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन् । पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि विवादका बीच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो । पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको विरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्यो तर गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ । मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठूला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भित्र्याएका छन् ।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो । पश्चिमी तटमा रहेको फाइदा पनि यसले उठाइरहेको छ । भारतको जनसंख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ । पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ । हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ । लामो तटक्षेत्रका कारण अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार धेरै नै सुगम छ । भारतको एक तिहाइ समुद्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ । सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो । गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ । त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ (Bizmandu, 2018) । भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्बन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ ।

(झ) रुवान्डाली मोडेल

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा 'प्रायोजित' जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुनर्स्थापनातर्फ अघि बढिरहेको छ । सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठूलो फड्को मारेको छ । त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरूबीच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबीच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ । आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन् । त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ । रुवान्डाले वर्षौदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत

र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ । त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुनर्निर्माणमा जुटेको छ । यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन् । रुवान्डाको ऐतिहासिक विकासको सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो । खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सीविरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए । करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौँलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो । तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ । सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (-११.४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६.९ प्रतिशतमा पुगेको थियो । यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुनर्निर्माण, निर्यात प्रवर्द्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन् । यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो । खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुनर्जागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो । यसले सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुर्यायो । यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो । यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो । विशेषगरी ‘ग्रासरुट’ स्तरमा सवावेशी विकासको नितिले रवान्डालाइ आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो । मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ। अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्नेलगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो । फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुर्याउन ऊ सफल भयो। सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुर्याउने लक्ष्य रहेको छ । यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुर्याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ । उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ । सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषिलगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ । यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवर्द्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ । वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ । फलस्वरूप जनसंख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ । बैंकिङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३) । रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ ।

(ञ) इथियोपियाली मोडेल

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठूलो जनसंख्या भएको देश हो । ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ । पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा ‘डाइभर अफ बुम’ को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैँ होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकोले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कमर्सियल बैंक अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुर्याएका छन । विश्व बैंकद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित ‘इथियोपियाज ग्रेट रन, दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट’ (Ethiopia’s great run the growth

acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो । सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३-२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो । सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरिब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यसप्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठूलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली मोडेलविपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैंकहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता) हरू र विदेशी बैंकहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पस्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निमार्ण गरि विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ) मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेर समेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा ठूलो खडेरीको चपेटामा पर्यो तर त्यसलाइ कुशलता पुर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गर्यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगती लाइ आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुनस्थापना गर्न र द्रुततर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाइ सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केहि देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आप्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चिनको सन्निकटता, भुपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन निति, भौतिक पुर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरि देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरी रहेको छ । केन्द्र देखि स्थानीय तह सम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरि आपनो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरि भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुसुची २: वडागतरूपमा प्रस्तावित माग तथा कार्यक्रमहरू

(क) आर्थिक क्षेत्र

१. कृषि तथा पशुपन्छी

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	आधुनिक कृषि प्रणाली, कृषि पकेट, ब्लक, सुपरजोन, जोन विस्तार
२	मौरीपालन प्रवर्द्धनको लागी सीप विकास तालिम सहित सामाग्रीको व्यवस्था
३	माटो परीक्षण सहित कृषि बाली प्रबर्द्धन
४	उत्पादित वस्तुको मूल्य निर्धारण गरी बजारीकरणको व्यवस्था
५	पशुपालन कृषकहरुलाई खोर, गोठ सुधार कार्यक्रम
६	मिनी शीत भण्डार र गोदामको व्यवस्था
७	जंगली जनावरबाट प्रभावित क्षेत्रहरुमा सोबाट प्रभाव नपार्ने किसिमको बालीनाली प्रवर्द्धन
८	उत्पादित वस्तुहरुको गुणस्तर मापन (Lab Test)
९	कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन संकलन केन्द्र
१०	मल, बीउ र कृषि औजार तथा उपकरणमा अनुदान
वडा नं. २	
१	स्थानीय स्तरमा बीउ बैंकको स्थापना
२	उत्पादित कृषि उपजहरुको मूल्य निर्धारण गरी बजारीकरणको व्यवस्था
३	चिस्यान केन्द्र निर्माण
४	उन्नत जातको बीउ विजन साथै पशुनश्ल सुधार कार्यक्रम
५	आधुनिक प्रविधिबाट कृषि गर्नका लागि कृषकहरुलाई तालिम
६	स्थानीय स्तरमा उत्पादित बस्तुहरुलाई महत्व दिदै आयातित बस्तुहरुलाई न्यूनीकरणको व्यवस्था
७	माटो परीक्षण सहित कृषि बाली प्रबर्द्धन
८	घुसुवा (मिश्रित) बाली प्रबर्द्धन
वडा नं. ३	
१	मल खाद तथा कृषि तालिम सहित आधुनिक कृषि यन्त्रउपरकण तथा औजारहरुको व्यवस्था
२	उन्नत जातको बीउ विजन साथै पशुनश्ल सुधार कार्यक्रम
३	शीत भण्डार र गोदामको व्यवस्था
४	मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी उत्पादन सम्बन्धी तालिम सहित सामग्रीहरुको (टनेल) व्यवस्था
५	विभिन्न जातका घाँसको बिरुवा तथा बिउ विजनको व्यवस्था
६	मौरी, माछा पालन, पशुपन्छी पालन सम्बन्धी तालिमको साथै मौरीको पालनको लागि घार, माछाको भुराको व्यवस्था
७	पशुपन्छी, माछाको लागी दाना उत्पादन तालिम सहित सामाग्रीको व्यवस्था
८	कृषि हाट बजार व्यवस्थापन साथै उत्पादित वस्तुको मूल्य निर्धारण
९	उन्नत जातको बीउ विजन साथै पशुनश्लको व्यवस्था
१०	किटनासक औषधीको व्यवस्था
११	व्यावसायिक दुग्ध उत्पादनमा प्रवर्द्धन
१२	माछा पकेट क्षेत्रको विस्तारको लागि पोखरी निर्माणमा अनुदान
१३	नगरपालिका स्तरीय चिस्यान केन्द्र कोल्ड स्टोर डि.पि.आर.निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
१४	मानपुर गाउँमा कृषिमा आधारित साप्ताहिक हाट वजार संचालन
१५	दुध जन्य पदार्थ संकलन तथा भण्डारणको लागि चिस्यान केन्द्रको व्यवस्था
१६	कृषि जन्य सामाग्रीहरु अनुदान दिने व्यवस्था
१७	जंगली जनावरले क्षती पुऱ्याएका वालीको बिमा व्यवस्था
१८	कृषि यान्त्रिकीकरणको व्यवस्था
१९	व्यवसायिक दुध उत्पादको लागि उन्नत जातको घाँसको व्यवस्था
२०	पशु प्राविधिकको व्यवस्था
२१	खोरगोठ तथा भकारो सुधार कार्यक्रम
वडा नं. ४	
१	खोरगोठ सुधार कार्यक्रम
२	कृषि उपजहरुको उचित मूल्य निर्धारण सहित बजार व्यवस्थापन
३	आधुनिक कृषि औजार सहित अन्य कृषि सामाग्रीको व्यवस्था
४	उत्पादित कृषि उपजमा उचित मूल्य निर्धारण सहित बजार व्यवस्थापन
५	भण्डारणको व्यवस्था
६	आधुनिक कृषि औजारको व्यवस्था
७	दुधबाट उत्पादन हुने परिकारहरु बनाउन तालिम सहित औजारको व्यवस्था
८	पशु आहार वस्तु उत्पादनको लागि तालिम सहित सामाग्रीको व्यवस्था
९	प्रांगारिक मल उत्पादनका लागि तालिम सहित सामाग्रीहरुको व्यवस्था
१०	उन्नत जातका तरकारीहरुको बीउबीजन वितरण
११	कृषि अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम
वडा नं. ५	
१	मल, बीउ सुलभ रुपमा वितरण
२	कृषि उपजहरुको उचित मूल्य निर्धारण सहित बजार व्यवस्थापन
३	माछाको भुराहरु वितरण
४	पशु, पन्छी र माछाको लागि दाना उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापना
५	शीत भण्डार र गोदामको व्यवस्था
६	दुध चिस्यान केन्द्रको स्थापना
७	कृषि विमा कार्यक्रम तथा क्षतिपूर्तिको व्यवस्था
८	प्रांगारिक मल उत्पादनका लागि तालिम सहित मेसिन, औजार उपकरण र सामाग्रीहरुको व्यवस्था
९	माटोको परिक्षण
१०	गह्वा सुधार कार्यक्रम
११	स्थानीय स्तरको उत्पादनलाई प्राथमिकता र आयातित वस्तुहरुलाई न्यूनिकरण
१२	एकिकृत कृषि प्रणालीको अवधारणा अबलम्बन
१३	हिउँदे मकै खेती प्राणलीको प्रबर्द्धन
१४	खुल्ला चौपाय र जंगली जनावरबाट हुने कृषिजन्य बालीको संरक्षण
१५	माछापालन व्यवसायको लागि प्राविधिकको व्यवस्था सहित क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम
१६	भकारो सुधार कार्यक्रम
१७	मौरीपालन तालिम तथा बजार व्यवस्थापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
१८	बेमौसमी तरकारी तथा च्याउ उत्पादन र बजारीकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	उत्पादीत वस्तुहरुको उचीत मूल्य निर्धारण गरी बजारीकरणको व्यवस्था
२	माछा व्यवसायहरुका लागि जिउदै माछा विक्री गर्न ठूलो एकोरियमको व्यवस्था
३	चिस्यान केन्द्र, प्रशोधन केन्द्र तथा भण्डारण निर्माण
४	कृषकहरुलाई प्राविधिक तालिमको व्यवस्था
५	माटो परिक्षण तथा कृषि सम्बन्धी संम्भाव्यता अध्ययन
६	किसानलाई बीउबीजन वितरण तथा प्रारागिंक मल उत्पादन सम्बन्धी तालिम
वडा नं. ७	
१	आधुनिक कृषि प्रणालीको लागि प्रोत्साहान
२	नगदेबाली र सामुहिक खेती प्रणालीको लागि जोड
३	उत्पादीत वस्तुहरुको उचीत मूल्य निर्धारण गरी बजारीकरणको व्यवस्था
४	उन्नत जातको बीउ विजन साथै पशुनश्लको व्यवस्था
५	कृषकहरुलाई प्रविधिकमैत्री तालिमको व्यवस्था
६	दुध चिस्यान केन्द्र र कोल्ड स्टोरको स्थापना
७	मौरी पालनको प्रबर्द्धन
८	कृषि बजारको व्यवस्था
९	आधुनिक कृषि औजारको व्यवस्था
१०	रेशम खेतीलाई प्रबर्द्धन
११	किसानलाई बीउबीजन वितरण तथा प्रारागिंक मल उत्पादन सम्बन्धी तालिम
वडा नं ८	
१	सामुहिक कृषि आधुनिकिकरण कार्यक्रम
२	सघन खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन
३	माटो परीक्षण तथा कृषि सम्बन्धी संम्भाव्यता अध्ययन
४	पशु तथा पन्छीपालनको लागि खोरगोठ सुधार कार्यक्रम
५	खाद्यान्न बालीको बीउ विजन उत्पादन तथा वितरण
६	कृषि बजारको व्यवस्थापन तथा भण्डारण
७	आधुनिक कृषि औजार, यन्त्र, उपकरण वितरण
८	पशुनश्ल सुधार कार्यक्रम
९	कृषकहरुका लागि क्षमता विकास तालिम
१०	व्यवसायिक तरकारी खेतीका लागि बिउबिजन वितरण कार्यक्रम
वडा नं. ९	
१	आधुनिक कृषि प्रणाली सम्बन्धी तालिम
२	मल, उन्नत जातका बीउ बीजन, उन्नतजातका पशुनश्ल सुधारमा सहयोग
३	उत्पादित कृषि उपजहरुको मूल्य निर्धारण गरी बजारीकरणको व्यवस्था
४	अर्गानीक खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन
५	शीत भण्डार र गोदामको व्यवस्था
६	वडामा कृषि तथा पशु प्राविधिकको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
७	कृषि हाट बजार व्यवस्थापन
८	आधुनिक कृषि यन्त्र उपकरणहरूको व्यवस्थापन
९	भकारो व्यवस्थापन तालिम
१०	कृषकहरूलाई तालिम
११	जंगली जनावरले नोक्शानी नगर्ने वैकल्पिक खेती प्रवर्द्धन
१२	पकेट क्षेत्र, जोन, सुपरजोनको विस्तार

२. सिंचाई

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	बबई सिंचाइको डुम्रेनी कर्मला खण्डको योजना व्यवस्थित तथा बिस्तार
२	बत्ती र पोल सहित डिप बोरिङको व्यवस्था
३	सिँचाई तथा बोरिङ संचालनको लागि तालिम पश्चात दक्ष प्राविधिक उत्पादन
वडा नं. २	
१	अम्वासा बलाँती र कर्मला निर्माणधीन सिंचाई कुलो निर्माण सम्पन्न गर्ने
२	कुलो तथा नहरहरूको मर्मत सम्भार
३	१० कट्ठा देखि ३ विगाह क्षेत्रभित्र एकवटा डिप बोरिङको व्यवस्था
४	सिँचाई व्यवस्थापन समितिलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था
५	सिँचाईका लागि कृषकहरूलाई विद्युत मोटर वितरण
६	अम्रेनी कुलोको बाँध निर्माण
७	रामलाल थारुको घरदेखि भागदिन थारुको घरसम्म सहायक कुलो पुर्ननिर्माण
८	सत्घरुवा पिपल चौतारादेखि पश्चिम टायभट्टासम्म पक्की कुलो निर्माण
वडा नं. ३	
१	बबई जम्टि नहर शाखा मिर्चैया कुलो गनधैला मुहानदेखि मिचैया गाउँ जम्टि खोला पानीको निकास हुने स्थानसम्म नहरीकरण
२	कृषि वोरिङ्गको निर्माण गरि उच्च स्थानबाट पानी वितरणको व्यवस्था
३	कृषि जमिनको आधारमा पानी वितरण कार्यक्रम
४	बम बहादुर अधिकारीको खेतदेखि रत्न कठायतको खेतसम्म कुलोमा नहर निर्माण (५०० मिटर)
५	चौधरी टोल जाने कुलोमा नहर निर्माण १०० मिटर (रतन सिङ्को खेतदेखि कालि रोकायको खेतसम्म)
६	अर्जुन शाहीको घरदेखि मोहन चौधरीको घरसम्म नहर निर्माण
७	ठाकुर बाबा ३ नेउलापुर अन्तरगत बबई सिंचाईबाट आएको नहर निर्माण/मर्मत
८	दुई मुहानदेखि उत्तर चटकपुर टोलसम्म जाने कुलो निर्माण/मर्मत
९	दुई मुहानदेखि दक्षिण राजेन्द्र शर्माको घरसम्म पक्की कुलो निर्माण
१०	पक्की नहरबाट बाडिने थुकैलीका सबै सहायक कुलाहरु विस्तार
११	पक्की नहरबाट बगेका सहायक नहर दरचण्डी, दैनिया कुला, चटकपुरसम्म र दैनिया कुलादेखि दक्षिण सहायक कुलाहरुको विस्तार
१२	शिव मन्दिर बगनहा वजारदेखि भवानी आर्चायको घरसम्म पक्की नहर निर्माण
१३	मनोज शाहको घरदेखि गुरुवनि टोल हुदै गौरी प्रसाद शर्माको जग्गासम्म पक्कि नहर निर्माण
१४	६ वटा वोरिङ्गको लागि पानी तान्ने मोटरको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
१५	कन्चनपुर गाउँदेखि दुन्दासम्म शाखा कुलोहरुको मर्मत
१६	जुडपानी उत्तर कुलो निर्माण (चुरे विद्यालयदेखि शितल चोकसम्म)
१७	जुडपानी दक्षिण कुलाको झरन पक्की निर्माण
१८	पशुपति श्रेष्ठको घरबाट मिनराजदेवकोटाको घरसम्म पक्की कुलो निर्माण
१९	अमहुवा मिर्चैया र पातादेवीदेखि दक्षिण अमलिहान टोल जाने कुलो नहर निर्माण
२०	वैशाखी कुलो नहर निर्माण
२१	घट्टदेखि माथिल्लो बाँधदेखि माथिल्लो गोदाना जाने नहर टेर्रा थारुको घरहुँदै मनरुप सेजुलवाल, विष्णु कठायतको घरहुँदै टीकानाथ योगीको जग्गाको छेउहुँदै बमबहादुर अधिकारीको खेतहुँदै पूर्ण शाहीको खेतहुँदै चौधरी टोलहुँदै तल्लो गोदानासम्म कुलो नहर निर्माण
२२	पूर्णशाहीको घरहुँदै अर्जुन शाहीको घरदेखि दक्षिण पश्चिम प्रेम कुश्मीको घरहुँदै ऐलानी टोल सिमलपुर्वा जाने कुलो
२३	सिंचाइका लागि विद्युत मोटर वितरण
वडा नं. ४	
१	कच्ची कुलोहरुलाई पूर्ण रुपमा पक्की बनाउने
२	कुलोहरुमा आवश्यक स्थानमा साइफनको व्यवस्था
३	वगर्दा जम्टी कुलोलाई ३ नं. सिमानासम्म पक्की बनाउने
४	मैनावरदेखि ३ नं. वडाको सिमानासम्म नहरको व्यवस्था
५	जम्टी कुलोलाई नहरीकरणको व्यवस्था
६	सतघरुवा कुलोको बजौरा बाँध पक्की निर्माण
७	बरगदा देखि बगनाह गाँउसम्म जाने कुलोलाई पक्की
८	बगनाह जाने मुख्य कुलोदेखि सिर्जना बचत हुँदै जाने कुलोलाई पक्की
९	३ न. वडाको सीमानादेखि खैलार जाने बाटोसम्म पक्की कुलो निर्माण
१०	३ नं. र ४ नं. वडाको सीमानाहुँदै हर्कबहादुर शाहीको घरसम्म पक्की कुलो निर्माण
वडा नं. ५	
१	स्थानिय कृषकहरुसंग परामर्श गरी पक्की कुलो निर्माण
२	कुलोबाट सिँचाई नहुने कृषि योग्य भूमिमा डिप बोरीङको व्यवस्था
३	भूमिगत पानी संचालनको लागि सहुलियत दरमा पोल सहितको विद्युतको व्यवस्था (कृषि मिटर सहित)
४	सिंचाइका लागि विद्युत मोटर वितरण
वडा नं. ६	
१	सिँचाई सुविधाको लागि प्राविधिक अध्ययन
२	वडा नं. ६ मा १० वटा डिप बोरीङको व्यवस्था
३	सिंचाइ (विद्युत मोटर, इन्जिन खरिद तथा जडान)
वडा नं. ७	
१	काली गौडि सिँचाइ योजनालाई पुन निर्माण
२	कुलो/नहरले सिँचाई नपुग्ने क्षेत्रमा डिप बोरिङ व्यवस्था
३	खोल्साबाट पानी क्रस गर्ने स्थानहरुमा साइफनको व्यवस्था
४	सिंचाइ (विद्युत मोटर, इन्जिन खरिद तथा जडान)
वडा नं. ८	
१	बवई सिँचाई आयोजना (भेरी डाइभर्सन) संचालन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	ओराही खोला सिंचाइ योजना संचालन
३	डिप बोरीङ जडान (कम्तीमा १० कठ्ठादेखि ३ विगाह क्षेत्रफल)
४	सुखाड बोक्सी खोलामा गेट सहितको पक्की नालाको व्यवस्था
५	अस्थायी सिँचाई कुलाहरुको स्तरोन्नति गरी पक्की निर्माण
६	सिंचाइ (विद्युत मोटर, इन्जिन खरिद तथा जडान)
वडा नं. ९	
१	कर्णाली नदीको लालमाटी क्षेत्रमा सिंचाइको लागि इनटेक निर्माण
२	पटुवा कुलो र त्यसको शाखा, प्रशाखामा कुलोहरु निर्माण (लाइनिङ)
३	सडकसंग जोडिएको सबै कुलोहरुमा लाइनिङको व्यवस्था
४	कुलोबाट सिँचाई नहुने कृषि योग्य भूमिमा डिप बोरीङको व्यवस्था

३. पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	राष्ट्रिय निकुञ्जसंग समन्वय गरी निकुञ्ज प्रवेशद्वार सहित जंगल सफारीको व्यवस्था
२	प्रर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार तथा प्रशारण
३	बहु सांस्कृतिक कला प्रदर्शन
४	जंगली जनावर अवलोकनका लागि मचान निर्माण
५	डुम्रेनी बहुसांस्कृतिक होमस्टे पूर्वाधार निर्माण
६	ट्री हाउस निर्माण
७	वडाका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक मन्दिरको पूर्वाधार निर्माण
८	धर्मशाला निर्माण
९	खसान तथा थारु आदिबासी जनजातिको संस्कृति संरक्षण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१०	गुरुकुल निर्माण
११	प्राचीन कुवा, इनार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन
वडा नं. २	
१	बलौतीमा जैवीक पार्क निर्माण
२	जंगल सफारीको व्यवस्था
३	कर्मलाको जनजाती संग्रालय विविध निर्माण तथा व्यवस्थापन
४	प्रर्यटकीय प्रवर्द्धनको लागि तालिमको व्यवस्था
५	पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसारण
६	भुवानी फाँटामा रहेको पौराणीक कालका शंख, घण्ट, त्रीसुल, भुवानी मन्दिरको व्यवस्थापन प्रचार प्रसार
७	कर्मला, बुढियाशील, पेरहनी, सुजनपुर, सत्घरुवा र बलाँतीमा होमस्टे प्रवर्द्धन
८	विभिन्न धार्मिक स्थल, सम्पदाहरु, संरचनाहरु निर्माण तथा मर्मत सम्भार
वडा नं. ३	
१	सामुदायिक बनहरुमा जंगली जनावरहरु अवलोकन गर्नका लागि मचान निर्माण
२	सिमसार क्षेत्रलाई संरक्षण गरि पर्यटकीय रुपमा विकास
३	मिर्चैया गाउँमा होमस्टे निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
४	बिभिन्न जातजातीहरुको संग्रालय निर्माण
५	पातादेवी शिवपार्वती मन्दिरलाई मर्मत संभार गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा विकास
६	बन्यजन्तु सुरक्षा, खेतीवाली संरक्षण, बबई, चुरेपर्वत श्रृङ्खला, महाभारत श्रृङ्खला, अपि, नाम्पा, सैपाल हिमालहरु दृष्य अवलोकन गर्नका लागि पक्की मचान निर्माण
७	वडा नं. ३ मा रहेका दुर्गा मन्दिर, त्रैलोक्य मन्दिर, कालिकामाई मन्दिर, पञ्चकोटी मन्दिर तथा थारु मरुवाहरु मर्मत तथा व्यवस्थान
८	बबई नदी र ओराही खोलाको किनारमा पार्क तथा पिकनिक स्पट निर्माणक
वडा नं ४	
१	पर्यटन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
२	होम स्टे संचालनका लागि व्यवस्थापन र कुक सम्बन्धी तालिम
३	स्थानिय परिकारहरुको उत्पादनमा प्राथमिकता
४	पर्यटकीय क्षेत्रको प्रचार प्रसारण
५	विभिन्न जातजातिका भाषा भाषिकाहरु प्रर्दशन गर्नका लागि नाट्यशालाको निर्माण
वडा नं. ५	
१	वनवीरपुर र गोविन्दपुरमा मन्दिर निर्माण
२	पार्क निर्माण
३	शान्तिभूमी यूवाक्लब नजिक पिकनीक स्पोर्ट निर्माण
४	पुराना मन्दिर तथा थान मर्मत सुधार
५	पर्यटन सम्बन्धी तालिम
६	थारु भाषा लिपि जगेर्ना र भाषा शिक्षणको व्यवस्था
वडा नं ६	
१	वडा नं. २ र ६ लाई निकुञ्जसंग समन्वय गरी आरोही खोलाको किनारामा पर्यटकीय पार्क निर्माण
२	पर्यटकीय प्रवर्द्धन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था
३	संग्राहलयको निर्माण
वडा नं. ७	
१	पर्यटकीय क्षेत्र व्यस्थापनको लागि तालिमको व्यवस्था
२	जंगल सफारीको व्यवस्था
३	कला संस्कृतिको जगेर्ना गरी पर्यटकीय क्षेत्रको विकास
४	भदेलीमा होमस्टे
वडा नं. ८	
१	जंगल सफारीको व्यवस्था
२	थारु संस्कृति झल्कने कार्यक्रम
३	सांस्कृतिक संग्राहलय निर्माण
४	पर्यटन प्रवर्द्धन सम्बन्धी तालिम, गोष्ठी संचालन
५	पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि जैविक मार्ग निर्माण
६	जंगली जनावर अवलोकनका लागि ट्रीहाउस, मचान निर्माण
७	मढेला वठनपुर सामुदायिक वनभित्र रहेको तलाउ संरक्षण तथा पार्क निर्माण
८	गोब्रेलामा पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि होमस्टे संचालन

क.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ९	
१	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जलाई प्रमुख वन्यजन्तु, पर्यटन गन्तव्यको रुपमा विकास गर्ने
२	ECO Tourism अवधारणाको रुपमा विकास
३	पर्यटन तथा वातावरण मैत्री पूर्वाधार विकास (विद्युत, पानी, सडक)
४	पर्यटन क्षेत्रमा सरसफाई, प्रदुषण न्यूनिकरण
५	आन्तरीक तथा वाहिय प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम
६	पर्यटन पुस्तकालय
७	ठाकुरद्वारा नमूना टोलमा एकैनासका घर निर्माण र रङ्गरोगन

४. सँस्कृति

क.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	मानपुर गाउँ स्थित दुर्गा मन्दिर कम्पाउण्डको निर्माण
२	मानपुर गाउँ स्थित सामुदायिक मठ/मन्दिरको निर्माण
३	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ४	
१	सांस्कृतिक समितिहरुको गठन
२	संग्राहलयहरुको व्यवस्थापन तथा निर्माण
३	संस्कृति, भाषा, कला सम्बन्धी संरक्षणका लागि चेतनामुलक कार्यक्रम
४	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ५	
१	गठित साँस्कृतिक समितिलाई क्रियाशिल गराउने
२	कला संस्कृतिको पुस्ता हस्तान्तरण गर्ने व्यवस्था
३	विभिन्न जातजातीहरुको संग्राहलय निर्माण
४	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ६	
१	विभिन्न जातजातीहरुको भाषा, कला, संस्कृतिको जगेर्ना
२	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ७	
१	विभिन्न जातजातीहरुको भाषा, कला, संस्कृतिको जगेर्ना
२	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ८	
१	धार्मिक स्थल, संरचनाहरु र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
वडा नं. ९	
१	मन्दिर, थान र मरुवाहरुको निर्माण र पुर्ननिर्माण
२	ठाकुरबाबा मन्दिरको गुरुयोजना निर्माण गरी व्यवस्थापन

५. उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	त्रिभुवन सपिंग कम्प्लेक्स निर्माण
२	कृषि उद्योग स्थापना
३	कागज उद्योग स्थापना
४	व्यवसायिक क्षेत्र निर्धारण तथा पूर्वाधार निर्माण
५	मासु तथा दुग्धजन्य उद्योग स्थापनामा अनुदान/सहयोग
वडा नं. २	
१	जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना
२	अचार, सिन्की उद्योग स्थापना
३	टमाटर, फर्सी, चिल्ली सस बनाउने उद्योग निर्माण
४	मस्यौरा उद्योग स्थापना
५	दुना टपरी उद्योग स्थापना
६	मासु तथा दूधजन्य उद्योग स्थापनामा अुदान
वडा नं. ३	
१	जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना
२	अचार, सिन्की उद्योग स्थापना
३	टमाटर, फर्सी, चिल्ली सस बनाउने उद्योग निर्माण
४	मस्यौरा उद्योग स्थापना
५	दुना टपरी उद्योग स्थापना
६	मासु तथा दूधजन्य उद्योग स्थापनामा अनुदान
वडा नं. ४	
१	जडीबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना
२	अचार, सिन्की उद्योग स्थापना
३	टमाटर, फर्सी, चिल्ली सस बनाउने उद्योग निर्माण
४	मस्यौरा उद्योग स्थापना
५	दुना टपरी उद्योग स्थापना
६	मासु तथा दूधजन्य उद्योग स्थापनामा अुदान
वडा नं. ५	
१	आधुनिक किसिमको चामल, दाल, तेल उत्पादन गर्ने मिलको स्थापना
२	स्थानिय स्तरमा उपलब्ध हुने जडीबुटीको प्रशोधन केन्द्र स्थापना
३	दुध जन्य वस्तुबाट उत्पादन गर्ने उद्योगको स्थापना
४	दुना टपरी उद्योग स्थापना साथै निरन्तर संचालन
वडा नं. ६	
१	आधुनिक किसिमको चामल, दाल, तेल उत्पादन गर्ने मिलको स्थापना
२	स्थानिय स्तरमा उपलब्ध हुने जडीबुटीको प्रशोधन केन्द्र स्थापना
३	दुध जन्य वस्तुबाट उत्पादन गर्ने उद्योगको स्थापना
४	दुना टपरी, अचार, सिन्की, सस उद्योग स्थापना तथा संचालन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ७	
१	आधुनिक किसिमको चामल, दाल, तेल उत्पादन गर्ने मिलको स्थापना
२	स्थानिय स्तरमा उपलब्ध हुने जडीबुटीको प्रशोधन केन्द्र स्थापना
३	दुध जन्य वस्तुबाट उत्पादन गर्ने उद्योगको स्थापना
४	दुना टपरी, अचार, सिन्की, सस उद्योग स्थापना तथा संचालन
वडा नं. ८	
१	आधुनिक किसिमको चामल, दाल, तेल उत्पादन गर्ने मिलको स्थापना
२	स्थानिय स्तरमा उपलब्ध हुने जडीबुटीको प्रशोधन केन्द्र स्थापना
३	दुध जन्य वस्तुबाट उत्पादन गर्ने उद्योगको स्थापना
४	दुना टपरी, अचार, सिन्की, सस उद्योग स्थापना तथा संचालन
वडा नं. ९	
१	आधुनिक किसिमको चामल, दाल, तेल उत्पादन गर्ने मिलको स्थापना
२	स्थानिय स्तरमा उपलब्ध हुने जडीबुटीको प्रशोधन केन्द्र स्थापना
३	दुधजन्य वस्तुबाट उत्पादन गर्ने उद्योगको स्थापना
४	दुना टपरी, अचार, सिन्की, सस उद्योग स्थापना तथा संचालन

६. बैंक तथा सहकारी

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ३	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ४	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ५	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ६	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ७	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना
वडा नं. ८	
१	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट मान्यता प्राप्त बैंकको स्थापना

७. श्रम, रोजगार

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सीपमुलक तालिम प्रदान गरी रोजगारीको अवसरहरु प्रदान
२	सरकारी सेवाको तयारी कक्षा संचालन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	सीपमुलक तालिम प्रदान गरी रोजगारीको अवसरहरु प्रदान
२	सरकारी सेवाको तयारी कक्षा संचालन
वडा नं. ३	
१	युवाहरुलाई सिपमुलक तालिम सहित रोजगारको व्यवस्था
२	श्रम अनुसार रकम (ज्याला)को व्यवस्था
३	रोजगार मुलक कार्यक्रम
४	लागू औषध सम्वन्धी कार्यक्रमको व्यवस्था
५	बाल विवाह न्यूनिकरणको लागि जनचेतना मूलक कार्यक्रम
६	चोरी डकैती न्यूनिकरण गर्नको लागि युवा क्लब गठन कार्यक्रम
वडा नं ४	
१	मानव संसाधन सम्बन्धी चेतनामुलक कार्यक्रम
२	यूवाहरुलाई सिपमुलक तालिम सहित व्यवहारमा उतार्नको लागि सहयोग कार्यक्रम
वडा नं. ५	
१	लागु औषध नियन्त्रण गर्नका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम साथै न्यूनीकरण गर्न पहल
२	लागु औषध नियन्त्रण गर्नका लागि युवाहरुलाई सीपमूलक, आयमूलक कार्यक्रममा समावेश
वडा नं. ६	
१	सीपमुलक तथा उद्यमशिलता विकास सम्बन्धी कार्यक्रम
३	उत्पादनमूलक आय आर्जन कार्यक्रम
वडा नं. ७	
१	युवाहरुलाई सिपमुलक तालिम सहित व्यवहारमा उतार्नको लागि सहयोग कार्यक्रम
वडा नं. ८	
१	यूवाहरुलाई व्यवसायिक सीपमुलक तालिम संचालन
२	गरीब तथा विपन्न परिवारको बालबालिकाहरुलाई उच्च शिक्षाको लागि छात्रवृति कार्यक्रम
३	वडा स्तरीय युवा क्लब स्थापना गर्ने
४	लक्षित वर्गका लागि आयमूलक तालिम
वडा नं.९	
१	पूर्वाधार निर्माण सम्बन्धी सीप मूलक तालिम
२	तालिम पश्चात रोजगारको अवसर सिर्जना गर्न सहयोग
३	तालिम पश्चात गरेको कामको सम्बन्धीत निकायबाट गुणस्तरीय जाँच / सीप परीक्षण

(ख) सामाजिक क्षेत्र

१. स्वास्थ्य तथा पोषण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	स्वास्थ्यचौकी /नगर अस्पतालमा पोष्टमार्टम, प्रयोगशाला २४ घण्टा संचालन सहित मानव श्रोतको व्यवस्था
२	फोहोर संकलन, बर्गिकरण, प्रशोधन र व्यवस्थापनको लागि संरचना निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
३	शुद्ध पानी भण्डारण प्रयोग तथा मर्मत संभार
४	स्वास्थ्य संस्थामा कम्पाउण्ड, व्यापारिक सटर तथा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
५	समुदाय स्वास्थ्य, पोषण प्रवर्द्धन सचेतना अभ्यास मापन लेखाजोखा
६	खोप/ गाउँघर क्लिनीक भौतिक पूर्वाधार सहितको व्यवस्थापन
७	स्वास्थ्य संस्थामा फुल बगैंचा निर्माण
८	संस्थाजन्य तरल फोहोर व्यवस्थापनका लागि ढलको व्यवस्था
९	हरेक घरमा हातधुने स्टेशन, पूर्ण सरसफाई, शुद्ध पिउने पानीको विस्तार
१०	सरुवा रोग व्यवस्थापन तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम
११	नसर्ने रोग परिक्षण तथा जनचेतना र व्यवहार परिवर्तन सचेतना कार्यक्रम
१२	सामुदायिक महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविका परिचालन
१३	स्वास्थ्य आमा समूहलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम तथा व्यवस्थापन
१४	डुम्रेनी र सिंहबाहिनीमा गाउँघर क्लिनिक निर्माण
वडा नं. २	
१	स्वास्थ्य चौकीमा दक्ष जनशक्ति सहित ल्याबको व्यवस्था
२	एम्बुलेन्सको व्यवस्था
३	खोप क्लिनिक/गाउँघर क्लिनिकहरू मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन
४	निः शुल्क औषधी तथा सामग्रीहरू, उपकरणहरूको सहज आपूर्ति
५	स्वास्थ्य संस्थाको पर्खाल निर्माण तथा मर्मत सम्भार
६	वास्थ्य आमा समूहलाई क्षमता अभिवृद्धि तालिम तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ३	
१	गोदाना, कञ्चनपुर, मिर्चैया, जुडपानी, मानपुर, गिद्दरपुरमा खोप केन्द्रको निर्माण तथा व्यवस्थापन
२	आर्थिक अवस्था कमजोर भएका परिवार, जेष्ठ नागरिक र बालबालिकाहरुलाई निःशुल्क स्वास्थ्य परिक्षणको साथै औषधी उपचारको व्यवस्था
३	वडा नं.३ को प्राथमिक स्वास्थ्य चौकीमा भवन निर्माण तथा घेराबार
४	दरवन्दी अनुसार चिकित्स तथा स्वास्थ्य कर्मचारीको नियुक्ति
५	महिला स्वयम सेविकाको लागि सुरक्षित खोप केन्द्र, गर्भवती परिक्षण केन्द्रको स्थापना
६	दक्ष चिकित्सकको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम
२	स्वास्थ्य परीक्षण र एक्स-रे, इसिजिको व्यवस्था
३	नागरिक आरोग्य केन्द्रको व्यवस्थापन
वडा नं ५	
१	प्रसुति गृह स्थापना गरी दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था
२	स्वास्थ्य प्रयोगशालाको स्थापना र दक्ष जनशक्तीको व्यवस्था
३	स्वास्थ्य चौकीमा औषधी तथा दक्ष जनशक्ति व्यवस्था
४	नियमित रुपमा नाक, कान, घाँटी, पाठेघर, मुटु, क्यान्सर सम्बन्धी रोगहरुको लागी स्वास्थ्य शिविर संचालन
५	शहरी स्वास्थ्य क्लिनीकलाई पूर्वाधार सहित सुधार गरी निरन्तरता
६	खोप क्लिनिक भवनहरु निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
७	सामुदायिक औषधी बिक्रीकेन्द्र स्थापना
वडा नं. ६	
१	स्वास्थ्य केन्द्रमा दरबन्दी अनुसारको दक्ष प्राविधिक उपलब्ध
२	ल्याबको स्तरोन्नति
३	आकस्मीक सेवाको लागि एमबुलेन्सको व्यवस्था
४	स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम
५	सुलभ औषधालयको व्यवस्था (स्वास्थ्य चौकी परिसरमा)
६	गाउँघर क्लिनीकको लागि उचित पूर्वाधारको व्यवस्था (तुलसीपुर र मनिकापुरमा गाउँघर क्लिनीक)
वडा नं. ७	
१	स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रमलाई निरन्तरता
२	स्वास्थ्य चौकीको भवन माथिल्लो तला थप
३	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा स्थायी दरबन्दीको व्यवस्था
४	दक्ष जनशक्ती सहित ल्याबको व्यवस्था
५	गाउँघर क्लिनीकको लागि उचित पूर्वाधारको व्यवस्था (मोहनपुर गाउँघर क्लिनीक)
६	आमा समुहको बैठकलाई व्यवस्थित गर्न स्थायी स्थानको व्यवस्था (मोहनपुर, सुन्दरपुर, भदेली)
वडा नं. ८	
१	सुविधा सम्पन्न ल्याबको व्यवस्था
२	स्वास्थ्य चौकीको भवन तथा फर्निचर, सूचना प्रविधिका सामग्रीहरुको व्यवस्था
३	दक्ष चिकित्सकको व्यवस्था
४	गाउँघर क्लिनीकको लागि उचित पूर्वाधारको व्यवस्था
५	आमा समुहको बैठकलाई व्यवस्थित गर्न स्थायी स्थानको व्यवस्था
६	औषधीहरु र मेडिकल सामग्रीहरुको उपलब्धता
७	बर्थिंग सेन्टरको लागि भवन निर्माण तथा व्यवस्थापन
८	योगा, ध्यान केन्द्र निर्माण तथा संचालन
वडा नं. ९	
१	सुविधा सम्पन्न ल्याबको व्यवस्था
२	स्वास्थ्य चौकीको भवन तथा फर्निचर, औषधी र सामग्रीहरूको व्यवस्था
३	गाउँघर क्लिनिकको व्यवस्थापन
४	आमा समुहको बैठकलाई व्यवस्थित गर्न स्थायी स्थानको व्यवस्था

२. शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	सिकाईलाई जीवन उपयोगी सीपसंग जोड्ने
२	कक्षा १२ सम्म विज्ञान विषयको पढाई प्रभावकारी रुपमा संचालन
३	सिटीभिटीको छोटो अवधिको सीप मूलक तालिम संचालन
४	डिजिटलाइज माध्यमबाट पठनपाठन
५	जनचाहना आविमा चारकोठे भवन तथा शौचालय निर्माण
६	त्रिभुवन माविमा आधुनिक प्रयोगशाला भवन निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
७	मनुसा टीकासिंह थापा बहुमुखी क्याम्पसमा पूर्वाधार निर्माण
८	जनचाहना आविमा पर्खाल निर्माण
९	बालविकास केन्द्रहरुको स्तरोन्नति
१०	विद्यालयहरुमा बगैंचा निर्माण
११	त्रिभुवन माविमा छात्राबास निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन
वडा नं. २	
१	नेपाल राष्ट्रिय मा.वि को स्तरोन्नती गर्नुपर्ने (+१२ संचालन)
२	ज्ञानोदय आधारभूत विद्यालय स्तरोन्नती
३	वडा भित्रका सबै विद्यालयहरुमा अंग्रेजी माध्यमबाट संचालन
४	ज्ञानोदय आ.वि. मा संस्कृत विषय संचालन
५	ज्ञानोदय आ.वि. को फिल्डमा माटो पटान, पर्खाल निर्माण र ८ कोठाको भवन निर्माण
६	नेपाल राष्ट्रिय मा.वि को पर्खाल निर्माण
७	विद्यालयहरूमा शैक्षिक सामग्रीहरू, पुस्तकालय, प्रयोगशाला सामग्रीहरू व्यवस्थापन
८	दुर्गा जनज्योति आ. वि. को भवन निर्माण तथा फिल्डमा माटो पटानी
९	अम्रेनीको विद्यालयमा घेराबार
वडा नं. ३	
१	कक्षा १ देखि १२ कक्षासम्मका विद्यार्थीहरुलाई नि:शुल्क अध्ययनको व्यवस्था
२	हिमालय आ.वि.लाई हिमालय मा.वि.मा स्तरोन्नती
३	गुणस्तरीय शिक्षाको व्यवस्था
४	विद्यालयहरुमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक तथा शैक्षिक तथा प्रयोगशाला सामग्रीहरुको व्यवस्थापन
५	सम्वन्धित निकायहरुबाट विद्यालयमा प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था
६	विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सृजना गर्नको लागि योजना निर्माण
७	सरकारी बिद्यालयमा अंग्रेजी माध्यामबाट पठन–पाठन गराउन पहल
८	वालमैत्री वातावरण सम्बन्धी अभिभावकहरुलाई जनचेतना कार्यक्रम
९	बाल बिवाह, अनमेल विवाह, छाउपडी प्रथा, लागू औषध दुर्व्यसन विरुद्ध विद्यालय तथा क्याम्पसमा जनचेतना मुलक कार्यक्रम संचालन
१०	चुरे मा.वि.मा संचालित कृषि तथा पशु अध्ययन अध्यापन शिक्षालाई निरन्तरताको साथै कृषि उत्पादन र रोजगारीमा आधारित सिप विकास कार्यको ठोस योजना निर्माण
११	लैङ्गिक विभेद न्यूनिकरणको लागि छोरीलाई विशेष शिक्षा र सुविधा सहितको ठोस कार्य योजना
१२	मालीका प्रा.वि.मा शिक्षकको व्यवस्था
१३	सरस्वती आ.वि. र मालिका प्रा.वि.मा घेराबार, खानेपानी, शौचालय, चौर निर्माण तथा व्यवस्थापन
१४	सरस्वती, मालिका, हिमालय, चुरेमा भवन निर्माण
१५	विद्यालयहरुमा उद्यान निर्माण तथा व्यवस्थापन
१६	विद्यालयहरुमा रंगरोगन तथा भित्ते लेखन
१७	बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरुलाई तालिम तथा शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन
१८	प्रविधिमैत्री विद्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ४	
१	बवई शिशु मन्दिर मा.वि. को फिल्ड निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	बवई शिशु मन्दिर मा.वि. र सैनावर आ.वि. को घेरबार
३	विद्यालयमा फूलबारी निर्माण
४	बवई शिशु मन्दिरको भवन, फर्निचर निर्माण
५	बवई मन्दिरमा सभाहल, साईकल तथा मोटरसाईकल पार्कीङको व्यवस्था
६	मा.वि. मा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था
७	बरगदामा पुस्तकालयको व्यवस्था
८	विद्यालयमा शौचालय, शुद्ध सफा खानेपानीको व्यवस्था
९	शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम
१०	खेलकुद मैदानको, खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
११	विद्यालयमा अतिरिक्त कियाकलापकहरुको संचालनमा सहयोग
१२	ICT, Computer Lab को व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	बाल ज्योति प्राविमा दुईकोठाको कार्यालय भवन निर्माण
२	किसान मावि बनकट्टीको अंग्रेजी सेक्टर वनवीरपुरमा ६ कोठे भवन निर्माण, फिल्ड व्यवस्थापन तथा शौचालय निर्माण
३	५ नं. वडाका विद्यालयहरुमा पर्खाल निर्माण
४	ICT, Computer Lab को व्यवस्था
५	विद्यालयहरुमा पुस्तकालय व्यवस्थापन, खेलकुद सामग्रीहरुको व्यवस्थापन
६	किसान माविमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण तथा संचालन र शारदा आविको प्रयोगशालामा आवश्यक सामग्री व्यवस्थापन
७	किसान माविमा शौचालय पुर्ननिर्माण
वडा नं. ६	
१	तह अनुसार विषयगत शिक्षकको व्यवस्था
२	विद्यालयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम संचालन
३	प्राविधिक शिक्षा संचालनको लागि संम्भाव्यता अध्ययन
४	शिक्षामा बनेका सबै विषयहरुको कार्यन्वयन
५	विद्यालय भवन निर्माण: तुलसीपुर र बकुवा
वडा नं. ७	
१	विशेष कक्षा संचालन
२	विद्यालयमा स्वास्थ्यकर्मी मार्फत किशोरीहरुको लागि स्वास्थ्य सम्बन्धी थप कक्षा संचालन
३	विद्यालयमा नाक, कान, घाँटी र दाँतको स्वास्थ्य शिविर संचालन
४	श्री प्रा.वि. कालिगौडी विद्यालयमा ४ कोठे भवन सहित घेराबार निर्माण
५	श्री शिव सुन्दर मा.वि. को थप कोठा निर्माण र घेराबारा निर्माण
६	विद्यालयहरुमा पानी शुद्धीकरणको लागि फिल्टरको व्यवस्था
७	विषयगत शिक्षकहरूको व्यवस्थापन
वडा नं. ८	
१	कक्षागत तथा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था
२	जगदम्बा मा.वि. र सूर्योदय आ.वि. मा भूकम्प रहित भवन निर्माण
३	जगदम्बा मा.वि. मा प्राविधिक कक्षा संचालन
४	अंग्रेजी माध्यममा अध्यापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
५	सूचना प्रविधिमैत्री विद्यालयहरु निर्माण तथा व्यवस्थापन
६	शैक्षिक सामग्रीहरु, विज्ञान सामग्रीहरु, खेलकुद सामग्रीहरु र फर्निचरहरुको व्यवस्थापन
७	सबै विद्यालयहरुमा पुस्तकालय व्यवस्थापन
८	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको स्थापना तथा व्यवस्थापन
९	विद्यालयहरुमा शौचालय तथा खानेपानीको व्यवस्थापन
१०	सूर्योदय आविको नाला व्यवस्थापन
११	विद्यालयहरुमा खेलमैदान, फूलबारीको व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	पर्यटकीय शिक्षा, फरेस्टी, एग्रकल्चर सम्बन्धी अध्ययन गराउने क्याम्पसको स्थापना
२	नेरामावि ठाकुरद्वारा विद्यायलमा आवश्यक व्यवस्थापन
३	पृथ्वी आ.वि हात्तीसारमा आवश्यक व्यवस्थापन
४	कौश्लयाश्वरी आ.वि. खुसल्पटुवामा आवश्यक व्यवस्थापन
५	विद्यालयहरुमा शैक्षिक सामग्री, विज्ञान सामग्री, फर्निचर, खेलकुद सामग्रीको व्यवस्थापन
६	विद्यालयहरुमा खेलमैदान, फूलबारीको व्यवस्थापन
७	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको स्थापना तथा व्यवस्थापन
८	विद्यालयहरुमा शौचालय तथा खानेपानीको व्यवस्थापन
९	सूचना प्रविधिमैत्री विद्यालयहरु निर्माण तथा व्यवस्थापन

३. खानेपानी तथा सरसफाई

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	क्याल्सीयम फिल्टरको व्यवस्था
२	आइरन/आरसनिक फिल्टरको व्यवस्था
३	खानेपानी टंकी निर्माण (१ वटा)
४	विपन्नहरुलाई धारा वितरण कार्यक्रम
५	बजार तथा गाउँको मुख्य चोकहरुमा खानेपानी धारा निर्माण
६	खेलकुद मैदानमा खानेपानीको व्यवस्था
७	भुरीगाउँ खानेपानी उ.स.को क्षमता अभिवृद्धि तथा पूर्वाधार निर्माण
वडा नं. २	
१	पानी शुद्धता परीक्षणको व्यवस्था
२	रानीपुर सतघरुवा बिच भागमा खानेपानी टंकी निर्माण
३	खानेपानी टंकीको लागी उचित रुपमा पाइप विस्तार
४	कर्मला र बलाँती खानेपानी योजनाको कार्य सम्पन्न गरी उचित रुपमा पानी वितरण
५	वडा स्तरीय गठीत सरसफाई समितिलाई सक्रिय गराउन तालिमको व्यवस्था
६	वडा स्तरीय गौशलाको व्यवस्था
७	सुजनपुरमा फोहोर व्यवस्थापनको लागि निकुञ्जसँग समन्वय
८	शवदाहस्थलमा खानेपानी व्यवस्थापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	खानेपानीको टंयाकी निर्माण गरी सवै घरधुरीलाई स्वस्थ खानेपानी वितरण
२	झरसलुवा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिमा रहेको खानेपानी बोरिङ तथा ट्याकी व्यवस्थापन
३	नेउलापुर, गोदाना खानेपानी टयांकी निर्माण तथा वितरण
४	विपन्न तथा पछाडि परेको समुदायमा पानी शुद्धिकरणका लागि जैविक फिल्टर व्यवस्थापन
वडा नं. ४	
१	बरगदा खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समितिबाट संचालन भएको कार्य सम्पन्न गरी पानी वितरण
२	बगनाहमा खानेपानी टंकी निर्माण गरी खानेपानीको व्यवस्था
३	पानी शुद्धता परिक्षणको व्यवस्था
४	शुद्ध खानेपानीको लागि फिल्टरको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	कुहिने फोहोरलाई प्रशोधन गरि प्रांगारिक मल बनाउन दक्ष जनशक्ती, तालिम र मेशिनको केमिकल व्यवस्थापन
२	खानेपानी टंकी निर्माण तथा खानेपानी विस्तार
३	पानी शुद्धता परीक्षणको व्यवस्था
४	वनवीरपुर, ढुंग्रहवा, शाहीपुर, बनकट्टी र तकिया खेल मैदानमा चेन्जिंग रुम, धारा र शौचालय व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	सुरक्षित, शुद्ध खानेपानी विस्तार (शिवपुर खाने पानीलाई समुदायको समन्वयमा)
२	खानेपानीको टंयाकी निर्माण गरी सुलभ तरिकाले समुदायमा विस्तार
वडा नं. ७	
१	प्रत्येक घरमा शुद्ध खानेपानी वितरण
२	शिवपुर ८, ९ खानेपानी तथा उपभोक्ता समितिको पाइप लाइन विस्तार गरी पानी वितरण
वडा नं. ८	
१	भुडकैया, मढेला, गोव्रेला, चिटकैया टोलको लागि खानेपानी टंकी निर्माण तथा वितरण व्यवस्थापन
२	पानी शुद्धता परिक्षण सहित खानेपानीको व्यवस्था
३	खानेपानी उपभोक्ता समितिहरुलाई खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी तालिम
४	सुखाड र सुतैयाको खानेपानी टंकीको क्षमता वृद्धि
५	सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
७	प्रमुख बजार, चोक र सार्वजनिक भवन नजीकहरुमा डस्टबीन वितरण
वडा नं. ९	
१	वेतहनी खानेपानी तथा सरसफाई आयोजना सम्पन्न गरी पानी वितरण
२	पानी शुद्धिकरण परिक्षण
३	पानी शुद्धिकरणको लागि फिल्टर सुलभ दरमा व्यवस्था
४	फोहोर व्यवस्थापनको लागि २ किसिमको कुहिने र नकुहिने छुटिने २०० थान डस्टबीनको व्यवस्था
५	सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
६	शिवपुर, हात्तीसारमा खानेपानी ट्यांकी निर्माण तथा व्यवस्थापन

४. सार्वजनिक शौचालय

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	भुरीगाँउ बजार क्षेत्रमा शौचालय निर्माण
२	सिंहबाहिनी खेलमैदानमा शौचालय निर्माण
३	कृष्ण प्रणामी मन्दिर परिसरमा शौचालय निर्माण
४	सीमलपुर खेलमैदानमा शौचालय निर्माण
५	त्रिभुवन सपिंग कम्प्लेक्समा आधुनिक शौचालय निर्माण
६	जेष्ठ नागरीक भवनमा खानेपानी तथा शौचालय निर्माण
वडा नं. २	
१	रंगशालाको कभर्डहल क्षेत्रमा स्मार्ट शौचालय निर्माण
२	बलाँती, आम्बासा, सतघरुवा, प्रतापपुर, पेरहनी हाटबजार क्षेत्र, सुजनपुर, कर्मलामा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
३	शवदाहस्थलमा शौचालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ३	
१	बगनाहा बजारमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
२	नेउलापुर शिवचोकमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
३	झरसलुवा सामुदायिक वनको नजिक खेलमैदानमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
४	गोदाना सामुदायिक वन उपभोक्ताको भवन नजिक सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ४	
१	मैनवारमा सार्वजनिक शौचालय
२	बाहुनपुरमा सार्वजनिक शौचालय
३	बगनाहामा सार्वजनिक शौचालय
वडा नं. ५	
१	शाहीपुर, गोविन्दपुर, बनकट्टीमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
२	वनवीरपुर खेलमैदानमा शौचालय निर्माण
३	ढुङ्ग्रहवा खेलमैदानमा शौचालय निर्माण
वडा नं. ६	
१	बकुवा बजार क्षेत्रमा १ वटा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ७	
१	कानपुर खेलमैदानमा शौचालय निर्माण
वडा नं. ८	
१	मढेलामा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
२	खेलकुद मैदानमा सार्वजनिक शौचालय तथा खानेपानी व्यवस्थापन
३	वडा कार्यालय, सुतैया डाँडा, सुखाड सामुदायिक भवन नजिक, चिट्कैया, भुड्कैया र सुतैया गाउँघरक्लिनिक नजीकमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण
वडा नं. ९	
१	सार्वजनिक शौचालय निर्माण : ठाकुरद्वारा बजार क्षेत्रमा २ वटा
२	बेतहनी गाउँमा एक वटा
३	ठाकुरद्धार गाउँ क्षेत्रमा

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
४	खौराहा खोला क्षेत्र एक वटा
५	हात्तीसार क्षेत्र एक वटा
६	खुसल कटुवा चोक एक वटा

५. महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	जेष्ठ नागरिक अधुरो भवन निर्माण
२	अपाङ्गता भएकाहरुलाई सहायता सामाग्री, सिप मुलक तालिमको व्यवस्था
३	महिला सशक्तिकरण, नेतृत्व विकास तालिम
४	लैगिंक हिंसा न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
५	बालविवाह न्यूनीकरण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
६	बालक्लव गठन तथा तालिम
वडा नं. २	
१	जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा भवन निर्माण
२	योगा तथा आयूर्वेद शिविर संचालनको लागि भवन निर्माण
३	महिला, विपन्न, दलित, पिछडिएका, अपाङ्गता भएकाहरुलाई सहायता सामाग्री, सिपमुलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ३	
१	अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरुलाई ह्इल चियर र जेष्ठ नागरिकको लागि सामुदायिक भवनको व्यवस्था
२	लैङ्गिक समानताको लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रम
३	महिला हिंसा, बाल विवाह सचेतना कार्यक्रम
४	अपाङ्गता भएकाहरुलाई सहायता सामाग्री, सिपमुलक तालिमको व्यवस्था
५	लक्षित वर्ग तथा समुदायलाई सीपमूलक तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	अपाङ्गता भएकाहरुलाई सहायता सामाग्री, सिप मुलक तालिमको व्यवस्था
२	लैङ्गिक समानताको लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रम
३	जेष्ठ नागरीक भवन निर्माण
वडा नं. ५	
१	एक छोरी एक बचत खाताको व्यवस्था
२	स्नातक तह पूरा गरी विवाह गर्ने जोडीलाई सम्मान
३	विपन्न, पिडित महिला, अपांगता भएकालाई सीपमूलक तालिम
४	लैंगिक हिंसा सम्बन्धी तालिम

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ६	
१	जेष्ठ नागरिक चौतारी भौतिक पूर्वाधार सहित निर्माण
२	अपाङ्गता भएकाहरुलाई क्षमता अनुसार तालिम प्रदान गरी आय आर्जनमा सहयोग
वडा नं. ७	
१	बाल विवाह तथा लागु औषध न्यूनिकरण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
२	जेष्ठ नागरिक चौतारी निर्माण
३	अपाङ्गता भएकाहरुलाई क्षमता अनुसार तालिम प्रदान गरी आय आर्जनमा सहयोग
वडा नं. ८	
१	बाल विवाह तथा लागु औषध नियन्त्रण सम्बन्धी विद्यालय स्तरमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम
२	महिला हिंसा, घरेलु हिंसा सम्बन्धी जनचेतना मूलक कार्यक्रम
३	लक्षित वर्ग, विपन्न तथा पिडीत महिलाहरुलाई आयआर्जनको सीपमुलक कार्यक्रम
वडा नं. ९	
१	धुमपान, मद्यपान, लागु औषध नियन्त्रण कार्यक्रम
२	अपाङ्गताको क्षमता अनुसार सिपमुलक तालिम सहित कामहरुको प्रचार प्रसार र प्रोत्साहन कार्यक्रम
३	लक्षित वर्ग, विपन्न तथा पिडीत महिलाहरुलाई आयआर्जनको सीपमुलक कार्यक्रम
४	बालविवाह, अनमेल विवाह, बहुविवाह आदि सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
५	बाल क्लबहरूको गठन

६. युवा तथा खेलकुद

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	खेल मैदानको स्तरोन्नती र पूर्वाधार निर्माण
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
३	व्यवसायिक खेलकुद क्लब स्थापना तथा व्यवस्थापन
वडा नं. २	
१	खेल मैदानको स्तरोन्नती र पूर्वाधार निर्माण
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
३	पेरहनी र बलाँतीमा खेलमैदान निर्माण
वडा नं.३	
१	झरसलुवा, जुडपानी, गोदाना, जम्टीखोलाको पश्चिम सामुदायिक भवनको पूर्व शिवमन्दिरको पूर्वपट्टी र मानपुर खेल मैदानको निर्माण, घेराबार, मर्मत तथा व्यवस्थापन
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ४	
१	खैलारको खेलमैदान पुर्ननिर्माण
२	बरगदाहामा खेलमैदान पुर्ननिर्माण
३	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ५	
१	वनवीरपुरमा वडास्तरीय खेलकुद मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन
२	खेलकुद प्रशिक्षण, खेलकुद सामग्री वितरण तथा प्रतियोगिता संचालन
३	तकिया खेल मैदानमा माटो पटानी र विविध व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	मनिकापुर खेलकुद मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	वडा स्तरीय कानपुर खेल मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन
२	विद्यालयहरूमा खेल मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन
३	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्थापन
वडा नं. ८	
१	वार्षिक रुपमा खेलकुद प्रतियोगिता संचालन
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्थापन
३	खेलकुद मैदान निर्माण, पुनर्निमाण तथा व्यवस्थापन
४	युवा क्लब गठन
५	खेलकुद मैदानमा क्भर्ड हल निर्माण
वडा नं. ९	
१	वार्षिक रुपमा खेलकुद प्रतियोगिता संचालन
२	दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम सहित खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्थापन
३	खेलकुद मैदान निर्माण, पुनर्निमाण तथा व्यवस्थापन
४	युवा क्लब गठन

७. शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	बलाँती पश्चिम ओराही खोलाको प्रतापपुर बाँधको दक्षिणतर्फको घाटमा शवदाहस्थलको निर्माण
२	मलामीलाई विश्राम स्थल पीपल चौतारी सहित निर्माण
वडा नं. ३	
१	शवदहनको लागि खानेपानी, शौचालय, बत्ती र भवन निर्माण
२	मानपुर, गोदाना, जम्टी मिर्चैया घाटमा शवदाह स्थल निर्माण
वडा नं. ४	
१	बरगदाह शवदाह स्थलको परिसरमा तारबार र चौकीदारको व्यवस्था
२	शवदाह स्थलमा बत्ती र शौचालयको व्यवस्था
३	खैलारमा शवदाह स्थल निर्माण
वडा नं. ५	
१	घाटहरुमा प्रतिक्षालय निर्माण
२	शवदाह स्थलमा पानी, बत्ती, दाउरा र शौचालयको व्यवस्था
३	शवलाई घाटसम्म पुराउनको लागी बाटोको व्यवस्था
४	शवदाह स्थलमा आवश्यक विविध निर्माण तथा व्यवस्थापन
५	बनकट्टीमा शवदाह निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	राष्ट्रिय निकुञ्जसँग समन्वय गरी शवदाह स्थलमा आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था
वडा नं. ७	
१	शव दहनका लागि उचित पूर्वाधारको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	मलामी बस्नको लागि ट्रस भवन निर्माण
३	चौधरी समुदायको शव दहन (गाड्ने भएकोले) निश्चित क्षेत्रको व्यवस्था
वडा नं. ८	
१	शवदाह स्थल निर्माण
२	शवदाह क्षेत्रमा मलामी बस्ने प्रतिक्षालय निर्माण
३	शवदाह क्षेत्रमा आवश्यक पूर्वाधार निर्माण
४	इलेक्ट्रीक शवदाह स्थल निर्माण
वडा नं. ९	
१	शवदाह स्थलमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण
२	इलेक्ट्रीक शवदाह स्थल निर्माण

(ग) पूर्वाधार क्षेत्र

१. बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

वडा नं.	कार्यक्रमहरु
१	सघन शहरी विकास कार्यक्रम
१	भूमिहिन तथा विपन्न आवास कार्यक्रम
१	बाल स्याहार केन्द्र निर्माण
२	सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन (विपन्न, दलित, वन्यजन्तु र बाढी पिडित)
२	सुकुम्बासीहरुको व्यवस्थापन
३	टोल विकास संस्थाको भौतिक पूर्वाधार निर्माण
३	मालिका प्रा.वि.को २ कोठे पक्की भवन निर्माण
३	बगनाहा बजारमा कभर्ड हल निर्माण
३	सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन (विपन्न, दलित, वन्यजन्तु र बाढी पिडित)
३	सुकुम्बासीहरुको व्यवस्थापन
३	खरको छाना विस्थापित कार्यक्रम संचालन
३	जनता आवास कार्यक्रम संचालन
४	खरको छाना विस्थापित कार्यक्रम संचालन
४	मुक्त कमैया, सुकुम्वासीहरुलाई जनता आवास कार्यक्रममा समावेश
४	विपन्न आवास कार्यक्रमलाई जनता आवास कार्यक्रममा समावेश
४	सामुहिक जनता आवास कार्यक्रम संचालन
४	सैनवार गाउँमा सामुदायिक भवन निर्माण
५	वडा कार्यालय परिसरमा प्रतिक्षालय निर्माण
५	वनवीरपुर खेल मैदानमा प्रतीक्षालय निर्माण तथा चेन्जिंग भवन निर्माण
५	टोल विकास संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन
५	गौशाला व्यवस्थापन
५	विपन्न आवास कार्यक्रम र जनता आवास कार्यक्रममा पूर्ण रुपमा सहयोग
६	सुरक्षित जनता आवास तथा खरको छाना विस्थापित कार्यक्रमलाई निरन्तरता
७	गरीबीको रेखामुनी रहेका व्यक्तिहरुलाई जनता आवास कार्यक्रम संचालन

वडा नं.	कार्यक्रमहरु
७	भूमिहिन सुकुम्वासी, कमैयाहरुको लागि आवास कार्यक्रम
८	जनता आवस कार्यक्रम संचालन
८	खरको छाना विस्थापित कार्यक्रम संचालन
८	सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन (विपन्न, दलित, वन्यजन्तु र बाढी पिडित)
८	सुकुम्बासीहरुको व्यवस्थापन
८	सामुदायिक भवन निर्माण
९	जनता आवस कार्यक्रम संचालन
९	खरको छाना विस्थापित कार्यक्रम संचालन
९	सुरक्षित आवास कार्यक्रम संचालन (विपन्न, दलित, वन्यजन्तु र बाढी पिडित)
९	सुकुम्बासीहरुको व्यवस्थापन
९	स्थायी प्रहरी चौकी निर्माणको पहल

२. सडक, पुल तथा यातायात

सडक

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
वडा नं. १							
१	सावद मिठाइ पसल -डुम्रेनी बाटो (जेष्ठ नागरीक मार्ग)					०.८	८
२	डुम्रेनी प्रेमथारुको घरदेखि सैनावर चोकसम्म सडक					२.६	१०
३	वाणिज्य बैंकदेखि जनार्दन योगीको घरसम्म सडक					०.६	६
४	कृष्ण मन्दिरदेखि कञ्चनपुर वडा नं. ३ जोड्ने सडक					२	१०
५	कृष्ण मन्दिरदेखि खुसीरामको घर हुदैं कल्भर्ट जोड्ने सडक					१	१२
६	सिंहबाहिनी खोदाउ सडक					१	१२
७	त्रिभूवन स्कुलदेखि रिङरोड जोड्ने कृषि मार्ग (डुम्रेनी) सडक					२	१०
८	रामजानकी स्कुलदेखि नयाँ बसपार्क जोड्ने सडक					१	१०
९	रामकुमारी थारुको घरदेखि प्रेमचन्द्र थारुको घरसम्म सडक					१	८
१०	गुरुवान मार्ग (खोदाउ)					१	१०
११	डुम्रेनी गौरी शंकरको घरदेखि कालिकादेवी विष्ट घरसम्म					३	१०
१२	धिर बहादुर शाहीको घरदेखि कौवा थारुको घरसम्म					१	१०
१३	विवेक खनालको घरदेखि सागर खनालको घरसम्म					१	८
१४	डुम्रेनी सितल मार्गदेखि हस्ताना घरसम्म					२	८
१५	स्वास्थ्य चौकीको गेटदेखि साना किसान संस्था सम्म					०	८
१६	भलुहान मार्ग (खोदाउ)					१	१०
१७	डुम्रेनी पिपल चौतारादेखि भूमी सरा शाहीको घरसम्म					१	१०
१८	डुम्रेनी पिपल चौतारादेखि बलीराम थारुको घरसम्म					१	१०

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्राभेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
१९	डुम्रेनी चक्र दुवाकोटीको घरदेखि रवि सुनारकोघरसम्म कालोपत्रे					१	१०
२०	अर्जुन गिरीको घरदेखि पेट्रोल पम्मसम्म कालोपत्रे					१.५	८
२१	आमाश्री चौधरीको मिलदेखि झवुवा कटेजसम्म कालोपत्रे					०.३	८
२२	खोदाउ नारायण मार्ग कालोपत्रे					०.४	८
२३	स्वास्थ्य चौकीदेखि सन्तोष चौधरीको घरसम्म कालोपत्रे					०.३	८
२४	कासा कटेजदेखि दक्षिण तर्फ जाने बाटो कालोपत्रे					०.७	८
२५	कासा कटेजदेखि उत्तर मणिराम थारुको घरसम्म (ईन्द्रलोकमार्ग) कालोपत्रे					०.८	८
२६	डुम्रेनी गोकर्ण कठायतको घरदेखि सितल मार्ग जोड्ने बाटो कालोपत्रे					०.३ ५	८
२७	कन्चनपुरको सिमानादेखि पश्चिम कृष्ण भट्टराईको घर हुदै मुन्सी थारुको घरसम्म ग्रावेल			२	८		
२८	डुम्रेनी विशाल मार्ग जन्मजयको घरदेखि उमरलाल तिमिल्सिनाको खेतसम्म ग्रावेल			०.५	८		
२९	विशाल मार्गबाट मन्दिरसम्म ग्रावेल			०.३	८		
३०	सितल मार्गबाट झपेन्द्रको घरसम्म ग्रावेल			०.४	८		
३१	सितल मार्गबाट डुम्रेनी झरनसम्म ग्रावेल			०.४	८		
३२	सितल मार्गबाट रंगनाथ तिमिल्सिनाको घरसम्म ग्रावेल			०.३	८		
३३	पदम मार्ग (विरेन्द्र मिलदेखि जंगलसम्म) ग्रावेल			०.४	८		
३४	वसपार्कदेखि सिंहवाहिनी सामुदायिक भवनसम्म					१	६
३५	महेन्द्र राजमार्गदेखि रोयल एडभान्चरसम्म ग्रावेल			०.५	६		
३६	सिंहवाहिनी चोकदेखि तिलक खानाको घर हुदै २ नं.वडा जोडने बाटो ग्रावेल			१.५	६		
३७	महेन्द्र पंगेनीको घरदेखि देवराज तिमील्सीनको घरसम्म					०.४	६
३८	सिंह वाहिनी वसपार्कदेखि उत्तर निकुन्जसम्म					०.८	६
३९	महेन्द्र राजमार्गदेखि जगनाथी मन्दिरसम्म					०.७	६
४०	महेन्द्र राजमागदेखि भुजरामको घरसम्म					०.७	६
४१	हुलाकी राजमार्गदेखि महेन्द्र राजमार्गसम्म					१	६
४२	कर्णाली वोडिङ्गदेखि फिल्महलसम्म					०.५	६
४३	गोइटरे कुलो हुलाकी राजमार्गदेखि कासा कटेजसम्म					१	६
४४	हुलाकी राजमार्गदेखि बाधुको घरसम्म					०.५	६
४५	प्रयोग मार्ग (हुलाकी मार्गदेखि नेपालको घरसम्म)					०.३	६
४६	वृहस्पतीको घरदेखि बाधुको घरसम्म					०.४	६

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्राभेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
४७	हुलाकी राजमार्ग, शोभाराम चौधरीको घरदेखि चौधरी मार्गसम्म					०.३	६
४८	एनसेलको टावरदेखि प्रेम लालको घरसम्म					०.४	६
४९	प्रेट्रोल पम्मदेखि रामकुमारीको घरसम्म					०.५	६
५०	हुलाकी राजमार्गदेखि लक्ष्मी मार्गसम्म					०.३	६
५१	कालिरामको घरदेखि मैनावरको सिमानासम्म					०.४	६
५२	हरि थापाको मिलदेखि कन्चन सिमानासम्म					०.४	६
५३	तिर्थ राजमार्ग					०.४	६
५४	फुलरामको घरदेखि मैनावर सिमानासम्म					०.४	६
५५	रामास्रेको घरदेखि पूर्व सितारामको घरसम्म ग्रावेल			०.६	६		
५६	आशारामको घरदेखि ग्रावेल बाटोसम्म					०.५	६
५७	पमदार बमको घरदेखि ठकुरीको घरसम्म					०.५	६
५८	खुसीराम थारुको घरदेखि खेवा थारुको घरसम्म					०.५	६
५९	महेन्द्र राजमार्ग क्वालीटी एग्रोभेटदेखि उत्तरपुर्व राजवंशी मेडिकलसम्म					२	८
६०	सिंहवाहिनी वसपार्कदेखि फत्तेसिह चौधरीको घर हुदै हेल्पोष्टसम्म					२	८
६१	महेन्द्र राजमार्गको सुवासको घरेदेखि मनिरामको घरसम्म					०.६	१०
६२	झगरु थारु, दिले थारु,सुविस्ता सार्कीको घर नजिकको बाटो ग्रावेल			०.६	६		
६४	पूर्वपश्चिम राजमार्गको सैनवारदेखि रानीपुरसम्म फोरलेन सडक निर्माण					५	३२
६५	भुरीगाउँ डुम्रेनी सैनवार सडक कालोपत्रे					२.६	१०
६६	क्याम्पस रोड र बर्दिया एकेडेमीदेखि सिंहबाहिनी खोदाउहुँदै सत्घरुवा नेउलापुर जोड्ने सडक कालोपत्रे					३	१०
६७	कृषि मार्ग कालोपत्रे					२.५	८
६८	कटयाह्रन मार्ग कालोपत्रे					१	८
वडा नं. २							
१	रानीपुरदेखि विश्राम फाँटा बाटो	१	८				
२	सत्घरुवा दिनेश रिजालको घरदेखि कञ्चनपुर जोड्ने बाटो	१	८				
३	सत्घरुवा जगतराम थारुको घरदेखि उत्तर देवानन्द खनालको घरसम्म बाटो स्तरोन्नति			०.५	८		
४	वलाँती चोकदेखि वुढियासिर जोड्ने बाटो	०.५	८				
५	रानीपुरको ठाकुरद्धारा जाने चोकदेखि पूर्व खगेन्द्र थापाको मिलसम्म बाटो	०.३	८				

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
६	प्रतापुर चोकदेखि सहकारी हुँदै बलाँती खा.पा. टैंकी जोड्ने					३	१०
७	जम्टीपुलदेखि पश्चिम तीनघरुवा हुँदै सामुदायिक वनसम्म					१	८
८	टिकाराम बंजाराको घरदेखि भेदीटोल हुँदै सीता चुनाराको घरसम्म					१	८
९	रानीपुर चोकदेखि ने.रा. मा.वि हुँदै सन्तु लामिछानेको घरसम्म					२	१०
१०	वलपुरान टोलदेखि पूर्व १ नं. सिमानासम्म			१	१०	१	१०
११	बलाँती चतुरमान थारुको घरदेखि दक्षिण राजमार्ग जोड्ने					१	१०
१२	तीनघरुवा टिकाराम बोगटीको घरदेखि दक्षिण ३ नं. वडा सिमानासम्म					१	१०
१३	अम्रेनी चोकदेखि आम्बासा चोकहुँदै अछामी टोलसम्म			१	१०	१	१०
१४	अम्रेनी गुन्द्रुक होटलदेखि हेङवा थारुको घरसम्म					१	१०
१५	प्रतापपुर एनसेल टावरदेखि झोलुङ्गे पुलसम्म					२	८
१६	सत्घरुवा टायल भट्टादेखि दक्षिण ३ नं. वडाको सिमानासम्म					१	८
१७	तीनघरुवा सोनुवा थारुको घरदेखि दक्षिण सा.वनसम्म					१	८
१८	बलाँती भिम ब. खत्रीको घरदेखि बर्दिया एकेडेमी हुँदै पुजारीटोल हुँदै आम्बासा खोला हुँदै रेशम खत्रीको घर हुँदै वडा कार्यालय जोड्ने			२	८	२	८
१९	सतघरुवा विक्रम थारुको घरदेखि दक्षिण तीनघरुवा जोड्ने काठेपुलसम्म					१	८
२०	सत्घरुवा खुशीराम थारुको घरदेखि बलपुरान टोल धादुराम थारुको घर हुँदै पश्चिम आम्वासा खोलासम्म			१	८	१	८
२१	कर्मला हलेथारुको घरदेखि मयूर वस्ती पानी टंकी, सन्तराम थारुको घर हुँदै कर्मला प्रतिक्षालयसम्म					३	१०
२२	कर्मलाको ट्रान्सफर्मरदेखि पश्चिम धनीराम थारुको घर हुँदै शिवनारायण थारुको घर अगाडिसम्म			२	८	२	८
२३	ने.रा मा.देखि उत्तर लक्ष्यराम थापाको घरसम्म					१	८
२४	अम्बासाचोकदेखि अम्रेनी गाउँ जाने बाटो					१	८
२५	महेन्द्रराजमार्गदेखि मुक्तकमैया टोल जाने बाटो			०.७	१०		
२६	श्री थारुको घरदेखि पश्चिम ओराही खोलासम्म बाटो			०.५	१०		
२७	श्री थारुको घरदेखि गाउँबीचहुँदै ओराही खोला जाने बाटो					०.५	१०
२८	श्री थारुको घरदेखि राजमार्गसम्म बाटो					०.३	१०
२९	हिंगुवा थारुको घरदेखि उत्तर मनिकलाल थारुको घरहुँदै राजमार्गसम्म बाटो			०.५	१०		
३०	अम्बासाचोकदेखि विद्यालयहुँदै पुरानो गाडी हिंड्ने बाटो			०.५	१०		

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्रयाक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
३१	बलाँती माथिल्लो चोकदेखि पश्चिम पेरहनी सुजनपुर खुनपुर सत्घरुवा हुँदै सिंहबाहिनी जोड्ने बाटो					६	१०
३२	बलाँती माथिल्लो चोकदेखि पूर्वबलाँतीहुँदै सन्तु लामिछानेको घरसम्म बाटो					२	१०
३३	कर्मलादेखि मधुवनजाने रेल्वे सडक					४	१०
३४	कर्मला प्रतीक्षालयदेखि उत्तर निकुञ्ज जाने बाटो			१	१०		
३५	रानीपुर कभर्डहलदेखि निकुञ्जहुँदै सिंहबाहिनी खेलमैदान जाने बाटो			१	१०		
३६	सत्घरुवा खनाल टोलहुँदै ओराही खोलासम्मको बाटो			०.७	८		
३७	झोलुंगे पुलदेखि चन्कुराम थारुको घरजाने बाटो			०.५	८		
३८	झोलुंगे पुलदेखि आइते थारुको पसलसम्मजाने बाटो			०.५	८		
३९	मित्रलालको घरदेखि दक्षिण गुरीलाल थारुहुँदै ज्ञानोदय विद्यालयसम्म जाने बाटो			१	८		
४०	ज्ञानोदय विद्यालयहुँदै कञ्चनपुर पिपलचौतारासम्म बाटो					२	१०
४१	नरजीत थारुको घरदेखि नथु थारुको पसलहुँदै जाने बाटो			०.५	८	०.५	८
४२	निर्मला रिजालको घरहुँदै तीनघरुवा जोड्ने बाटो			०.३	१०		
४३	टीकारामबहादुर बोगटीको घरदेखि दक्षिण तर्कराज खनालको घरसम्म बाटो			०.३	८		
४४	चेतन रिजालको घरदेखि उदय जैसीको घरसम्म बाटो			०.५	८		
४५	बल्पुरान टोलदेखि पतिराम थारुको घरसम्म जाने बाटो			०.५	८		
४६	भक्त रावलको घरदेखि बहादुर थारुको घरसम्म जाने बाटो			०.१	८		
४७	ठग्गा थारुको घरदेखि झोलुंगे पुल जोड्ने बाटो			०.२	८		
४८	जुहारीलाल थारुको घरदेखि केशव थारुको घरसम्म बाटो			०.१	८		
४९	पेरहनी मनिराम थारुको घरदेखि मिकुलाल थारुको घरसम्म जाने बाटो			०.२	१०		
५०	पेरहनी चुक्लु थारुको घरदेखि उत्तम थारुको घरहुँदै अकलघरान घरसम्म जाने बाटो			०.२	८		
५१	पेरहनी बिर्ख थारुको घरहुँदै थामीको खेतसम्म जाने बाटो			०.१	८		
५२	रजुमान थारुको घरदेखि बुद्धि मन्त्रीको घरहुँदै बस्नपुरान टोल जोड्ने बाटो			०.५	८		
५३	पेरहनी मनबहादुरको घरदेखि चप्डल पुरुवाहुँदै आलेको घरसम्म जाने बाटो			०.५	६		
५४	बलाँती भिकुवा थारुको घरदेखि बुट्न थारुको घर जोड्ने बाटो			०.५	८		
५५	बलाँती पर्सबहादुरको घरदेखि बुट्न थारुको घर जोड्ने बाटो			०.३	८		

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
५६	प्रतापपुर ठग्गु थारुको पसलदेखि तीर्थबहादुरको घरहुँदै सरस्वतीको घरसम्मको बाटो			०.५	८	०.८ ५	८
५७	आम्बासापुलदेखि बर्दिया एकेडेमीहुँदै राजमार्ग जोड्ने बाटो			०.६	८		
५८	नन्द घर्तीको घरदेखि बर्दिया एकेडेमीसम्म बाटो			०.२	६		
५९	रामलाल थारुको मिलदेखि भीन्सु थारुको घरसम्म बाटो			०.२	६		
६०	तौलान टोलदेखि खरदारको खेत जोड्ने बाटो			०.५	८		
६१	लाखेपुलदेखि खुस्बु थारुको घरसम्म जोड्ने बाटो			०.८	८	०.८	८
६२	रोगाही थारुको घरहुँदै नारायण उपाध्यायको घर जोड्ने बीचको बाटो			०.८	६	०.८	६
६३	भीमबहादुर बि.क.को घरदेखि लक्ष्मण थापाको घरसम्म बाटो			०.३	८		
६४	स्वास्थ्य चौकीहुँदै कमला खत्रीको घरसम्म बाटो			०.२	६		
६५	रामप्रसादको घरदेखि विश्राम फाँटाबीच गाउँहुँदै आम्बासा खोलासम्म बाटो			०.५	६		
६६	फुलराम थारुको घरहुँदै आम्बासा खोला जाने बाटो			०.४	८		
६७	अब्बर थारुको घरदेखि कल्भर्डसम्म बाटो			०.१	८		
६८	कर्मला ट्रान्सफर्मरदेखि निमुनिया फाँटा जोड्ने बाटो			०.८	६		
६९	बिन्तीराम थारुको घरदेखि फिरु थारुको घरजाने बाटो			०.५	६		
७०	मानबहादुर शाहीको घरदेखि कला विष्टको घरसम्म जाने बाटो			०.४	६		
७१	रेल्वे सडकदेखि संग्रहालय जाने बाटो					०.२	८
वडा नं. ३							
१	मानपुर विच गाउँ स्कुलदेखि सितल चोक जाने पक्की सडक निर्माण						
२	सिगौडी सडक स्तरोन्नति						
३	ड्राईभर टोल सडक ग्रावेल						
४	प्रेमलाल चोकदेखि बबई जाने बाटो ग्रावेल						
५	क्याम्पस चोकदेखि क्याम्पस गेटसम्म बाटोको स्तरोन्नति						
६	क्याम्पस गेटदेखि अमुहासम्मको सडक स्तरोन्नति						
७	नेउलापुर हुँदै गोदाना ठाकुरद्धार जाने बाटो कालोपत्रे						
८	फारलाईनबाट तल्लो गोदाना हुदै वन्तरीया जोड्ने बाटो कालोपत्रे						
९	घट्टदेखि कान्जी हाउस जोड्ने बाटो कालोपत्रे						
१०	अर्जुन शाहीको घर, चौधरी टोल हुदै शान्ती टोल जाने बाटो स्तरोन्नति						

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्रयाक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
११	टिकानाथ योगीको घरदेखि सरस्वती सुनारको घरसम्म बाटो निर्माण						
१२	बडघरदेखि ओराई खोलासम्म वाटोको स्तरोन्नति						
१३	विन्तीराम थारुको घरदेखि डाँडा टोल हुदै गुलरिया जाने रोडसम्मको बाटोको स्तरोन्नती र ४० स्थानमा ह्मि पाईपको व्यवस्था						
१४	बिजय शाहको घरदेखि क्याम्पस हुदै विच घर जाने बाटोमा ग्रावेल र १० स्थानमा ह्मि पाईपको व्यवस्था						
१५	हुलाकी सडकदेखि चौधरी मार्गसम्म मर्मत/ग्रावेल						
१६	कन्चनपुरदेखि हस्पिटलसम्म जाने बाटो कालोपत्रे						
१७	थापा टोल मार्ग मर्मत/ग्रावेल						
१८	बान्जीर थापाको घरदेखि बुन्दा चौधरी मार्गसम्म ग्रावेल						
१९	कन्चनपुर शिव मन्दिरदेखि उत्तर पश्चिम जाने बाटो ग्रावेल/मर्मत						
२०	राजकुमार थारुको घरदेखि पूर्व जाने बाटो ग्रावेल/मर्मत						
२१	चौधरी मार्गमा ग्रावेल/कल्भर्ट						
२२	कनैया थारुको घरदेखि सप्रान मिल हुलाकी सडकसम्म पिच						
२३	तिलरान टोलमा बाटो मर्मत/ग्रावेल						
२४	जिवन रिजालको घर जाने बाटो पिच						
२५	महेश विक्रम वि.क.को घरदेखि चटकपुरसम्मको बाटो ग्रावेल/पिच						
२६	पतिराम थारुको घरदेखि गुलरिया जाने कच्ची बाटो ग्रावेल/पिच						
२७	काजिया हाउसदेखि संगेनी चोक हुदै गुलेरिया पिच रोडमा जोड्ने बाटो मर्मत/पिच						
२८	काञ्जीहाउस, महाविर थारुको घरदेखि डुद्रा हुदै कन्चनपुर जोड्ने बाटो पिच						
२९	सरस्वती स्कुलदेखि चटकपुर हुदै राजेन्द्र प्रसादको घरसम्म ग्रावेल						
३०	शिव मन्दिर चोकदेखि मिरचैया जोड्ने बाटो कालोपत्रे						
३१	भुरीगाउँ पक्कि बाटोदेखि जंगली घर हुदै जाने लम्की बाटो ग्रावेल						
३२	काजिया खोरदेखि लम्की जोड्ने बाटो ग्रावेल						
३३	महाविर थारुको घर, खडग देवि थापाको घरदेखि काजिया खोरमा जोड्ने बाटो ग्रावेल						

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
३४	काञ्जीहाउस, बेचताको घरदेखि नहर अस्पताल हुदै जाने बाटो ग्रावेल						
३५	मन्जु थारुको घरदेखि नयाँ बाटो शिवलाल खत्रीको घरसम्म ग्रावेल						
३६	कन्चनपुरदेखि नेउलापुर हस्पिटल रोड, मिथैया जाने बाटोसम्म ग्रावेल						
३७	अंगानुको घरदेखि मिचैया विद्यालय जोड्ने बाटो ग्रावेल						
३८	सिरिपुरान घरदेखि तकिया जोड्ने बाटो ग्रावेल						
३९	जुडपानीको भित्री बाटो पिच						
४०	जुडपानी चोकदेखि तकिया जोड्ने बाटो पिच						
४१	भण्डारीको घरदेखि पातादेवी टोलहुँदै जम्टीसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
४२	पातादेवी टोलदेखि अमलिहान टोलजाने फूटबल ग्राउण्डसम्म सडक स्तरोन्नति						
४३	शितलचोकदेखि पदमबहादुर बोहराको घरसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
४४	झरसलुवा सा.व. जाने बाटो स्तरोन्नति						
४५	हिमालय आ.वि.देखि वैशाखीहुँदै शिवालासम्म बाटो स्तरोन्नति						
४६	बिचकापुरदेखि जंगलजाने बाटो स्तरोन्नति						
४७	हेमलालको घरदेखि मानपुरजाने बाटो स्तरोन्नति						
४८	सिंगौडे टोल बाटो स्तरोन्नति						
४९	क्याम्पस जाने बाटो स्तरोन्नति						
५०	क्याम्पसदेखि बिचपुर जाने बाटो स्तरोन्नति						
५१	बखतपुर टोलको बाटो स्तरोन्नति						
५२	चटकपुर बाटो स्तरोन्नति						
५३	तीनघरुवादेखि सरस्वती आ.वि.हुँदै चटकपुरसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
५४	कालिकामाई मन्दिर टोल, गीताचन्दको घर, टीकानाथको घरसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
५५	झरनको किनाराहुँदै विष्णु, जयकर्ण कठायत, असु सेजुवालको घरहुँदै सरस्वती सुनारको घरसम्म बाटो स्तरोन्नति						
५६	स्कुलदेखि अर्जुनशाहीको घरसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
५७	तीनघरुवादेखि झरसलुवा फाँटासम्मको बाटो स्तरोन्नति						

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
५८	मोहन सुनारको घरदेखि ओराही किनाराहुँदै कर्णनाथको घरहुँदै शान्तिटोलमा जोड्ने रिंगरोड						
५९	लल्लु थारुको घरदेखि बगनाहा बजारहुँदै कलमशाहीको घरसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
६०	डाँडा टोलको बाटो स्तरोन्नति						
६१	गिद्दरपुर बीचगाउँको बाटो स्तरोन्नति						
६२	श्रीराम थारुको घरदेखि हिमालय आविसम्मको बाटो स्तरोन्नति						
६३	मिर्चैया जीतपुर र मितपुर जोड्ने बाटो स्तरोन्नति						
६४	रुपकला कार्कीको घरदेखि अस्पताल जोड्ने सडक स्तरोन्नति						
६५	रामबहादुर थारुको घरदेखि क्याम्पस गेटसम्म बाटो स्तरोन्नति						
६६	राजेन्द्र शर्माको घरदेखि जम्टीसम्म बाटो स्तरोन्नति						
६७	क्याम्पसको जग्गा जाने बाटो स्तरोन्नति						
६८	कञ्चनपुर चौधरीमार्ग जाने बाटो स्तरोन्नति						
६९	नेउलापुर धनसरान जाने बाटो स्तरोन्नति						
७०	रेल्वे सडकको स्तरोन्नति						
७१	बेदप्रकाशको घरजाने बाटो स्तरोन्नति						
७२	थापाटोल जाने बाटो स्तरोन्नति						
७३	जीवन रिजालको घरजाने बाटो स्तरोन्नति						
७४	गोदाना शिवमन्दिरदेखि जम्टीहुँदै मिर्चैया जोड्ने बाटो स्तरोन्नति						
७५	सरस्वती आविको गेटदेखि विरेन्द्र विष्टको घरदेखि मुक्तकमैया टोल जोड्ने बाटो						
वडा नं. ४							
१	सैनवार चोकदेखि मैनवार पिपल चौतारासम्म कालोपत्रे मर्मत					१.५	१२
२	सैनवार चोकदेखि कुरीहान घरसम्म कालोपत्रे					१	८
३	पुरानो चोकदेखि नयाँ चेक पोष्टसम्म कालोपत्रे					०.५	१२
४	सैनवार गाउँभित्रको शिवालय बाटो कालोपत्रे					०.३	६
५	चन्द्र बहादुर थापाको घरदेखि नहरको बाटो सिन्का थारुको घरसम्म उच्च स्तरीय ग्रावेल			१.५	६		

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
६	महेन्द्र राजमार्गदेखि जगन्नाथी जम्ती हुदै खत्रीको घरसम्म ग्रावेल			१.२	६		
७	सुर्खेतीको घरदेखि नहरको बाटोसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल	१	६				
८	नगरपालिकादेखि जम्तीसम्म ग्रावेल/कालोपत्रे			१	८	१	८
९	नगरपालिकादेखि कृष्ण भण्डारीको घर जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल			१	८		
१०	नगरपालिकादेखि विजय बि.क.को घर जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल	१	८				
११	बेलोरीको घरदेखि तुल्सीको घरसम्म ग्रावेल कालोपत्रे			१	८	१	८
१२	महेन्द्र राजमार्गदेखि मैनवार पक्कि डुँडसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल	१	८				
१३	जम्ती पुलदेखि मैनवार पक्कि पुलसम्म ग्रावेल/कालोपत्रे			१.५	८		
१४	मनिराज सावदको घरदेखि सैनवार विद्यालयसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
१५	मैनवार पिपलबोटदेखि गरहवा टोल हुदै हुलाकी सडक कालोपत्रे						
१६	हुलाकी मार्गदेखि बनखेत, मिचैया जोड्ने बाटो कोलोपत्रे						
१७	खोप केन्द्र हुदै सैनहान घर, हुलाकी मार्गसम्मको बाटो कालोपत्रे						
१८	बिन्द्र कला जोशीको घर हुँदै नहर जोड्ने बाटो कोलोपत्रे						
१९	पक्कि नहर हुँदै जम्ती नेउलापुर जोड्ने बाटो दुवैतर्फ ग्रावेल/कालोपत्रे						
२०	हुलाकी राजमार्गबाट सुर्य बिष्टको जग्गा हुदै मरुवा टोल ग्रावेल/कालोपत्रे						
२१	रुख बयरदेखि पक्कि डुड हुदै बर्गदा जोड्ने बाटो ग्रावेल/कालोपत्रे						
२२	मान बहादुर थारुको घरदेखि नगरपालिका जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
२३	चक्र खनालको घरदेखि उत्तर प्रदेशनी थारुको घर जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
२४	पुरानो जम्ती हुदै भुरीगाउँ सिमाना जोड्ने बाटो ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
२५	पक्कि डुड, सैनहान घर दक्षिण ठग्गा थारुको घरसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
२६	बावनपुर गाउँका भित्रीबाटाहरु कालोपत्रे						
२७	एकता विद्यालय जानेबाटो कालोपत्रे						

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
२८	हुलाकी सडकदेखि पूर्व धनिराम थारुको घर हुदै कुलोको किनार बर्गदा जोड्ने बाटो ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
२९	किशोर थारुको घरदेखि बावनपुर कुलोसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
३०	शेर बहादुर थारुको घरहुदै सम्फना मिलन टोल जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
३१	अछामी टोल–शेर बहादुर भण्डारी–बावनपुर पक्कि डुड ग्राबेल/कालोपत्रे						
३२	बबई शिशु आ.वि.बडघर टोल–अछामी टोल जोड्ने बाटो ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
३३	रामदास मार्गदेखि मसान घाट जाने बाटो ग्राबेल/कालोपत्रे						
३४	पश्चिम नहर जिरोप्वाईन्ट देखि सैनवार हुलाकी मार्ग जोड्ने ग्राबेल/कालोपत्रे						
३५	असरानी मार्गदेखि नहर जोड्ने बाटो कालोपत्रे						
३६	बासुदेव शर्माको घरदेखि पक्कि डुड जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
३७	सिको वचतदेखि खानेपानी टयांकी हुदै वरघर टोल जाने नयाँ ट्र्याक/कालोपत्रे						
३८	जगतराम थारुको घरदेखि कालिका मन्दिर जाने ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
३९	गन्धैला पुलदेखि कालिका मन्दिर हुँदै बावनपुर जोड्ने ग्राबेल/कालोपत्रे						
४०	रामदास मार्ग पुर्वदेखि महादेव थारुको घर जोड्ने कालोपत्रे						
४१	रामदास मार्गदेखि हात्तिसार बबई जोड्ने बाटो नयाँ ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
४२	रामदास मार्ग–टाटासिंहको घर–बबई जोड्ने नयाँ ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
४३	रामदास मार्ग–सुन्दर प्रसाद थारुको घर जोड्ने कालोपत्रे						
४४	बडघर टोलबाट पश्चिम जनकराम थारुको घरजोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
४५	बासुदेव शर्माको घरदेखि केशव बहादुर लोहारको घर हुदै नहरसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
४६	बबई शिशु आ.वि.देखि राम बहादुर खत्रीको घर–सैनवार ध्रुव बहादुर शाहको घर जोड्ने नयाँ ट्र्याक/ग्राबेल						
४७	गन्धैला कालिका मन्दिर जोड्ने बाटोबाट उत्तर लौटन थारुको घर जोड्ने ट्र्याक खोल्ने/ग्राबेल						
४८	बगाना चोकदेखि बबई नदिसम्म दाँया/बाँया कालोपत्रे						

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
४९	आरामिलको तिनकुनेबाट विचपुर मार्गको दाँया/बाँया कालोपत्रे						
५०	विचगाउँको विचपुरुवाको पुर्व ढोडरी नहर जोड्ने कालोपत्रे						
५१	चौराठी टोलदेखि ढोडरी नहरसम्मको बाटो कालोपत्रे						
५२	बर्गदा गाउँको सिमानादेखि वडा नं.५ को सिमाना दाँया/बाँया ग्रावेल/कालोपत्रे						
५३	ढोडरी कुलाको गोठलान डुडेदेखि बबईसम्म ट्र्याक खोल्ने/ग्रावेल						
५४	ढोडरी कुलाको कुलाको नहरमा बनेको पुलदेखि खैलार विद्यालय बबई जाने बाटो कालोपत्रे						
५५	वडा नं.४ र ५ को सिमानाको तकिया पुल नहरको ढिकैढिक लामिडाँडा हुदै भगतपुर सिमाना ढोडरी नहरसम्म ग्रावेल/कालोपत्रे						
५६	भरथरी थारुको घरदेखि न्यौपानेको जग्गा हुदै लामीडाँडा जोड्ने बाटोमा ग्रावेल						
५७	हुलाकी सडकको बगनाहा चोकदेखि वडा नं.३ गिदरपुर जोड्ने मार्ग कालोपत्रे						
५८	हुलाकी रोडम अर्जुन थापाको मिलदेखि पुर्व विचपुर जोड्ने बाटो ग्रावेल						
५९	बबई सामुदायिक उपभोक्ता समिती क्षेत्रको पश्चिम सिमानादेखि कसर जोड्ने बाटो ग्रावेल/कालोपत्रे						
६०	गौशालादेखि कुल बहादुर बुढाको घर जाने बाटो ग्रावेल						
६१	खैलार हर्क बहादुर शाहीको जग्गादेखि पश्चिम र होलु थारुको घरदेखि उत्तर जाने बाटोमा नयाँ ट्र्याक खोली ग्रावेल						
६२	मान बहादुर शाहीको घरदेखि पश्चिम जय नारायण थारुको जग्गा हुदै भगत नारायण थारुको घर नजिक विचपुर जोड्ने बाटो ग्रावेल						
६३	सिताराम थारुको घरदेखि पूर्व कासीराम थारुको जग्गा हुदै कर्ण बहादुर दशौदीको घरबाट नहर जोड्ने बाटो ग्रावेल						
६४	खैलार जाने बाटो–महेन्द्र थापाको घरदेखि लामिडाँडा भग्गु थारुको घरसम्म जाने बाटो नयाँ ट्र्याक/ग्रावेल						
वडा नं. ५							
१	बालज्योती आ.वि देखि नहर हुँदै गुप्तेश्वर मन्दिर सम्म कालोपत्रे सडक					३	१०
२	ढुङ्ग्रहवा महादेव मार्ग कालोपत्रे सडक					२	१०
३	चन्दनपुर मार्ग कालोपत्रे सडक पुर्ननिर्माण र ढल निकास					२	१०

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
४	शिव मार्ग कालोपत्रे सडक			२	१०	२	१०
५	जोख्वा जोखिनीया मार्ग कालोपत्रे सडक					२	१०
६	कुडन मार्ग कालोपत्रे सडक			१.०	८		
९	वनवीरपुरको कैलाश मार्ग कालोपत्रे सडक					३	१०
१०	पिपलबोट मार्ग क स्तरोन्नति र कालोपत्रे सडक			२	१०	२	१०
११	जैविक मार्गको ढल निकास कालोपत्रे सडक					०५	१०
१२	हुलाकी राजमार्गदेखि सरस्वती आ.वि.सम्म ढलनिकास			८.०	३		
१३	प्रमोद विक्रम मार्ग (नाला सहित)					१	१२
१४	न्यूरोड					१	१२
१५	गुणनिधी मार्ग					१	८
१६	रण बहादुर मार्ग					१	१०
१७	कृषि मार्ग			०.७	८		
१८	खुनपुर देखि शाहीपुर (ट्र्याक ओपन)	१.५	८				
१९	जुरपानी कृषि मार्गदेखि नीलगाई चोक हुँदै एकपट्टी मार्ग घुम्ना फाटासम्म					२	१
२०	नीलगाई चोकदेखि गोठवा मार्ग					१	१०
२१	छेग्रहवा पुलदेखि जैविक मार्ग घुम्ना फाँटा सम्म					२	१०
२२	नीलगाई चोकदेखि टेलुवा मार्ग (कालो पत्रे)					०.८	१०
२३	झरसलुवा टोलदेखि बुद्धिमान थारुको घरसम्म (ट्र्याक ओपन)	१	८				
२४	जैविक मार्गदेखि २०० मि. भित्र (ट्र्याक ओपन)	०.२	८				
२५	बनकट्टी टकीया मूलबाटो कालोपत्रे					२	१०
२६	बिरेन्द्रमार्गलाई बनकट्टी गाडामा रहेको भक्त ब शाहीको घरसम्म नया ट्र्याक सहित स्तरउन्नती	२	८	२	८	२	८
२७	शिवचरण थारुको घरदेखि रामदास थारुको दक्षिण घरसम्मको शिव मार्गको नयाँ ट्र्याक थप गरी स्तरउन्नती	१.५	८				
२८	डिपुमार्गलाई थप ट्र्याक खोली ग्रावेल गर्ने			०.३	८		
२९	सुधिया थारुको घरदेखि मुल कुलासम्म जोडिएर मूक्त कमैया स्कुलसम्म नयाँ ट्र्याक खोल्ने	२	८				
३०	टकिया चौतारादेखि बनवीर तलबडरिया झरनसम्म र सो झरन छेक हुँदै रामदास थारुको घरसम्म (ट्र्याक ओपन)	३	८				
३१	चन्द्रानी थारु टकिया छिड्टाने थारुको घरदेखि बगैचा हुँदै तलबडरिया झरन सम्म (ट्र्याक ओपन)	१.५	८				

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
३२	टकिया बुढीया कुवादेखी फूलराम थारुको घर हुँदै ललपुरानी इन्द्र थारुको घरछेउ हुँदै मुलबाटो सम्म (बगिया कुलो सँग (ट्र्याक ओपन)	१.३	८				
३३	खुनपुर ट्रान्समिटरदेखि पक्की कुलो हुँदै दुवै तर्फ सारदा आ.वि शाहीपुरसम्म (ट्र्याक ओपन) र ढल निकास	२	१०				
३४	जगन्नाथ मार्ग तीनघरुवासम्म बाटो विस्तार सहित ग्रावेल			०.६	१०		
३५	नहरको पूर्वीभागदेखि सिसवारा टोल हुँदै शान्तिभूमि युवा क्लब खेलमैदानसम्म बाटो	१	८				
३६	पिपलबोट मार्ग क देखि शारदा आविसम्म बाटो					०.२५	८
३७	पिपलबोट मार्ग ख वनवीरपुर स्तरोन्नति बाटो					१	८
	किसान माविको सरस्वती अंग्रेजी सेक्टरदेखि हुलाकी सडकसम्म सडक स्तरोन्नति			१	८	१	८
वडा नं. ६							
	मोतिपुर पोष्टदेखि निकुञ्जको किनारहुँदै खानेपानी टंकीसम्म ग्राभेल सडक			७०० मि	८		
३७	बचैया टोलदेखि बकुवा चोक, बकुवा चोकदेखि चाख्लेघाट र ओम आदर्शदेखि भट्टी (७ नं. सिमाना) कालोपत्रे					३	८
३८	बकुवा चोकदेखि गिट्टेनाला कालोपत्रे					१	८
३९	तुलसीपुर मन्दिरदेखि गिट्ठे स्कुलसम्म कालोपत्रे					१	८
४०	तुलसीपुरदेखि पश्चिम सेन्टर प्लाजा जानेबाटो, तुलसीपुरदेखि गिट्टेनाला जाने बाटो कालोपत्रे					२	८
४१	भेरी पब्लीक स्कुलदेखि शिव मन्दिर/वनखेत चोक कालोपत्रे					१	८
४२	वनखेत चोकदेखि उत्तर माथिल्लो बनखेत जोड्ने ग्राभल तथा कालोपत्रे					१	८
४३	शिव मन्दिरदेखि शिवपुर स्वा.चौ. जोड्ने बाटो कालोपत्रे					१	८
४४	गिठे पुलदेखि तुलसीपुर मनिकापुर र लंकापुरहुँदै ७ नं. वडाको सिमानासम्म कालोपत्रे					२	८
४५	वनखेत र लठुवा चोकदेखि खोकरपुरसम्म ग्राभेल			१.५	८		
वडा नं. ७							
१	सुन्दरपुर दक्षिणदेखि उत्तर मुक्तिपुर जोड्ने बाटो कालोपत्रे					२	१०
२	भदेली, कालीगौडी, मुक्तिपुर, कानपुर, मोहनपुर, कर्मला, बठनपुर, सुन्दरपुर जोड्ने बाटो					५	१०
३	सोनीगाउ पहाडीपुर क्षेत्रबाटो ग्राभेल			२.६	१०		
४	सुन्दरपुर बुद्धिरामथारुको घर देखि चाल्सेटोल हुँदै मुक्तिपुर जोड्ने बाटो			१	१०		
५	कालीगौडी विद्यालय क्षेत्रको बाटो					१	१०

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्रयाक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
६	मुक्तिपुरदेखि विश्राम फाँटा बाटो			१.५	१०		
७	सुन्दरपुर पूर्वटोल बाटो					१	१०
८	कालीगौडी नन्द मेडिकलदेखि सोनी गाउँसम्मको बाटो			१.२	१०		
९	चिम्ठ्यान टोल बाटो			१	१०		
१०	मुक्तिपुर टोलको मूख्य बाटो			१	१०		
११	नगेन्द्रथापाको घर देखि बद्री बहादुर खड्काको घरसम्म			१	१०		
१२	पिपलकोटी बाटो			७०० मि	१०		
१३	ओम चुनाराको घरदेखि चिम्ठ्यान टोल जोड्ने बाटो			१	१०		
१४	कानपुर खेल मैदान देखि शिव सुन्दर मा.वि. जोड्ने बाटो					२	१०
१५	भदेलीको पूर्वीटोलको बाटो			५०० मि	८		
१६	सर्जु थारुको घरदेखि बठनपुरसम्मको बाटो					५०० मि	८
वडा नं. ८							
१	पोखरी मार्ग					१	८
२	भुड्कैया बिच बाटो					१	८
३	मढेला घोंगीपुर मार्ग			१.२	८		
४	भुड्कैया चोकदेखि झोलुङ्गे पुल जोड्ने बाटो स्तरउन्नती					१	८
५	दङपुर मार्ग					२	८
६	देवता चोकदेखि गोब्रेला गेटसम्म					१	८
७	मढेला, भुड्कैया मार्ग					१	८
८	मढेला पिपलबोटदेखि भण्डारी टोलसम्म			०.८	८		
९	टाइगरटप मार्ग					१	८
१०	खल्ला रोड			०.८	८		
११	बाहुनपुर मार्ग चिटकैया			०.७	८		
१२	सभ्यता मार्ग					४	८
१३	सुख्खाड रिङरोड	१.४	८	४	८		
१४	सुवास वोगटीको घरदेखि उदय वि.कको घरसम्म			१.५	८		
१५	मिलन मार्ग			१.०	८		
१६	खानेपानी मार्ग			०.५	८		
१७	सुतैया रिङरोड			४	८		
१८	बनखेत टोल	१	८				
१९	टी मार्ग	१	८				

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
२०	सुतैया डाडादेखि सुकलाल पुरीको घर हुँदै थापाको घरसम्म (स्तर उन्नती)					१	८
२१	मनिष मार्ग (स्तरउन्नती)					०.६	८
२२	मढेला लक्ष्मी थारुको घरदेखि मदनपुरसम्मको बाटो			१	८		
वडा नं. ९							
१	चिटकैया, वेतहनी, ठाकुर द्वारा खौराहा खोला हुँदै वन्द्रहवा सम्म (नाली सहित)					५	१०
२	ठाकुरद्धारा स्कुल हुँदै खुसल वटुवाको वधुवन १ को सिमानासम्म					२	१०
३	वेतहनी चितुवा चोकदेखि ठाकुर द्वारा स्कुलसम्म					२	१०
४	ठाकुर द्वारा बजारदेखि वन्तरीया हुँदै खुसल वटुवा सम्म					३	१०
५	ठाकुर द्वारा गाउँदेखि बानुगाउँ हुँदै हात्तीसारसम्म					४	१०
६	कल्याणपुरदेखि वडा कार्यालय हुँदै खुसल वटुवा जोड्ने सडकसम्म					१	१०
७	खुसल पटुवा चोकदेखि वानु गाउँ जोड्ने सडक					१	१०
८	ठाकुर द्वारा चोकदेखि मिथुनिया हुँदै वेतहनी जोड्ने					२	१०
९	खगेश्वरको घरदेखि खौराह जोड्ने सडक			०.८	८		
१०	लम्ही दमारको बाटो			०.५	८		
११	नरे खड्काको घरदेखि हात्तीसारको कल्भर्टसम्म			०.५	८		
१२	अनिलको पसलदेखि रामकुमारको घरसम्म (बानुगाउँ)			१	८		
१३	धर्म आचार्यको घरदेखि कुसल बटुवासम्म (स्तरउन्नती)			१	८		
१४	वुटकौवा टोलदेखि लाल ब. थापाको घरसम्म			१.२	८		
१५	समितिको घरदेखि जवर पुरानको घरसम्म			०.८	८		
१६	विएस्सी घरदेखि कृष्ण मोहनको घरसम्म (हात्तीसार क्षेत्र)			०.५	८		
१७	कृष्ण योगीको घरदेखि वलिराम थारुको घरसम्म (बन्द्रहवा क्षेत्र)			०.५	८		
१८	खुसल वटुवाको ग्रिल उद्योगदेखि खैरेनी कुलोसम्म (ग्रावेल)			०.८	८		
१९	दुर्गा रिजालको घरदेखि भागिरामको घरसम्म			१	८		
२०	फुटवल चौरदेखि ठाकुरद्धारा मन्दिरसम्म			१.५	८		
२१	कल्याणपुर फाँटको भित्री बाटोहरु			२	८		
२२	वन्तरिया वगियादेखि किसिम लालको घरसम्म			०.६	८		
२३	वेतहनी फुटवल चौरदेखि हरिवर्श पाण्डेको घरसम्म			१	८		
२४	मधुवन १ देखि रमेश खड्काको घरसम्म			०.३	८		
२५	ललिरामको पसलदेखि श्याम लालको घरसम्म			०.३	८		

क्र.सं.	सडकको विवरण	नया ट्र्याक खोल्ने		ग्रावेल गर्ने		कालो पत्रे	
		लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	लम्बाई (कि.मी)	चौडाइ (मि.)	ल. (कि.मी	चौडाइ (मि.)
२६	वडा कार्यालय जाने बाटोदेखि टिकारामको घरसम्म			०.५	८		
२७	वेतहनी पटुवा कुलादेखि ठाकुद्वारा नेपालुको घरसम्म			१.५	८		
२८	जीतमानको घरदेखि जरही खोलासम्म			१	८		

पुल तथा झोलुङ्गे पुल

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	जानकी टोल - १० ह्यूम पाइप
२	डुम्रेनी कल्भर्ट निर्माण
३	त्रिभूवन टोल -२ कल्भर्ट
४	बालाजी टोल कल्भर्ट निर्माण
५	सुन्दर नगरटोल- १ पक्की पुल, २ कल्भर्ट
६	वड्का गाउँ - १ कल्भर्ट (निर्मल नगर)
७	खोदाउ टोल -१ पक्की पुल
८	सितल नगर टोल - १ पक्की पुल, २ ह्यूम पाइप
वडा नं. २	
१	सतघरुवा जगतराम थारुको घर नजिक कल्भर्ट
२	सतघरुवा र सुजनपुर जोड्ने पक्की पुल
३	जसी कामीको घर नजीकको पक्की पुल
४	रानीपुर राम ब. थापाको घर नजीक पक्की पुल
५	रानीपुर नर्सरी क्षेत्रमा २ वटा कल्भर्ट
६	रानीपुर सचिवको घर नजीक १ वटा कल्भर्ट
७	थापाको मिल नजिक १ वटा कल्भर्ट
८	सुजनपुर ट्रान्सफर्मर नजीक १ वटा कर्ल्भट
९	कर्मला हलेथारुको घर नजीक २ वटा कल्भर्ट
१०	तीनघरुवा दोन्द्राको काठेपुलमा पक्की कल्भर्ट
११	बलाँती बुडियासिर जगतराम थारुको घर नजीक कल्भर्ट
१२	कर्मला हले थारुको घरनजीक कल्भर्ट
१३	पेरहनी बुद्धिराम थारुको घरनजीक कल्भर्ट
१४	अम्रेनी राजमार्गबाट थारु गाउँ जाने बाटोमा कल्भर्ट
१५	आम्बासा अछामी टोल जाने बाटोमा कल्भर्ट
१६	आम्बासा विद्यालय जाने बाटोमा कल्भर्ट
१७	अछामी टोल खल्लामा कल्भर्ट
१८	प्रतापपुर चप्डल पुरुवामा ठूलो ह्युमपाइप
१९	कर्मला विद्यालयदेखि बलाँती जोड्ने आम्बासा खोलामा पक्की पुल

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ३	
१	बवई मानपुरघाटमा पक्की पुल निर्माण
२	ओराई खोलामा झोलुङ्गे पुल र कल्भट निर्माण
३	घट्टकुलोमा कल्भट निर्माण
४	मन कुमारी शाहीको खेत नजिक कल्भट निर्माण
५	आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र जाने बाटोमा कल्भट निर्माण
६	दिपबहादुर चन्दको घर अगाडीको कुलोमा कल्भट निर्माण
७	शान्ती टोल जाने बाटोमा कल्भट कटान भएको स्थानमा ढुङ्गा र जालीको व्यवस्था
८	वडाका आवश्यक स्थानमा ह्युम पाईको व्यवस्था (९० मि.मि.३ वटा र ४५ मि.मि.१२ वटा)
९	नेउलापुर टोलको आवश्यक स्थानहरुमा २० वटा कल्भटको व्यवस्था
१०	अंगानुको घरदेखि मिचैया विद्यालय जोड्ने बाटोमा पक्की पुल निर्माण
११	सिरिपुरान घरदेखि तकिया जोड्ने बाटोमा पक्की पुल निर्माण
१२	जम्टी खोला रेल्वे सडक पक्की पुल निर्माण
१३	जुडपानी दुन्द्रा खोलामा पक्की पुल निर्माण
१४	मोहन सुनारको घरदेखि शान्तिटोल जोड्ने सडकमा कर्णनाथको घरनजिक झरनमा बक्स कल्भट निर्माण
वडा नं. ४	
१	डुम्रेनी - नगरपालिका, जम्टी खत्रीको घर नजीक, जम्टी सुर्खेतीको घर नजिक वर्गदा जोड्ने, नगरपालिका-मैनावर जोड्ने जम्टी पुल, मैनावरको पक्की डुंडनिर जम्टी, मिचैया जोड्ने झर्सैयामा १ पक्की पुल, रावनपुर-वर्गदा जोड्ने पक्की डुंरनिर साइफन निर्माण, जम्टीमा पुल, खैलाड घाट नजिक ववई नदीमा पुल (बारबर्दिया जोड्ने)
२	कल्भर्ट- बगनाह-६, सैनावर-८, मैनावर-८, वर्गदा-६ वटा कल्भर्ट निर्माण
वडा नं. ५	
१	वडा कार्यालय अगाडी मधुवन जोड्ने झरनमा पक्की पुल (डिपिआर भएको)
२	चन्दनपुर घाट नजिकमा बबई नदीमा पक्की पुल (डिपिआर भएको)
३	शाहीपुर बजार खुल्लामञ्च नजिक पक्की पुल
४	रजवार जानेबाटोमा १ वटा पक्की पुल
५	प्रमोद मार्गमा १ पक्की पुल
६	पक्की डुंड -१५ वटा
७	वडाको आवश्यक स्थानहरुमा (बनवीरमा ५ वटा, गोविन्दपुरमा १४ वटा, वनकट्टी टोलमा १० वटा, दुग्रहवा ७ वटा, प्रगतिटोल १० वटा, खुनपुर ५ वटा, टकीया २० वटा) बक्स कल्भर्ट
८	ढडुग्रहवामा १ झो .पु .
९	बनकट्टी १ झो. पु.
वडा नं. ६	
१	गिट्ठेनाला, माथिल्लो गिट्ठेनाला (सडक विभागको जिम्मेवारी) मा पुल
२	वडा नं. ६ को आवश्यक स्थानमा ८ वटा कल्भर्ट निर्माण
३	२ र ६ नं.वडाको समन्वयमा आरोहि खोलामा निर्माण हुने पार्कमा १ वटा झोलुङ्गे पुलको निर्माण
४	मनिकापुर गिठे खोलामा झो.पु. ७० मि.

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. ७	
१	पक्की पुल (९) वटा : कालीगौडी नर्सरी नजिक, कालीगौडी चुनारा घर नजिक, बाल्सीङ रावतको घर नजीक, कालीगौडी विद्यालय माथी, चिम्ठ्यान टोल जाने बाटोमा, सुन्दरपुरको नर्सरी नजिक, सडाल टोल नजिक, कर्मला टोल, सुन्दरपुर दक्षिण सुन्दरपुर ठाकुरद्वारा सडक नजिक
२	मझौला पक्कीपुल (४) वटा: नन्दु मेडिकल नजिक, सुन्दरपुर पूर्वटोल, सुन्दरपूर पूर्वटोल दक्षिण वडा नं. ७ र ८ को सिमानामा
३	आर.सि.सि ब्लक ढलान : सनीगाउँ, भदेली, दमपुरुवा, सुन्दरपुरको चौराहदेखि उत्तर पुलनजिक
वडा नं. ८	
१	पक्की बक्स क्लभट -सुखाड रिङरोड २ वटा, सुतैया, रिङरोड १, कालिका मार्ग १, सुखाड भित्रीबाटो १, टाइगर मार्ग २, घोगीपुरबाटो ३, गौरबको योजना अन्तर्गतको बाटोमा ५, सभ्यता मार्ग ३, बनखेती टोल मार्ग १, टी मार्ग, चर्चरोड १, बाहुनपुर रोड १, सुतैया, गिरीटोल १
२	ओराही खोलाको गोदाना सुखाड जोड्ने पक्कीपुल निर्माण
३	वडाका विभिन्न स्थानमा १०० वटा ह्युम पाइप
वडा नं. ९	
१	पक्की पुल - वेतहनी-२, वनतरीया-१ खुसल वटुवा ३ वटा
२	कल्भर्ट - मिथुनिया १, ठाकुरद्धारा २, बन्द्रहवा ३, वानुगाँउटोल १, शिवपुर १, खुसल पटुवा टोल ५,
३	झोलुङ्गे पुल- खौराह खोलादेखि गेरुडा गा.पा, जोड्ने पर्यटकीय झो.पु. ओराही खोलामा १, वन्तरीया १ वटा झो.पु , कल्याणपुर सुतैया जोड्ने झो.पु १, जरही खोलामा झो.पु. १
४	कृष्ण नगर टोल - १ पक्की पुल, २ कल्भर्ट, १० ह्युम पाइप
५	राम जानकी टोल - २ पक्की पुल , १ कल्भर्ट, १ ह्युम पाइप (९० सिएम)
६	जानकी टोल - १० ह्युम पाइप
७	सीतल नगर टोल -१ पक्की पुल, २ ह्युम पाइप
८	त्रिभूवन टोल -२ कल्भर्ट
९	गणेश नगर नगर टोल- १ पक्की पुल, १ कल्भर्ट
१०	सुन्दर नगरटोल विकास संस्था - १ पक्की पुल, २ कल्भर्ट
११	वड्का गाउँ विकास टोल - १ कल्भर्ट (निर्मल नगर)
१२	खोदाउ टोल विकास संस्था -१ पक्की पुल
१३	सितल नगर टोल - १ पक्की पुल, २ ह्युम पाइप
१४	काठे पुल विस्थापन

३. जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	ट्रान्समिटरको क्षमता बृद्धि, नयाँ जडान (३ वटा)
२	विद्युत पोल विस्तार १५० वटा
३	सडक बत्ती विस्तार
४	मुख्य चोकहरुमा हाइमास लाइटको व्यवस्था
५	इलेक्ट्रीक चार्जीङ सेन्टर निर्माण
६	विद्युत लाईनलाई अन्डरग्राउण्ड मार्फत व्यवस्थीत
७	नाङ्गो तार विस्थापन

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. २	
१	वडा नं. २ को आवश्यक क्षेत्रमा ५ थान ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
२	अव्यवस्थित रुपमा रहेका विद्युत लाइनलाई व्यवस्थित गर्ने
३	आवश्यकता अनुसार विद्युतलाइनको विस्तार
४	हाल भएको विद्युतलाइनको क्षमता अभिवृद्धि
५	वडाको आवश्यक स्थानमा चार्जिङ सेन्टरको स्थापना
वडा नं. ३	
१	सितल चोकदेखि क्याम्पस जोड्ने सडकमा थ्रि–फेज विद्युत लाईन विस्तार
२	मानपुर गाउँमा सडक बत्तीको व्यवस्था
३	मानपुर गाउँमा विद्युत पोल सहित बत्तिको लाईन विस्तार
४	काठको पोललाई विस्तापित गरि सिमेन्ट विद्युत पोलको व्यवस्था
५	ट्रान्समिटरमा क्षमता वृद्धी
६	वस्ती चोक–चोकमा सडक बत्तीको व्यवस्था
७	विद्युत तार पोलको व्यवस्थापन
८	गोदाना, नेउलापुर, मिर्चैया, जुडपानी जंगल किनारमा सडक बत्तीको व्यवस्था
९	अम्बिका चन्दको घरदेखि ओराही किनारहुँदै टीका सुनारको घरसम्म शान्तिटोलमा सडक बत्ती, पोल तथा तार व्यवस्थापन
वडा नं. ४	
१	वडा नं. ४ को क्षेत्र भित्र ६ वटा नयाँ ट्रान्सफरमरको व्यवस्था
२	पुरानो पोल विस्थापीत गरी तार सहितको १५० वटा नयाँ पोलहरुको व्यवस्था
३	मुख्य चोकहरुमा हाइमास लाइट र सडक बत्तीको व्यवस्था
४	हाल रहेको ट्रान्सफरमरको क्षमता अभिवृद्धि
५	सडकमा आवश्यकता अनुसार सीसी क्यामाराको व्यवस्था
६	चार्जिङ सेन्टरको स्थापना
७	अव्यवस्थित रुपमा रहेका विद्युत लाइनलाई कालो तार सहित व्यवस्थित गर्ने
वडा नं. ५	
१	विद्युतको क्षमता अभिवृद्धि गरी तार पोल सहित विद्युत विस्तार
२	वडा नं. ५ मा ५ वटा ट्रान्सफर्मरको व्यवस्था
३	काठको पोललाई विस्तापित गरि ५०० वटा पक्की पोलको व्यवस्था
४	मुख्य सडक तथा सडक चोकहरुमा सडक बत्तीको व्यवस्था
५	वडाको आवश्यक स्थानमा चार्जिङ सेन्टरको स्थापना
वडा नं. ६	
१	पुरानो काठे पोलको विस्थापीत गरी ५० वटा नयाँ पोलहरुको व्यवस्था
२	२ फेजको लाइनलाई स्तर उन्नती गरी ३ फेज लाइन विस्तार
३	वडामा आवश्यक स्थानहरुमा कम्तीमा १०० के.भीको ट्रान्सफर्मर ५ वटा
४	रिङरोड र बजार क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
५	वडाको मुख्य चोकहरुमा हाइमास लाइटको व्यवस्था
६	राष्ट्रिय निकुञ्ज र सामुदायिक वनको सिमानामा विद्युत वा सौर्य बत्तीको व्यवस्था
७	वडाको आवश्यक स्थानमा चार्जिङ सेन्टरको स्थापना
वडा नं. ७	
१	सनीगाउँ क्षेत्रमा विद्युत विस्तार
२	वडाको आवश्यक स्थानमा ५ वटा ट्रान्सफर्मरको क्षमता अभिवृद्धि
३	वडाको मुख्य स्थानहरु : कालीगौडी, वठनपुर, सुन्दरपुर, भदेली, कालीगौडी, मुक्तिपुर, मोहनपुर, कर्मलाको सम्पूर्ण क्षेत्रमा विद्युत सडक बत्ती वा सोलारको व्यवस्था
४	वडाको केन्द्रमा चार्जीङ सेन्टरको स्थापना
५	२ फेजको लाइनलाई स्तर उन्नती गरी ३ फेज लाइन विस्तार
वडा नं. ८	
१	विद्युतीय सडक बत्ती जडान
२	२ फेजको लाइनलाई स्तर उन्नती गरी ३ फेज लाइन विस्तार
३	राष्ट्रिय निकुञ्ज र सामुदायिक वनको सिमानामा विद्युत बत्तीको व्यवस्था
४	विद्युत तार तथा पोल व्यवस्थापन
५	गोब्रेला, चिट्कैया, सुखाड, भुड्कैया, मढेला र सुतैयामा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति गरी व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	काठेपोल विस्थापित गरी तार सहित ६०० वटा पक्की पोलको व्यवस्था
२	३ वटा ट्रान्सफर्मर व्यवस्था (३ फेज सहित)
३	५ वटा ट्रान्सफर्मरको क्षमता अभिवृद्धि
४	अव्यवस्थित नाङ्गो तार लाई कालो तार सहित व्यवस्थित
५	वडा नं. ९ को मूख्य सडक तथा चोकहरुमा सडक वत्तीको व्यवस्था
६	राष्ट्रिय निकुञ्ज र सामुदायिक वनको सिमानामा हलोजेन लाइटको व्यवस्था (चिटकैया देखि वेतहनी, ठाकुद्वार सम्म)

४. प्रतिक्षालय

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	निर्माधिन धर्मशालाको कार्य सम्पन्न गर्ने
२	योगा भवन निर्माण तथा बाल मनोरन्जन केन्द्र स्थापना
३	वडा कार्यालयको परिसरमा सभाहल निर्माण
४	सिंहबाहिनी खेलमैदानमा स्टेज निर्माण
वडा नं. २	
१	सभाहल साथै प्रकोप व्यवस्थापन सहितको सामुदायिक भवन निर्माण
२	आवश्यकताको आधारमा टोल स्तरीय सामुदायिक भवन निर्माण
३	रानीपुर र बलाँती चोकमा प्रतीक्षालय निर्माण
वडा नं. ३	
१	शिव मन्दिर, सितल चोक, पुरानो मिल, कान्जिहाउस चोक, मिलन चोकमा प्रतिक्षालय निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	गाउँघरको बिचमा एउटा गोलघर निर्माण
३	गोदाना घट्ट नजिक प्रतीक्षालय निर्माण
वडा नं. ४	
१	आगु औषध तथा मादक पदार्थ सेवनलाई निषेध गर्न सामुदायिक भवन/प्रतिक्षालय घेराबेरा
२	सैनावर चोक, व्यरियर (सैनावर चेक पोष्ट), सैनावर पिपल चौतारी
३	बावनपुर चोक प्रतिक्षालय, पिपल चौतारी
४	वर्गादा पकडिया पिपलचौतारी
५	मैनावर पिपल चौतारी
६	बगनाहमा प्रतिक्षालय निर्माण
वडा नं. ५	
१	वनवीरपुर पिपलचौतारा र प्रतीक्षालय निर्माण
२	ढुङ्ग्रहवा, गोविन्दपुर, तकिया, खुनपुर, शाहीपुर र बनकट्टीमा प्रतीक्षालय निर्माण
३	ढुङ्ग्रहवा, गोविन्दपुर, तकिया, खुनपुर, शाहीपुर र बनकट्टीमा पिपलचौतारा निर्माण
वडा नं. ६	
१	आवश्यक स्थानमा ५ वटा प्रतिक्षालय/चौतारा निर्माण
वडा नं. ७	
१	विपद व्यवस्थापनको लागि आवश्यक स्थानमा सामुदायिक भवन निर्माण
वडा नं. ८	
१	जेष्ठ नागरीक भेटघाट केन्द्र निर्माण
२	सुतैया डाँडामा
३	सुखाड फुटबल चौर नजीक
४	चिटकैयामा वडा कार्यालय नजीक
५	देवता चोक नजिक
६	भुटकैया समिति भवन नजिक
७	वडाका विभिन्न स्थानमा १० वटा पिपलचौतारा निर्माण
वडा नं. ९	
१	वडाका विभिन्न स्थानमा २५ वटा प्रतीक्षालय निर्माण
२	वडाका विभिन्न स्थानमा १० वटा पिपलचौतारा निर्माण

५. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	प्रमुख बजार क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रमा सिसि क्यामरा जडान
२	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. २	
१	प्रमुख बजार क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रमा सिसि क्यामरा जडान
२	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ३	
१	गोदाना गाउँमा एन.टि.सी.टावर निर्माण

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
२	वडाका प्रत्येक टोल टोलमा सुझाव पेटीकाको व्यवस्था
३	आवश्यक स्थानमा फ्रि वाइफाइको व्यवस्था
४	मुख्य सडकको चोक चोकमा सिसि क्यामारा जडान
५	चोक चोकमा, जंगल क्षेत्र, दुर्घटना क्षेत्रहरुमा ट्राफिक नियम सम्बन्धी बोर्डहरुको व्यवस्था
६	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ५	
१	मुख्य सडकको चोक चोकमा र वडा कार्यालयमा सिसि क्यामाराको व्यवस्था
२	चोक चोकमा, जंगल क्षेत्र, दुर्घटना क्षेत्रहरुमा ट्राफिक नियम सम्बन्धी बोर्डहरुको व्यवस्था
३	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण र सार्वजनिक सूचना केन्द्र स्थापना
२	संवेदनशील स्थानमा सीसी क्यामेरा जडान
वडा नं. ७	
१	वडालाई समेट्ने गरेर एनटिसी टावरको स्थापना
२	एन.टि.सि टेलिफोन टावरको क्षमता वृद्धि
३	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
४	संवेदनशील स्थानमा सीसी क्यामेरा जडान
वडा नं. ८	
१	प्रमुख बजार क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रमा सिसि क्यामरा जडान
२	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन
३	डिजीटल नागरिक बडापत्र
४	विभिन्न स्थानमा सडक लगायतका संरचनाको सांकेतिक बोर्डहरु
वडा नं. ९	
१	वडामा भए गरेको कामलाई विभिन्न माध्यमबाट प्रचार प्रसार
२	प्रमुख बजार क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रमा सिसि क्यामरा जडान
३	प्रविधिमैत्री वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन

(घ) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

१. वन तथा जैविक विविधता

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	वडा भित्र रहेका विभिन्न खुला ठाउँ तथा क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण
२	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) र मेषजालिको व्यवस्था
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. २	
१	वडा भित्र रहेका विभिन्न खुला ठाउँ तथा क्षेत्रहरु र खोला किनारामा वृक्षारोपण
२	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) र मेषजालिको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ३	
१	वडा भित्र रहेका विभिन्न खुला ठाउँ तथा क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण
२	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) र मेषजालिको व्यवस्था
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
४	सीमसारक्षेत्रमा पोखरीहरु निर्माण
वडा नं. ४	
१	वडा भित्र रहेका सबै वन उपभोक्ता समितिका क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण
२	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) र मेषजालिको व्यवस्था
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ५	
१	वडा भित्र रहेका सबै वन उपभोक्ता समितिका क्षेत्रहरुमा वृक्षारोपण गर्ने
२	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि तार वा मेषजालिको व्यवस्था
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ६	
१	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) १.५ कि.मि.
२	विद्यालय, खेकुद मैदान र खाली स्थानमा वृक्षारोपण
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ७	
१	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) २ कि.मि.
२	विद्यालय, खेकुद मैदान र खाली स्थानमा वृक्षारोपण
३	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ८	
१	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) निर्माण र मेषजाली व्यवस्थापन
२	विद्यालय, खेलकुद मैदान र खाली स्थानमा वृक्षारोपण
३	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन
४	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	वन्यजन्तु र मानव बिच द्वन्द्व न्यूनिकरणको लागि सिमेन्टको पर्खाल (आर.सि.सि) निर्माण र मेषजाली व्यवस्थापन
२	विद्यालय, खेकुद मैदान र खाली स्थानमा वृक्षारोपण
३	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन
४	बाँदरबाट खेतीपाती जोगाउन आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन

२. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
वडा नं. १	
१	रामनगरको जानकी डुवान क्षेत्र नियन्त्रणका लागि पानी निकासको लागि रोडको किनारामा नाली निर्माण
२	कटान नियन्त्रण
वडा नं. २	
१	वडा स्तरीय गठित विपद व्यवस्थापन समितिलाई तालिमको व्यवस्था
२	डुबान क्षेत्रमा नाली सहित पानी निकासको व्यवस्था
३	खोला कटान नियन्त्रणका लागि तटबन्ध
वडा नं.३	
१	वातावरण संरक्षको लागि डालेघाँस तथा वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन
२	ओराई खोलाले गर्ने कटानलाई न्युनिकरण तथा रोकथाम गर्न ग्याविन जाली सहित तटवन्धन
३	मोतिराम बजगाईको घरदेखि तिलक शाहीको जग्गासम्म पानी निकास तथा तटवन्धन
४	टिकाराम उपाध्यायको घरदेखि गौरी शर्माको जग्गासम्म पक्की तटवन्धन
५	चौधरी मार्गको दुन्द्रा खोलाको दुवै तर्फ तटवन्धन
६	सामुदायिक बन क्षेत्रमा वृक्षारोपण कार्यक्रम
७	जम्टी खोलाको दायाँबायाँ किनारामा तटबन्धन
८	मालिका प्राविको पश्चिमपट्टी झरनमा तटबन्धन
वडा नं. ४	
१	डुबान क्षेत्रमा ढल सहित पानी निकासको व्यवस्था
२	कटान क्षेत्रमा तटबन्धनको व्यवस्था
३	महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम
वडा नं. ५	
१	डुबान क्षेत्रमा नाला तथा ढल निकास
२	वडास्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन गरी उचित रुपमा तालिम सहित शसक्तरुपमा परिचालन
३	आपतकालिन अवस्थामा उद्धारको लागि आवश्यक तालिम सहित सामाग्रीको व्यवस्था
४	यूवाक्लबहरुलाई आवश्यकताको आधारमा विपद व्यवस्थापनमा तालिम
५	कटान क्षेत्रमा तटबन्धको व्यवस्था
वडा नं. ६	
१	डुवान क्षेत्रमा नाली सहित पानी निकासको व्यवस्था
२	गिठे नाला र बोक्सी खोला कटान नियन्त्रण
वडा नं. ७	
१	डुवान क्षेत्रमा नाली सहित पानी निकासको व्यवस्था
२	गिठे नाला र बोक्सी खोला कटान नियन्त्रण
वडा नं. ८	
१	डुवान क्षेत्रमा नाला तथा ढलको व्यवस्था
२	कटान क्षेत्रमा ग्याबिन जाली तटबन्धन तथा खाली जग्गामा वृक्षारोपण
३	वडामा रहेका सबै प्रकारको रोडमा दुवैतर्फको किनारामा नाली सहित ढल निकासको व्यवस्था

क्र.सं.	कार्यक्रमहरु
४	मुहान क्षेत्रमा बाढी नियन्त्रणको लागि रोकथाम
५	कटान क्षेत्रमा जैविक तटबन्धनको व्यवस्था
६	मढेला चिटकैया रोडको दायाँ बायाँ ढल निकासको व्यवस्था
७	रजकुलो -गोब्रेला, चिट्कैया, सुखाडहुँदै सुतैयासम्मको कुलोलाई कटान व्यवस्थापन
वडा नं. ९	
१	आगो नियन्त्रणको लागि दमकलको व्यवस्था
२	डुबान क्षेत्रमा नाला तथा ढलको व्यवस्था
३	कटान क्षेत्रमा ग्याबिन जाली तटबन्धन तथा खाली जग्गामा वृक्षारोपण

(ङ) संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

१. संस्थागत विकास तथा सुशासन

वडा नं.	कार्यक्रमहरु
१	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
१	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
२	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
२	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
२	वडा कार्यालयको पर्खाल निर्माण
२	वडा कार्यालयमा विश्रामको लागि गोलघर निर्माण
२	वडा कार्यालयमा पार्किंग निर्माण
३	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
३	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
३	वडा कार्यालयमा पर्खाल निर्माण, फूलबारी तथा भवनको माथि ट्रस निर्माण
३	वडा कार्यालयमा पार्किंग निर्माण
३	वडा कार्यालयमा स्तनपान कक्ष निर्माण
३	डिजिटल नागरिक वडापत्रको व्यवस्थापन
३	मेलमिलाप केन्द्र व्यवस्थापन
४	न्यायिक समिति सम्बन्धमा सचेतना र प्रकृया प्रशिक्षण
४	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
४	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
५	वडा कार्यालय प्राङ्गण निर्माण तथा घेराबार
५	वडा कार्यालयभित्र स्तनपान कक्ष निर्माण
५	वडा कार्यालयको परिसरमा टहरा निर्माण
५	वडा कार्यालयको पेटी निर्माण
५	वडा कार्यालयको धारा व्यवस्थापन
५	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
५	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
६	सुविधा सम्पन्न वडा कार्यालयको भवन निर्माण
६	वडा कार्यालयको परिसरमा सुविधा सम्पन्न सभाहल निर्माण

वडा नं.	कार्यक्रमहरु
६	स्थायी प्रहरी चौकीको भवन निर्माण
६	कामको चाप अनुसार वडामा कर्मचारीको दरबन्दी थप
६	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
६	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
७	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
७	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
८	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
८	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
८	वडा कार्यालय, कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र, स्वास्थ्य चौकीको घेराबार/पर्खाल
८	वडा कार्यालयमा पार्किङ्ग तथा प्रतीक्षालय निर्माण
८	वडा कार्यालय परिसरमा स्तनपान तथा खाजाघर निर्माण
८	मेलमिलाप केन्द्र व्यवस्थापन
९	वडा कार्यालय व्यवस्थापन
९	वडा कार्यालयमा सूचना प्रविधि तथा विद्युत व्यवस्थापन
९	वडा कार्यालयमा पार्किङ्ग तथा प्रतीक्षालय निर्माण
९	वडा कार्यालय परिसरमा स्तनपान तथा खाजाघर निर्माण
९	मेलमिलाप केन्द्र व्यवस्थापन
९	बसपार्क व्यवस्थापन

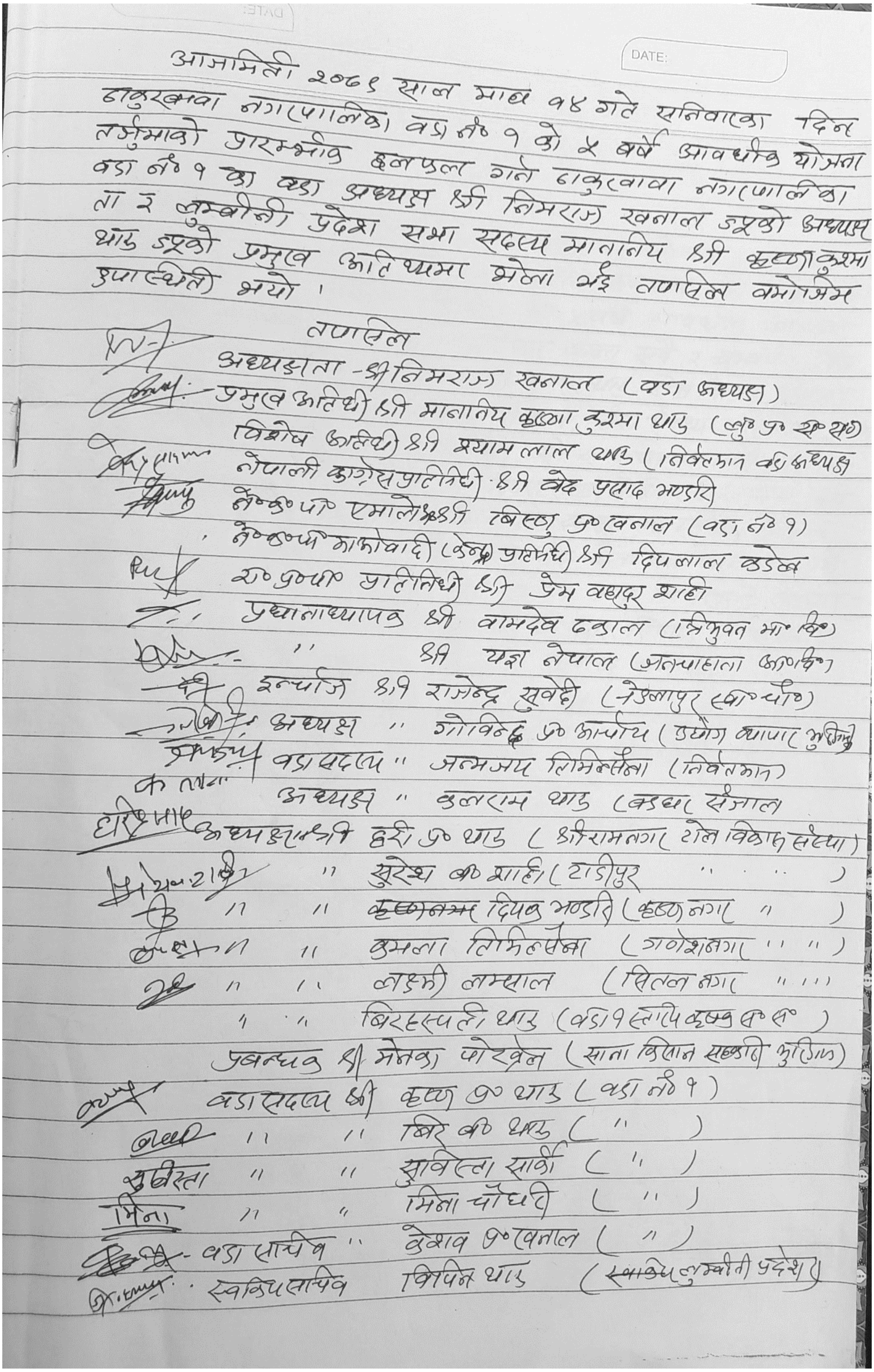

DATE:

आजामिती २०७९ साल माघ १४ गते सनिवारको दिन ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं० १ को ५ बर्षे आवधीक योजना तर्जुमाको प्रारम्भीक छलफल गर्ने ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं० १ का वडा अध्यक्ष श्री निमराज खनाल ज्यूको अध्यक्षता र लुम्बीनी प्रदेश सभा सदस्य मानानिय श्री कृष्णा कुरमा थारु ज्यूको प्रमुख अतिथमा भेला भई तपसिल बमोजिम उपास्थिती भयो ।

तपसिल

अध्यक्षता - श्री निमराज खनाल (वडा अध्यक्ष)
प्रमुख अतिथी श्री मानानिय कृष्णा कुरमा थारु (लु० प्र० स० स०)
विशेष अतिथी श्री श्यामलाल थारु (निवर्तमान वडा अध्यक्ष)
नेपाली काग्रेस प्रातिनिधी श्री वेद प्रसाद भण्डारी
नेकपा एमाले श्री बिष्णु प्र० खनाल (वडा नं० १)
नेकपा माओवादी (केन्द्र) प्रातिनिधि श्री दिपलाल कडेल
रा० प्र० पा० प्रातिनिधी श्री प्रेम बहादुर शाही
प्रधानाध्यापक श्री वामदेव ढकाल (त्रिभुवन मा० वि०)
" श्री यज्ञ नेपाल (जनपाहाला आ० वि०)
इन्चार्ज श्री राजेन्द्र सुवेदी (नेउलापुर स्वा० चौ०)
अध्यक्ष " गोविन्द प्र० आर्याय (उद्योग व्यापार [illegible])
वडा सदस्य " जन्मजय लिमिर्खना (निवर्तमान)
अध्यक्ष " कलराम थारु (कृषक संजाल)
अध्यक्ष श्री हरी प्र० थारु (श्रीरामनगर टोल विकास संस्था)
" सुरेश ब० शाही (टाडीपुर " ")
" " ~~कृष्णानगर~~ दिपक भण्डारी (कृष्ण नगर ")
" " कमला लिमिलसेना (गणेशनगर " ")
" " लक्ष्मी लम्साल (सितल नगर " ")
" " बिरहस्पती थारु (वडा १ स्तरिय कृषक स० स०)
प्रबन्धक श्री मेनका पोखरेल (साना किसान सहकारी उजिरा)
वडा सदस्य श्री कृष्ण प्र० थारु (वडा नं० १)
" " बिरे ब० थारु (")
" " सावित्रा सार्की (")
" " मिना चौधरी (")
वडा सचिव " केशव प्र० खनाल (")
स्वकियसचिव बिपिन थारु (~~स्वकिय~~ लुम्बीनी प्रदेश)

हिमजोर्ट सोसोलोजिस्ट श्री दिपनारायण जोशी
शैलेस इन्जिनियर ,, शैलेस थापर
राधिका डान्डा ,, राधिका थापा

प्रस्ताव नं १ : ५ वर्षे वडा स्तरीय आवधिक योजना सम्बन्धमा।

निर्णय नं १: प्रस्ताव नं १ मा व्यापक छलफल गर्दा ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं १ को ५ वर्षे आवधिक योजना बनाउनका लागि सरोकार वाला सबै र लुम्बिनी प्रदेश सभा सदस्य श्री कृष्णा कुश्मा थारु, टोल विकास संस्था का अध्यक्ष. छडहर संजाल, संघ संस्था प्रतिनिधी, उद्योग व्यापार संघका अध्यक्ष, सो सम्बन्धी परामर्श दाता - सोसोलोजिस्ट श्री दिपनारायण जोशी र ईन्जीनियर श्री शैलेस थापर, राजनैतिक दलका वडा स्तरीय प्रमुख - जिम्मेवार व्यक्ती सम्मोहित भेला बस आवश्यक पर्ने विवरण प्राप्त गरि. सोही प्राप्त विवरणको आधार - मा ५ वर्षे आवधिक योजना निर्माण गर्न सहयोग गर्ने सहमत सर्वसम्मत निर्णय गरियो।

सुकिस्ता

आज मिती २०७७ साल माघ ८ गतेका दिन यस टिकुरबाबा नगरपालिका वडा नं. २ को आवधिक योजना निर्माणका लागी यहि वडाका वडा अध्यक्ष श्री कमल प्रसाद चपाई ज्यू को अध्यक्षतामा तपशिल बमोजिमको उपस्थितिमा योजना संकलन का लागी वृहत्तर छलफल गरी योजना संकलन गरियो।

उपस्थिती

श्री कमल प्रसाद चपाई - वडा अध्यक्ष
श्री नयाराम खड्का - वडा सदस्य
श्री राजेन्द्र प्रसाद कंडेल - ,, ,,
श्री रमिता चाद - ,, ,,
श्री सिता चुनारा - ,, ,,
श्री महेश्वरी चौधरी - वडा सचिव

आमन्त्रित

श्री दीप नारायण जोशी (FSRC) Ktm
श्री सैलेश थापा (FSRC) Ktm
श्री पद्माकर बानियाँ - नेपाली कांग्रेस
श्री रेशम खत्री - ने.क.पा. एमाले
श्री सूर्य बहादुर खत्री - ने.क.पा. माओवादी केन्द्र
श्री प्रेम बहादुर खड्का - राष्ट्रिय जनमोर्चा
श्री चित्र प्र० पाण्डे - सतप्रयत्न तिनप्रयत्न टोल विकास संस्था
श्री तर्कराज बस्नेत - समाज सेवी
श्री खगेन्द्र थापा - समाज सेवी
श्री बद्री प्रसाद रिजाल
श्री गणेश थापा - समाज सेवी
श्री विरेन्द्र थापा - ,,
श्री देवराज पुनार - ,,
श्री नर ब० राना - ,,
श्री मनोरथ आचार्य - ,,

PAGE NO.

DATE / /

आज मिति २०७७।१०।८ गतेका दिन यस ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं. ३ का अध्यक्ष श्री कृष्ण थारु ज्यूको अध्यक्षतामा तपशिल को उपस्थितिमा बैठक बसी तपशिलको निर्णय गरियो ।

हस्ताक्षर	नामथर	पद
[illegible]	श्री कृष्ण थारु	वडाअध्यक्ष
	श्री रुपकला कु थापा कार्की	वडा सदस्य
[illegible]	श्री संग्राम नेपाली	वडा सदस्य
औसे	श्री औसे कुमार	"
[illegible]	श्री रामकुमार थारु	"
	श्री मिना तिमिल्सेना	वडा सचिव
चुन्नुलाल	श्री चुनुलाल थारु	समाजसेवी
महावीर थारु	श्री महाविर थारु	समाजसेवी
गोकर्ण थारु	श्री गोकर्ण थारु	बडघर
जतिराम थारु	श्री जतिराम थारु	समाजसेवी
रामशंकर थारु	श्री राम शंकर थारु	समाजसेवी
[illegible]	श्री लक्ष्मी नाथ योगी	टोल समिति संयोजक
[illegible]	श्री शिव कुमार श्रेष्ठ	टोल / सदस्य
[illegible]	श्री दुर्गा थारु (वार्ड नं ३ टोल / संयोजक
पलटा	श्री पल्टा थारु	टोल / संयोजक
[illegible]	श्री लक्ष्मी श्रेष्ठ	समाजसेवी
[illegible]	श्री प्रेम प्रसाद लम्साल	- अध्यक्ष, नेस्बरस
[illegible]	श्री लोकनाथ शर्मा	- समाजसेवी
गयादिन	श्री गयादिन थारु	" "
लल्लुराम	श्री लल्लुराम थारु	टोल / संयोजक
राम बा	श्री राम क थारु	टोल / सदस्य
[illegible]	श्री प्रकाश बाही	समाजसेवी
[illegible]	श्री देव क शाही	टोल / संयोजक
[illegible]	श्री राम क थारु	समाजसेवी
[illegible]	श्री कृष्ण प्रसाद थारु	बडघर
[illegible]	श्री राम क थारु	"
[illegible]	श्री राजा क थारु	"

PAGE NO.
DATE / /

[illegible]	श्री राजु प्रसाद थारु वडाध्यक्ष
[illegible]	श्री सीता कुमारी थारु
पहरी	श्री पहरी थारु
पार्वती	श्री पार्वती थारु
[illegible]	श्री पदम बहादुर कोइराला वडा नं. ३ कि सदस्य
[illegible]	श्री राजाराम थारु
[illegible]	श्री खिर बहादुर रकमा वडा नं ३
[illegible]	श्री डिल्लीप्रसाद रिजाल ग्रेड [illegible]
[illegible]	श्री चिन्तीराम थारु
[illegible]	श्री मनोज कुमार शाह
[illegible]	श्री मान बहादुर मल्ल
[illegible]	सैलेश कार्की
[illegible]	दिप नारायण जोशी
[illegible]	खमना अधिकारी
[illegible]	दिल शेर कुमार
राजु	राजु थारु
[illegible]	आशिमना रोकाया
[illegible]	श्री राम थारु ५
[illegible]	उमेश बहादुर थापा
[illegible]	मुस्कान शाह
[illegible]	शिव लाल पौडेल (कानूनगो)

प्रस्ताव नं. ४: वडा स्तरीय आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धमा।
निर्णय: प्रस्ताव नं. ४ माथि छलफल गर्दा जिल्ला कञ्चनपुर शुक्लाफाँटा न.पा. वडा नं. ३ को आवधिक योजना [illegible] ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं. ३ को [illegible] एवं [illegible] संस्थाहरूको सहयोगमा वडा स्तरीय आवधिक योजना तयार गर्ने सर्वसम्मतिबाट पारित गरियो।

[illegible]

आज मिति २०७९ साल माघ १८ गतेका दिन यस शुक्लाफाँटा नगरपालिका वडा नं. ४ को का.व. अध्यक्ष श्री अमिन थारु ज्यूको अध्यक्षतामा यस वडाको आवधिक योजना निर्माणका लागि तपसिल बमोजिमको उपस्थितमा पूर्वतयार सभामा छलफल गरी योजना संकलन गरियो।

उपस्थिति

श्री अमिन थारु का.व. अध्यक्ष
श्री जैसरा साउद वडा सदस्य
श्री भगु थारु वडा सदस्य
श्री पुना परियार वडा सदस्य

आमन्त्रित :- प्रतिनिधीहरु

श्री मुकुन्द बहादुर साउद धेवी ने.क.पा. (एमाले)
श्री कृष्ण ब. भण्डारी ने.का. प्रतिनिधि
श्री शेर बहादुर थारु ने.का. माओवादी
श्री बम बहादुर हमाल रा.प्र.

भगरीया थारु पत्रकार
श्री ओम प्रसाद बिष्ट पत्रकार
श्री आमीराम थारु
श्री चन्द्रलाल थारु
श्री बम बहादुर
श्री भोजु थारु
श्री दीप नारायण जोशी (FSRC)
श्री शैलेय कापर (FSRC)
टीकाराम बन्जाडे श्री वर्द्ध शिशु नादि (मा.वि. शिक्षक)

प्रस्ताव नं. १ आवधिक योजना सम्बन्धमा।

निर्णय नं. १ प्रस्ताव नं. १ माथी व्यापक छलफल गर्दा [illegible] नगरपालिका को ५ वर्षे आवधिक योजनामाथि सम्बन्धमा योजना हरु व्यापक छलफल गर्दै पाँच वर्षे आवधिक योजनाहरु जनप्रतिनिधि, वडाका [illegible], समाजसेवी, हरु समेत बसी निर्णय पारित गरियो।

Page No.
Date: / /

आज मिति २०७६ साल माघ ६ गतेका दिन यस ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं० ५ को अध्यक्षतामा आवधिक योजना संकलन सम्बन्धमा तपसिल बमोजिमको सर्वपक्षिय पदाधिकारी हरु तथा प्रतिनिधिको उपस्थितिमा कार्यक्रम सम्पन्न गरियो।

तपसिल

अध्यक्ष :- श्री शंकर प्रसाद थारु
वडा सदस्य :- श्री तेजबहादुर लामलाल
वडा सदस्य :- श्री कुशनी थारु कुशनी
वडा सदस्य : श्री बेली वि.क.
वडा सदस्य :- श्री रामरानी थारु
शिक्षक :- श्री आदिलाल गडतोला
वडधर :- श्री रामरतन थारु
" :- ~~सोमर~~ श्री रुपा थारु रुपा
व " :- श्री सन्तराम वि.क. सन्तराम
" :- श्री दुखना थारु दुखना
वडधर / टोल विकास समिति अध्यक्ष :- श्री रामा थारु रामा
आई एस आर टी : श्री दिपनारायण जोशी
" : श्री शैलेश कापर
टोल विकास समिति कोषाध्यक्ष :- श्री चन्द्र बहादुर बुढा
" :- श्री चाइने थारु चाइने थारु
" वडा समिति :- श्री रविना चौधरी रविना
" :- श्री लाल बहादुर थारु
बुद्धिजिवी :- श्री ~~बहु~~ पल्टुराम थारु
टोल विकास स. उपाध्यक्ष :- श्री बसमोती थारु
" सचिव :- श्री सतवन्ती थारु सतवन्ती

आज मिति २०८१ साल माघ महिनाको १६ गतेका दिन यस ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं. ६ का वडा अध्यक्ष श्री जय प्रसाद पौडेल ज्यूको अध्यक्षतामा बैठक बसी देहाय बमोजिम निर्णय गरियो।

उपस्थिति

- श्री जय प्रसाद पौडेल - वडा अध्यक्ष
- श्री बल बहादुर थारु - वडा सदस्य
- श्री प्रेम बहादुर थापा - " "
- श्री विष्णु कुमारी वि.क. - " "
- श्री सिता थारु - " "
- श्री खुशीराम चौधरी - वडा सचिव

आमन्त्रित

- श्री रामशंकर दुवेदी
- श्री दिपक बहादुर थापा
- श्री जित बहादुर थारु
- श्री ओमप्रसाद ढकाल
- श्री टिका ढकाल शिवपुर स्वा. चौ.
- श्री भक्त बहादुर ढकाल शिक्षक
- श्री माधुराम थारु
- श्री नरेश्वर अधिकारी
- श्री बालकृष्ण आचार्य
- श्री दिपकलाल ढकाल
- श्री ठाकुरप्रसाद चौधरी
- श्री चाईना थारु
- श्री नरेश कुमार खनाल
- श्री विष्णु प्रसाद न्यौपाने
- श्री देवी नाथ कुँवर
- श्री दीप नारायण जोशी (ISRC)
- [illegible]

DATE..................

आज मिति २०८१ साल माघ ११ गतेका दिन यस ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं. ८ का वडा अध्यक्ष श्री कलम बहादुर विष्टज्यू को अध्यक्षतामा तपशिलको उपस्थितिमा सर्वपक्षीय भेलावाट यस वडाको पञ्चवर्षिय आवधिक योजना संकलन सम्बन्धमा छलफल गरि सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिती

- श्री कलम ब. विष्ट - वडा अध्यक्ष
- श्री सुस्मा खड्का - " सदस्य
- श्री भागिराम थारु - " "
- श्री मनिषा कठायत - " "
- श्री सुरेन्द्र चौधरी - श्री शिवकृष्ण मा.वि. प्र.अ.
- श्री उमा बुढाथोकी - श्री प्रा.वि. कालेगौडी प्र.अ.
- श्री पदमबैर रोकाय - नेकपा (एमाले) प्रतिनिधि
- श्री चन्द्र ब. वडवाल (सेनापती) - नेकपा (एमाओवादी) "
- श्री पुष्पा कुमारी चौधरी - मोहनपुर स्वास्थ्य चौकी प्रमुख
- श्री दिपनारायण जोशी - सामाजिक सहजकर्ता
- श्री शैलेश कापर - GIS Eng.
- श्री भेगराज थारु - गाउँ वडघर प्रतिनिधि
- श्री लोकेन्द्र ब. साउद - वडा सचिव
- ~~श्री ... ब. वडुवाल~~
- श्री जनकलाल चौधरी - ने.का. प्रतिनिधि
- श्री धिर ब. रावत - खानेपानी प्रतिनिधि

आज मिति २०७९।१०।१३ गतेका दिन ठाकुरबाबा नगरपालिका वडा नं ८ का वडा अध्यक्ष श्री टेक बहादुर बडुवाल सिजापतीको अध्यक्षतामा ठाकुरबाबा नगरपालिकाको पञ्च बर्षिय आवधिक योजनामा वडा न ८ बाट योजना तथा कार्यक्रम समावेसका लागि सिफारिस गर्न तपसिलका सर्वपक्षिय उपस्थितिमा विभिन्न योजनाहरु संकलन गर्ने निर्णयँ गरियो।

उपस्थितीः

क्र स	नामथर	पद	हस्ताक्षर
१	टेक बहादुर बडुवाल सिजापती	वडा अध्यक्ष	
२	युवराज श्रेष्ठ	वडा सदस्य	
३	राजेश बुढा	वडा सदस्य	
४	रिता थारु	वडा सदस्य	
५	सुनिता दमाई	वडा सदस्य	
६	कृपाराम खनाल	वडा सचिव	

आमन्त्रितहरु

७	दिपनारायण जोसि	कन्सल्टेन्ट	
८	शैलेस कापर	कन्सल्टेन्ट	
९	आशिष चौधरी	प्राविधिक सहायक	
१०	सरिता शाही		
११	कल्पना चौधरी		
१२	स्मृती थारु		

प्रस्ताव नं १ :- आवधिक योजना संकलन सम्बन्धमा।

निर्णय नं १: प्रस्ताव नं १ माथि छलफल गर्दा ठाकुरबाबा नगरपालिकाको पञ्च बर्षिय आवधिक योजनामा समाबेस गर्नका लागि सर्वपक्षिय भेलाबाट ठाकुरबाबा नगरपालिकाव वडा नं ८ बाट विभिन्न योजना संकलन गर्ने निर्णय गरियो ।

भेटी

आज मिति ०७६ साल माघ १९ गते आइतवारका दिन ठाकुरबाबा नं.पा. वार्ड नं ६ का वडा अध्यक्ष राधा चौधरीको अध्यक्षतामा बसेको बैठकले ठाकुरबाबा नं.पा. को आयोजना र इन्टेनसिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर काठमाडौंको सहयोगमा यस वार्डको आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने कार्य तपशीलको उपस्थितीमा सम्पन्न गरियो।

उपस्थिती

भेटी	वार्ड अध्यक्ष राधा चौधरी	
	कृष्ण प्र. भट्टराई	(पर्यटन)
सुनती	सुनती वि.क.	(वडा सदस्य)
	सरविता थापा	(कि.पा.स)
राजाराम	राजाराम थारु	वार्ड सदस्य
खिरखनी	भिरखनी थारु	" "
बुधराम	बुधराम थारु	(कृषक)
	गणेश आचार्य (काग्रेस)	
निम	निम व. वस्नेत	(कृषक)
रामलाल	रामलाल थारु	(कृषक)
	विजया खनाल	(उद्यमी)
	दिपनारायण जोशी	(ISRC)
	शैलेश कापर	(")
	चक्रपाणी आचार्य	(वार्ड सचिव)
	जगदीश शाही	(कम्प्युटर अपरेटर)

६ नं. वडा कार्यालय